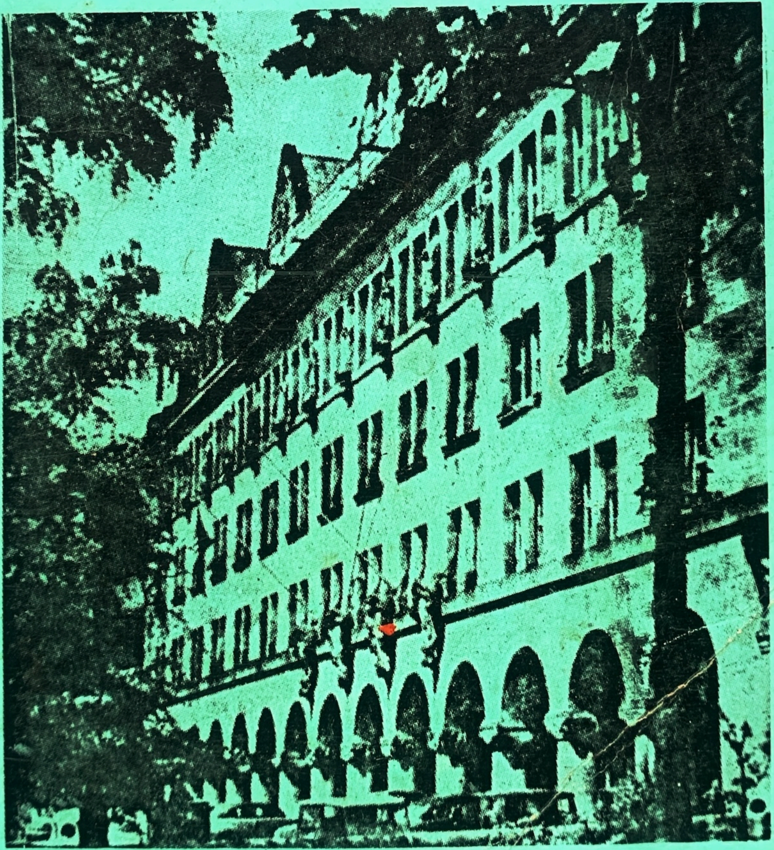
ΣΤΕΦΑΝΟΥ Β. ΠΑΠΠΑ
ΣΥΝΤ/ΧΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ

Η ΣΦΑΓΗ ΤΟΥ ΚΟΜΜΕΝΟΥ

Καλαβρύτων - Διστόμου καὶ ὁμαδικὲς ἐκτελέσεις Ἀθηναίων

ΣΤΗ ΔΙΚΗ ΤΗΣ ΝΥΡΕΜΒΕΡΓΗΣ ΤΟ 1947

ΑΘΗΝΑΙ 1976

ΣΤΕΦΑΝΟΥ Β. ΠΑΠΠΑ
ΣΥΝΤ/ΧΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ

Η ΣΦΑΓΗ ΤΟΥ ΚΟΜΜΕΝΟΥ

Καλαβρύτων - Διστόμου
καὶ ὁμαδικὲς ἐκτελέσεις Ἀθηναίων

ΣΤΗ ΔΙΚΗ
ΤΗΣ ΝΥΡΕΜΒΕΡΓΗΣ ΤΟ 1947

ΔΕΥΤΕΡΑ ΕΚΔΟΣΗ ΒΕΛΤΙΩΜΕΝΗ

ΑΘΗΝΑΙ 1976

Κάθε ἀντίτυπο φέρει

τὴν ὑπογραφὴ τοῦ συγγραφέα.

Τυπώθηκε στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Γ. Παπανικολάου
Ἱπποκράτους 58, Τηλ. 624.728, 627.413, Ἀθήνα

Ἀφιερώνεται στὴν ἱ ε ρ ὰ μνήμη τῶν 317 ἡρωϊκῶν ψυχῶν ποὺ σφαγιάσθηκαν στὸ Κομμένο ἀπὸ τὴν θηριωδία τοῦ Γερμανικοῦ Ναζισμοῦ στὶς 16 Αὐγούστου 1943 σὲ ἔνδειξη αἰωνίου φόρου τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης.

Σ. Β. Π.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

σελὶς

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Οἱ λόγοι ποὺ μὲ παρώρμησαν νὰ προβῶ στὴ δεύτερη συμπληρωμένη ἔκδοση ὑπὸ τὸν τίτλο «Η ΣΦΑΓΗ ΤΟΥ ΚΟΜΜΕΝΟΥ -Καλαβρύτων Διστόμου καὶ ἐκτελέσεις Ἀθηναίων ΣΤΗ ΔΙΚΗ ΤΗΣ ΝΥΡΕΜΒΕΡΓΗΣ» προσθέτοντας καὶ στοιχεῖα ποὺ ἀφοροῦν τὴν ΔΙΚΗ ΤΗΣ ΝΥΡΕΜΒΕΡΓΗΣ καὶ μερικὰ ἄλλα στὸ ἀπὸ τὸ 1947 πόνημά μου «ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΟΥ ΚΟΜΜΕΝΟΥ», ποὺ αὐτούσιο ἐπαναδημοσιεύω στὸ παρὸν βιβλίο, εἶναι οἱ ἑξῆς:

α) Ἡ ἐπιμονὴ τῶν συμπατριωτῶν μου, κατοίκων τῆς Κοινότητος ΚΟΜΜΕΝΟΥ καὶ ΑΡΤΑΣ καθὼς καὶ πολλῶν λογίων, προκειμένου οἱ μὲν πρῶτοι νὰ ἱκανοποιοῦν αἴτημα τῶν ἑκάστοτε ἐπισκεπτῶν στὸν τόπο τοῦ μαρτυρίου γιὰ τὴ διαφώτισή των περὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ χωρίου καὶ τῆς βάρβαρης σφαγῆς τῶν κατοίκων του ἀπὸ τὶς χιτλερικὲς ὀρδές, οἱ δὲ δεύτεροι, κινούμενοι ἀπὸ αἴσθημα ἐθνικῆς ἀνάγκης, γιὰ νὰ χυθῆ πληρέστερο φῶς στὶς σελίδες τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας, ποὺ κάποτε θὰ γραφῆ ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ τοῦ μέλλοντος ἀναφορικὰ μὲ τὸ κεφάλαιο τῶν χρόνων τῆς Κατοχῆς τῶν ΝΑΖΙ ΓΕΡΜΑΝΩΝ ΚΑΙ ΦΑΣΙΣΤΩΝ ΙΤΑΛΩΝ.

β) Γιὰ νὰ ἀναγινώσκουν οἱ σημερινὲς καὶ τοῦ μέλλοντος γενιὲς ποὺ δὲν ἔζησαν τὴν σκοτεινὴ καὶ ρωμαλέα ἐκείνη Ἑλληνικὴ περίοδο τῆς κατοχῆς 1941—1944, νὰ ἀναβαπτίζωνται στὰ θεῖα νάματα τῶν ἰδανικῶν τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος γιὰ τὰ ὁποῖα ἔπεσαν καὶ οἱ νεκροὶ τοῦ ΚΟΜΜΕΝΟΥ κ.λ.π. καὶ νὰ διδάσκωνται ἀπὸ τὸ παράδειγμά τους πῶς πρέπει νὰ πεθαίνουν σὲ ἀγῶνες κατὰ τῶν ἐπιβουλέων τῶν ἐθνικῶν, κοινωνικῶν καὶ ἀτομικῶν ἐλευθεριῶν τους σὲ παρόμοιες παρορμήσεις καὶ περιπέτειες τῆς Φυλῆς μας.

γ) Γιὰ νὰ συμπληρωθῆ σοβαρότατο κενὸ τῆς πρώτης ἔκδοσης, ποὺ ἀφορᾶ τὴν δίκη τοῦ Στρατοδικείου Νυρεμβέργης, ὅπου δικάσθηκε καὶ ἡ σφαγὴ τοῦ Κομμένου, γιατὶ ἡ

πρώτη ἔκδοση ἐκυκλοφόρησε προτοῦ διεξαχθῆ ἡ ἱστορική ἐκείνη μεγάλη δίκη.

δ) Γιὰ νὰ πάρη τὴν πρέπουσα θέση μία μεγάλη ἱστορικὴ ἀδικία, ποὺ ἀφορᾶ τὴν καταστροφὴ τοῦ Κομμένου, ποὺ δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω, γιατὶ ἀγνοήθηκε, —σκόπιμα ἢ ἀθέλητα ἢ....—, ἀπὸ τόσα ποὺ γράφηκαν σχετικὰ μὲ τὴ δίκη.

Ἀπὸ τὰ μυστικὰ ἀρχεῖα ΒΕΡΜΧΤ στὴν Ἑλλάδα πολλὰ ἄξια μνείας στοιχεῖα δημοσίευσε στὸ βιβλίο του «ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΣ 1941 - 1944» ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βιέννης κ. Πολυχρόνης Ἐνεπεκίδης. Ἱστορεῖται σ' αὐτὸ μὲ ἐνάργεια καὶ σαφήνεια ἡ σφαγὴ τῶν Καλαβρύτων, ἐνῶ γιὰ τὴ βαρβαρότερη καὶ ἀπανθρωπότερη σφαγὴ τοῦ ΚΟΜΜΕΝΟΥ Ἄρτης οὐδὲν ἀναφέρεται. Ἐπίσης οὐδαμοῦ γίνεται μνεία γιὰ τὴν σφαγὴ καὶ καταστροφὴ τοῦ Κομμένου στὸ βιβλίο: «Η ΔΙΚΗ ΤΗΣ ΝΥΡΕΜΒΕΡΓΗΣ» τοῦ καθηγητοῦ Δόκτορος Ρ.Α. ΣΤΕΪΝΙΓΚΕΡ (μετάφρασις ἐκ τοῦ γερμανικοῦ τῆς καθηγητρίας Ἰ. Μπαζίλη) (ἔκδοσις Βερολίνου 1959), ποὺ γράφηκε ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τῆς δίκης, ὅπως στὸν πρόλογό του γράφει, ἐνῶ ζωηρὰ περιγράφεται ἡ σφαγὴ τῶν ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ καὶ ΔΙΣΤΟΜΟΥ.

Κατὰ συλλογιστικὴ σειρὰ τεκμηριοῦται πὼς οἱ ἀνωτέρω ἱστοριοδίφες ἢ δὲν ἠρεύνησαν καλὰ τὰ ἀρχεῖα τοῦ στρατοδικείου ΝΥΡΕΜΒΕΡΓΗΣ ἢ ἐξαφανίσθηκεν τὸ μέρος ποὺ ἀφοροῦσε τὴν σφαγὴ τοῦ ΚΟΜΜΕΝΟΥ ἀπὸ σκοτεινὲς δυνάμεις γιὰ ἐλάφρυνση ἀπὸ τὴν βαρύνουσα ποινὴ τοῦ κατηγορουμένου στρατηγοῦ ΛΑΝΖ, ποὺ σὰν διοικητὴς Στρατιᾶς Ἠπείρου κατηγορεῖτο στὸ στρατοδικεῖο γιὰ ἀνήκουστα ἐγκλήματα καὶ εὐθύνονταν ἀπόλυτα γιὰ τὴ σφαγὴ τοῦ ΚΟΜΜΕΝΟΥ καὶ γιὰ λοιπὰ ἐγκλήματα τῆς Ἠπείρου.

Καμμιὰ ἄλλη ἐξήγηση στὴ σκανδαλώδη αὐτὴ πράξη δὲν μπορεῖ νὰ δοθῆ, γιατὶ ἐνῶ γιὰ τὸ Δίστομο, ἂν καὶ ἀποκλείσθηκε νὰ καταθέση στὸ στρατοδικεῖο Νυρεμβέργης ὁ μάρτυς δικηγόρος Καραμερτζάνης, ἐπειδὴ δὲν ἦταν αὐτόπτης μάρτυρας, γράφηκαν μὲ ζωηρὰ χρώματα ἡ σφαγή του, γιὰ τὸ ΚΟΜΜΕΝΟ ποὺ ἀπασχόλησε τὸ Στρατοδικεῖο ἐπὶ

μία καὶ μισὴ ἡμέρα, ἡ προσωπική μου κατάθεση, δὲν γίνεται πουθενὰ λόγος.

ε) Γιὰ νὰ εὕρη ἰσάξια πανελλήνιο προβολή, γιατὶ μὲ τὸ πέρασμα τριάντα τριῶν χρόνων ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῆς καταστροφῆς του, μπῆκε μοιραίως στὸ περιθώριο τῆς λήθης, γιατὶ οἱ τοπικὲς συνήθεις τελετὲς σβήνουν ἐκεῖ ποὺ γίνονται χωρὶς εὐρύτερη ἀκτινοβολία καὶ ἔτσι ἂν δὲν ἀνανεωθῆ μὲ τὶς πρέπουσες τιμὲςσὲ πανελλήνιο λάμψη θὰ σβήση ἕνας φωτεινὸς φάρος, ποὺ ἔλαμψε μόνον ὅσο ἄξιζε μὲ τὴν συμπαράσταση τοῦ Ἔθνους 1945 καὶ 1946.

Θὰ ἐπαναλάμψη καὶ θὰ διατηρηθῆ ἄσβεστο τὸ ἐθνικὸ φῶς του, ἂν ἀξιοποιηθῆ αὐτὸς ὁ χῶρος σὲ ἱερὸ πανελλήνιο προσκύνημα μὲ τὴν συμβολὴ καὶ τὴν κατανόηση τῆς σημερινῆς Δημοκρατικῆς Κυβέρνησης, ποὺ βγῆκε μὲ τὴν ἐλεύθερη βούληση τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Θὰ ἀξιοποιηθῆ, ἂν ἀναγνωρισθῆ ἡ ἡμέρα τῆς σφαγῆς (16 Αὐγούστου 1943) μὲ Β.Δ. σὰν ἡμέρα τοπικῆς ἐθνικῆς γιορτῆς, ὅπως ζητοῦσε ἡ Κοινότητα μέσω τῆς Νομαρχίας Ἄρτης ἀπὸ τὸ ἁρμόδιο Ὑπουργεῖο Ἐσωτερικῶν, χωρὶς ὅμως ἀποτέλεσμα..

Δεδομένου μάλιστα ὅτι ἀριθμητικὰ τὰ ἀνθρώπινα θύματα καὶ σὲ σχέση μὲ τὸ σύνολο τοῦ πληθυσμοῦ γιὰ κάθε ἕνα ποὺ συγκρίνω, τὰ ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ καὶ τὸ ΔΙΣΤΟΜΟ ποὺ καὶ αὐτὰ ἔγιναν θύματα τῶν ΝΑΖΙ γιὰ τὴν προσήλωσή τους στὰ ἰδανικὰ τῆς Πατρίδος καὶ σὲ σύγκριση μὲ τὴν ἀδιάκριτη σφαγὴ καὶ βαρβαρότητα, τὸ ΚΟΜΜΕΝΟ κατέχει τὴν πρωτοπορία.

Διὰ νὰ γίνω σαφέστερος καταχωρίζω τὰ ἑξῆς στοιχεῖα:

1) Στὰ ἱστορικὰ καὶ ἡρωϊκὰ Καλάβρυτα ἐκτελέσθηκαν 712 ἄτομα ἔναντι συνολικοῦ πληθυσμοῦ 2.780 περίπου, διασωθέντων τῶν γυναικοπαίδων μὲ τὴ βοήθεια φιλελλήνων στρατιωτῶν.

2) Στὸ ΔΙΣΤΟΜΟ σφάγησαν 272 ἄτομα ἔναντι συνολικοῦ πληθυσμοῦ 2΄285.

3) Στὸ ΚΟΜΜΕΝΟ τῆς Ἄρτας σφάγησαν καὶ κάηκαν ζωντανοὶ 317 κάτοικοι ἔναντι συνολικοῦ πληθυσμοῦ 680.

Ἀλλὰ πέραν αὐτῶν στὸ ΚΟΜΜΕΝΟ, ὅπως καταδεικνύεται στὸ πρῶτο μέρος τοῦ παρόντος βιβλίου, ποὺ ἀναφέρονται μὲ λεπτομέρεια στοιχεῖα, ἔγιναν ἀπάνθρωπες καὶ ἀνελέητες σφαγές, γιατὶ ἐκτελέσθηκαν μωρὰ παιδάκια 4 - 10 μηνῶν, γυναῖκες ἀδιάκριτης ἡλικίας, ἔγκυες γυναῖκες, παπάδες, δάσκαλοι, βιασμοὶ κοριτσιῶν, πρᾶγμα ποὺ ἴσως καὶ ἄθελά τους δὲν ἔπραξαν οἱ Οὖννοι στοὺς δύο ἀνωτέρω βωμούς, ποὺ συγκριτικὰ ἀναφέρω.

* Δὲν συμφωνεῖ ὁ ἀριθμὸς τῶν νεκρῶν, ποὺ ἀναφέρεται στὸ βιβλίο «Ἡ Δίκη τῆς Νυρεμβέργης ττοῦ Δόκτορα Ρ.Α. ΣΤΕΪΝΙΓΚΕΡ — μετάφραση ἀπὸ τὰ Γερμανικὰ τῆς φιλολόγου καθηγητρίας Ἰωάννας Μπαζίλη» μὲ τὸ βιβλίο Καλδίρη - Π. Νικολαΐδη: «Οἱ Γερμανοὶ ἀφανίζουν τὰ Καλάβρυτα».

Καὶ τέλος πληροφορῶ τὸν ἀναγνώστη ὅτι δὲν παράθεσα μαρτυρικὲς καταθέσεις στὴ δίκη τῆς ΝΥΡΕΜΒΕΡΓΗΣ γιὰ τὰ ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ καὶ ΔΙΣΤΟΜΟ στὸ β΄ μέρος τοῦ παρόντος βιβλίου, γιατὶ δὲν βρέθηκαν μαρτυρικὲς καταθέσεις στὴν Μπενάκειο βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς γιὰ τὴν σφαγὴ τῶν ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ ποὺ κατέθεσε αὐτόπτης μάρτυς ὁ Τάκης Σπηλιόπουλος, ἐνῶ γιὰ τὴ σφαγὴ τοῦ ΔΙΣΤΟΜΟΥ δὲν ἐπέτρεψε τὸ δικαστήριο νὰ καταθέση ὁ δικηγόρος Καραμερτζάνης, γιατὶ δὲν ἦταν αὐτόπτης μάρτυρας.

Ὅσο γιὰ τὶς ὁμαδικὲς ἐκτελέσεις τῶν Ἀθηνῶν θὰ διαβάσετε λεπτομέρειες στὴ μαρτυρικὴ κατάθεση τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἰ. Σόντη, ποὺ τότε ἦταν δικηγόρος ὑπεράσπισης στὰ Γερμανικὰ στρατοδικεῖα τῶν κατηγορουμένων Ἑλλήνων στὴν Ἀθήνα καὶ παραπεμπομένων στὸ ἐκτελεστικὸ ἀπόσπασμα.

Εἶναι ἀξιοπρόσεκτο τὸ θλιβερὸ παράπονο τῶν κατοίκων ΚΟΜΜΕΝΟΥ ποὺ ἀπέμειναν στὴ ζωή, γιὰ τὴν ἀδιαφορία ποὺ ἐπέδειξε τὸ Κράτος στὶς ἀμνησίκακες αὐτὲς ζωντανὲς ψυχὲς τοῦ ΚΟΜΜΕΝΟΥ ἐπὶ 33 ὁλόκληρα χρόνια ἀπὸ τὴν ἡμέρα τοῦ μεγάλου μακελειοῦ μέχρι σήμερα.

Καμμιὰ ἰδιαίτερη μεταχείριση γιὰ τὰ ὀρφανὰ τότε παιδιὰ καὶ τὶς χαροκαμένες γυναῖκες, γιὰ τοὺς ἀπροστάτευτους γέρους καὶ γρηές, ποὺ ὅλοι μείνανε στὶς πρόχειρες καλύβες τους ἐπὶ πολλὰ χρόνια ζώντας μὲ τὶς ἀναμνήσεις τῶν νεκρῶν τους ποὺ τόνωνε τὴν ψυχή τους ἕνας μυστικὸς ἀντίλαλος ποὺ σὰν ἁρμονικὴ μελωδία παρηγοριᾶς ἀκούονταν ἀπὸ τὰ βάθη τῶν τάφων των.

Ἂς τιμᾶ λοιπὸν τοὺς τρεῖς νεώτερους βωμοὺς θυσίας τῆς ἐπάρατης κατοχῆς μὲ τὶς πρέπουσες τιμὲς ἐθνικῶν ἐπετείων ἡ ἑκάστοτε Κυβέρνηση, ἂς προχωρήση καὶ ἂς καταστήση τοὺς ἱεροὺς αὐτοὺς χώρους, τόπους τουριστικοὺς καὶ ἐθνικῆς λατρείας καὶ τότε ἂς εἶναι βέβαιη πὼς ἔτσι προσφέρει ὕψιστη ἐθνικὴ ὑπηρεσία στὴν πατρίδα.

Ἀθήνα Μάης 1976

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Τὸ ὁλοκαύτωμα τοῦ Κομμένου

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Η ΓΕΡΜΑΝΟΪΤΑΛΙΚΗ ΘΗΡΙΩΔΙΑ ΣΤΟΝ Ν. ΑΡΤΗΣ

Δὲν εἶναι μονάχα τὸ Κομμένο τὸ θῦμα τῆς βαρβαρότητος τῶν Ἰταλῶν καὶ Γερμανῶν, προηγήθηκαν κι' ἀκολούθησαν κι' ἄλλες πράξεις των ποὺ ἀποτροπιάζει ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἀνάμνησή τους καὶ θὰ αἰσθάνεται γιὰ πάντα τὴν ἐκδίκηση γι' αὐτοὺς καὶ γιὰ ὅποιον στὸ μέλλον θὰ θελήση μὲ παρόμοιο τρόπο νὰ ἐπιβληθῇ στὶς ἐθνικὲς ἐλευθερίες μας.

Ἡ Ἄρτα εἶναι ἐρείπια ἀπὸ τὸν δολοφονικὸ βομβαρδισμὸ τῶν Γερμανοϊταλῶν τὸ Μεγάλο Σαββάτο στὶς 19 Ἀπρίλη τοῦ 1941 καὶ τὴν Δευτέρα τοῦ Πάσχα, ὅπου ἑκατοντάδες ἀθώων ψυχῶν, ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδιῶν εὗρον οἰκτρὸν θάνατον στὰ καφενεῖα, στὶς πλατεῖες, στὰ πεζοδρόμια, στὰ ὑπόστεγα καὶ στὰ σπίτια των.

Παντοῦ ὅπου περνᾶς, κάμπους, βουνά, πλαγιὲς ἀντικρύζεις στυγνὴ τὴν καταστροφὴ ἐκ τῶν βανδαλισμῶν τοῦ κατακτητοῦ καὶ ἀνάγλυφη τὴν εἰκόνα τῆς θηριωδίας του· παντοῦ βλέπεις σπίτια ἀπὸ φωτιὲς καμένα, παντοῦ βλέπεις τάφους μὲ σταυροὺς καὶ χωρὶς σταυρούς, παντοῦ ὀρφανὰ παιδιὰ καὶ γυναῖκες μαυροφόρες, παντοῦ χαλάσματα, πένθη.

Τὸ Κομπότι ἀπ' ἄκρου σ' ἄκρο ἐρειπωμένο, τὸ Λιμήνι πέρα γιὰ πέρα στάχτη, οἱ Σελλάδες καμένες, τὸ Νεοχωράκι ἐπίσης, τὸ Πέτα χιλιοκαμένο καὶ βομβαρδισμένο.

Παραπάνω ἡ Καλεντίνη, τὸ γραφικὸ Βουργαρέλι, ἡ Χόσεψη τὸ Τετράκωμο, τὰ Ἄγναντα, τὰ Θεοδώριανα, ὁ Καταρράκτης, τὰ Πιστιανά, ὁ Ἀμμότοπος κ.ἄ. ὅλα τὰ ἀπάτητα χώ-

ματα ἀπὸ παλιότερες βαρβαρικὲς ἐπιδρομές, τώρα ἔγιναν λεία τοῦ Χιτλεροφασισμοῦ.

Δὲν εἶναι μόνον ἡ φωτιὰ καὶ ἡ λεηλασία τὸ μέτρο τῆς τιμωρίας τους· εἶναι καὶ τὸ αἷμα, ποὺ χύθηκε ἀπὸ ἀδικοσκοτωμένους γιὰ σαμποτὰζ σὲ γεφύρια, σὲ πεδιάδες, σὲ χαράδρες, σὲ ποτάμια, εἶναι οἱ κρεμάλες, σὲ στύλους τηλεγράφων, εἶναι οἱ χειροπέδες καὶ οἱ μέχριθαν άτου ξυλοδαρμοὶ σὲ ὑπόγεια, εἶναι οἱ ἀτιμώσεις, οἱ ἐξευτελισμοί. Κι' ὕστερα ἀπὸ τὸν ὄλεθρο τοῦ Κομμένου εἶναι ἡ φωτιὰ καὶ ὁ δολοφονικὸς σκοτωμὸς 41 ἀνδρῶν καὶ παιδιῶν στὶς Συκιὲς καὶ τὸν Ἄγριλο, εἶναι ἡ φωτιὰ καὶ ἡ ἐκτέλεση 7 Λουτροτοπιτῶν τὴν ἴδια ἡμέρα.

ΤΕΤΡΑΚΟΣΙΟΙ ΠΕΡΙΠΟΥ ΓΕΡΜΑΝΟΙ ΠΕΡΙΚΥΚΛΩΝΟΥΝ ΤΟ ΧΩΡΙΟ

Ὁ ἱστορικὸς τοῦ μέλλοντος, ὅταν ποτὲ ἐπιχειρήση νὰ γράψη τὴν ἱστορία τῶν βασάνων καὶ τῶν καταστροφῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὰ χρόνια τῆς νεώτερης σκλαβιᾶς, θὰ βρῆ ὅλην τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια ὡς πρὸς τὴν τραγικὴ καταστροφὴ τοῦ Κομμένου σ' αὐτὸ πὸ χρονικό, γιατὶ ὁ γράφων εἶναι ἀπὸ τὰ διασωθέντα λείψανα τοῦ Κομμένου καὶ εἶδε πολλὲς σκηνὲς φρίκης, ἄλλες δὲ συνεκέντρωσε ἀπὸ διηγήσεις αὐτοπτῶν μαρτύρων, ποὺ διεσώθηκαν ὡς ἐκ θαύματος ἀπὸ τὸν θάνατο λιπόθυμοι ἢ τραυματισμένοι μέσα σὲ σωροὺς πτωμάτων ἢ κρυμμένοι σὲ γεμάτα ἀπὸ ἀγριοχόρταρα χαντάκια.

Θὰ περιορισθῶ μόνο εἰς τὸ νὰ παραστήσω πῶς διαδραματίσθηκαν τὰ γεγονότα τῆς φρίκης καὶ τοῦ ὀλέθρου τῶν κατοίκων ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ καὶ ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι, ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ ποὺ ἔφθασαν οἱ βάρβαροι καταστροφεῖς ὡς τὴν ὥρα ποὺ χορτασμένοι ἀπὸ αἷμα καὶ λάφυρα φεύγουν, χωρὶς νὰ ἐπιμείνω νὰ ἀποδείξω καὶ τοὺς ἐμμέσους παράγοντας, ποὺ συνέτρεξαν στὴν ἀνθρωποφάγο βουλιμία τοῦ κατακτητοῦ καὶ ἐδημιούργησαν κάποια ἀφορμὴ γιὰ τὸν σφαγιασμὸ τόσων καὶ τόσων ἀθώων ψυχῶν.

Καὶ τώρα στὴν οὐσία: Εἶναι ἡ ὥρα 4η πρωϊνὴ τῆς 16 Αὐ-

γούστου πού μόνο μεθυστικά τραγούδια κορυδαλλών ακούονταν στόν ουρανό τοῦ χωριοῦ, ὅταν ἀπὸ μακρυὰ ἕνα βαρὺ βουητὸ ἀπὸ αὐτοκίνητα ἀκούστηκαν, ποὺ ὅσο πλησίαζαν τόσο ξεκάθαρα διέκρινε κανεὶς τὶς μηχανές τους.

Εἶναι μιὰ φάλαγγα ἀπὸ 22 αὐτοκίνητα ποὺ ἔχουν μέσα 400 περίπου Γερμανούς, ὅλοι φορτωμένοι μὲ αὐτόματα ὅπλα καὶ χειροβομβίδες, 5—6 ὅλμους βαρεῖς, ὀλμίσκους, πολλὰ βαρειὰ πολυβόλα καὶ ἄφθονα πυρομαχικά. Εἶναι τὸ τάγμα θανάτου, ποὺ ἦταν κατασκηνωμένο στὴ Φιλιππιάδα καὶ πῆρε τὴ διαταγὴ τῆς καταστροφῆς τοῦ Κομμένου ἀπὸ τὸν ἀνώταπο Γερμανὸ στρατιωτικὸ Διοικητὴ Ἰωαννίνων Στρατηγὸ Χοῦμπερ ΛΑΝΖ, ὅπως μὲ ἐβεβαίωσε ὁ πρωτοδίκης Ἄρτης Ἰωάννης Μέξης ἀπὸ θετικὲς πληροφορίες ποὺ ἔλαβε στὰ Γιάννινα, ὅπου ὑπηρετοῦσε καὶ χρησιμοποιοῦνταν σὰν διερμηνεὺς τῶν Γερμανῶν.

Μὲ τὶς πληροφορίες αὐτὲς συμφωνεῖ καὶ τὸ πόρισμα ἀνακρίσεων ποὺ ἔγιναν κατόπιν ἀπὸ τὸν δικηγόρο μακαρίτη Μιχ. Ράπτη στὴν Ἄρτα μὲ ἐντολὴ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἑλληνικοῦ Γραφείου Πληροφοριῶν.

Ὅπως προέκυψε ἀπὸ τὶς ἀνακρίσεις, Σωματάρχης στὰ Γιάννινα ἦταν ὁ ἀνώτατος Στρατιωτικὸς Διοικητὴς ποὺ ἀναφέρω παραπάνω Στρατηγὸς Χοῦμπερ ΛΑΝΖ, Διοικητὴς ΧΧΙΙας ὀρεινῆς Διοικήσεως Πυροβολικοῦ, Διοικητὴς τοῦ τάγματος ποὺ διέπραξε τὴ σφαγὴ τοῦ Κομμένου ἦταν ὁ ταγματάρχης ΦΑΛΝΕΡ ἀνήκων στὸ ἴδιο σῶμα στρατοῦ καὶ ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν ἕδρα του στὴν Φιλιππιάδα — Πρεβέζης. Αὐτὸς κατὰ τὶς ἴδιες πληροφορίες συνελήφθηκε αἰχμάλωτος ἀπὸ Σέρβους παρτιζάνους καὶ ἐκτελέσθηκε.

Τέλος ὁ ὑπολοχαγὸς Κόβιακ ἦταν διοικητὴς τῶν ἀστυνομικῶν δυνάμεων ποὺ συνέπραξε στὸ ἔγκλημα καὶ τὴν καταστροφή.

Σ' ὅλο τὸ χωριὸ τὴν ὥρα ἐκείνη ἦταν ἄκρα ἡσυχία καὶ κάπου - κάπου ἐκινεῖτο καμμιὰ γυναίκα στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ της ἑτοιμάζοντας τὰ κάνιστρα μὲ τὰ ὑδροδοχεῖα (μπότια) γιὰ νὰ πάη στὸ ποτάμι γιὰ νερὸ ἢ κανένας νοικοκύρης, ποὺ ὁδηγοῦσε τὰ βόδια του στὴ βοσκή.

Ὅλοι οἱ ἄλλοι κάτοικοι κοιμῶνταν ἥσυχοι, ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ τὶς ἀγροτικές τους ἀσχολίες, γιατὶ κατὰ τὸ πατροπαράδοτο ἔθιμό τους ἔπρεπε νὰ συνεχίσουν τὸ πανηγύρι τους, ποὺ γιόρταζαν ἀπὸ τὴν προηγούμενη ἡμέρα στὴ μνήμη τῆς Θεοτόκου, καὶ τὴν ἡμέρα ἐκείνη. Τραγικὴ εἰρωνεία τῆς τύχης των! Τοὺς περίμενε μετ' ὀλίγον τὸ λεπίδι, ὁ θάνατος, ἡ φωτιά. Οἱ κάτοικοι εἶχαν κάποιο δεδομένο ἐκεῖνες τὶς ἡμέρες νὰ φοβοῦνται τοὺς Γερμανοὺς ἀπὸ κακό, μὰ περισσότερο ὅμως τοὺς Ἰταλούς, γιατὶ στὴν περιφέρεια τῆς Ἄρτας μόνον Ἰταλοὶ ἦταν, καὶ γι' αὐτὸ γινόταν εὐρεῖα συζήτησις στὰ καφενεῖα καὶ παντοῦ περὶ ἐνδεχομένης συμφορᾶς. Πρὸ πέντε ἡμερῶν εἶχε περάσει αἰφνιδίως μιὰ γερμανικὴ κούρσα, προερχομένη ἀπὸ τὰ Γιάννινα, μὲ προορισμό, ὅπως διαδόθηκε, νὰ ἐξετασθῇ ὁ γιαλὸς καὶ ἡ θάλασσα ποὺ βρίσκεται μεταξὺ γεφύρας Κοπραίνης καὶ Κομμένου γιὰ λόγους στρατιωτικούς, ἐνῷ ἡ πιθανώτερη ἐκδοχὴ εἶναι πὼς ἦλθε ἀπὸ λόγους προπαγάνδας, γιατὶ ἦταν στὸν κατακτητὴ γνωστὸ πὼς τὸ Κομμένο ἦταν ἡ ἕδρα ἀπὸ καιρὸ τῶν ἀνταρτῶν Ε.Λ.Α.Σ., ποὺ εἰσέπρατταν φόρους ἀπὸ τὶς βάρκες, ποὺ ἔφεραν μικροεμπόρευμα, ἁλάτι, λάδι κ.λ.π. Οἱ συχνότατες ἀφαιμάξεις ποὺ γινόνταν στοὺς μικρεμπόρους σὲ μορφὴ φορολογίας ἀπὸ τὸ μόνιμο ἐκεῖ φυλάκιο τοῦ ΕΛΑΣ ἐκίνησαν τὴν ἀγανάκτηση τῶν φορολογουμένων καὶ πολλὲς φορὲς ἐρχόντανε ἀντάρτες καὶ ἐνδιαφερόμενοι σὲ ὀξύτατες λογομαχίες. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἄστοχο τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ ζημιούμενοι θὰ κατέδιδαν τὰ λαμβάνοντα χώραν στὸ Κομμένο γεγονότα στὶς φινάτσες καὶ καραμπινιερίες μὲ τὶς ὁποῖες πολλὲς φορὲς συνειργάζοντο στὰ ἐμπόρια ἐπὶ τῶν κερδῶν. Ἔγιναν ἀπὸ ἐπιτροπὴ τοῦ χωριοῦ, τὸν πρόεδρον, τὸν παπᾶ, σεβαστοὺς γέρους καὶ τὸν ὑποφαινόμενο, διαμαρτυρίες στὸν καπετάνιο τοῦ φυλακίου, αὐτοκαλούμενον Παπαφλέσσα ὅτι οἱ ἐνέργειές τους αὐτὲς θὰ ἔβλαπταν καὶ θὰ ἐξέθεταν σὲ κίνδυνο τὸ χωριό, μὰ ὅλες ἀπέβησαν ἄκαρπες.

Κακῇ τῇ μοίρᾳ οἱ ἀντάρτες καὶ τῶν δύο ὁμάδων ἀντιστάσεως Ε.Λ.Α.Σ καὶ Ε.Ο.Ε.Α. εὑρίσκοντο στὴν πλατεῖα τοῦ χωριοῦ τὴν ἡμέρα αὐτή, ἡ μὲν πρώτη ζητώντας μὲ τὸ ληστρικὸ προνόμιό της ἀπὸ τοὺς ραγιάδες τοῦ Κομμένου χαράτσι 7.000

ὀκάδες φασόλια καὶ σιτάρι, ἡ δὲ δεύτερη γιὰ νὰ δώση ἐξηγήσεις στὴν πρώτη, πῶς μόνο 400 ὀκάδ. προϊὸν πῆρε ἀπὸ τὸ χωριὸ αὐτὸ καὶ μὲ πληρωμὴ καὶ ἔτσι νὰ τὴν πείση στὸν ἐπίμονο ἰσχυρισμό της, ὅτι ἔπρεπε νὰ πάρη κι᾽ αὐτὴ τόσο προϊὸν ὅσο καὶ οἱ Ἐθνικὲς ὁμάδες, δηλ. 400 ὀκάδες, ἐνῷ τὰ πολυβόλα ἦταν στημένα ἐδῶ καὶ ἐκεῖ καὶ τὸ καζάνι τοῦ συσσιτίου στὴ φωτιά. Ἔγιναν ἀντιληπτοὶ ἀπὸ τὴν κούρσα, ἡ ὁποία μάλιστα ἀπὸ φόβο ἐπιθέσεως ἀνετράπη στὸ χαντάκι ἀπὸ ἀπότομη στροφὴ τοῦ σωφὲρ καὶ χρειάσθηκε προσπάθεια 10 λεπτῶν τῆς ὥρας ἀπὸ 3 Γερμανοὺς γιὰ τὴν ἀνέλκυση τῆς κούρσας καὶ τὴν ἐκ νέου κίνησή της. Ἡ κούρσα ἀνενόχλητη ἐπῆρε τὸν ἴδιο δρόμο της μὲ μιὰ νέα στροφή, ἐνῷ ἡμεῖς οἱ κάτοικοι, ποὺ βρισκόμαστε στὴν πλατεῖα καὶ οἱ ἀντάρτες μαζὶ διασκορπισθήκαμε μὲ μεγάλο πανικό. Θὰ ἦτο εὐτύχημα μεγάλο κατὰ τὴν γνώμη μου, ἂν ὁ ἀξιωματικὸς Λεφάκης μὲ ἕναν πολυβολητή του ἀντάρτη τοῦ Ε.Δ.Ε.Σ. ποὺ στάθηκε μόνον αὐτὸς στὴ θέση του, χτυποῦσε τοὺς Γερμανούς, ὅπως ἑτοιμάσθηκε νὰ κάμη. Ἄκουσε ὅμως τὶς διαμαρτυρίες τῶν κατοίκων μή... μή... χτυπᾶς. Λέγω εὐτύχημα, γιατὶ οἱ κάτοικοι βέβαιοι πλέον ἀπὸ τὸν κίνδυνο ποὺ τοὺς περίμενε δὲν θὰ ἐπέστρεφον στὸ χωριὸ μετὰ τρεῖς ἡμέρες ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ τοὺς συνήντησε ἡ κούρσα καὶ εἶχαν ἀπομακρυνθῆ γιὰ λόγους ἀσφαλείας, καὶ συνεπῶς δὲν θὰ γίνονταν ἡ τρομερὴ ἀνθρωποσφαγή.

Κανεὶς ὅμως δὲν ὑπωπτεύετο στὰ σοβαρά, ὅτι τὸ γεγονὸς αὐτὸ θὰ ἦτο ἀφορμὴ ὁλοκληρωτικῆς καταστροφῆς τοῦ Κομμένου, ἀφοῦ οἱ Γερμανοὶ δὲν εἶχαν ἐνοχληθῆ σὲ τίποτε.

Ἡ φάλαγξ τῶν 22 αὐτοκινήτων στάθμευσε κατὰ μῆκος τοῦ δρόμου Λουτροτόπου μέχρι τὴν ἐκκλησία τοῦ Κομμένου.

Ὅσοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους εἶχαν ξυπνήσει τὴν ὥρα ἐκείνη εἶχαν ἀνησυχήσει, γιατὶ ἦταν ἀδικαιολόγητη ἡ ἄφιξις τόσων πολλῶν αὐτοκινήτων ἐχθρικῶν στὸ χωριὸ καὶ μάλιστα σὲ τόσο πρωϊνὴ ὥρα. Οἱ Γερμανοὶ ἔπιασαν ὅλες τὶς διαβάσεις καὶ διεξόδους τοῦ χωριοῦ, ἀπὸ τὴ θάλασσα μέχρι τοῦ ποταμοῦ, μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι κανεὶς δὲ θὰ μποροῦσε νὰ ξεφύγη τὸν ἔλεγχό τους καὶ τὸν θάνατο, γιατὶ ὅλο τὸ χωριὸ εἶναι περικυκλωμένο μεταξὺ θαλάσσης καὶ Ἀράχθου.

Κατὰ Θείαν Πρόνοιαν δὲν εἶχαν ἀντιληφθῆ μιὰ διέξοδο, ποὺ ἄφησαν ἀνεπιτήρητο πρὸς τὸ ἀνάχωμα τοῦ ποταμοῦ καὶ ἀπ' ἐκεῖ διὰ μέσου αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀπέναντι τοῦ Νεοχωρίου περιοχή.

Ἔπειτα ἐτοποθέτησαν τοὺς ὅλμους σὲ ἐπίκαιρα σημεῖα καὶ τὰ πολυβόλα σ' ὅλες τὶς διαβάσεις. Μιὰ μικρὴ κούρσα μὲ ἰλιγγιώδη ταχύτητα ἔφθασε στὴν πλατεῖα τοῦ χωριοῦ, ὅπου συνήντησε τοὺς σφαγιασθέντας Χρ. Παπαβασίλη καὶ Γερ. Πανακούλια καὶ χωρὶς νὰ σταματήση ἐπέστρεψε στὴ θέση της. Τὸ φυλάκιο ἀπὸ δύο Γερμανούς, ποὺ εἶχε κλείσει τὴν διέξοδο πρὸς τὸ ποτάμι, συνήντησε δύο γυναῖκες, τὴν μακαρίτισσα Ἑλένη Ζορμπᾶ καὶ τὴν Γιαννούλα Σταμάτη — Νησιώτη, ποὺ ἐπέστρεφαν ἀπὸ τὸ ποτάμι φέρνοντας νερό, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ὁμιλήσουν ἄφησαν αὐτὲς νὰ εἰσέλθουν στὸ χωριό, γιατὶ ἦταν βέβαιοι πὼς δὲν θὰ διαφύγουν τὸν θάνατο μέσα στὸν περίκλειστο χῶρο τοῦ σφαγείου. Ἦτο ἡ ὥρα 4½ πρωϊνή, ὅταν δύο πυροβολισμοὶ ἔδωσαν τὸ σύνθημα τοῦ θανάτου καὶ τῆς καταστροφῆς καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ἔλαμψε στὸ ἡμίφως ὁ οὐρανὸς ἀπὸ φωτοβολίδες. Ἀπὸ τὴν στιγμὴ αὐτὴ ἀρχίζει ἡ ἀνησυχία καὶ ὁ τρόμος σ' ὅσους τῶν κατοίκων εἶχαν ξυπνήσει καὶ ἀκούεται ἀπ' ἄκρου σ' ἄκρον τοῦ χωριοῦ ἀτελεύτητος θόρυβος ἀπὸ φωνὲς παιδιῶν καὶ κραυγὲς γυναικῶν. Οἱ Γερμανοὶ χωρισμένοι σὲ ἐκτελεστικὰ ἀποσπάσματα εἰσέβαλαν στὸ χωριὸ ἀπ' ὅλα τὰ σημεῖα καὶ ἀπὸ τὴν στιγμὴ αὐτὴ ἀκούονται ἀκατάπαυστα ὁμοβροντίες πολυβόλων, αὐτομάτων ὅπλων καὶ δονηστικαὶ ἐκρήξεις ὅλμων καὶ χειροβομβίδων, ποὺ παρουσίαζαν τὴν εἰκόνα τῆς πιὸ φρικτῆς μάχης ποὺ ἐγνώρισε ποτὲ ἡ ἱστορία. Πρῶτος ὁ καλοκάγαθος ἱερεὺς τοῦ χωριοῦ μας Λάμπρος Σταμάτης πέφτει στὴν πόρτα τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ ριπὴ αὐτομάτου ὅπλου, ἐνῷ τὸ ἅγιο εὐαγγέλιο, ὁ θυμιατὸς καὶ τὰ ἱερὰ ἄμφιά του ποὺ μετέφερε ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ σφαγιασθέντος Θεοδ. Μάλλιου, ὅπου τὴν νύχτα ἐκείνη εἶχε τελέσει τὸ μυστήριο τοῦ γάμου μεταξὺ τῆς κόρης τοῦ Μάλλιου Ἀλεξάνδρας καὶ τοῦ ἐκ Παχυκαλάμου Θ. Καρίνου, βρέθηκαν σκορπισμένα πλάϊ του. Ἔμεινε γιὰ αἰώνιο στίγμα τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Γερμανῶν τὸ εὐαγγέλιο διάτρητο ἀπὸ τὶς σφαῖρες σὲ μιὰ

ἄκρη του καὶ μὲ κηλῖδες αἵματος σὲ μιὰ ἄλλη ἄκρη ἀπὸ τὴν ἄσπιλη καρδιὰ τοῦ ἱερέως, ὅπου τὸ ἐφύλαττε στοὺς κόλπους του ἅγιο καὶ ἱερὸ ἀντάξια τῆς παρακαταθήκης τοῦ Χριστοῦ μας.

ΟΙ ΓΕΡΜΑΝΟΙ ΣΦΑΖΟΥΝ, ΠΥΡΠΟΛΟΥΝ ΚΑΙ ΛΕΗΛΑΤΟΥΝ ΕΠΙ ΕΠΤΑ ΩΡΕΣ

Ἀπὸ τὴν στιγμὴ αὐτὴ ἀρχίζει ἡ φρικτὴ τραγωδία· ὁ συγκεχυμένος θόρυβος, ποὺ ἀκούεται ὡς τὰ τώρα σ' ὅλο τὸ χωριὸ ἀπὸ φωνὲς μικρῶν παιδιῶν καὶ κραυγὲς γυναικῶν μὲ τοὺς πρώτους κρότους τῶν ὅπλων χάνεται μέσα στὸ πανδαιμόνιο τῶν ὁμοβροντιῶν καὶ τὴν κόλαση τοῦ πυρὸς καὶ τῆς σφαγῆς καὶ κάπου - κάπου διακρίνονται στὶς γειτονιὲς μεμονωμένα ξεφωνητὰ γυναικῶν καὶ σπαρακτικοὶ θρῆνοι παιδιῶν, ὅταν πιὰ ἀτενίζουν τὸ φρικτὸ φάσμα τοῦ θανάτου, περιμένοντας μὲ τὴ σειρά τους ἀπὸ τὸ διπλανὸ γειτονικὸ σπίτι τὸν ἄγριο σφαγέα. Ὁ Γερμανὸς στρατιώτης ἀφηνιασμένος, σὰν τρελλός, καὶ διψασμένος ἀπὸ αἷμα σκοτώνει ὅποιον βρῆ μπροστά του μὲ τὸ αὐτόματο ἢ τὸ πιστόλι ἢ μαχαιρώνει μὲ τὸ μαχαίρι, ἂν τὸ θῦμα του εἶναι βολικὸ στὰ χέρια του. Δὲν ἐκτελεῖ ἁπλῶς διαταγές, ἀλλὰ ἐνεργεῖ σὰν ὄργανο ποὺ ἀσκήθηκε ἐπὶ πολὺ σὲ σχολὲς πῶς νὰ γελᾶ, ὅταν σφάζη, καίη καὶ λεηλατῆ. Τρέχουν δύο - δύο ἢ καὶ περισσότεροι ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι καὶ ἀπὸ περιβόλι σὲ περιβόλι καγχάζοντας καὶ γελώντας σὰν νὰ ἁμιλλῶνται ποιός θὰ θανατώση τοὺς περισσοτέρους.

Οἱ κάτοικοι ὅσοι δὲν ἐπρόλαβαν νὰ φύγουν ἀπὸ τὸ μοναδικὸ μονοπάτι τῆς μπούκας ἢ διότι δὲν ἐπίστευον νὰ λάβη τόση ἔκταση τὸ κακὸ ἢ διότι ἐπίστευον ὅτι θὰ καμφθοῦν οἱ βάρβαροι ἀπὸ κλάματα καὶ παρακλήσεις, πῆραν τώρα τὴν ἀπόφαση, ὅτι θὰ πεθάνουν καὶ γρήγορα - γρήγορα συγκεντρώνονται στὰ σπίτια τους, παίρνουν στὰ χέρια οἱ γονεῖς τὰ μικρὰ παιδιά τους, ποὺ σπαρταροῦν στὴν ἀγκαλιά τους ἀπὸ τρόμο, τὰ φιλοῦν γιὰ τελευταία φορά, ἐνῷ τὰ δάκρυα ρέουν ἄφθονα ἀπὸ τὰ μάτια τους, κάνουν τὸ σταυρό τους καὶ περιμέ-

νουν τὴ στιγμὴ τοῦ θανάτου. Μᾶς θυμίζουν τὶς συγκλονιστικὲς σκηνὲς τοῦ 21, τῆς Χίου, τῶν Ψαρῶν, τοῦ Μεσολογγίου... καὶ τὸ δρᾶμα τοῦ Ζαλόγγου. Κάθε σπίτι καὶ πολλὰ δράματα! Οἱ οἰκογένειες τῶν 1) Κων. Γ. Κριτσιμᾶ, 2) Θεοδ. Γ. Κριτσιμᾶ, 3) Φίλιππου Ἀναγνώστου, 4) Νικ. Καλμαντῆ, 5) Ἀθαν. Μαράγγου, 6) Χρ. Ἀποστόλου, 7) Ἀντωνίου Κοντογιάννη, δημ)λου, 8) Βασιλ. Κολοκώτση, 9) Λάμπρου Ζορμπᾶ, προέδρου, 10) Γεωργ. Ζορμπᾶ, 11) Ἀριστ. Κοντογιάννη, 12) Β. Σκουραβέλη, 13) Ἰωάν. Διαμαντῆ, 14) Ἀναστασίου Διαμαντῆ, 15) Γεωργ. Βλάχου, 16) Θεοδ. Ἀντωνίου, 17) Γρηγ. Κριτσιμᾶ, 18) Χρίστου Φαρδέλλα, καθηγητοῦ, 19) Εὐσταθίου Μπούνα καὶ 20) Ἀθαν. Διαμαντῆ σκοτώνονται ὁλοκληρωτικῶς, γιατὶ εἶχαν τὴν ἀτυχία πολλοὶ ἐξ αὐτῶν νὰ εὑρίσκωνται στὴν εἴσοδο τοῦ χωριοῦ καὶ δὲν ἐπρόλαβαν ἔστω καὶ ἕνας ἀπὸ κάθε σπίτι νὰ σωθῆ, πλὴν τοῦ Χρίστου Φαρδέλλα, ποὺ ἀπουσίαζε τὴν ἡμέρα ἐκείνη, ἐνῷ ὅλη ἡ οἰκογένειά του ἐσφαγιάσθηκε. Τὰ πτώματα τῶν περισσοτέρων βρέθηκαν καμένα, γιατὶ ἔβαζαν φωτιὰ στὰ σπίτια μετὰ τὶς ἐκτελέσεις, ἀφοῦ πρῶτα λεηλατοῦσαν ὅ,τι εὐκολοκίνητο πολύτιμο ὑπῆρχε.

Ἡ αὐτόπτης μάρτυς Ἰσμήνη Σπυροκώστα διηγεῖται πῶς εἶδε νὰ πέφτη νεκρὸς στὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ της ὁ πατέρας της ἀπὸ μιὰ ριπὴ αὐτομάτου, πῶς μὲ τὴ σειρὰ εἶδε νὰ πέφτουν νεκρὲς ἡ γιαγιά της, ὁ ἀδελφός της καὶ ἡ ἀδελφή της καὶ νὰ ἀσπαίρουν εἰς τὸ κοχλάζον αἷμα ἐνῷ αὐτὴ τραυματισμένη στὸ λαιμὸ καὶ καταβαμμένη στὸ αἷμα ἦταν ξαπλωμένη ἐν μέσῳ τῶν ἀδελφικῶν πτωμάτων μισολιπόθυμη. Βλέπει τὴν ἐνενηκοντούτιδα γιαγιά της νὰ σύρεται στὴ γῆ μὲ τὰ χέρια της καὶ νὰ προσπαθῆ κλαίουσα νὰ ἐμποδίση τὸν Γερμανὸ ποὺ ἔχει σκοτώσει τὸ παιδί της καὶ ἑτοιμάζεται νὰ σκοτώση καὶ τὰ ἐγγονάκια της· ὁ Γερμανὸς κάτι λέει βάναυσα σὲ βάρβαρη γλῶσσα καὶ ἀφοῦ λακτίζει τὴν γραῖα κατόπιν τὴν ἐκτελεῖ. Βλέπει πῶς μπαίνουν στὸ σπίτι, πῶς ἀνοίγουν τὰ μπαοῦλα, πῶς ἁρπάζουν ὅ,τι τοὺς ἀρέσει καὶ κατόπιν τραγουδῶντας φεύγουν. Βλέπει σὲ κάθε στιγμὴ ὅλη τὴν ἀπαίσια σκηνὴ τοῦ θανάτου, βλέπει νὰ καίεται ἡ περιουσία της, ἡ προῖκα της, μὰ δὲν ἔχει φωνὴ νὰ ὁμιλήση.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἔβλεπε τὰ ἄλλα δράματα στὰ γειτονικὰ δύο σπίτια τοῦ Ἀντώνη καὶ Χρίστου Ἀποστόλου· ἡ ἴδια ἱστορία ἐπαναλαμβάνεται: σκοτώνουν ὅσους βρίσκουν, ἁρπάζουν, καίουν. Χαρακτηριστικὴ εἶναι μιὰ σκηνὴ τῆς πατρικῆς στοργῆς τοῦ Ἀντώνη, ποὺ μόλις βλέπει νὰ ἑτοιμάζωνται οἱ Γερμανοὶ γιὰ ἐκτέλεση τοῦ παιδιοῦ του Βαγγέλη τρέχει μὲ ἀνοικτὲς ἀγκάλες στὸ παιδί του φωνάζοντας καὶ ἐκλιπαρώντας νὰ τὸ σώση, ἐνῷ ἄλλος κακοῦργος τὸν φονεύει ἐκ τῶν ὄπισθεν. Εἶναι ὄνειρο, εἶναι πραγματικότης ἀπαντᾷ ἡ κόρη αὐτή: τὰ εἶδα μὲ τὰ μάτια μου, ἤμουνα ἀπολύτως καλά, τὰ θυμᾶμαι καλὰ ὅλα.

Συμπεραίνεται δὲ ἀπὸ ὡρισμένα περιστατικά, ὅτι προτοῦ ἀρχίσουν τὸ βάρβαρο ἔργο τους ἐμέθων ἀπὸ ναρκωτικά, ὥστε καὶ ὁ πιὸ δειλὸς ἢ ὀλίγον ἀνθρωπιστὴς νὰ ἐνεργῇ θαρραλέα καὶ ἀποτελεσματικά. Βεβαιώνουν οἱ ἐπιζήσαντες μάρτυρες Διονύσιος, Μάνθος καὶ Χρῖστος Παππᾶς, ὅτι διῆλθον οἱ Γερμανοὶ πλησίον των εἰς ἕνα χαντάκι ὅπου ἦταν κρυμμένα 30 ἄτομα καὶ τὰ ὁποῖα ἐφαίνοντο καθαρώτατα ἀπὸ ἐκείνη τὴν κατεύθυνση, μὰ δὲν ἔγιναν ἀντιληπτά, οἱ δὲ Γερμανοὶ γελώντας καὶ παραπατώντας πέρασαν προδίδοντας εἰκόνα μεθυσμένου. Οἱ ἴδιοι διηγοῦνται πῶς διὰ μιᾶς πιστολιᾶς ἄφησαν νεκρὸ ἕναν γέρο ἀνίκανο νὰ κινηθῇ, τὸν Δημ. Σκάρα, καὶ πῶς σ' ἕνα μικρὸ ἐγγονάκι του 5 μηνῶν τοῦ ἀνετίναξαν στὸν ἀέρα τὰ μυαλὰ διὰ μιᾶς σφαίρας περιστρόφου.

Τί πρῶτον καὶ τί ὕστερον νὰ περιγράψω περὶ τῶν κακουργιῶν, ποὺ διέπραξαν οἱ σταυροφόροι τῆς νέας τάξεως πραγμάτων; Πραγματικῶς νέα καὶ πρωτότυπος εἶναι ἡ τάξις καὶ ἡ μέθοδος ποὺ ἐχρησιμοποίουν στὸν θάνατο καὶ τὴν καταστροφή. Ταχεῖς στὴν ἀπόφαση, ἄγριοι στὴν ψυχή, κοινὸ σύστημα στὴν σφαγὴ καὶ τὸν ὄλεθρο.

ΟΙ ΓΕΡΜΑΝΟΙ ΔΙΑΠΡΑΤΤΟΥΝ ΦΡΙΚΙΑΣΤΙΚΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ

Οἱ Γερμανοὶ σκορπισμένοι τώρα σὲ ἐκτελεστικὰ ἀποσπάσματα σκοτώνουν καὶ σφάζουν ἀνηλεῶς, δὲν σέβονται οὔτε

ἱερὰ οὔτε ὅσια καὶ τὰ πάντα μεταβάλλουν εἰς καπνοὺς καὶ ἐρείπια· ἕνα ἀπέραντο σύννεφο καπνοῦ καλύπτει τὸν οὐρανὸ τοῦ χωριοῦ καὶ κάπου - κάπου διακρίνονται καὶ πύρινες φλόγες. Σωρεία ἀπὸ διηγήσεις αὐτοπτῶν μαρτύρων βεβαιώνουν ἀπολύτως περὶ τῆς κτηνωδίας τῶν αἱμοσταγῶν κακούργων. Διηγεῖται ἡ διασωθεῖσα ὡς ἐκ θαύματα Ρίνα σύζυγος Θωμᾶ Κοντογιάννη —ποὺ παρακολουθοῦσε ἐν μέσῳ σωρῶν πτωμάτων πνιγμένη στὸ αἷμα ἀπὸ τὸ τραῦμα της— ὅτι κάποιος καννίβαλος στρατιώτης ἔσυρε διὰ τῆς βίας τὴν σύζυγον τοῦ ἐκτελεσθέντος Βασ. Σκουραβέλη Θεοδώρα καὶ ἀφοῦ ἐκόρεσε τὰ κτηνώδη ἔνστικτά του, ἄτεγκτος στὶς διαμαρτυρίες καὶ ἱκετευτικὲς φωνὲς τῆς γυναικός, κατόπιν τὴν παρέδωσε στὸν θάνατο μὲ μιὰ πιστολιὰ στὴν κεφαλή.

Καὶ οἱ πρῶτοι προστρέξαντες μετὰ τὴν ἀνθρωποσφαγὴ Γρηγόριος Κολιοκώτσης ἀξιωματικός, καὶ Εὐστάθιος Κολιοκώτσης, ποὺ φονεύθηκε στὸ Δεκεμβριανὸ κίνημα στὸ λόφο τῆς Περάνθης, εὑρῆκαν τὶς δύο ἐξαδέρφες των Ἀθηνᾶ καὶ Θεοδοσία νεκρὲς ἀπὸ σφαῖρες πιστολιοῦ καὶ φανερώτατα τὰ ἴχνη τοῦ βιασμοῦ. Ἄλλα παραδείγματα μακαβρίου ἐγκληματικότητος εἶναι τὰ δύο μωρὰ τοῦ μακαρίτη Εὐστ. Κολιοκώτση καὶ Χρ. Κολιοκώτση ἡλικίας 7 μηνῶν, ποὺ εὑρέθηκαν νεκρὰ ἀπὸ ἀσφυξία, γιατὶ οἱ κακοῦργοι ἐγέμισαν τὰ στόματά των μὲ βαμβάκι βρεγμένο μὲ βενζίνη καὶ κατόπιν τὸ ἄναψαν γιὰ νὰ ἀπολαύσουν ἕνα σαδιστικό των πυροτέχνημα. Εὑρέθηκε ἐπίσης ὁ δεύτερος παπᾶς τοῦ χωριοῦ μας Ζώης Παππᾶς σκοτωμένος μὲ μαχαίρι καὶ μὲ ἐξωρυγμένους τοὺς ὀφθαλμούς.

Ὡς ἐπισφράγισμα τῆς θηριωδίας των ἀναφέρω ἕνα πρωτάκουστο κακούργημά των: Ἡ ἑτοιμογέννητη σύζυγος Λεων. Τσιμπούκη βρέθηκε νεκρὴ μὲ τὴν κοιλιὰ ξεσχισμένη καὶ τὸ ἔμβρυο δίπλα της, ὅπως βεβαιώνει ὁ αὐτόπτης μάρτυς Θεόδ. Σταμάτης.

Φρικιαστικὴ τραγωδία ποὺ ἐστοίχισε τὴ ζωὴ τριάκοντα δύο ψυχῶν ἔλαβε χώραν στὸ σπίτι τοῦ Θεοδ. Μάλλου, ποὺ ἔκανε τοὺς γάμους τῆς κόρης του Ἀλεξάνδρας μετὰ τοῦ ἐκ Παχυκαλάμου Θ. Καρίνου. Ἐκεῖ νύμφη καὶ γαμπρός, ποὺ ἔπλαθαν τὰ γλυκύτερα ὄνειρα τοῦ ὑμεναίου των, νουνὸς καὶ

προσκεκλημένοι έπεσαν ἀπὸ τὴν ρομφαία τοῦ κατακτητοῦ. Συγκινητικωτάτη εἶναι ἡ ἀφήγηση τοῦ αὐτόπτη μάρτυρα Θωμᾶ Κοντογιάννη: «Ἤμουν κρυμμένος σ' ἕνα ἀχούρι ἐκεῖ κοντὰ καὶ εἶδα νὰ βάζουν στὴ σειρὰ 19 ἄνδρες, 4 γυναῖκες μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ γαμπρὸ καὶ τὴ νύφη καὶ τρία μικρὰ παιδιὰ κι' ὅλοι σωριάστηκαν μὲ δύο γκρρρ... τοῦ πολυβόλου σὰν τὰ στάχυα τοῦ θεριστῆ.

Τὴν ἴδια στιγμὴ βάζουν φωτιὰ στὸ σπίτι κι' ἀπὸ μέσα ἀκούονταν κλάματα καὶ θρῆνοι καὶ κραυγὲς γυναικῶν· ἦταν οἱ φωνὲς τῶν γυναικῶν Βασ. Μάλλιου, Αὔρας κόρης της, Γεωργίου παιδιοῦ της, Βιργινίας Μάλλιου, Ἄννας Σωτηράκη, Μαρίας Ἀποστόλου, ποὺ ζητοῦσαν ἔλεος καὶ οἶκτο ἀπὸ τοὺς βαρβάρους, μὰ κάηκαν ὅμως ζωντανοί».

Ἦταν ἡ ὥρα 12 μεσημβρινὴ καὶ οἱ Γερμανοὶ ἀξιωματικοὶ ἀπεσύρθησαν στὸ σπίτι τοῦ προέδρου Λάμπ. Ζορμπᾶ, ὅπου κάτω ἀπὸ τὸν παχὺ ἴσκιο τῆς μουριᾶς' ἀχόρταστοι ἀπὸ τὸ αἷμα ποὺ ἐρρούφιξαν ὡς τὴ στιγμὴ ἐκείνη ἔστησαν τραπεζαρία καὶ ἔτρωγαν καὶ ἔπιναν μὲ βουλιμία χωρὶς νὰ αἰσθάνωνται οὔτε τὴν ἐλάχιστη συγκίνηση ἀπὸ τὰ ἑπτὰ πτώματα, ποὺ εἶχαν μπροστά τους κατακρεουργημένα. Ἐκεῖ ἦταν σφαγμένη ὅλη ἡ οἰκογένεια τοῦ προέδρου, ἡ Μαρία κόρη του, μαθήτρια γυμνασίου, ὁ Παναγιώτης ἀνεψιός του, μαθητὴς γυμνασίου, ὁ θεῖος του Γεώργιος Ζορμπᾶς, ἡ θεία του Ἀνθούλα καὶ ὁ γέρος τυφλὸς γείτονάς του Θεόδωρος Χαραλάμπους.

ΔΕΙΓΜΑ ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΥ ΤΡΙΩΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΩΝ

Ὅπως ἀνωτέρω περιέγραψα, ἡ τραυματισμένη Ἰσμήνη Σπυροκώστα ἔμεινε μερικὰ λεπτὰ μισολιπόθυμη ἀπὸ τὰ τραύματά της, καὶ ἐν τῷ μεταξὺ παρουσιάσθηκε ἕνας στρατιώτης ποὺ ὁμιλοῦσε ὀλίγο τὰ ἑλληνικὰ —Ἰταλὸς κατὰ τὴν ὁμολογία της— σὰν ἀπὸ μηχανῆς Θεὸς γιὰ νὰ τὴν σώση. Μὲ αἰσθήματα πόνου πλησίασε πρὸς τὴν κόρη, ἐκύτταξε δεξιὰ - ἀριστερά, προφανῶς γιὰ νὰ μὴ γίνη ἀντιληπτὸς ἀπὸ ἄλλους στρατιῶτες, καὶ κατόπιν ἀνοίγει ἕνα μπαούλο ποὺ ἦταν ἐκεῖ ἔξω, παίρνει ἕνα καθαρὸ λευκὸ πανί, τῆς δένει τὸ τραῦμα

της, τὴν βγάζει ἀπὸ τὸ παράθυρο στὸ πίσω μέρος τοῦ περιβολιοῦ της καὶ τὴν συμβουλεύει νὰ μείνη ἐκεῖ κρυμμένη ὡς τὶς δώδεκα τὸ μεσημέρι, ποὺ θὰ ἔβλεπε τοὺς Γερμανοὺς νὰ φεύγουν «μεῖν' ντὸ —τῆς λέει— Γκερμανοὶ καπούτ». Καὶ ἐσώθη ἡ κόρη αὐτὴ σὰν ἀπὸ θεία πρόνοια γιὰ νὰ μείνη ὡς αὐτόπτης μάρτυς τῆς θηριωδίας τῶν κατακτητῶν.

Ἄλλο παράδειγμα ἀνθρωπισμοῦ ἑνὸς στρατιώτη —ποὺ ὡμιλοῦσε τὰ ἑλληνικὰ— μᾶς ἀφηγήθηκε ἡ μακαρίτισσα Θεοδώρα Δ. Λάμπρη: ὁ πρῶτος ἔνοπλος στρατιώτης ποὺ ἔφθασε στὸ σπίτι της ἀντὶ νὰ τὴν φονεύση, τὴν ἁρπάζει στὰ χέρια καὶ τὴν κρύβει μέσα σὲ μιὰ λόχμη θάμνων τοῦ κήπου της «ἐδῶ θὰ μείνης —τῆς λέγει— γιατὶ οἱ Γερμανοὶ σκοτώνουν» γιὰ νὰ τὴν καλύψη μάλιστα πιὸ καλά, τὴν σκεπάζει μὲ χόρτα πολλὰ ποὺ ἦταν ἐκεῖ κοντά της. Ἐπίσης ἡ γυναῖκα τοῦ Εὐσταθίου Μαγγιώρου μόλις ἀτενίζει ἕναν στρατιώτη μπροστὰ στὴ θύρα τοῦ σπιτιοῦ της νὰ τὴν σκοπεύει μὲ τὸ αὐτόματο ὅπλο του, φωνάζει κλαίουσα: «μή... μή... μὲ σκοτώνης» καὶ ὁ στρατιώτης συγκινεῖται πλησιάζει κοντά της καὶ διὰ νεύματος τὴν ὁδηγεῖ νὰ κρυφθῆ.

ΝΕΟ ΔΡΑΜΑ ΣΤΟΝ ΑΡΑΧΘΟ ΠΟΤΑΜΟ

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅσοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους διέφυγαν τὸν θάνατο, πῆραν τὸ μοναδικὸ μονοπάτι ποὺ ὡδηγοῦσε στὴ μπούκα τοῦ Ἀράχθου ποταμοῦ καὶ ἐκεῖ πελιδνοὶ καὶ κατατρομαγμένοι συγκεντρώθηκαν κοντὰ στὴν ὄχθη τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐσκέπτοντο πῶς θὰ κατορθώσουν νὰ διαπεραιωθοῦν στὴν ἀπέναντι ὄχθη, περιοχὴ τοῦ Νεοχωρίου.

Ἐκεῖ οἱ γυναῖκες στήνουν ἐν κύκλῳ σιγανὰ μοιρολόγια καὶ τὰ μωρὰ παιδάκια κλαίουν, ἐνῷ οἱ ἄνδρες φιμώνουν μὲ τὶς παλάμες τους τὰ στόματα τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδιῶν γιὰ νὰ μὴν ἀκουσθοῦν ἀπὸ τοὺς βαρβάρους ποὺ παγανίζουν ἐκεῖ κοντὰ σὲ ἀπόσταση 300 μέτρων μέσα στὸ μικρὸ δάσος τῆς μπούκας. Ἀπὸ θεία εὐσπλαχνία σώθηκαν ἀσφαλῶς οἱ δυστυχισμένοι ἐκεῖ 350 ψυχὲς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γυναικόπαιδα. Οὔτε ὁ αὔλακας ποὺ ἔρρεε μπροστά τους, οὔτε τὰ ὀλίγα ἕλη,

οὔτε τὸ πρὸ αὐτῶν ἀνάχωμα ἦταν σοβαρὰ ἐμπόδια στοὺς αἱμοδιψεῖς τίγρεις νὰ μὴ φθάσουν ὡς ἐκεῖ.

'Ασφαλῶς ὁ Ὕψιστος τοὺς ἐτύφλωσε νὰ μὴ προχωρήσουν πρὸς τὰ ἐκεῖ γιὰ νὰ μείνουν στὴ ζωὴ οἱ ταλαίπωροι αὐτοὶ ἄνθρωποι, νὰ διηγηθοῦν τὰ φρικώδη ἐγκλήματά τους καὶ νὰ τοὺς παραδώσουν ἔτσι στὴ θεία καὶ πανελλήνιο νέμεση τοῦ παρόντος καὶ τὴν παγκόσμιο ἱστορία τοῦ μέλλοντος.

'Αποφασίζουν οἱ ἄνδρες νὰ πάρουν μιὰ μικρὴ βάρκα (προιάρι ὅπως τὸ λένε) καὶ νὰ ἀρχίσουν τὸ πέρασμά τους ἀπὸ τὴν ἄλλη ὄχθη. Ὁ συνωστισμὸς καὶ διαγκωνισμὸς ποὺ παρατηρεῖται ἀπὸ τὴν προσπάθεια ποιός νὰ περάση πρῶτος τὸ ποτάμι, εἶναι ἀφάνταστος, διότι φοβοῦνται μήπως πλησιάσουν ἐκεῖ οἱ Γερμανοὶ καὶ τοὺς ἀντιληφθοῦν. Ἡ βάρκα ἔχει ἐκτελέσει δύο διαδρομὲς καὶ τριάντα περίπου χωριανοὶ εὑρίσκονται στὴν ἄλλη ὄχθη, μὰ στὴν τρίτη ὅμως διαδρομὴ ἀνατράπηκε ἡ βάρκα, ἀσφαλῶς ἀπὸ ὑπερβολικὸ φορτίο καὶ δέκα ἑπτὰ ἄτομα, ὅλοι νέοι ἀπὸ 16 - 24 ἐτῶν, παλεύουν μὲ τὸ χάρο. Ἡ σκηνὴ εἶναι σπαρακτική: Οἱ γονεῖς βλέπουν τὰ παιδιά τους νὰ ἀγωνίζωνται ἀπεγνωσμένα μὲ τὸν θάνατο, μὰ καμμιὰ βοήθεια δὲν μποροῦν νὰ τοὺς παράσχουν. Μόνο δύο μικροὶ ἡλικίας 12 - 14 ἐτῶν κατώρθωσαν νὰ σωθοῦν καὶ νὰ φθάσουν κολυμβώντας στὴν ξηρά, ὁ Νικ. Σεργιάννης μὲ τὸ μικρό του στὴν ἀγκάλη, ἀγωνίσθηκε ματαίως νὰ σωθῆ καὶ τελικῶς πνίγεται, ἄν καὶ γνωρίζει πολὺ καλὰ νὰ κολυμβᾶ, γιατὶ ἡ στοργὴ στὸ μικρὸ παιδί του δὲν τὸν ἄφισε νὰ τὸ ἐγκαταλείψη. Ἡ ἴδια σκηνὴ ἐπαναλαμβάνεται καὶ σ' ἄλλους γονεῖς· οἱ περισσότεροι ἐκεῖ πνίγηκαν, γιατὶ ἡ ταλαιπωρία καὶ ὁ τρόμος τοὺς εἶχε ἐξαντλήσει, τὸ δὲ ποτάμι ἐκεῖ πρὸς τὶς ἐκβολές του εἶναι βαθὺ - πλατὺ καὶ ὀλίγο ὁρμητικό. 'Επνίγηκαν ἐκεῖ ὁ Σπῦρος καὶ Γιαννούλα τοῦ δυστυχισμένου πατέρα 'Αθαν. Βλαχοπάνου, ἡλικίας 20 καὶ 22 ἐτῶν, ὁ Δημ. Στασινός, ἡλικίας 22 ἐτῶν, τὰ δύο ἀγόρια τοῦ παπᾶ τοῦ χωριοῦ μας Σεραφεὶμ Στασινοῦ, ὁ Νῖκος καὶ Γιάννης, ἡλικίας 18 καὶ 14 ἐτῶν κλπ. Στὶς 2 μ.μ. ὅλοι οἱ διασωθέντες κάτοικοι ἀπὸ τὴ Χιτλερικὴ θηριωδία εὑρίσκονταν στὴν ἀπέναντι τοῦ ποταμοῦ ὄχθη, ἀφοῦ ἐπλήρωσαν κι' ἐκεῖ τὰ πορθμεῖα μὲ νέον φόρον αἵματος.

ΟΙ ΓΕΡΜΑΝΟΙ ΦΕΥΓΟΥΝ ΦΟΡΤΩΜΕΝΟΙ ΜΕ ΛΑΦΥΡΑ

Στὶς 1.45′ ἀκούστηκε νὰ κτυπᾶ ἡ καμπάνα τοῦ χωριοῦ ντάγκ... ντάγκ... ντάγκ... Εἶναι τὸ σύνθημα τῆς συγκεντρώσεως τῶν Γερμανῶν στὴν πλατεῖα τοῦ χωριοῦ γιὰ νὰ φύγουν. Στὸ χωριὸ δὲν ὑπάρχει τίποτε ζωντανό, ἐκτὸς ἀπὸ σκυλιὰ καὶ γάτες, ποὺ κάνουν σὰν τρελλά, καὶ 25 ἄνθρωποι κρυμμένοι ἐδῶ κι' ἐκεῖ στοὺς κήπους καὶ τὰ χαμόκλαδα. Κοπάδια ζώων μεγάλων καὶ μικρῶν συγκεντρώθηκαν ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς στὴν πλατεῖα καὶ τὸ θλιβερὸ παραπονιάρικο βέλασμά των μέσα στὴ γενικὴ καταστροφὴ ὡμοίαζε μὲ σὰν συνειδητὸ παράπονο γιὰ τὸ χαμὸ τῶν κυρίων των. Προσπαθοῦσαν οἱ βάρβαροι νὰ βάλουν τὰ ζῶα στὴ γραμμή, σὰν κοπάδι, γιὰ νὰ τὰ ὁδηγήσουν ἄλλα μὲν πεζῆ καὶ ἄλλα νὰ τὰ ἀναβιβάσουν στ' αὐτοκίνητα, μ' αὐτὰ ἀνθίστανται μὲ πεῖσμα. Ἑτοιμάστηκαν κι' ἔφυγαν φορτωμένοι μ' ἄφθονα λάφυρα πολύτιμα καὶ ἄσημα: κουβέρτες, σινδόνια, φορέματα, κουστούμια, παπούτσια, γραμμόφωνα, χρήματα, χρυσαφικά, κι' ἄφησαν πίσω τους ἕνα ἀπέραντο νεκροταφεῖο· ἔφυγαν μὲ τὴν αἰώνια κατάρα σ' αὐτὴ καὶ τὶς γενεές τους ἀπὸ τὶς ψυχὲς τῶν 317 νεκρῶν καὶ τῶν 440 ἐπιζησάντων. Αἱ τραυματισμένες γυναῖκες Ἰσμήνη Σπυροκώστα, Μαγδαληνὴ Κόπανου, Εὐγενία Διαμαντῆ, Χριστίνα Κοντογιάννη καὶ Ἀλεξάνδρα Κοντογιάννη, μόλις ἀντιλήφθηκαν πὼς ἔφυγαν οἱ Γερμανοί, σηκώθηκαν ἀπὸ τὶς κρύπτες τους, ἐνῷ τὸ αἷμα ἐκ τῶν τραυμάτων των ἦταν ἀκόμη νωπό, πῆραν ἕνα δρόμο τοῦ χωριοῦ, νεκρὲς κι' αὐτὲς μέσα σὲ νεκρὸ περιβάλλον καὶ ἐβάδιζαν ἀσυνείδητα ἄλαλες πιά...

Παντοῦ ἀντίκρυζαν σωροὺς πτωμάτων, ἐρείπια, καπνοὺς καὶ κάπου - κάπου ἀκόμη φλόγες, ἔφθασαν ὕστερα ἀπὸ πολλὴ ὥρα στὸ ποτάμι κι' ἐκεῖ οἱ χωριανοὶ τὶς πέρασαν μὲ τὴ βάρκα στὸ ἀπέναντι μέρος.

Ὅταν πλέον οἱ Γερμανοὶ ἀπομακρύνθηκαν, κατέφθασαν ἀπὸ τὰ γειτονικὰ χωριὰ ἄνθρωποι, ἄλλοι μὲν ὑπὸ πνεῦμα ἀνθρωπιστικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἄλλοι δὲ κακῆς πίστεως καὶ βαρ-

βάρου συνειδήσεως γιὰ νὰ θέσουν βέβηλο χέρι στοὺς νεκρούς, νὰ ἱεροσυλήσουν καὶ νὰ συμπληρώσουν τὸ ἔργο τῶν καννιβάλων, καὶ ἄλλοι φεῦ! νὰ εἰσπράξουν φόρο κληρονομίας ἀπὸ τοὺς ἐπιζήσαντας κατοίκους τοῦ Κομμένου μὲ μέτρα ἀπειλῆς καὶ ραβδισμοῦ, ποὺ στιγματίζουν τὸν Ἑλληνικὸ πολιτισμό. Εἰσέπραξαν ἀπὸ τὰ θύματα Κομμένου 40 πρόβατα, 14.000.000 δραχ. καὶ δύο ἀγελάδες κακοῦργοι ἄνθρωποι, ποὺ δυστυχῶς ἀκόμα σήμερα κυκλοφοροῦν ἐλεύθερα στὴ πόλη, χρησιμοποιῶντας γιὰ φορολογικὴ διατακτικὴ ἕνα κουρελόχαρτο τῆς Ἀλληλεγγύης καὶ γιὰ δύναμη στὴν εἴσπραξη τὸ πιστόλι καὶ τὸ δίστομο μαχαίρι στὸ ζωνάρι. Ἀρχίζει νὰ νυκτώνη καὶ τὰ λείψανα τοῦ Κομμένου περίτρομα, νηστικὰ καὶ διψασμένα εὑρίσκοντο κρυμμένα μέσα σὲ λόχμες ἀπὸ θάμνους καὶ σὲ καλύβες, ποὺ κατοικοῦν τὸν χειμῶνα τὰ ζῶα τοῦ Νεοχωρίου. Θυμᾶμαι τὴν νύκτα ἐκείνη κι' ἀκόμα δονεῖται ἡ καρδιά μου ἀπὸ αἴσθημα πόνου καὶ φρίκης.

Ἐπεράσαμε μὲ τοὺς φίλους μου Νικ. Κολιοκώτση, δάσκαλο καὶ Βασίλ. Κατσαντώνη ἐκ Κορωνησίας, ὁδηγούμενοι ἀπὸ τὴν πανσέληνο καὶ τοὺς θρήνους καὶ τὰ μοιρολόγια τῶν γυναικῶν μέσα στὸ δάσος τῶν θάμνων στοὺς περισσότερους δυστυχεῖς Κομμιῶτες, ποὺ ἦταν ἀδελφωμένοι κατὰ ὁμάδες, μὲ σκοπὸ νὰ μάθουμε ποιός ζοῦσε καὶ ποιός σκοτώθηκε, ἀλλὰ δὲν κατορθώσαμε νὰ συγκεντρώσουμε σαφεῖς πληροφορίες, γιατὶ εἶχαν σκορπισθῆ στὴν ἀπέραντο ἐκείνη ἔρημη ἔκταση τοῦ Νεοχωρίου καὶ ἡ ὁλοκλήρωση τοῦ ἔργου μας μέσα στὴν νύχτα ἐκείνη ἦταν ἀδύνατος.

ΜΙΑ ΕΙΚΟΝΑ ΤΩΝ ΛΕΙΨΑΝΩΝ ΚΟΜΜΕΝΟΥ

Ξημέρωσε ἡ ἄλλη ἡμέρα 17 Αὐγούστου. Πῆραν τὰ μονοπάτια οἱ χωριανοί μου, μόλις ἄρχισε νὰ ξημερώνη, ποὺ ὡδηγοῦσαν πρὸς τὴν μεγάλη περαταριὰ τοῦ χωριοῦ μας δύο - δύο, τρεῖς - τρεῖς γιὰ νὰ περάσουν στὸ Κομμένο νὰ ἰδοῦν τὰ ἀγαπημένα των πρόσωπα σφαγμένα καὶ τὰ σπίτια των μὲ ὅλα των τὰ ὑπάρχοντα καμένα. Ἐκεῖ ἔβλεπες σκιὲς κινούμενες, ράκη ψυχικά, σωστὰ φαντάσματα. Ἔβλεπες μικρὰ παιδάκια,

ὀρφανὰ πιά, κατάχλωμα ἀπὸ φόβο καὶ ταλαιπωρία καὶ ἄκουγες τὰ βραχνὰ κλάματά τους, ποὺ σοῦ ράγιζαν τὴν καρδιά. Ἔβλεπες γυναῖκες κατακίτρινες καὶ πνιγμένες στὴν Αὐγουστιάτικη σκόνη τοῦ κάμπου νὰ τραβοῦν τὰ ξέπλεγα μαλλιά τους, νὰ ξεσχίζουν τὰ μάγουλά τους καὶ νὰ στηθοκοπῶνται μὲ σπαρακτικὰ ξεφωνητά.

Θλιβερωτάτη ἦταν ἡ εἰκόνα, ποὺ παρουσίαζε ὁ παπᾶς τοῦ χωριοῦ μας Σεραφ. Στασινός, ποὺ μὲ σταυρωμένα τὰ χέρια καὶ τὴν παπαδιά του πεσμένη στὰ πόδια του μισολιπόθυμη ἐρευνοῦσε μὲ μάτια βουρκωμένα σὰν νὰ ἤθελε νὰ βρῇ μὲ τὴν φαντασία του τὰ πνιγμένα παλληκάρια του Νίκο καὶ Γιάννη στὸ ποτάμι.

Κανένας δὲν εἶχε τὴν ψυχραιμία νὰ παρηγορήσῃ, ὅλοι ἦταν τραυματισμένοι ἀπὸ πολλὰ πλήγματα θανάτου καὶ καταστροφῆς· μόνον ὁ Ὕψιστος Θεὸς παρηγοροῦσε καὶ ἐνίσχυε τὶς σὰν ξεψυχισμένες κινούμενες ψυχές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Η ΤΑΦΗ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους πέρασαν τὸ ποτάμι μὲ σκοπὸ νὰ μεριμνήσουν περὶ τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν, ἀλλὰ τὴν στιγμὴ ἐκείνη ἀκούσθηκαν πάλι πυροβολισμοὶ στὸ χωριὸ ἀπὸ Γερμανοϊταλοὺς στρατιῶτες, ποὺ ἀπὸ πολὺ πρωῒ εἶχαν ἔλθει γιὰ νὰ πάρουν ὅ,τι εἶχε ἀπομείνει ἀπὸ τὴν προηγούμενη ἡμέρα τῆς καταστροφῆς. Στὸ ἄκουσμα τῶν πυροβολισμῶν νέα σύγχυση ἐπεκράτησε μεταξὺ τῶν ἀξιοθρηνήτων ἐκείνων ἀνθρώπων, ποὺ ἔντρομοι ἔτρεξαν πάλι στὴν περαταριὰ γιὰ νὰ ἐπιστρέψουν στὶς κρύπτες των. Ὅταν στὶς 12 ἡ ὥρα πληροφορήθηκαν ὅτι ἔφυγαν οἱ Γερμανοὶ ἀπὸ τὸ χωριὸ φορτωμένοι μὲ ὄσπρια, ποὺ εἶχαν ἀπομείνει σῶα στὶς μάνδρες τῶν σπιτιῶν, καὶ μὲ πολλὲς κόττες, ὅπως ἀποδείχθηκε ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπὸ ἄφθονα κεφαλάκια ποὺ βρέθηκαν κατὰ σωροὺς στὴν αὐλὴ ἑνὸς σπιτιοῦ, πέρασαν τὸν Ἄραχθο κρατῶντας στὰ χέ-

ρια τους φτυάρια καὶ σκαμπάνια καὶ πῆγαν στὸ χωριὸ γιὰ νὰ θάψουν τὰ προσφιλῆ των πρόσωπα.

Θέαμα οἰκτρότατο καὶ συγκινητικώτατο! Τὰ πτώματα τυμπανιαῖα βρίσκονται κατὰ σωρούς, ἀλλοῦ 5, ἀλλοῦ 10, ἀλλοῦ 15 κι' ἀλλοῦ 35 στὶς αὐλὲς τῶν σπιτιῶν, στοὺς δρόμους καὶ τοὺς κήπους των μέσα σὲ λίμνες αἵματος καὶ ἡ δυσοσμία ἀπὸ τοὺς καπνοὺς τῶν ἀκόμη καιομένων σπιτιῶν κι' ἀπὸ τὰ πτώματα τῶν νεκρῶν, ποὺ ἡ ἀποσύνθεση εἶχεν ἀρχίσει, ἦταν δυσβάστακτη. Μικρὰ παιδιὰ 13—15 ἐτῶν ἔσκαβαν μὲ ἀναστεναγμοὺς τὴν ξηρὴ Αὐγουστιάτικη γῆ, φιλοῦσαν τὰ πτώματα τῶν γονέων ἢ τῶν ἀδελφιῶν των καὶ τ' ἄβαζαν στὸ λάκκο μ' ἕναν ξύλινο ἢ καλαμένιο πρόχειρο σταυρό, χωρὶς τρισάγιο τοῦ παπᾶ, χωρὶς ἀκολουθία.

Παρέκει μιὰ μάννα μὲ βραχνὴ φωνὴ μοιρολογοῦσε τὰ τρία της νεκρὰ παιδὰ καὶ τὸν ἄνδρα της μαζὶ καὶ πότε - πότε στηθοκοπιῶνταν καὶ ζητοῦσε βοήθεια νὰ θάψη τοὺς ἀνθρώπους της. Πέρα στὴ συνοικία τῶν Κοντογιαννέων ἔβλεπες νὰ σκάβη βωβὸς καὶ φαρμακωμένος ὁ μοναχογυιὸς Δημ. Κοντογιάννης, ποὺ ἔπρεπε νὰ θάψη πατέρα, μάννα, τέσσερες ἀδερφές, δύο γαμπρούς του καὶ πέντε ἀνεψιδάκια του. Γκὰπ - γκοὺπ ἀκούονταν τὰ κτυπήματα τῶν σκαμπανιῶν σ' ὅλο τὸ χωριὸ καὶ κάπου - κάπου ξεφωνητὰ βραχνὰ ἀπὸ γυναικόπαιδα ποὺ τὸ δάκρυ στέρεψε πιὰ στὸ μάτι τους. Οἱ σκύλοι χορτασμένοι ἀπὸ σάρκες τῶν νεκρῶν καὶ μὲ κατακόκκινα καὶ μουντζουρωμένα τὰ στόματά τους ἀπὸ τὸ μαῦρο αἷμα κάθονταν ἀπέναντι στὰ κατασπαραγμένα πτώματα καὶ φύλαγαν τὴ λεία τους· ἐγαύγιζαν πότε - πότε ἀπειλητικά, ἂν κάποιο ἤθελε νὰ ἁρπάξη τὴ λεία τοῦ ἄλλου, ποὺ εἶχε πάρει γιὰ δικό του μερίδιο.

Βρέθηκαν κατασπαραγμένα τὰ πτώματα τῶν δύο ἀδελφῶν ἀπὸ τὴν Ἄρτα, Βασιλικῆς καὶ Ἀλεξάνδρας Κατσάρη, τοῦ Ἰωάννου Νησιώτη καί... πολλῶν ἄλλων. Δὲν εἶναι φανταστικὴ καὶ συναισθηματικὴ ἐκδήλωσις τοῦ γράφοντος αὐταὶ αἱ τραγικαὶ σκηναί, ποὺ περιγράφει· εἶναι πραγματικότης, τὸ εἴδαμε μὲ τὰ μάτια μας, τὸ ὁμολογεῖ ὅλο τὸ χωριὸ καὶ θὰ ἐχρειάζετο πέννα περισσότερο δυναμικὴ καὶ παραστατικὴ γιὰ

νὰ ἀποδώση ἀπόλυτα τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ προσεγγίση τὰ ὅρια τῆς φρικώδους αὐτῆς εἰκόνος. Οἱ ἀπαίσιοι φονεῖς ἀπήλλαξαν ἀπὸ τὸν κόπο τῆς ταφῆς πολλούς, γιατὶ ἔκαψαν ζωντανοὺς ἢ νεκροὺς μέσα στοὺς καμίνους τῶν καιομένων σπιτιῶν οὐχὶ ὀλίγους καὶ ἔτσι ἐχρειάζετο γιαυτοὺς μόνον ἕνας μικρὸς λακκίσκος, ὅπου ἔβαζαν τὴν σωρὸ τῶν ἀπανθρακωμένων πτωμάτων καὶ τὴν τέφρα τῶν νεκρῶν. Ἐκάησαν οἱ μακαρίτες Ἀθανάσιος Παππᾶς καὶ ἡ σύζυγός του Ἀλεξάνδρα, ὁ Γεράσιμος Πανακούλιας καὶ ἡ σύζυγός του Ἀνθούλα, οἱ οἰκογένειες Νικ. Καλμαντῆ, Θεοδ. Κριτσιμᾶ, Κων. Γ. Κριτσιμᾶ κ.ἄ., τριάκοντα ὀκτὼ συνολικῶς ἄτομα. Παρείχετο ἔτσι ἡ εὐχέρεια στοὺς ἀνθρώπους, ποὺ δὲν εἶχαν μεγάλη ὑπηρεσία, νὰ βοηθήσουν καὶ τοὺς ἄλλους, ποὺ ἔπρεπε νὰ ἀνοίξουν πολλοὺς τάφους. Κοινὸς ὁ θάνατος, κοινὴ ἡ ἀλληλεγγύη! Καμμιὰ βοήθεια δὲν παρεσχέθη ἀπὸ πουθενὰ ἀλλοῦ στὴν τραγικὴ αὐτὴ ἡμέρα. Τὸ καθῆκον των πρὸς τοὺς νεκροὺς εἶναι ἀνώτερο ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ θανάτου καὶ δὲν τοὺς τρομάζει ἡ ἰδέα μήπως ἔλθουν πάλιν οἱ Γερμανοὶ στὸ χωριὸ καὶ διατρέξουν ἄλλο κίνδυνο.

Πῆρε νὰ βασιλέξη ὁ ἥλιος καὶ ὁ κόσμος σύρεται στὸ δρόμο, ποὺ ὁδηγεῖ στὴν περαταριὰ γιὰ νὰ περάση στὸ Νιοχώρι, στὶς καλύβες του. Τὸ ἔργο ὅμως τῆς ταφῆς δὲν εἶχε τελειώσει, ἔμειναν πολλοὶ ἄταφοι γιὰ νὰ ταφοῦν τὴν ἄλλη ἡμέρα.

Ἐγέμισαν οἱ αὐλὲς τῶν σπιτιῶν, οἱ δρόμοι καὶ τὰ περιβόλια τοῦ ἔρημου αὐτοῦ χωριοῦ ἀπὸ πρόχειρους τάφους καὶ πρόχειρους ξύλινους ἢ καλαμένιους σταυρούς, ποὺ θὰ συμβολίζουν ἐκεῖ αἰώνια τὸν Γολγοθᾶ καὶ τὴν ἀθανασία.

Στὸ χωριὸ δὲν ὑπάρχει πλέον ψυχὴ ζῶσα. Ἐκεῖ ποὺ τὰ βράδυα ἐγέμιζε ἡ πλατεῖα ἀπὸ ἀνθρώπους, ποὺ συζητοῦσαν ὣς πολὺ ἀργὰ γιὰ τὴν προκοπὴ τῆς ἀγροτικῆς των ἐργασίας, τώρα ὑπάρχουν μόνον χαλάσματα καὶ τάφοι καὶ τὴν ἀνθρώπινη φωνὴ ἀντικατέστησε τὸ πένθιμο μονότονο λάλημα τοῦ γκιώνη καὶ τῆς κουκουβάγιας. Τὴν ἐπομένην συνέχισαν τὴν ταφὴ γιὰ ὅσα πτώματα ἔμειναν ἄταφα: τοῦ Ἰσραηλίτου Ζαχίνου ἐξ Ἄρτης, τῆς γυναίκας του Εὐτυχίας καὶ τῆς χαριτωμένης μικρῆς των Καίτης, τῆς Βιργινίας Βασιλείου ἐκ Ξηρο-

μέρου καὶ τῆς Εὐσταθίας Λιόγκα ἐκ Φλωριάδος Βάλτου· ἐμερίμνησαν δὲ περὶ τῶν νεκρῶν, ποὺ κατήγοντο ἀπὸ ξένα χωριὰ συγγενεῖς τους τὴν ἑπομένη καὶ μεθεπομένη.

Ἔκτοτε οἱ τετιμημένοι νεκροὶ τοῦ Κομμένου ζοῦν στὸ πάνθεο τῶν ἡρώων στεφανωμένοι μὲ τὴ δόξα τῆς ἀθανασίας δίπλα στοὺς ἥρωας τῶν Καλαβρύτων καὶ τοῦ Διστόμου καὶ οἱ ἀπέριττοι χωμάτινοι τάφοι των θὰ συμβολίζουν αἰώνια τὴν ἀκατάλυτη δόξα τῆς Ἑλλάδος καὶ θὰ θυμίζουν τὰ φρικώδη ἔνστικτα τῶν νεωτέρων Οὕννων.

ΤΑ ΛΕΙΨΑΝΑ ΤΟΥ ΚΟΜΜΕΝΟΥ ΖΟΥΝ ΣΑΝ ΤΡΩΓΛΟΔΥΤΕΣ

Εἶναι ἀξία λόγου νὰ ἱστορηθῆ ἡ περιπέτεια, ποὺ ἐπέρασαν τὰ ἐπιζήσαντα λείψανα τοῦ Κομμένου ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῆς συμφορᾶς των κατὰ τὸ ὑπόλοιπο διάστημα τοῦ θέρους καὶ πρὸ παντὸς τοῦ παγεροῦ χειμῶνος. Ἐγκαταλελειμμένα ἀπὸ κάθε κρατική, κοινωνικὴ ἢ συνανθρωπιστικὴ πρόνοια καὶ περίθαλψη ζοῦν ὁμαδικὰ μέσα εἰς κρησφύγετα πυκνῶν δασῶν ἀπὸ θάμνους κάτω σὲ πρόχειρες καλύβες, ποὺ τὰ νερὰ τῶν βροχῶν τοῦ χειμῶνα ἀνεμπόδιστα εἰσέρχονται καὶ τὰ δυνατὰ ρεύματα τοῦ νοτιᾶ καὶ τοῦ βοριᾶ παγώνουν μέχρι τὸ κόκκαλο τὰ γυμνὰ καὶ ἀποσκελετωμένα κορμιὰ τῶν δυστυχισμένων.

Δὲν ὑπῆρχε ἐπικοινωνία μεταξύ τους οὔτε ἀπὸ μιὰ καλύβα σὲ μιὰ ἄλλη τὴν πιὸ πλησιέστερη ἀκόμα, γιατὶ τὰ νερὰ ἀπὸ τὶς βροχὲς τοῦ χειμῶνα καὶ τὰ ρυάκια, σὰν ποταμάκια, ποὺ σχηματίζονταν ἀπὸ τὸ ξεχείλισμα τοῦ Ἀράχθου, ἔκοβαν ἀναμεταξύ τους κάθε ἐπικοινωνία. Μοναδικοὺς συντρόφους τὴ νύχτα εἶχαν ἀγριόπαπιες, τσακάλια καὶ ἀλεποῦδες, ποὺ πολλὲς φορὲς μάλιστα ἔφθαναν μέχρι τὰ στόμια τῶν καλυβῶν των καὶ μόνον ἡ φωνὴ τοὺς ἔλειπε νὰ συνομιλήσουν μὲ τὰ ἔρημα ἀνθρώπινα ὑδρόβια τοῦ Κομμένου. Πέρασα κι᾿ ἐγὼ πολλὲς βραδιὲς τοῦ Νοέμβρη καὶ Δεκέμβρη μὲ τὰ παιδιά μου καὶ τὴ γυναίκα μου σὲ μιὰ καλυβίτσα καὶ ἔζησα ὅλο τὸ δράμα τῆς ἐρημιᾶς, τῆς πείνας καὶ τῆς ὑγρασίας, ποὺ ὅσο σκληρὸ

κι' ἂν ἦταν τότε, ἦταν περισσότερο ὠφέλιμο, γιατὶ μᾶς ἔδωσε μιὰ δύναμη ἠθική, ψυχική, μιὰ δύναμη ἀντοχῆς καὶ πίστεως μαζί.

Δὲν εἶχαν οἱ μυριοπληγωμένοι Κομμιῶτες οὔτε σκέπασμα νὰ σκεπασθοῦν, οὔτε ροῦχα νὰ ἀλλάξουν, οὔτε μαγειρικὰ σκεύη νὰ μαγειρέψουν, οὔτε τὰ ζῶα των, ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ πάρουν τὸ γάλα τους, μὰ εἶχαν μόνον μιὰ χαλύβδινη ὑπομονή, ποὺ σώζει πολλὲς φορὲς τὸν ἄνθρωπο. Δὲν πειράζει ἄκουες νὰ λένε στὶς ἄτεγκτες ὧρες τῆς δυστυχίας των· ὁ Θεὸς εἶναι μεγάλος! Κι' ἔμειναν οἱ δυστυχισμένοι αὐτοὶ ἄνθρωποι ἐγκαταλελειμμένοι στὴν τύχη τους χωρὶς καμμιὰ προστασία, ἐκτὸς ἑνὸς ἐράνου ἀπὸ ἕνα ἑκατομμύριο ἑκατὸν ἑβδομήκοντα χιλιάδες πληθωρικὲς δραχμές, ποὺ συγκεντρώθηκαν μὲ πρωτοβουλία τοῦ δικηγόρου Σωκ. Κατσαδήμα ἀπὸ ἀνθρωπιστὰς πολίτας τῆς πόλεως Ἄρτης καὶ παραδόθηκαν ἀπὸ τὸν ἴδιο στοὺς Ἰωάν. Ζορμπᾶ καὶ Κων. Παππᾶ. Ἐπίσης καὶ ὁ ἱεράρχης τῆς πόλεως Ἄρτης Σπυρίδων ἔδωκε ἀργότερα στὸν Παπᾶ Σερ. Στασινὸν δύο ἑκατομμύρια δραχμὲς γιὰ τὸν ἴδιο σκοπό, προερχόμενες ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ πρόνοια.

Τὸ ἀσήμαντο αὐτὸ χρηματικὸ βοήθημα, ποὺ ἀντιπροσώπευε μόνον μιάμιση ὀκᾶ λάδι γιὰ κάθε ἄτομο τότε, ἦταν γιαυτοὺς μιὰ σπουδαία ἀνακούφιση ψυχικὴ καὶ μεγάλη παρηγοριά, γιατὶ στὴ γενικὴ ἀπελπισία τους νοιώθουν πὼς ὑπάρχει καὶ γι' αὐτοὺς ἀκόμη ζωή, ὑπάρχουν Ἕλληνες, ὑπάρχει Ἑλλάς! Ὁ χειμώνας ἦταν βαρὺς καὶ ἀδυσώπητος· καὶ τὰ μέσα γιὰ τὴν καταπολέμησή του ἔλλείπουν παντελῶς· οὔτε στέγη, οὔτε ροῦχα, οὔτε τροφή, ἐκτὸς ἀπὸ ὀλίγο καλαμπόκι καὶ ἐλάχιστα φασόλια ἢ ἀγριοχόρταρα ποὺ μάζευαν στὰ χωράφια ὅταν ἐπέτρεπε ὁ καιρός· Τὰ μικρὰ παιδάκια ζαρωμένα ἀπὸ τὸ κρύο τουρτούριζαν γύρω στὶς φωτιὲς τὰ παγερὰ ἐκεῖνα βράδυα, ἐνῷ δίπλα γέροντες καὶ γρηὲς βογγοῦσαν κι' ἔβηχαν ἀπελπιστικὰ στριμωγμένοι μέσα σ' ἕνα κομματάκι μάλλινο. Παρ' ὅλη ὅμως τὴν κτηνώδη ζωή, ποὺ πέρασαν οἱ ἄξιοι πάσης προστασίας κάτοικοι Κομμένου κατὰ τὸ διάστημα τοῦ σκληροῦ χειμῶνα 1943 - 1944 φορτωμένοι καὶ μὲ τὰ βαρειὰ πλήγματα, ποὺ σπανίως ἡ μοῖρα στέλνει στὸν ἄνθρωπο, ἐπέζησαν

ὅλοι ἐκτὸς δύο γερόντων ποὺ πέθαναν ἀπὸ πνευμονία, τῆς Ἀγγέλως Διαμαντῆ καὶ Χαρ. Πανακούλια καὶ τῆς ἀγαπημένης μπεμπεκούλας μου Μιμίκας.

Η ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗ ΑΣΤΟΡΓΙΑ ΤΟΥ ΤΟΤΕ ΝΟΜΑΡΧΟΥ ΜΑΤΘΙΟΥ

Ἐγκαταλελειμμένοι οἱ κάτοικοι στὴν τύχη τους, ὅπως παραπάνω μιλήσαμε, ζοῦσαν ὁμαδικὰ μέσα σὲ κρησφύγετα ἀπὸ θάμνους, μέσα σὲ βάλτους ποὺ ἐκνευριστικὲς μονότονες φωνὲς βατράχων ἀκούονταν μόνον, στερημένοι τῶν στοιχειωδεστάτων μέσων, τοῦ ψωμιοῦ, τῶν ἀπαραιτήτων ἐνδυμάτων καὶ ἄλλων ρούχων. Καὶ ἂν κανεὶς εἶχε σιτάρι ἢ καλαμπόκι ἐπὶ πολλὲς ἡμέρες, δὲν τολμοῦσε στὸν πρῶτο μῆνα νὰ τὸ μεταφέρη στὸ μῦλο τῶν Κεραματῶν, γιατὶ εἶχε φθάσει ἡ φήμη ὅτι ὅλοι οἱ Κομμιῶτες ἦταν καταδικασμένοι σὲ θάνατο καὶ ὅπου θὰ ἀνακαλύπτονταν, θὰ ἐκτελοῦντο. Πιεζόμενοι λοιπὸν ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ νέου φόβου ἀναγκάζονταν νὰ τρώγουν μόνον σιτάρι ἢ καλαμπόκι βρασμένο ἐπὶ ἕνα μῆνα.

Οἱ τραυματισμένες γυναῖκες Ἰσμήνη Σπυροκώστα, Χριστίνα Κοντογιάννη, Ἀλεξάνδρα Κοντογιάννη, Εὐγενία Διαμαντῆ, Μαγδαληνὴ Κόπανου, Παρασκευὴ Ὑφαντῆ καὶ Ἀθανάσιος Βλαχοπάνος ἐπὶ δύο ἡμέρες ἦταν ξαπλωμένοι κάτω ἐκεῖ στὴν ἐρημιὰ μὲ χαίνοντα τὰ τραύματά τους καὶ μὲ κίνδυνο δηλητηριάσεως χωρὶς ἰατρικὴ περίθαλψη ἢ ἄλλη στοιχειώδη βοήθεια, χρησιμοποιώντας γιὰ θεραπεία τῶν τραυμάτων των τὰ πρωτόγονα βότανα τῆς γῆς καὶ λίγο λάδι, σὰν ἐκεῖνα τοῦ Φιλοκτήτου τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ καλοῦ Σαμαρείτου.

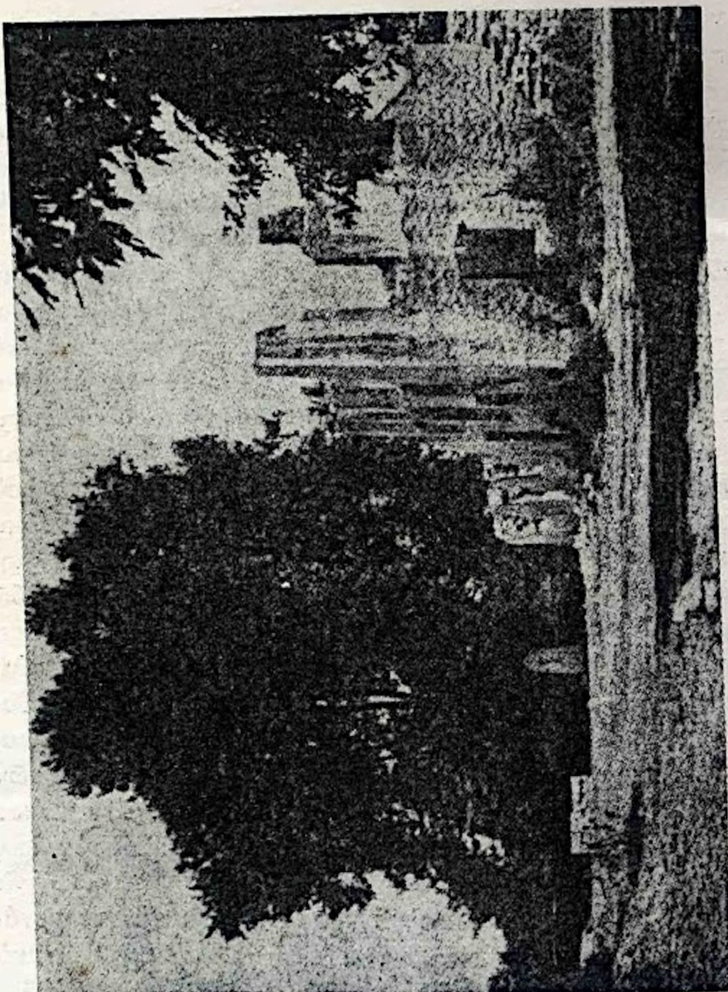
Κανεὶς ἀπὸ τοὺς γιατροὺς τῆς πόλεως δὲν τολμοῦσε νὰ ἐξέλθη γιὰ τὴν παροχὴ βοηθειῶν, οὔτε ὁ ὀργανισμὸς τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ τῆς Ἄρτας, οὔτε ἡ Νομιατρικὴ ὑπηρεσία, οὔτε ἄλλη κρατικὴ ἀρχή, γιατὶ ὅλοι ἦταν τρομοκρατημένοι μὲ τὴν αὐστηρότατη ἀπαγορευτικὴ διαταγή, ποὺ ἔδωσε τότε ὁ ἀπαίσιος τενέντε Μοσχάτο εἰς σχετικὸ διάβημα τοῦ Μητρο-

πολίτου καὶ ἄλλων ἐπιστημόνων καὶ προκρίτων τῆς Ἄρτας γιὰ νὰ ἐνισχύσουν καὶ περιθάλψουν τοὺς ἀναξιοπαθοῦντας κατοίκους Κομμένου.

Οἱ τραυματίαι, ποὺ ἀναφέρω παραπάνω, ἀποφάσισαν νὰ ρθοῦν στὴν Ἄρτα γιὰ θεραπεία, γιατὶ ἦταν ἀνυπόφορος ὁ πόνος καὶ ἡ σῆψις εἶχε ἀρχίσει. Μπῆκαν σχεδὸν ὅλες οἱ γυναῖκες στὴν κλινικὴ τοῦ γιατροῦ Γ. Ζέρβα, ὅπου θεραπεύθηκαν δωρεὰν γιὰ τέσσερες ἡμέρες καὶ μὲ τὴν συνδρομὴ τοῦ γιατροῦ Ε. Κολιοῦ. Ἐπίσης καὶ ὁ γιατρὸς Χρ. Βαλίνος ἐπρόσφερε τὶς ὑπηρεσίες του δωρεὰν στὴν Εὐγ. Διαμαντῆ, ἡ ὁποία πέθανε καὶ μεταφέρθηκε γιὰ ταφὴ στὸ Κομμένο.

Εἶναι ἀπαραίτητο νὰ παραλληλισθῇ τὸ τραγικὸ δρᾶμα τοῦ Κομμένου μὲ τὸ τοῦ Διστόμου, ποὺ περιγράφει στὸ χρονικό του —ἡ σφαγὴ τοῦ Διστόμου— ὁ Τάκης Λάππας, γιὰ νὰ καταδειχθῇ τὸ μέγεθος τῆς ἐγκληματικῆς ἀστοργίας ποὺ βαρύνει τὸν τότε Νομάρχη τῆς Ἄρτας Νικ. Ματθιὸ ἀπέναντι τοῦ ὑψηλοῦ του καθήκοντος ὡς κυβερνητικοῦ ἀντιπροσώπου.

Ἐκεῖ ὁ Νομάρχης, μέγας παραστάτης τοῦ Λαοῦ του ποὺ κυβερνᾷ στὶς χαλεμπὲς ἐκεῖνες ἡμέρες, ὑψώνει φωνὴν διαμαρτυρίας στὶς Ἰταλικὲς καὶ Γερμανικὲς ἀρχές, στὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση, γιὰ τὰ φοβερὰ ἔκτροπα τῶν βαρβάρων, ἐδῶ ὁ Νομάρχης Ματθιός, σὰν νὰ ἦταν ἡ ἀποστολή του νὰ σώσῃ μόνον τὸ σαρκίο του ἀπὸ τὴ δυστυχία τῆς κατοχῆς μὲ τυφλὴ ἐκδούλευση στοὺς κατακτητάς, οὐδὲ καὶ τὸν ἐλάχιστο ψίθυρο ἄκουσε κανεὶς ποτὲ ἀπὸ τὸ στόμα του σὰν ἐκδήλωση διαμαρτυρίας καὶ αἰσθημάτων πόνου γιὰ τὰ τερατουργήματα τῶν ἀφεντάδων του φονιάδων. Καὶ ὁ Ματθιὸς σήμερα δὲν κάθισε στὸ σκαμνὶ σὰν δοσίλογος νὰ δώσῃ λόγο τῶν πράξεών του, γιατί ἡ πόλις μας εἶναι μοιραία καὶ δὲ ξέρει νὰ κρίνῃ καὶ νὰ καταμερίσῃ εὐθύνες ἢ ἂν ξέρει γρήγορα λησμονεῖ τὰ μεγάλα κακὰ ποὺ τῆς ἔγιναν καὶ ἔτσι μένει πάντα μὲ τὰ κακὰ στὰ χέρια καὶ στὰ χέρια τῶν κακῶν.

Τὸ σχολεῖο Κομμένου ἐρειπωμένο ἀπὸ τὶς φλόγες τῶν Ναζὶ ὅπως καὶ ὅλο τὸ χωριό.

ΠΙΝΑΞ ΣΦΑΓΙΑΣΘΕΝΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΚΟΜΜΕΝΟΥ

Αὔξ. Ἀρ.	Ὀνοματεπώνυμον	Πατρώνυμον	Ἡλικία
1	Ἀποστόλου Μαρία	Ἀπόστολος	52
2	Ἀναγνώστου Φίλιππος	Βασίλειος	58
3	Ἀναγνώστου Ἐλισσάβετ	Φίλιππος	56
4	Ἀναγνώστου Γεώργιος	»	29
5	Ἀναγνώστου Χριστίνα	»	20
6	Ἀναγνώστου Βασίλειος	»	24
	(Οἰκογένεια ὁλοκληρωτικῶς	σφαγιασθεῖσα)	
7	Ἀντωνίου Θεόδωρος	Εὐστράτιος	29
8	Ἀντωνίου Κωνσταντινιά	Θεόδωρος	21
9	Ἀντωνίου Χρῖστος	»	3
10	Ἀντωνίου Κωνσταντῖνος	»	4
11	Ἀντωνίου Ἑλένη	»	2
	(Οἰκογένεια ὁλοκληρωτικῶς	σφαγιασθεῖσα)	
12	Ἀντωνίου Αἰκατερίνη	Βασίλειος	45
13	Ἀντωνίου Θεοδώρα	»	6
14	Ἀντωνίου Ἀγγελική	»	3
15	Ἀντωνίου Σπυριδούλα	Κων)νος	31
16	Ἀντωνίου Γεώργιος	»	7
17	Ἀντωνίου Ἰουλία	»	5
18	Ἀντωνίου Εὐάγγελος	Κων)νος	60
19	Ἀποστόλου Ἀντώνιος	Δημήτριος	51
20	Ἀποστόλου Ἀλεξάνδρα	Ἀντώνιος	50
21	Ἀποστόλου Εὐάγγελος	»	20
22	Ἀποστόλου Χρῖστος	Δημήτριος	39
23	Ἀποστόλου Βασιλική	Χρῖστος	38
24	Ἀποστόλου Νικόλαος	»	3
25	Ἀποστόλου Εὐγένιος	»	11
26	Ἀποστόλου Λαμπρινή	Δημήτριος	70
	(Οἰκογένεια ὁλοκληρωτικῶς	σφαγιασθεῖσα)	
28	Ἀναγνώστου Γεώργιος	Εὐάγγελος	12
28	Ἀντωνίου Βασιλική	Δημήτριος	62
29	Βλαχοπᾶνος Κων)νος	Θεόδωρος	60
30	Βλαχοπάνου Βασιλική	Κων)τῖνος	60
31	Βλαχοπάνος Σπυρίδων	Ἀθανάσιος	24
32	Βλαχοπάνου Γιαννούλα	»	21
33	Βλαχοπάνου Αἰκατερίνη	Χρῖστος	21
34	Βλάχος Γεώργιος	Κων)νος	53
35	Βλάχου Ἀγγελική	Γεώργιος	53
36	Βλάχος Διονύσιος	»	16

Αὔξ. Ἀρ	Ὀνοματεπώνυμον	Πατρώνυμον	Ἡλικία
37	Βλάχος Βασίλειος	Γεώργιος	14
		(Οἰκογένεια ὁλοκληρωτικῶς σφαγιασθεῖσα)	
38	Γιώτης Ἰωάννης	Γεώργιος	53
39	Γιώτης Σεραφεὶμ	Παναγιώτης	28
40	Γιώτης Κωνσταντῖνος	Γεώργιος	7
41	Γιώτης Χρῖστος	»	3
42	Διαμαντῆ Ἄννα	Χρῖστος	60
43	Δήμου Ἄννα	Ἰωάννης	23
44	Δῆμος Γεώργιος	»	2
45	Δήμου Σπυριδούλα	»	4
46	Δήμου Ἀναστασία	Δημήτριος	37
47	Δήμου Ἀμαλία	»	10
48	Δήμου Αἰκατερίνη	»	12
49	Δήμου Βασιλικὴ	Δημήτριος	8
50	Δήμου Ἀρτεμισία	»	6
51	Διαμαντῆς Εὐστάθιος	Γεώργιος	69
52	Διαμαντῆς Ἀναστάσιος	Χρῖστος	42
53	Διαμαντῆς Μιχαὴλ	Ἀναστάσιος	15
54	Διαμαντῆ Ἀλεξάνδρα	»	14
55	Διαμαντῆ Βασιλικὴ	»	9
		(Οἰκογένεια ὁλοκληρωτικῶς σφαγιασθεῖσα)	
56	Διαμαντῆς Ἀθανάσιος	Κων)νος	63
57	Διαμαντῆ Εὐαγγελία	Ἀθανάσιος	50
58	Διαμαντῆς Γεώργιος	»	30
59	Διαμαντῆ Εὐγενία	Ἀθανάσιος	16
60	Διαμαντῆς Χρῖστος	»	8
61	Διαμαντῆς Κων)νος	»	5
62	Διαμαντῆ Εὐσταθία	»	10
		(Οἰκογένεια ὁλοκληρωτικῶς σφαγιασθεῖσα)	
63	Διαμαντῆς Ἰωάννης	Δημήτριος	54
64	Διαμαντῆ Εὐγενία	Ἰωάννης	52
		(Οἰκογένεια ὁλοκληρωτικῶς σφαγιασθεῖσα)	
65	Δημ. ἢ Παππᾶς Ζώης ἱερ.	Κων)νος	50
66	Δημήτρη ἢ Παππᾶ Ἀνδρ.	Ζώης	50
67	Δημήτρης Σπυρίδων	Δημήτριος	8
68	Δῆμος Ἀπόστολος	Ἰωάννης	58
69	Δήμου Ἑλένη	Ἀπόστολος	57
70	Δήμου Λαμπρινὴ	»	20
71	Δῆμος Θεόφιλος	»	22
72	Δήμου Ἰφιγένεια	Θεόφιλος	24
73	Ζορμπᾶ Ἑλένη	Ἰωάννης	39

Αὔξ. Ἀρ	Ὀνοματεπώνυμον	Πατρώνυμον	Ἡλικία
74	Ζορμπᾶς Γεώργιος	Ἰωάννης	4
75	Ζορμπᾶς Γεώργιος	Δημήτριος	69
76	Ζορμπᾶ Ἀνθούλα	Γεώργιος	60
	(Οἰκογένεια ὁλοκληρωτικῶς σφαγιασθεῖσα)		
77	Ζορμπᾶ Ἑλένη	Ἀναστάσιος	53
78	Ζορμπᾶς Παναγιώτης	»	13
79	Ζορμπᾶς Λάμπρος	Χρῖστος	49
80	Ζορμπᾶ Ἀσπασία	Λάμπρος	49
81	Ζορμπᾶς Χρῖστος	»	16
82	Ζορμπᾶ Μαρία	»	13
	(Οἰκογένεια ὁλοκληρωτικῶς σφαγιασθεῖσα)		
83	Ἠλίας Εὐστάθιος	Ζώης	18
84	Ἠλίας Χρῖστος	»	9
85	Ἠλία Λαμπρινὴ	»	50
86	Κριτσιμᾶς Ἀπόστολος	Νικόλαος	35
87	Κριτσιμᾶ Θεοδώρα	Ἀπόστολος	40
88	Κριτσιμᾶ Παρασκευὴ	»	14
89	Κριτσιμᾶ Εὐαγγελία	Ἀπόστολος	12
90	Κριτσιμᾶ Γεωργία	»	10
91	Κριτσιμᾶ Ἀρτεμισία	»	8
	(Οἰκογένεια ὁλοκληρωτικῶς σφαγιασθεῖσα)		
92	Κριτσιμᾶ Βασιλικὴ	Κων)νος	33
93	Κριτσιμᾶς Χρῖστος	»	6
94	Κριτσιμᾶς Φώτιος	»	3
	(Οἰκογένεια ὁλοκληρωτικῶς σφαγιασθεῖσα)		
95	Κριτσιμᾶς Γρηγόριος	Γεώργιος	29
96	Κριτσιμᾶς Νικόλαος	»	22
97	Κριτσιμᾶ Κωνσταντινιὰ	»	60
	(Οἰκογένεια ὁλοκληρωτικῶς σφαγιασθεῖσα)		
98	Κριτσιμᾶς Κωνσταντῖνος	Γάκης	35
99	Κριτσιμᾶ Παρασκευὴ	Κων)νος	35
100	Κριτσιμᾶς Χρῖστος	»	8
101	Κριτσιμᾶς Δημήτριος	»	6
102	Κριτσιμᾶς Ἰωάννης	»	3
103	Κριτσιμᾶ Ἀλεξάνδρα	»	1
	(Οἰκογένεια ὁλοκληρωτικῶς σφαγιασθεῖσα)		
104	Κριτσιμᾶς Θεόδωρος	Γεωργάκης	37
105	Κριτσιμᾶ Βασιλικὴ	Θεόδωρος	12
106	Κριτσιμᾶ Εὐαγγελία	Γεωργάκης	62
107	Καλμαντῆς Νικόλαος	Ἀπόστολος	36
108	Καλμαντῆς Ἀθανάσιος	Νικόλαος	5

Αὔξ. Ἀρ	Ὀνοματεπώνυμον	Πατρώνυμον	Ἡλικία
109	Καλμαντῆς Ἀπόστολος	Νικόλαος	6
110	Καλμαντῆς Βασίλειος	»	2
111	Καλμαντῆ Μαρία	Ἀπόστολος	60
	(Οἰκογένεια ὁλοκληρωτικῶς σφαγιασθεῖσα)		
112	Καλμαντῆ Ἀλεξάνδρα	Θεόδωρος	48
113	Καλμαντῆ Πηνελόπη	»	18
114	Καλμαντῆ Αἰκατερίνη	Κων)νος	60
115	Καλμαντῆ Βασιλικὴ	»	20
116	Κριτσιμᾶ Μαρία	Βασίλειος	47
117	Κριτσιμᾶς Χρῖστος	»	4
118	Κριτσιμᾶ Αἰκατερίνη	»	9
119	Κώστας Κωνσταντῖνος	Σπυρίδων	49
120	Κώστας Λάμπρος	Κων)νος	10
121	Κώστα Ἀναστασία	Σπυρίδων	75
122	Κόπανος Κωνσταντῖνος	Χρῖστος	55
123	Κόπανου Ἑλένη	Κων)νος	55
124	Κόπανος Εὐστράτιος	Χρῖστος	63
125	Κοσμᾶς Ἀθανάσιος	Κοσμᾶς	34
126	Κοσμᾶ Σοφία	Ἀθανάσιος	24
127	Κοσμᾶ Χρυσαυγὴ	Κοσμᾶς	58
128	Κοσμᾶς Ἀπόστολος	»	58
129	Κολιακώτσης Βασίλειος	Γρηγόριος	64
130	Κολιακώτση Βασιλικὴ	Βασίλειος	62
131	Κολιοκώτση Ἀθηνᾶ	»	21
132	Κολιοκώτση Θεοδοσία	»	18
	(Οἰκογένεια ὁλοκληρωτικῶς σφαγιασθεῖσα)		
133	Κολιοκώτσης Εὐθύμιος	Γρηγόριος	67
134	Κολιοκώτση Βασιλικὴ	Εὐθύμιος	65
135	Κολιοκώτση Ἀνθοῦλα	Χρῖστος	47
136	Κολιοκώτση Αἰκατερίνη	»	19
137	Κολιοκώτση Πολυνίκη	»	16
138	Κολιοκώτσης Γεώργιος	»	7
139	Κολιοκώτσης Ἀλέξανδρ.	»	2
140	Κολιοκώτση Θεοδώρα	Εὐστάθιος	31
141	Κολιοκώτση Βασιλικὴ	»	3
142	Κολιοκώτσης Ἐλευθέριος	»	1
143	Κολιοκώτσης Ἰωάννης	Γεώργιος	64
144	Κολιακώτσης Γεώργιος	Ἰωάννης	36
145	Καλμαντῆ Ἄννα	Χρῖστος	52
146	Κοντογιάννης Ἀνδρέας	Γεώργιος	61
147	Κοντογιάννη Ἑλένη	Ἀνδρέας	60
148	Κοντογιάννη Παρασκευὴ	»	22

Αὔξ. Ἀρ.	Ὀνοματεπώνυμον	Πατρώνυμον	Ἡλικία
149	Κοντογιάννη Ἀντιγόνη	Ἀνδρέας	20
150	Κοντογιάννη Αἰκατερίνη	Ζώης	50
151	Κοντογιάννης Ἀντώνιος	Βασίλειος	46
152	Κοντογιάννη Ἀνθούλα	Ἀντώνιος	45
153	Κοντογιάννη Ζωὴ	»	13
154	Κοντογιάννη Βασιλικὴ	»	6
	(Οἰκογένεια ὁλοκληρωτικῶς σφαγιασθεῖσα)		
155	Κοντογιάννη Χριστίνα	Λάμπρος	46
156	Κοντογιάννης Σπυρίδων	Γεώργιος	65
157	Κοντογιάννη Εὐσταθία	Σπυρίδων	60
158	Κοντογιάννη Αἰκατερίνη	»	23
159	Κοντογιάννη Ἀθηνᾶ	Ἀλέξανδρος	52
160	Κοντογιάννη Λαμπρινὴ	»	20
161	Κοντογιάννης Ἠλίας	»	10
162	Κοντογιάννη Βασιλικὴ	»	3
163	Κοντογιάννης Δημήτριος	Θεόδωρος	59
164	Κοντογιάννη Παρασκευὴ	Δημήτριος	59
165	Κοντογιάννη Γεωργία	»	20
166	Κοντογιάννη Γιαννούλα	»	17
167	Κοντογιάννης Ἰωάννης	Θεόδωρος	61
168	Κοντογιάννη Κων)ντινὰ	Ἰωάννης	58
169	Κοντογιάννη Μαρία	»	10
170	Κοντογιάννης Ἀριστείδης	Χρῖστος	58
171	Κοντογιάννη Αἰκατερίνη	Ἀριστείδης	56
172	Κοντογιάννης Χρῖστος	»	21
173	Κοντογιάννη Σοφία	Χρῖστος	21
174	Κοντογιάννη Ἐλπινίκη	Ἀριστείδης	16
	(Οἰκογένεια ὁλοκληρωτικῶς σφαγιασθεῖσα)		
175	Λάμπρη Λουκία	»	40
176	Μαράγγος Ἀθανάσιος	Γεώργιος	40
177	Μαράγγου Ἀναστασία	»	64
178	Μαράγγου Αἰκατερίνη	Ἀθανάσιος	14
179	Μαράγγος Σπυρίδων	»	11
180	Μαράγγος Γεώργιος	»	8
181	Μαράγγος Πέτρος	»	6
182	Μαράγγου Φρειδερίκη	»	4
	(Οἰκογένεια ὁλοκληρωτικῶς σφαγιασθεῖσα)		
183	Μάλλιος Θεόδωρος	Γεώργιος	56
184	Μάλιου Βασιλικὴ	Θεόδωρος	52
185	Μάλλιος Σπυρίδων	»	25
186	Μάλλιος Γεώργιος	»	22
187	Μάλλιου Ἀλεξάνδρα	»	24

Αὔξ. Ἀρ	Ὀνοματεπώνυμον	Πατρώνυμον	Ἡλικία
188	Μάλλιου Ἀμαλία	Θεόδωρος	21
189	Μάλλιου Αὔρα	»	16
190	Μάλλιου Ἀνδριάνα	»	11
191	Μάλλιος Ἀχιλλεὺς	»	6
192	Μάλλιου Ἀριστέα	Σπυρίδων	24
193	Μαγγιώρου Ἑλένη	Ἰωάννης	36
194	Μαγγιώρου Δήμητρα	Ἰωάννης	2
195	Μαγγιώρου Φωτεινὴ	Δημήτριος	60
196	Μπούνας Εὐστάθιος	Γεώργιος	32
197	Μπούνα Ἰωάννα	Εὐστάθιος	4
198	Μπούνας Γεώργιος	Εὐστάθιος	2
	(Οἰκογένεια ὁλοκληρωτικῶς σφαγιασθεῖσα)		
199	Νταλαμάγκα Καλλιρρόη	Κωνσταντῖνος	54
200	Νταλαμάγκας Ἰωάννης	Κωνσταντῖνος	24
201	Νησιώτης Ἰωάννης	Κωνσταντῖνος	59
202	Νησιώτης Στυλιανὸς	Ἰωάννης	17
203	Νησιώτης Νικόλαος	Γεώργιος	61
204	Νησιώτη Μαγδαληνὴ	Νικόλαος	60
205	Ντάμα Διονυσία	Δημήτριος	43
206	Παππᾶ Εὐθυμία	Κωνσταντῖνος	50
207	Παππᾶ Μαρία	Εὐάγγελος	28
208	Παππᾶς Χρῖστος	Βασίλειος	55
209	Παππᾶ Εὐδοκία	Χρῖστος	54
210	Παππᾶς Ἀθανάσιος	Βασίλειος	53
211	Παππᾶ Ἀλεξάνδρα	Ἀθανάσιος	45
212	Παππᾶ Σπυριδούλα	Ἀθανάσιος	6
213	Παππᾶ Λαμπρινὴ	Μάνθος	30
214	Πανακούλιας Γεράσιμος	Ἰωάννης	48
215	Πανακούλια Ἀνθούλα	Γεράσιμος	45
216	Πανακούλιας Σπυρίδων	Ἰωάννης	65
217	Πανακούλια Κων)νιὰ	Σπυρίδων	60
218	Πανακούλια Εὐσταθία	Εὐάγγελος	33
219	Πανακούλια Ὄλγα	»	12
220	Πανακούλιας Σπυρίδων	»	3
221	Παῦλος Κωνσταντῖνος	Γεώργιος	55
222	Παῦλος Εὐάγγελος	Γεώργιος	52
223	Παύλου ἢ Σωπηράκη Ἄννα	Ἰωάννης	46
224	Σκουραβέλη Ἀλεξάνδρα	Δημήτριος	65
225	Σκουραβέλης Γεώργιος	Θεόδωρος	55
226	Σκουραβέλη Σπυριδούλα	Γεώργιος	40
227	Σκουραβέλης Θεόδωρος	»	8
228	Σκουραβέλης Βασίλειος	Χρῖστος	31

Αὔξ. Ἀρ	Ὀνοματεπώνυμον	Πατρώνυμον	Ἡλικία
229	Σκουραβέλη Ρόζα	Χρῖστος	58
230	Σκουραβέλη Θεοδώρα	Βασίλειος	28
231	Σκουραβέλης Χρῖστος	Βασίλειος	3
232	Σκουραβέλη Ἐλευθερία	Βασίλειος	1
	(Οἰκογένεια ὁλοκληρωτικῶς σφαγιασθεῖσα)		
233	Σκουλίκη Μαρία	Κωνσταντῖνος	55
234	Σταμάτης Λάμπρος ἱερεὺς	Νικόλαος	52
235	Σταμάτη Λαμπρινὴ	Λάμπρος	50
236	Σταμάτη Μαρία	»	14
237	Σταμάτης Χρῖστος	»	6
238	Στασινοῦ Θεοδώρα	Εὐθύμιος	38
239	Σκάρα Σοφία	Σεραφεὶμ	36
240	Σκάρας Γεώργιος	»	7
241	Σκάρας Κωνσταντῖνος	»	3
242	Σκάρα Ἑλένη	»	12
243	Σκάρα Εὐαγγελία	Γεώργιος	60
244	Σεργιάννης Νικόλαος	Ἰωάννης	30
245	Σεργιάννη Ἀργυρὼ	»	65
246	Σεργιάννης Χρῖστος	Νικόλαος	6
247	Σεργιάννης Ἰωάννης	»	2
248	Σκάρα Χριστίνα	Σπυρίδων	30
249	Σκάρα Κωνσταντινιὰ	Σπυρίδων	5
250	Σκάρας Δημήτριος	Κωνσταντῖνος	74
251	Σκάρα Σοφία	Εὐάγγελος	45
252	Σκάρα Ζωὴ	Εὐάγγελος	3
253	Στασινὸς Δημήτριος	Κωνσταντῖνος	24
254	Σ«ασινὸς Νικόλαος	Σεραφεὶμ	17
255	Στασινὸς Ἰωάννης	»	7
256	Τζουρμανᾶ Λαμπρινὴ	Ἰωάννης	35
257	Τσίνας Βασίλειος	Κωνσταντῖνος	69
258	Τζουρμανᾶς Ἀπόστολος	Θεόδωρος	48
259	Τζουρμανᾶ Παρασκευὴ	Ἀπόστολος	46
260	Τζουβάνου Ἀγγελικὴ	Νικόλαος	65
261	Τζουβάνου Κωνσταντινιὰ	Βασίλειος	62
262	Ὑφαντῆς Δημήτριος	Χρῖστος	48
263	Ὑφαντῆ Πηνελόπη	Δημήτριος	23
264	Ὑφαντῆς Γεώργιος	»	6
265	Ὑφαντῆ Βασιλικὴ	»	10
266	Ὑφαντῆς Ἰωάννης	Χρῖστος	43
267	Ὑφαντῆ Χριστίνα	Ἰωάννης	40
268	Ὑφαντῆς Χρῖστος	»	17
269	Ὑφαντῆ Εὐαγγελία	»	13

Αὐξ. 'Αρ	'Ονοματεπώνυμον	Πατρώνυμον	'Ηλικία
270	'Υφαντῆ Γιαννούλα	Χρῖστος	65
271	Φόνιος Παντελῆς	Χρῖστος	36
272	Φάκος Γεώργιος	'Αθανάσιος	41
273	Φαρδέλλα Θεοδώρα	Χρῖστος	40
274	Φαρδέλλας 'Αριστοτέλης	»	9
275	Φαρδέλλας Βασίλειος	Χρῖστος	6
276	Φαρδέλλας Γεώργιος	»	2
277	Χαραλάμπους Θεόδωρος	Κωνσταντῖνος	69
278	Χαραλάμπου Βασιλικὴ	»	40
279	Χαραλάμπου Δήμητρα	»	15
280	Χαραλάμπου Θεοδώρα	»	12
281	Χήρα Γεωργία	Εὐστάθιος	40
282	Σιμεντζῆς Γεώργιος	Νικόλαος	62
283	Μπάτσας 'Ιωάννης	Κωνσταντῖνος	40
284	Μπάτσας Βησσαρίων	»	25
285	Τσιμπούκη Παναγιώτα	Λεωνίδα	21
286	'Αρχιμανδρίτης Δημήτριος	'Ηλίας	53
287	'Αρχιμανδρίτη 'Αντιγόνη	Δημήτριος	20
288	'Αρχιμανδρίτη Χαρίκλεια	»	11
289	Βαγγέλης Εὐάγγελος	'Απόστολος	42
290	Καρῖνος Γεώργιος	Δημήτριος	43
291	Διγώνης 'Απόστολος	Δημήτριος	21
292	Βαγγέλη Βασιλικὴ	Παντελῆς	25
293	Βαγγέλης Παντελῆς	Δημήτριος	36
294	Πάντζος 'Ηλίας	Σταύρου	43
295	Καρῖνος Θεοχάρης	Σπυρίδων	23
296	Μέγας Βασίλειος	Κωνσταντῖνος	43
297	Καρίνου Δημητρούλα	Γεώργιος	35
298	Κατσίμπρας Δημήτριος	'Ιωάννης	35
299	Κατσίμπρα Σπυριδούλα	Δημήτριος	29
300	Κατσίμπρα Βασιλικὴ	»	5
301	Κατσίμπρας 'Ιωάννης	»	2
302	Ντάμας Νικόλαος	Παναγιώτης	48
303	Τσόλης 'Απόστολος	Σπυρίδων	47
304	Τσόλη Ζωὴ	'Απόστολος	16
305	Χαραλάμπους Νικόλαος	Μιχαὴλ	25
306	Χαραλάμπου Κωνσταντινιὰ	Νικόλαος	23
307	Βασιλείου Βιργινία	῎Αγγελος	25
308	Παύλου Ζωὴ	'Ιωάννης	18
309	Γούσιας Λάμπρος	Κωνσταντῖνος	17
310	Λιόγκα Εὐσταθία	Στέφανος	26
311	Κούτσικου Μαρία	Βασίλειος	12

312	Γκούζια Λευκοθέα	'Αθανάσιος	14
313	Κατσιάρη Βασιλική	Κωνσταντίνος	28
314	Κατσιάρη 'Αλεξάνδρα	»	22
315	Ζακῖνος 'Ιερεμίας	'Ισραηλίτης	42
316	Ζακίνου Εὐτυχία	»	37
317	Ζακίνου Καίτη	»	5

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑΣ ΣΦΑΓΙΑΣΘΕΝΤΩΝ

97 νήπια καὶ παιδιὰ μέχρι 15 ἐτῶν
14 ὑπερήλικες ἀπὸ 65—75 ἐτῶν
119 γυναῖκες ἀπὸ 16—65 ἐτῶν
87 ἄνδρες ἀπὸ 16—65 ἐτῶν
172 θήλεις καὶ 145 ἄρρενες)
Ἤτοι παιδιὰ ἀπὸ ἡλικίας 1—10 ἐτῶν:

1 ἔτους	3 παιδιὰ		6 ἐτῶν	12 παιδιὰ	
2 ἐτῶν	8 παιδιὰ		7 ἐτῶν	6 παιδιὰ	
3 ἐτῶν	15 παιδιὰ		8 ἐτῶν	8 παιδιὰ	
4 ἐτῶν	6 παιδιὰ		9 ἐτῶν	4 παιδιὰ	
5 ἐτῶν	4 παιδιὰ		10 ἐτῶν	8 παιδιὰ	

1—10 ἐτῶν	74		41—45 ἐτῶν	7
11—15 ἐτῶν	23		46—50 ἐτῶν	26
16—20 ἐτῶν	28		51—55 ἐτῶν	23
21—25 ἐτῶν	28		56—60 ἐτῶν	28
26—30 ἐτῶν	14		61—65 ἐτῶν	20
31—35 ἐτῶν	15		66—70 ἐτῶν	7
36—40 ἐτῶν	23		71—75 ἐτῶν	1
	205	+		112 = 317

'Εσφάγησαν οἱ δύο παπάδες τοῦ χωριοῦ: Παπα-Ζώης (Ζ. Κ. Δημήτρης) Παπα-Λάμπρος (Λ. Ν. Σταμάτης).

'Εσφαγιάσθη ὁ δημ)λος: 'Αντώνιος Κοντογιάννης (οἰκογενειακῶς).

'Εξοντώθησαν ὁλοκληρωτικῶς 20 οἰκογένειαι.

'Ηρπάγησαν ζῶα:

μικρὰ (πρόβατα-γίδες)	600
μεγάλα (βόδια, ἀγελάδες)	388
ἵπποι	64
ἐκάησαν οἰκίαι	181
ἔμειναν ἄθικτοι	2

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

ΠΡΩΤΗ ΕΠΕΤΕΙΟΣ
ΤΗΣ ΣΦΑΓΗΣ ΤΟΥ ΚΟΜΜΕΝΟΥ

ΜΕΓΑΛΕΙΩΔΕΣ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ

16 Αὐγούστου 1944

Οἱ Γερμανοὶ εὑρίσκονταν ἀκόμη στὴν Ἄρτα ἔχοντας στὸν ἔλεγχό τους ὅλα τὰ χωριὰ τοῦ κάμπου, τρομοκρατοῦσαν δὲ μὲ τὶς συλλήψεις, ἐκτελέσεις καὶ κρεμάλες ὅλη τὴν Ἤπειρο καὶ περισσότερο τὴν Ἄρτα, ὅταν πῆρα τὴν ἀπόφαση νὰ ὀργανώσουμε ἑορταστικὸ μνημόσυνο μὲ χαρακτῆρα ἐθνικὸ στὸν τόπο τοῦ μαρτυρίου τοῦ Κομμένου τὴν ἡμέρα ποὺ ἕνα χρόνο πρωτύτερα διεπράχθησαν τὰ ἀνοσιουργήματα τῶν κακούργων καὰ γιὰ νὰ τιμήσουμε τὴν ἱερὰ μνήμη τῶν κρεουργηθέντων καὶ γιὰ νὰ καταδειχθῇ ὅτι οἱ ἐμπρησμοὶ καὶ οἱ θάνατοι ὄχι μόνον δὲν καταπνίγουν τὴν ἐκδήλωση τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς στὸ δρόμο ποὺ ὁδηγεῖ στὴν διεκδίκηση τῶν ἐθνικῶν δικαιωμάτων, ἀλλὰ τὴν φανατίζουν πιὸ πολὺ γιὰ νὰ ἀγωνισθῇ μὲ πεποίθηση ἀπόλυτη στὴ νίκη.

Μιὰ ἀρχὴ σὰν ἐκπρόσωπος τότε τῆς δούλης Ἑλλάδος ἔπρεπε νὰ εὑρεθῇ καὶ τέτοια ἦτο ἡ ὀργάνωση ἀντιστάσεως τῶν Ε.Ο.Ε.Α. πρὸς τὴν ὁποίαν ἐκμυστηρεύομαι τοὺς πόθους μας γιὰ τὴν τέλεση τοῦ μνημοσύνου καὶ γίνεται δεκτὴ μὲ συγκίνηση ἡ πρότασίς μας.

Ἀποφασίσθηκε λοιπὸν μὲ κοινὴν συνεργασίαν τῆς ταξιαρχίας Ε.Ο.Ε.Α. Κορφοβουνίου νὰ τελεσθῇ τὸ μνημόσυνο στὶς 16 Αὐγούστου μὲ πρόγραμμα ποὺ ἐγὼ ὁ ἴδιος θὰ καθώριζα καὶ θὰ κοινοποιοῦσα σ᾽ ὅλες τὶς μονάδες τῆς Ε.Ο.Ε.Α. μέχρι τοῦ Γενικοῦ ἀρχηγείου καὶ τῆς Βρεττανικῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ποὺ εἶχε τὴν ἕδρα του κοντὰ στὸ στρατηγεῖο

Οἱ ὀλίγες δαπάνες ποὺ θὰ χρειάζονταν γιὰ τὴν ὀργάνωση τοῦ μνημοσύνου βρέθηκαν ἀπὸ ἔρανο ποὺ ἐνεργήθηκε στὸ ἴδιο τὸ Καμμένο καὶ στὰ γειτονικὰ χωριὰ Λουτρότοπο, Συκιές, Νεοχώριο καὶ Παχυκάλαμο. Ἔφθασε ἡ ἡμέρα τοῦ μνημοσύνου. Ἀντιπροσωπεύθηκε τὸ στρατηγεῖο ἀπὸ τὸν τότε ταξίαρχο Κ. Κωνσταντόπουλο, ἀπὸ τὸν ἐκτελοῦντα χρέη δικαστικοῦ, δικηγόρου ἤδη στὴν Ἀθήνα Δεδούση, ἀπὸ τμῆμα ἀνταρτῶν τοῦ Ε.Δ.Ε.Σ., ποὺ ἀπέδωσαν τιμὲς στοὺς νεκρούς, παρέστησαν ἐπίσης 10ἱερεῖς ποὺ ἔλαβον μέρος εἰς τὴν τελετὴν τοῦ μνημοσύνου, πρόεδροι καὶ κοινοτικὰ συμβούλια τῶν χωρίων τοῦ κάμπου ἀπὸ τὸν Ἀμμότοπο ἕως τὸ Νεοχώρι, συμβούλια ἐκκλησιαστικὰ καὶ συνεταιρισμῶν, ἐπιτροπαὶ Ε.Α,. ἡ ΕΔΕΕ ἀρρένων καὶ θηλέων Ἄρτης, αἱ ΕΔΕΕ πολλῶν χωρίων καὶ πλέον τῶν 1500 ἄλλων κατοίκων ἐκ τῶν χωρίοων τοῦ κάμπου.

Τὸ μνημόσυνο ἐτελέσθη ἐν μέσῳ θρήνων καὶ κοπετῶν τῶν ὀρφανῶν παιδιῶν καὶ μαυροφορεμένων δυστυχισμένων γυναικῶν, ρίγη δὲ συγκινήσεως ἐπλημμύρισε τὶς ψυχὲς ὅλων τῶν προσκυνητῶν, ὅταν ὁ ἀξιωματικὸς Γρ. Κολιοκώτσης ἐξεφώνει τὰ ὀνόματα ὅλων τῶν σφαγιασθέντων. Ὁμὰς ἀγοριῶν καὶ κοριτσιῶν ἔψαλον ἐν χορῷ πέριξ τοῦ κενοταφίου δύο ἐθνικὰ ἄσματα καὶ μὲ συγκινητικώτατο πένθιμο δημοτικὸ τόνο τὸ μοιρολόγι τοῦ συνταξιούχου δημοδιδασκάλου Γ. Παπαδημητρίου, ποὺ παραθέτω κατωτέρω. Ἐκεῖ μίλησα ἐγὼ κι' ἔδωσα μιὰ παραστατικὴ εἰκόνα τῆς φρίκης καὶ τῆς καταστροφῆς καὶ ὁ ταξίαρχος Κωνσταντόπουλος μὲ λίγα λόγια συγκινητικὰ καὶ ἐπιβλητικὰ μαζί.

Τὸ ἁπλὸ κενοτάφιο καλύφθηκε μὲ ἕναν σωρὸ ἀπὸ ἀπέριττα στεφάνια, καμωμένα ἀπὸ ἀγριολούλουδα, γνώριμα στὶς ἡρωϊκὲς μορφὲς τοῦ Κομμένου, ποὺ τὰ πότισαν μὲ τὸ ἅγιο αἷμα τους γιὰ νἆναι πάντα αἰώνια στολίδια τῆς ψυχῆς των ποὺ σὰν ἀγριολούλουδο πάντα ἁγνὴ θὰ προβάλη στὴ μνήμη τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΜΕΓΑΛΕΙΩΔΗΣ ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΤΗΣ ΣΦΑΓΗΣ ΤΟΥ ΚΟΜΜΕΝΟΥ — 1945

ΕΘΝΙΚΟΣ ΣΥΝΑΓΕΡΜΟΣ

Ἀποφασίστηκε ἀπὸ τοὺς κατοίκους Κομμένου ὁ ἑορτασμὸς τῆς δευτέρας ἐπετείου νὰ γίνη μεγαλοπρεπὴς καὶ νὰ δοθῆ ἡ προσήκουσα τιμὴ στὴν μνήμη τῶν σφαγιασθέντων, γιατὶ ἐλεύθερη πλέον ἡ Ἑλλάδα μας ἀπὸ τὴν φρικτὴ τυραννία τοῦ κατακτητοῦ Γερμανοῦ ἔπρεπε τώρα τὸ γεγονὸς τῆς καταστροφῆς τοῦ Κομμένου μὲ τὸν γιορτασμὸ νὰ μαθευτῆ σ' ὅλον τὸν ἑλληνισμὸ καὶ σ' ὅλον τὸν πολιτισμένο κόσμο μ' ὅλη του τὴν φρικαλεότητα καὶ τὴν ἔκταση τῆς συμφορᾶς. Εἶχε γνωσθῆ στὴν Ἑλάδα πὼς κάποια μεγάλη καταστροφὴ ἔγινε στὸ Κομμένο, μὰ δὲν ἤξεραν ὅλοι οἱ Ἕλληνες στὴν ἐποχὴ τῆς δουλείας, τοῦ σκότους καὶ τῆς λογοκρισίας λεπτομέρειες τῆς θηριωδίας τοῦ Χιτλερισμοῦ. Δὲν ἔμαθαν καλὰ καλὰ οἱ Ἀρτινοὶ τί ἀκριβῶς ἔγινε, πόσοι ἐσφάγησαν, ποιά τερατουργήματα καὶ τί βανδαλισμοὶ διεπράχθησαν· μόνον μιὰ μυστικὴ συγκεχυμένη φήμη κυκλοφοροῦσε σὲ κύκλους ἐμπίστους γιὰ τὸ δρᾶμα τοῦ Κομμένου κι' ἔπρεπε λοιπὸν νὰ γίνη ἡ τελετὴ γιὰ νὰ ἀκουσθοῦν ἐπίσημα κι' ἀπὸ ἐπίσημα στόματα σ' ὅλο τὸ ἑλληνικὸ καὶ ξένο προσκύνημα.

Δὲν εἶναι ὑπερβολὴ νὰ λεχθῆ πὼς οὔτε ἡ Κυβέρνηση Πλαστήρα γνώριζε κάτι τὸ συγκεκριμένο, οὔτε ὁ τότε ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Σοφιανόπουλος, ὡς μὲ ἐβεβαίωσε ὁ τότε ὑπουργὸς Γενικὸς Διοικητὴς Ἠπείρου Νικ. Καλέλλης, καὶ ὅμως ἐκαλεῖτο ὁ Σοφιανόπουλος τὸν Ἰούνιο τοῦ 1945 νὰ μεταβῆ στὸ ἐξωτερικὸ στὸν Ἅγιο Φραγκῖσκο γιὰ νὰ συζητήση τὰ ἑλληνικὰ προβλήματα, νὰ διεκτραγωδήση τὶς συμφορὲς τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ νὰ διεκδικήση τὰ ἐθνικά μας δίκαια.

Ἡ τραγωδία τοῦ Κομμένου δὲν ἦταν ἄγνωστη καὶ στὴν Ἀγγλία στὴν ἐποχή, ποὺ ταξίδευε ὁ Σοφιανόπουλος γιὰ τὸ ἐξωτερικό, γιατὶ ἀπὸτ ὸν Ἰανουάριο τοῦ 1944, δηλαδὴ 4½ μῆ-

νες περίπου μετὰ τὴν καταστροφή, εἶχα κάμει λεπτομερέστατη ἔκθεση τῆς καταστροφῆς, ποὺ τὴν ἔστειλα τότε στὸν ἀρχηγὸ τῶν Ἐθνικῶν ἀνταρτικῶν ὁμάδων στρατηγὸ Ζέρβα στὰ Πλαίσια, ὁ ὁποῖος τὴν μετέδωκε αὐτούσια, ὅπως θετικὰ ἔμαθα, μὲ τὸν ἀσύρματο στὴν Ἀγγλία ἀπὸ τὰ Δερβίζιανα, μὲ τὴν συγκατάθεση βέβαια καὶ τῆς στρατιωτικῆς Βρεττανικῆς ἀρχῆς, ποὺ ἔμεινε κοντὰ στὸ στρατηγεῖο. Ἀλλὰ καὶ τὸν Μάϊον τοῦ 1945 ἐπέδωκα στὸν τότε Νομάρχη Ἄρτης Μάργαρη ἄλλη μου ἔκθεση, ποὺ τὴν ὑπέβαλε στὸ Ὑπουργεῖο Τύπου καὶ ἔτσι μόνον ἀπὸ ἔλλειψη συντονισμοῦ τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν ὑπουργείων δικαιολογεῖται ἡ ἄγνοια τῶν λεπτομερειῶν τῆς καταστροφῆς τοῦ Κομμένου ἀπὸ τὴν τότε Κυβέρνηση Πλαστήρα.

Στὴν εὐρεῖα διάδοση τοῦ δράματος Κομμένου συνετέλεσε καὶ ὁ δικηγόρος Σωκράτης Κατσαδήμας, ποὺ ὡμίλησε ἀπὸ ραδιοφώνου στὴν Ἀθήνα.

Πλέον ἀπὸ τὸν Ἰούλιο 1945 πῆρε ἀπὸ ἐπιβεβλημένη ἱστορικὴ ἀνάγκη ἐπίσημη θέση ὁ ἑορτασμὸς τῆς δευτέρας ἐπετείου καὶ τὸ Κομμένο ἐπίζηλο θέση στὴν ἱστορία.

Παράλληλα πρὸς τὴν ἐπιτροπὴ Κομμένου σχηματίσθηκε μὲ τὴν συμβολὴν τοῦ ἀόκνου νομάρχου Ἄρτης Ι. Πιέρρη καὶ ἐπιτροπὴ τοῦ ἑορτασμοῦ στὴν Ἄρτα, ποὺ συμμετεῖχον ὁ τότε δήμαρχος Ἀρταίων Ξ. Κωτσαρίδας, ὁ τέως δήμαρχος Γ. Καζαντζῆς, οἱ δικηγόροι Χρ. Ρίζος καὶ Εὐρ. Καζαντζῆς, ὁ δημοσιογράφος Ἰωάν. Παπαβασιλείου, ὁ χρηματίσας ἐπὶ μικρὸν διάστημα τότε ὡς δήμαρχος, δήμαρχος Δημ. Καραντζένης καὶ ὁ ὑποφαινόμενος καὶ τῆς ὁποίας σκοπὸς ἦταν μὲ ἄλλες μικροεπιτροπὲς ἀπὸ κυρίες καὶ κυρίους τῆς πόλεως, ὁ συντονισμὸς τῶν ἐνεργειῶν γιὰ τὴν ὀργάνωση καὶ τὴν ἐπιτυχία τοῦ μνημοσύνου.

Ὁ συναγερμὸς δὲν εἶναι μόνον Ἀρτινός, εἶναι Πανηπειρωτικός, εἶναι ἐθνικός. Στὴν Ἀθήνα ἱδρύθηκε ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς 1) Δημ. Χέλμην, ἄλλοτε ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν, 2) Ναπ. Ζέρβαν, στρατηγόν, ἀρχηγὸν τοῦ Ἐθνικοῦ Κόμματος Ἑλλάδος, 3) Πέτρον Γαρουφαλιᾶν, ὑπουργὸν Τύπου ἐπὶ Κυβερνήσεως Παπανδρέου, καὶ ἀπὸ πολλοὺς ἄλλους συμ-

πολίτας διαμένοντας στὴν Ἀθήνα καὶ Πειραιᾶ: Παν. Παπασπύρου, Εὐάγγ. Δημόπουλον καὶ Κων. Στεργιόπουλον, γυμνασιάρχας, Ν. Ρίζον μηχανικόν, Ἀπόστ. Βισδάκην ἐπιχειρηματίαν, ἡ ὁποία κύριον σκοπὸν εἶχε τὴν εὐρύτερη διάδοση τῆς καταστροφῆς τοῦ Κομμένου καὶ τῶν ἄλλων χωριῶν τῆς Ἄρτας καὶ νὰ καταδείξῃ στὴν Ἑλληνικὴ κοινὴ γνώμη καὶ στοὺς μεγάλους μας συμμάχους τὸν ρόλο ποὺ διεδραμάτισε ἡ Ἤπειρος μέσα στὸ Πανελλήνιο πολεμικὸ θέατρο ἀπὸ τὸ 1940 στὰ Ἀλβανικὰ βουνὰ μέχρι τὸ 1944 κατὰ τὰ δύστυχα χρόνια τῆς δουλείας. Ἡ ἐπιτροπὴ ἔκαμε πάρα πολλὲς παραστάσεις στὴν Ἑλληνικὴ τότε Κυβέρνηση καὶ στοὺς φίλους ἀντιπροσώπους τῶν μεγάλων μας συμμάχων καὶ ἐπέτυχε νὰ μετάσχῃ ἡ μὲν Κυβέρνησή μας μὲ ὑπουργοὺς καὶ στρατιωτικοὺς ἀντιπροσώπους καὶ μὲ πολλοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Ἀθηναϊκοῦ τύπου, τὰ δὲ σύμμαχά μας κράτη Ἀγγλία, Ἀμερικὴ καὶ Γαλλία μὲ διπλωματικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς ἀντιπροσώπους, μὲ δημοσιογράφους καὶ φωτορεπόρτερ στὶς γιορτὲς «Ἑβδομὰς τῆς Ἠπείρου» ὅπως τὶς ὠνόμασαν.

Ἐπίσης ἔλαβαν μέρος σ' αὐτὲς ἀντιπροσωπεία τῆς Οὔνρα καὶ τοῦ Δ.Ε.Σ., ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Ἀγροτικοῦ Κόμματος Ἠπειρώτης Ἀλέξ. Μυλωνᾶς, ὁ στρατηγὸς πολιτευτὴς Θ. Χαβίνης, παλαιοὶ βουλευταὶ καὶ γερουσιασταὶ τῆς Ἠπείρου καὶ πολλὰ ἄλλα ἐπίλεκτα πρόσωπα. Μέσα σ' ὅλους ξεχωρίζει καὶ διαλάμπει σὰν πολύτιμο διαμάντι ἡ μεγαλόπνοη ἐθνικὴ φυσιογνωμία τοῦ Παντελεήμονος Ἀργυροκάστρου.

Κυρία ἀφορμὴ τῆς ἀναβολῆς τῆς τελέσεως τοῦ μνημοσύνου ἀπὸ τὴν 16 Αὐγούστου, ἱστορικὴ ἐπέτειο τῆς σφαγῆς, στὶς 2 Σεπτεμβρίου ἦταν ἡ προσπάθεια τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Ἀθηνῶν νὰ κινητοποιήσῃ τὴν κυβέρνησή μας καὶ τοὺς ὑψηλοὺς ξένους ἐπισήμους, ποὺ ἀπὸ σοβαρὲς ἐθνικὲς ἀπασχολήσεις δὲν εὕρισκαν εὐκαιρία ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα.

ΤΕΛΕΣΙΣ ΤΟΥ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΥ

2 Σεπτεμβρίου 1945

Στὶς 9.30΄ π.μ. ἔπρεπε νὰ τελεσθῆ τὸ μνημόσυνο στὸ Κομμένο κατὰ τὸ ἐπίσημο πρόγραμμα τῆς τελετῆς. Εἶχε στηθῆ ἕνα ἀπέριττο κενοτάφιο, ποὺ στὰ πλάγιά του τὸ ἐθώπευαν ἡ γαλανόλευκη σημαία μας, ἡ Ἀγγλικὴ καὶ ἡ Ἀμερικανική, στὸ κέντρο τῆς πλατείας τοῦ χωριοῦ κοντὰ στὸν ἱστορικὸ τώρα πλάτανο· Στὸ κάτω μέρος τοῦ κενοταφίου εἶναι γραμμένοι οἱ στίχοι:

«Γιὰ τὴ πατρίδα ὅποιος χαθεῖ,
ποτέ του δὲν πεθαίνει»

καὶ στὸ πάνω μέρος εἶναι ἀκουμπημένος ἕνας μετάλλινος δίσκος μὲ τοὺς στίχους τοῦ λαϊκοῦ μας ποιητοῦ Ἀπ. Καραπάνου:

«Ζηλευτὸ παληκάρι σὰν πέφτης
τιμημένα τὴ δάφνη κρατᾶς
κι' ἀπὸ δόξα σὲ δόξα θρονιάζης
κι' ἀπὸ ζήση σὲ ζήση γυρνᾶς».

Ἀπὸ τὶς 5 τὸ πρωΐ κατέφθαναν τὰ αὐτοκίνητα φορτωμένα μὲ προσκυνητὰς ἀπὸ τὴν Ἄρτα, ἀπὸ τὰ ὀρεινὰ χωριὰ τῶν Ροδοβιζίων—Τζουμέρκων, ἀπὸ τὸν κάμπο κι' ἀπὸ ξένες περιφέρειες Γιάννινα, Πρέβεζα, Ξηρόμερο. 3.500 προσκυνηταί, θἄχαν συγκεντρωθῆ τὴν ἡμέρα ἐκείνη στὸ ἔρημο χωριό. Καὶ πόσοι ἄλλοι δὲν ἔμειναν μὲ τὸ παράπονο, γιατὶ δὲν μπόρεσαν νὰ ρθοῦν νὰ προσκυνήσουν! Δὲν ἦταν εὔκολη ἡ συγκοινωνία, μόνον 15 αὐτοκίνητα ἦταν γιὰ τὴν ὑπηρεσία τῆς μετακινήσεως τοῦ πληθυσμοῦ.

Στὶς 9½ π.μ. καταφθάνουν τὰ αὐτοκίνητα τῶν ἐπισή-

μων: οἱ τότε ὑπουργοὶ Βοΐλας τῆς Ὑγιεινῆς καὶ Κασιμάτης τῆς Προνοίας, οἱ διπλωματικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἀγγλίας, Ἀμερικῆς καὶ Γαλλίας, ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Αὐστραλιανοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ Σμίδδετ, οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Δ.Ε.Σ., ὁ Γενικὸς Διοικητὴς Ἠπείρου Οἰκονομόπουλος, ὁ ἀνώτερος στρατιωτικὸς διοικητὴς Ἠπείρου Βλαχαϊτόπουλος στρατηγός, ὁ γενικὸς διοικητὴς Ἰονίων νήσων Τσουκαλᾶς, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Ε.Κ.Ε. στρατηγὸς Ν. Ζέρβας, οἱ πολιτευταὶ πρώην ὑπουργοὶ Π. Γαρουφαλιᾶς, Δ. Χέλμης, Θ. Χαβίνης, Ἀλ. Μυλωνᾶς, ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Χόνδρος, τὸ σῶμα τῶν δημοσιογράφων τοῦ ξένου καὶ Ἑλληνικοῦ τύπου καὶ παίρνουν τὴ θέση τους μὲ τὴν ἱεραρχικὴ τάξη πρὸ τοῦ κενοταφίου. Ρίγη συγκινήσεως καταλαμβάνουν τοὺς προσκυνητάς, τὰ δὲ θύματα Καμμένου, ποὺ κατέχουν τιμητικὴ θέση κοντὰ στὸ κενοτάφιο ξεσποῦν σὲ λυγμοὺς καὶ θρήνους, ὅταν ἀκούεται ἡ ἐπιμνημόσυνος ἀκολουθία καὶ φαίνεται ἡ ἱερὰ πομπὴ νὰ ἔρχεται ἀπὸ τὴν ἐκκλησία. Προηγοῦνται τὰ κόλυβα καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα καὶ ἀκολουθοῦν ὁ σεβασμιώτατος Ἄρτης, ποὺ χοροστατεῖ, οἱ μητροπολῖται Ἀργυροκάστρου Παντελεήμων καὶ Πρεβέζης Δημήτριος μὲ τὸ σῶμα τῶν ἱερέων, ἐνῷ ὁ πένθιμος ἐπιμνημόσυνος ψαλμὸς μὲ τὸν συγκινητικώτατο τῆς μουσικῆς τόνο καὶ τὸ εὐωδιαστικὸ λιβανωτό, ποὺ σιγὰ - σιγὰ ἀνεβαίνει στὰ ἐπουράνια, μετουσιώνουν τὸ εὐλαβικὸ προσκύνημα σὲ μεγαλειώδη θεία ἔξαρση. Πρῶτος κατὰ τὸ πρόγραμμα μίλησε ὁ ὑποφαινόμενος, κατόπιν ὁ ὑπουργὸς τῆς Ὑγιεινῆς Βοΐλας μὲ τὸν παλμὸ τοῦ γνησίου Ἠπειρώτου, κατόπιν συγκινητικὰ ἡ καθηγήτρια Δημοπούλου, ἐκ μέρους τῶν δημοσιογράφων ὁ Κολιάτσος καὶ ἐκ μέρους τοῦ Ἠπειρωτικοῦ τύπου ὁ Γκογκώνης.

Τέλος μίλησε μὲ τὸν πόνο τοῦ πολυβασανισμένου Βορειοηπειρώτη ὁ Ἅγιος Ἀργυροκάστρου Παντελεήμων, ποὺ μὲ τὴν ἔκφραση τοῦ σώματος, τῆς φωνῆς καὶ τῆς ψυχῆς νόμιζε κανείς, πὼς ἄκουε τοὺς ἀναστεναγμοὺς τῆς ἐθνικῆς Βορειοηπειρώτικης ψυχῆς.

ΣΧΟΛΙΑ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ

«ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ» 4 Σ)βρίου 1945

«...Μὲ Πανηπειρωτικὸν συναγερμὸν ἤρχισαν τὴν πρωΐαν τῆς Κυριακῆς αἱ ἑορταὶ τῆς τιμῆς, δόξης καὶ θυσίας τῆς Ἠπείρου ἀπὸ τὸ Κομμένο τοῦ ὁποίου αἱ γύρω θέσεις εἶχον καλυφθῆ ἀπὸ ἄπειρα πλήθη κόσμου, ἀντιπροσωπείας Ἀθηνῶν καὶ ἐπισήμους μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ ὑπουργοὶ κ.κ. Κασιμάτης καὶ Βοΐλας. Τὸ θέαμα τῶν πενθηφορουσῶν γυναικῶν καὶ παιδιῶν τῶν ὁποίων οἱ γονεῖς, σύζυγοι, ἀδελφοὶ ἐσφάγησαν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ἦτο σπαρακτικόν. Τὸ χωρίον κατάκειται εἰς ἐρείπια προκαλοῦντα τὴν φρίκην. Ἰδιαιτέρως συγκινητικὴ ὑπῆρξεν ἡ παρουσία τῶν ἱερέων τῶν γύρω χωριῶν, οἱ ὁποῖοι ἦλθον νὰ μετάσχουν τῆς ἐπιμνημοσύνου δεήσεως καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τὸν συνάδελφόν των παπαλάμπρον σφαγιασθέντα πρὸ τῆς ὡραίας πύλης τῆς ἐκκλησίας μὲ τὸ Εὐαγγέλιον ἀνὰ χεῖρας καὶ ὅστις ὑπῆρξε τὸ πρῶτον θῦμα τῆς ἀνηκούστου ἐπιδρομῆς... Μετὰ τὴν ἄφιξιν τῶν ἐπισήμων ἐξεκίνησεν ἡ θλιβερὰ ἐπιμνημόσυνος πομπὴ ἀπὸ τὴν ἡμικατεστραμμένην ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας διὰ τὸ κενοτάφιον. Μετὰ τὴν ἐπιμνημόσυνον ἀκολουθίαν ὡμίλησεν ὁ καθηγητὴς Ἄρτης κ. Παπᾶς, αὐτόπτης μάρτυς τῆς τραγωδίας, διαφυγὼν ὡς ἐκ θαύματος τὸν θάνατον.

Ἀκολούθως ὡμίλησεν ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεως ὁ ὑπουργὸς τῆς ὑγιεινῆς κ. Βοΐλας, ὅστις ἐξῆρε τὴν σημασίαν τοῦ ὁλοκαυτώματος τοῦ Κομμένου...».

«ΕΜΠΡΟΣ» 4 Σεπτεμβρίου 1945

«Μὲ Πανηπειρωτικὸν συναγερμὸν ἤρχισαν τὴν πρωΐαν τῆς Κυριακῆς αἱ ἑορταὶ τιμῆς, δόξης καὶ θυσίας τῆς Ἠπείρου. Αἱ τελεταὶ ἤρχισαν ἀπὸ τὸ Κομμένο, τοῦ ὁποίου αἱ γύρω λοφοσειραὶ εἶχον κατακλυσθῆ ἀπὸ ἄπειρα πλήθη κόσμου ἀντιπροσωπείας ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἐπισήμους μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ ὑπουργοὶ Κασιμάτης καὶ Βοΐλας.

Τὸ Κομμένο κατάκειται εἰς ἐρείπια προκαλοῦντα τὴν φρίκην. Τὸ θέαμα τῶν πενθηφορουσῶν γυναικῶν καὶ παίδων, τῶν ὁποίων οἱ γονεῖς, σύζυγοι καὶ ἀδελφοὶ ἐσφάγησαν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν, ἦτο σπαρακτικόν. Μετὰ τὴν ἐπιμνημόσυνον δέησιν ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τῶν 317 σφαγιασθέντων ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ὡμίλησεν ὁ ὑπουργὸς κ. Βοΐλας ἐξ ὀνόματος τῆς Κυβερνήσεως, ἐξάρας τὴν σημασίαν τοῦ ὁλοκαυτώματος τοῦ Κομμένου καὶ ὁ καθηγητὴς κ. Παπᾶς αὐτόπτης μάρτυς τῆς τραγωδίας ἐξιστορήσας διὰ μακρῶν τὰ γεγονότα. Ἐπηκολούθησεν κατάθεσις στεφάνων καὶ ἐπίσκεψις τῶν κατεστραμμένων οἰκιῶν...».

«ΕΣΤΙΑ» 7 Σεπτεμβρίου 1945

«ΚΟΜΜΕΝΟ. Νά ἕνα ὄνομα ποὺ προσθέτει ἕνα ἀκόμη ἱερὸν βωμὸν εἰς τὴν δοξασμένην σειρὰν τῶν βωμῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Ἀσκεπεῖς πρὸ τοῦ στηθέντος κενοταφίου, ἀκολουθήσαμεν τὴν μυσταγωγίαν ποὺ ἐτελεῖτο ἐκεῖ εἰς τοὺς καταπράσινους κάμπους καὶ τὰ ἱστορικὰ βουνὰ τῆς αἱματόβρεκτης Ἠπειρωτικῆς γῆς. Καὶ ἕνας αὐτόπτης μάρτυς, ὁ καθηγητὴς Στέφανος Παπᾶς μᾶς ἔδιδε εἰς τὸν λόγον του, γεγονότα, ὀνόματα, ἀριθμούς...».

«ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΝ ΜΕΛΛΟΝ» Ἀθῆναι, 7 Σεπτεμβρίου 1945

«...Τὴν ἑπομένην μέσα εἰς μίαν ἀτμόσφαιραν ἐξόχως θλιβερὰν καὶ τραγικὴν ξεκινήσαμε διὰ τὸ τραγικὸ χωριὸ Κομμένο. Ἀπὸ πρωΐας κύματα κόσμου ἀπὸ τὴν Ἄρτα, Πρέβεζα καὶ πέριξ χωριὰ συγκεντρώθησαν εἰς τὸ ἐρειπωμένο χωριὸ Κομμένο διὰ νὰ παραστοῦν εἰς τὸ μνημόσυνον. Ἰδιαιτέραν συγκίνησιν προκαλεῖ ἡ παρουσία τῶν ἱερέων τῶν γύρω χωριῶν οἱ ὁποῖοι ἦλθαν νὰ μετάσχουν τῆς ἐπιμνημοσύνου δεήσεως καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τὸν συνάδελφόν των Παπαλάμπρον, σφαγιασθέντα πρὸ τῆς πύλης τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸ Εὐαγγέλιον ἀνὰ χεῖρας καὶ ὅστις ὑπῆρξεν τὸ πρῶτον θῦμα τῆς ἀνηκούστου ἐπιδρομῆς. Ὀλίγον μετὰ τὴν ἄφιξιν τῶν ἐπισήμων, ἀπὸ τὴν ἡμικατεστραμμένην ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας

ἐξεκίνησεν ἡ θλιβερὰ ἐπιμνημόσυνος πομπὴ διὰ τὸ κενοτάφιον. Προηγοῦνται τὰ κόλυβα, ὁ κλῆρος μὲ ἐπικεφαλῆς τοὺς Μητροπολίτας Ἄρτης, Ἀργυροκάστρου καὶ Πρεβέζης καὶ ἀκολουθοῦν τὰ πλήθη μὲ θρήνους καὶ κοπετούς. Ἐνῷ ἡ μουσικὴ παιανίζει πένθιμα ἐμβατήρια, ἡ πομπὴ φθάνει εἰς τὴν πλατεῖαν, ὅπου εἶναι τὸ κενοτάφιον σκεπασμένον μὲ σημαίας Ἑλληνικάς, Ἀγγλικάς, Ἀμερικανικὰς καὶ Γαλλικάς, πέριξ τοῦ ὁποίου ἵστανται πρόσκοποι. Ἀπέναντι τοῦ κενοταφίου εἶχαν τοποθετηθῆ αἱ ἐπιζήσασαι μαυροφορεμένες γυναῖκες καὶ τὰ ὀρφανὰ αἱ ὁποῖαι ὀλοφύρονται θρηνοῦσαι τοὺς μαρτυρικοὺς συγγενεῖς των ὡς ἐπίσης καὶ αἱ γυναῖκες καὶ τὰ ὀρφανὰ τῆς γερμανικῆς θηριωδίας τῶν χωρίων Κυρνικολοῦ, Νεοχωρίου, Παχυκαλάμου, Συκιῶν καὶ Λουτρότοπου

Μετὰ τὴν ἐπιμνημόσυνον ἀκολουθίαν καὶ ἀφοῦ ἐκόπασαν οἱ λυγμοὶ τοῦ πλήθους, οἵτινες ἐκορυφώθησαν καθ' ἣν στιγμὴν ὁ χορὸς ψάλλει τὸ «μετὰ πνευμάτων δικαίων», ὡμίλησεν ὁ καθηγητὴς Ἄρτης κ. Στέφ. Παπᾶς, ὅστις ὑπῆρξεν αὐτόπτης μάρτης τῆς τραγωδίας διαφυγὼν ὡς ἐκ θαύματος τὸν θάνατον, διὰ μακρῶν ἐκθέσας τὰ λαβόντα χώραν δραματικὰ γεγονότα καὶ τὴν θηριωδίαν τῶν Γερμανῶν. Κατόπιν ὡμίλησεν ἐξ ὀνόματος τῆς Κυβερνήσεως ὁ ὑπουργὸς κ. Βοΐλας. Ἀκολούθως ὡμίλησεν δι' ὀλίγων ὁ Μητροπολίτης Ἀργυροκάστρου, ὁ κ. Κολιάτσος ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων δημοσιογράφων, καὶ ὁ ὑποφαινόμενος ἐκ μέρους τοῦ Ἠπειρωτικοῦ τύπου, ἡ δὲ κυρία Δημοπούλου ἀπήγγειλε ποίημα πρὸς τοὺς νεκροὺς τοῦ Κομμένου ἰδικῆς της ἐμπνεύσεως..».

«ΕΘΝΙΚΗ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ» Σεπτέμβρης 1945

«Ἀνάμεσα στὰ Ἠπειρωτικὰ χωριά, ποὺ ἡ θηριωδία τοῦ φασιστικοῦ κτήνους ξέσπασε μὲ ἀφάνταστη μανία, ξεχωρίζει τὸ Κομμένο τῆς Ἄρτας. Εἶναι ἕνα τραγικὸ ὁλοκαύτωμα, ποὺ ξεπερνάει κάθε ἄλλο στὴν Ἤπειρο καὶ ἔρχεται στὴν πρώτη γραμμὴ μὲ τὰ Καλάβρυτα τοῦ Μωρηᾶ, τὸ Δίστομο τῆς Ρούμε-

λης, τὸν Κάνδανο καὶ τὰ Ἀνώγεια τῆς Κρήτης καὶ τὸ Δοξᾶτο καὶ Προσωτσιάνη τῆς Μακεδονίας...».

Καὶ ὅλα τὰ λοιπὰ Ἀθηναϊκὰ φύλλα παρέδωσαν μὲ ἀποτροπιασμὸ καὶ βδελυγμία τὴν ἀπάνθρωπη Γερμανικὴ θηριωδία στὴν παγκόσμια ἱστορία καὶ ἐξῆραν τὴν ἐθνικὴ σημασία τοῦ ὁλοκαυτώματος τοῦ Κομμένου μὲ ἀπαράμιλλο λυρισμὸ καὶ ὁλόψυχο παλμό, περίφημο δὲ ἄρθρο ἀφιέρωσε τὸ περιοδικὸ «Messager d' Athénes». Ὄχι μὲ μικρότερο ἐνθουσιασμὸ καὶ πόνο μίλησαν πρὸ καὶ μετὰ τοῦ μνημοσύνου οἱ τοπικὲς ἐφημερίδες «Ἐλεύθερος Λόγος» καὶ Ἀμβρακία».

ΥΒΡΙΖΟΝΤΑΙ ΤΑ ΙΕΡΑ ΚΟΚΚΑΛΑ ΤΩΝ ΜΑΡΤΥΡΩΝ

«ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ» 2 Σεπτεμβρίου 1945

«Ἡ τέλεση τοῦ μνημοσύνου Κομμένου ἀπέτυχε γιατὶ τὴν ὀργάνωσαν προδότες καὶ δοσίλογοι καὶ δὲν θέλησε ὁ κόσμος νὰ παρακολουθήσῃ γιὰ νὰ μὴ κηλιδώσῃ τὴν ἱεροτελεστία καὶ τὰ ἅγια ὀνόματα τῶν ἡρώων, ποὺ σφαγιάσθηκαν στὸ Κομμένο...».

Αὐτὰ περίπου θυμᾶμαι πῶς ἔγραφε ἡ περίφημη... αὐτὴ ἐφημερίδα —λυποῦμαι ποὺ δὲν τὴν κράτησα διὰ νὰ παραθέσω αὐτούσιο τὸ περιεχόμενό της—, ἡ ὁποία καυχᾶται πὼς στέκει ἀκοίμητος φρουρὸς γιὰ νὰ κρατήσῃ τὴν ἐλευθερία καὶ τὰ δίκαια τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ ἀπρόσβλητα. Ἐν ὀνόματι τῆς θείας δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀνθρώπινης ἀληθείας προσκαλῶ ὅλους τοὺς ἀναγνώστας μου νὰ ἀπαντήσουν εἰς τὴν «Ἐλευθερίαν», ὅτι δὲν θὰ συμβῆ στὴν ἀνθρωπότητα μεγαλύτερη προδοσία ἀπὸ αὐτήν, ποὺ ἡ ἰδία διέπραξε μὲ τὸ νὰ θέλῃ νὰ ψεύδεται τόσο ἀσύστολα ὑβρίζοντας ἔτσι τὰ ἱερὰ κόκκαλα καὶ τὸ ἅγιο αἷμα τῶν μαρτύρων τοῦ Κομμένου γιὰ μιὰ ἀνήθικο πολιτικὴ ἐκμετάλλευση. Καὶ ἐλησμόνησε ὁ πατριδοκάπηλος ἐκεῖνος ἀντιπρόσωπος τῆς «Ἐλευθερίας» ποὺ μετέδωκε τὶς προδοτικὲς αὐτὲς πληροφορίες, τὴν κοσμοσυρροὴ καὶ τὴν κατανυκτικότητα τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου μνημοσύνου· Ἐλησμόνησε πὼς ὅλος ἐκεῖνος ὁ ἔρημος χῶρος τοῦ Κομμένου ἐγέμισε ἀπὸ

προσκυνητὰς μέχρι σημείου ἀποστάσεως ποὺ δὲν μπόρεσε οὔτε τὸ μικρόφωνο νὰ τοὺς ἐξυπηρετήση; Ἢ μήπως εἶναι προδότες οἱ μεγάλοι ἐπίσημοι ξένοι, Ἄγγλοι, Ἀμερικανοί, Γάλλοι, ἐκπρόσωποι τοῦ Δ.Ε.Σ., ἀντιπρόσωποι τῆς Οὔνρα, οἱ Ὑπουργοί, οἱ Νομάρχαι, οἱ στρατηγοί, οἱ δημοσιογράφοι, οἱ Ἀρχηγοὶ τῶν κομμάτων, οἱ πολιτευταί, ποὺ ἐτίμησαν τὸ ἱερὸ αὐτὸ μνημόσυνο; Ἢ μήπως εἶναι προδότες καὶ δοσίλογοι οἱ πολιτευταὶ Δημ. Χέλμης, Πέτρος Γαρουφαλιᾶς, Ἀλ. Μυλωνᾶς, Θεόδ. Χαβίνης, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Ἐθνικοῦ Κ. Ἑλλάδος Ν. Ζέρβας, ποὺ ἦταν ἡ ὀργανωτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ μνημοσύνου καὶ τῶν ἑορτῶν τῆς δόξης καὶ τῆς τιμῆς τῆς Ἠπείρου στὴν Ἀθήνα ἢ οἱ Χριστ. Ρίζος, πολιτευτής, Γεώργ. Καζαντζῆς παλαίμαχος δήμαρχος, Ξεν. Κωτσαρίδας, Δημ. Καραντζένης, δικηγόροι, Εὐρ. Καζαντζῆς, δικηγόρος, Ἰωάννης Παπαβασιλείου, δημοσιογράφος, ὁ ὑποφαινόμενος καὶ αἱ ἔντιμοι κυρίες Π. Ἀλεξίου, Κ. Ζάγκλη, Ἡρακλῆ, Γ. Κεχαγιᾶ, Κλειὼ Χριστοδούλου, ποὺ παράλληλα πρὸς τὴν ἐπιτροπὴ τῶν Ἀθηνῶν ἦταν ἡ τοπικὴ ὀργανωτικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ μνημοσύνου καὶ τῆς ὑποδοχῆς τῶν ξένων; Ἂς μὲ συγχωρήσουν οἱ ἀναγνῶσται μου ποὺ κάμνω τόσον λόγο γιὰ τὴν ἀχαλίνωτη «Ἐλευθερία». Σ' αὐτὴ ἀνήκει μόνον ἡ περιφρόνηση...

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΥ ΒΟΪΛΑ ΠΟΥ ΕΚΦΩΝΗΘΗΚΕ ΣΤΟ ΚΟΜΜΕΝΟ ΤΗΝ ΗΜΕΡΑ ΤΟΥ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΥ ΣΤΙΣ 2 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1945

Τώρα ποὺ ἐρχόμουν στὸ Κομμένο συνήντησα ὁλόκληρες σειρὲς ἀπὸ μαυροφόρες κι' ἐδῶ δεξιά μου εἶναι ἄλλες τόσες ποὺ ἦρθαν νὰ γονατίσουν εὐλαβικὰ ἀπὸ ὁλοκαύτωμα, στὴ μεγάλη θυσία γιὰ τὴ λευθεριά. Γύρω μας βλέπω τὰ χαλασμένα σπίτια τοῦ Κομμένου ὑπολείμματα τῆς ἀδίκου ἐπιδρομῆς βαρβάρων ἐχθρῶν, τὰ ὁποῖα θὰ μείνουν αἰώνια ἀκρόπολις καὶ σύμβολον τῆς ἀναστάσεως ἑνὸς λαοῦ γιὰ τὴ δικαιοσύνη καὶ τὴν ἐλευθερία. Ἡ μοῖρα τῆς Ἑλλάδος εἶναι νὰ σημειώνη τὴ διαδρομή της στὴν ἱστορία μὲ ἀχνάρια πο-

τισμένα ἀπὸ τὸ δικό της τὸ αἷμα, τὰ ἀχνάρια αὐτὰ ἂν γεννοῦν τὴ φρίκη τὴ στιγμὴ ποὺ ἀποτυπώνονται στὰ ἱερά της χώματα, πολὺ γρήγορα παίρνουν τὴν αἴγλη καὶ τὴ φεγγοβολὴ ἀθανάτων συμβόλων. Κι' ἔτσι ἀποτελοῦν τὸν πολύφωτο ἀστερισμὸ ποὺ λάμπει στὸ παγκόσμιο στερέωμα καὶ δίνει τὸ βαθύτερο νόημα τοῦ γεωγραφικοῦ καὶ ἱστορικοῦ ὅρου «Ἑλλὰς» καὶ σὲ ἐκείνους ποὺ δὲν ἀσχολοῦνται συστηματικὰ μὲ τὶς ἱστορικὲς μελέτες.

Φθάνουν τὰ ὀνόματα τῶν Θερμοπυλῶν, τοῦ Μαραθῶνος, τοῦ Σουλίου, τοῦ 'Αρκαδίου γιὰ νὰ θυμίσουν στοὺς πολίτες μακρυνῶν χωρῶν πὼς σὲ μιὰ ἄκρη τῆς Μεσογείου ἔζησε καὶ ζεῖ ἕνας λαὸς μικρὸς καὶ φτωχός, ἀλλὰ μὲ πάθος ἐρωτευμένος τὴν ἐλευθερία, ἕτοιμος γιὰ χάρη της νὰ προσφέρη τὸν ἑαυτό του ὁλοκαύτωμα κάθε φορὰ ποὺ βάρβαρος κατακτητὴς ἤθελε τὴν ἀπειλήσει. Καὶ εἶναι τέτοια ἡ γεωγραφικὴ θέση ποὺ κατέχει ὁ λαὸς αὐτός, ὥστε ἡ ἄμυνα τῆς δικῆς του ἐλευθερίας ἐσήμαινε πάντοτε ἄμυνα τῆς ἐλευθερίας ὅλων τῶν φιλελευθέρων λαῶν, ποὺ τμηματικὰ ἢ ὁμαδικὰ ἀποτελοῦσαν στόχο γιὰ τοὺς βαρβάρους κάθε καιροῦ καὶ κάθε προελεύσεως. Στὰ ὀνόματα μὲ τὰ ὁποῖα ἡ ἀρχαία καὶ ἡ νεώτερη ἱστορία μας συνέθεσε αὐτὸν τὸν φωτοβόλο ἀστερισμὸ ἦρθε ἡ σύγχρονη νὰ προσθέση καὶ ἄλλα πολλά.

,Αναφέρω πρόχειρα τὰ Καλάβρυτα, τὸ Δίστομο, τὰ Φάρσαλα καὶ τὸ χωριὸ αὐτὸ τῆς 'Ηπείρου ποὺ δέχεται σήμερα τὸ εὐλαβικὸ καὶ πονεμένο προσκύνημά μας, τὸ Κομμένο. 'Αγρότες ἐργατικοὶ καὶ φιλήσυχοι οἱ κάτοικοί του, ἀγωνίζονται μὲ τὸ σκληρὸ καθημερινό τους μόχθο νὰ κερδίσουν τὰ φτωχικὰ μέσα γιὰ μιὰ στοιχειώδη διαβίωση. 'Αγωνίζονται νὰ συντηρήσουν λίγη ζωὴ στὰ βασανισμένα κορμιά τους, ποὺ θὰ ἔλεγε κανείς, ὅτι τὰ κρατεῖ ὄρθια ἡ ἀδάμαστη ψυχή τους μᾶλλον παρὰ ἡ ἀσκητικὴ δίαιτα, ποὺ ἔχει ἐπιβάλλει στὴν Ἑλλάδα ὁ κατακτητής. 'Αλλὰ αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἀδάμαστη Ἑλληνικὴ ψυχὴ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ δὲν συγχωροῦν καὶ δὲν ἀνέχονται οἱ βάρβαροι. Γιατὶ ξέρουν ὅτι εἶναι τὸ στοιχεῖο ποὺ τοὺς ἐντρόπιασε στὴν 'Αλβανία, ποὺ τοὺς ταπείνωσε στὰ Μακεδονικὰ ὀχυρὰ καὶ ποὺ κρατεῖ σὲ ἀνήσυχη ἐγρήγορση τὶς πάνο-

πλες ὀρδές τους ποὺ διατρέχουν κι' ἐρημώνουν τὴν ἱερὴ ἑλληνικὴ γῆ.

Αὐτὴ ἡ ψυχὴ εἶναι ποὺ τοὺς ἔχει γίνει ὁ φοβερός τους ἐφιάλτης. Δὲν μποροῦν νὰ τὴ μαλάξουν μὲ δολερὲς ὑποσχέσεις δὲν μποροῦν νὰ τὴ λυγίσουν μὲ φοβέρες. Προσπαθοῦν νὰ τὴν ἀφανίσουν θερίζοντας τὰ κορμιὰ ποὺ εἶναι οἱ φορεῖς της. Καὶ δὲν ἀντιλαμβάνονται οἱ ἀνόητοι καὶ οἱ ἀψυχολόγητοι ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα ποὺ πετυχαίνουν εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο. Γιατὶ ὅσα κορμιὰ πέφτουν, τόσοι γρανιτένοι πύργοι προστίθενται στὸ ἀπόρθητο φρούριο ποὺ ὀνομάζεται «Ἐθνικὴ Ἀντίσταση».

Τέτοιας ἐγκληματικῆς παραφροσύνης θῦμα πέφτει καὶ τὸ μαρτυρικὸ αὐτὸ χωριό.

Ἕνα μηχανοκίνητο Γερμανικὸ τμῆμα τὸ κυκλώνει τὴν αὐγὴ τῆς 16 Αὐγούστου 1943. Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ φύγη. Καὶ τότε ἀρχίζει τὸ μακελειὸ στοὺς δρόμους καὶ στὰ σπίτια. Ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιά, ἄρρωστοι στὰ κρεββάτια τους, μητέρες μὲ τὰ παιδιὰ στὴν ἀγκαλιά, παπάδες στὴν ἄσκηση τῶν ἱερῶν καθηκόντων τους, ὅλους τοὺς θέρισαν τὰ κακοῦργα τους χέρια. Καὶ ὅ,τι ἄφησε μισοτελειωμένο ἡ λόγχη, τὸ πιστόλι καὶ τὸ πολυβόλο, τὸ ἀποτελείωσε ἡ φωτιά. Τρακόσιοι δέκα ἑπτὰ νεκροὶ ἦταν ὁ τραγικὸς ἀπολογισμὸς τοῦ χωριοῦ τὴν ἀποτρόπαιη ἐκείνη ἡμέρα.

Τριανταπέντε ψυχὲς ηὗραν τὸν θάνατο σένα καὶ μόνο σπίτι ποὺ εἶχε γιορτάσει τοὺς γάμους τὴν παραμονὴ κι' εἶχε φιλοξενήσει συγγενεῖς, φίλους καὶ καλεσμένους. Τρεῖς μέρες γλεντοκοποῦσαν μὲ τὶς σάρκες τους τὰ ὄρνια καὶ τ' ἀγρίμια. Καὶ ὅταν τέλος γύρισαν οἱ λίγοι κάτοικοι ποὺ σώθηκαν μὲ τὴ φυγὴ ἢ ποὺ ἔτυχε νὰ λείπουν ἀπὸ τὸ χωριὸ ἀκολούθησε ἄλλη τραγωδία, ἡ πρόχειρη ταφὴ τόσων ἀγαπημένων στὶς αὐλὲς καὶ τοὺς κήπους τῶν ἐρειπωμένων σπιτιῶν. Ἦταν ἀνήκουστη ἡ θηριωδία τῶν Γερμανῶν καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση. Ἀλλὰ οἱ Γερμανοὶ δὲν ἦσαν οἱ μόνοι κατακτητὲς ποὺ πατοῦσαν αὐτὰ τὰ χώματα ἐκεῖνον τὸν καιρό. Οἱ σύμμαχοι δὲν εἶχαν ἀκόμη κόψει τὸ ἄλλο σκέλος Βερολίνου—Ρώμης. Ἐπιστήμονες καὶ πρόκριτοι τῆς Ἄρτας ἐζήτησαν ἀπὸ τὶς ἐκεῖ

Ἰταλικὲς ἀρχὲς τὴν ἄδεια νὰ στείλουν στὸ Κομμένο γιατρούς, φάρμακα, τρόφιμα καὶ ροῦχα γιὰ τοὺς τραυματίες καὶ τοὺς ἄστεγους. Καὶ οἱ Ἰταλοὶ πρόθυμοι πάντοτε νὰ ὑπερβάλουν τοὺς πάτρωνές τους σὲ κάθε ἐγκληματικὴ ἐνέργεια, δὲν τὸ ἐπέτρεψαν.

Κι' ἔτσι ἡ Ἑκατόμβη συνεπληρώθη μὲ τοὺς τραυματίες, ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ εἶχαν σωθῆ. Ὅπως εἶπα καὶ στὴν ἀρχὴ τὸ ὄνομα τοῦ μικροῦ αὐτοῦ Ἠπειρωτικοῦ χωριοῦ προσετέθη στὸν πάμφωτο ἀστερισμό, ποὺ τὸν ἀποτελοῦν ὀνόματα ἱερὰ στὴν ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, βαρύτιμα στὴν ἱστορία τῆς παγκόσμιας ἐλευθερίας.

Τὰ κόκκαλα τῶν νεκρῶν ἔχουν βρῆ τὴν ἀνάπαυσή τους στὸ ἁπαλὸ χῶμα τῆς πατρώας γῆς, τὰ ἐρείπια σπίτια ἔχουν κι' ὅλα σκεπασθῆ ἀπὸ τὴ στοργικὴ βλάστηση, νέα σπίτια θὰ πάρουν γρήγορα τὴ θέση τῶν παληῶν καὶ νέα στελέχη θὰ πυκνώσουν τὶς ἀραιὲς τάξεις τῶν ζωντανῶν. Ἡ ζωὴ θ' ἀκολουθήση τὸ δρόμο της σύμφωνα μὲ τοὺς πανίσχυρους νόμους τῆς δημιουργίας, βιαστικὴ κι' ἀνυπόμονη νὰ συμπληρώση τὰ κενά, νὰ γεμίσει τὰ χάσματα. Κι' ὅλα θὰ πάρουν μὲ τὸν καιρὸ μιὰ νέα μορφή. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ θὰ μείνη ἀναλλοίωτο καὶ ἀξέχαστο στοὺς αἰῶνες, ὁδηγὸς φωτεινὸς γιὰ τὶς ἐρχόμενες γενεές, εἶναι ἡ θυσία, τὸ ὁλοκαύτωμα τῶν ἑλληνικῶν αὐτῶν χωριῶν καὶ κωμοπόλεων, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν πηγὴ τὴν ἴδια τῆς ἐθνικῆς μας καὶ τῆς Παγκόσμιας Ἐλευθερίας.

Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας, καὶ ἄς κλίνωμεν εὐλαβικῶς τὸ γόνυ γιὰ τὸ μικρό, ἀλλὰ μαρτυρικὸ καὶ ἡρωϊκὸ αὐτὸ Ἠπειρωτικὸ χωριό, τὸ Κομμένο. Ὅταν μιὰ μέρα τὰ σημερινὰ παιδιά, γέροι πιά, θὰ διηγοῦνται στὰ παιδιὰ καὶ ἐγγόνια τους, τὴν τραγικὴ ἱστορία, θὰ ἀκούεται σὰν ἀντίλαλος: Ἀπ' τὸ Κομμένο πέρασαν οἱ βάρβαροι καὶ ἦσαν Γερμανοὶ καὶ Ἰταλοί.

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ ΣΤ. ΠΑΠΠΑ(*) ΠΟΥ ΕΚΦΩΝΗΘΗΚΕ ΣΤΟ ΚΟΜΜΕΝΟ ΤΗΝ ΗΜΕΡΑ ΤΟΥ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΥ ΣΤΙΣ 2 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1945

Ἐξοχώτατοι Κύριοι Ὑπουργοί,

Ἀξιότιμοι Κύριοι Διπλωματικοὶ καὶ Στρατιωτικοὶ ἐκπρόσωποι τῶν Συμμάχων κρατῶν,

Σεβασμιώτατοι, Κύριοι,

Δὲν συγκεντρωθήκαμε εἰς τὸν ἱερὸν αὐτὸν χῶρον, ποὺ μὲ εὐλάβεια πατῶμεν αὐτὴν τὴν στιγμὴν διὰ νὰ χύσωμε δάκρυα πόνου καὶ θλίψεως, ἀλλὰ νὰ ἀποτίσωμεν φόρον τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης μπροστὰ στὶς ἡρωϊκὲς μορφὲς τῶν (317) τριακοσίων δέκα ἑπτὰ ἀπανθρώπως θανατωθέντων καὶ μὲ ἐθνικὸν παλμὸν νὰ ἑορτάσωμε τὴν τιμὴ τῆς Ἑλλάδος μας, ποὺ ἕνας ἀκόμη φωτοστέφανος δόξης τὴν στεφανώνει ἐδῶ στὸ Κομμένο, ὅμοιος εἰς ἀκτινοβολίαν μεγαλείου καὶ θυσιῶν πρὸς ἐκείνους τῶν Ψαρῶν, τοῦ Μεσολογγίου, τοῦ Δοξάτου, τῶν Καλαβρύτων, τῶν Φαρσάλων, τοῦ Διστόμου.

Προβάλλει τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἐνώπιόν μας ἡ Ἑλλάδα μας μὲ τοὺς σκληροὺς ἀγῶνας ποὺ κατὰ καιροὺς διεξήγαγε κατὰ τῶν ἐπιδρομέων της μὲ τὰς περιπετείας τῆς φυλῆς της μὲ τὰς λαμπρὰς νίκας καὶ ἀπογοητεύσεις της καθ' ὅλους τοὺς μεγάλους σταθμοὺς τῆς ἱστορίας της ἀπὸ τὴν πιὸ ἀρχαία ἐποχὴ ὡς τὴν πρόσφατη τῶν νεωτέρων Οὔννων, τῶν βαρβάρων Γερμανῶν, ποὺ ἠθέλησαν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου νὰ καθυποτάξουν τὶς ἐλευθερίες τῶν λαῶν καὶ νὰ στραγγαλίσουν τὰ δίκαια αὐτῶν.

Ἡ Ἑλλάδα μας ἐθυσίασε εἰς τὸν βωμὸν τῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγώνων της κατὰ τοῦ Χιτλεροφασισμοῦ πλουσιώτατες ἑκατόμβες καὶ καθηγίασε τὰ χώματά της μὲ ποταμοὺς

(*) Δημοσιεύθηκε στὴν ἐφημερίδα «Ἐθνικὸς Κῆρυξ». — Παρασκευὴ 9 Νοεμβρίου 1945, Νέα Ὑόρκη).

αἱμάτων, ἄκαμπτη εἰς ἐθνικὸν φρόνημα καὶ χαλύβδινη εἰς ἀντοχὴν μέχρι τὴν τελευταία στιγμή, ποὺ τὸ θηρίον κατάπτυστο καὶ μυριοτραυματισμένο ἀπὸ τὰ ἀλλεπάλληλα πλήγματα, ποὺ τοῦ κατήγαγον τὰ μεγάλα Σύμμαχά μας Κράτη, ἐγκαταλείπει τὴν χώρα μας καὶ ὅλη τὴν Εὐρώπη καὶ ἀποσύρεται στὴν κοίτη του διὰ νὰ ξεψυχήση πλέον διὰ παντός.

Προβάλλει ἡ Ἑλλάδα μας ἐκ τῆς τέφρας καὶ τῶν ἐρειπίων κρατοῦσα σήμερα στὸ χέρι της μίαν ἀκόμη περγαμηνὴ τοῦ ΚΟΜΜΕΝΟΥ ὡς μίαν νέαν ἀπόδειξιν ἐκ τῶν πολλῶν καὶ πολλαπλῶν ἀποδείξεων τῶν μεγάλων θυσιῶν της εἰς τοὺς ἀγῶνας κατὰ τῆς ἰμπεριαλιστικῆς μανίας τοῦ Ἄξονος ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1940 μέχρι τῆς πατριωτικῆς ἐνεργητικῆς ἀντιστάσεως τῶν βουνῶν καὶ τῆς παθητικῆς τῶν πόλεων καὶ τῆς ὑπαίθρου καὶ ὡς ἀδιαφιλονίκητο ἔρεισμα τῆς δικαίας ἀπαιτήσεως τῶν Ἐθνικῶν της διεκδικήσεων στὴν Τράπεζα τῆς Εἰρήνης.

Εἶναι βεβαίως ἀνεκδιήγητες οἱ συμφορὲς καὶ οἱ περιπέτειες καὶ ἀπροσμέτρητο τὸ αἷμα καὶ ἀκατανόμαστα τὰ δράματα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους κατὰ τὸ διάστημα τῆς φρικτῆς κατοχῆς τῶν Γερμανοϊταλῶν, ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἐπισκιάζει ἡ τραγωδία τῆς 16ης Αὐγούστου τοῦ 1943, ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΟΥ ΚΟΜΜΕΝΟΥ.

Εἶναι ἡ τραγωδία τοῦ Κομμένου ἡ φρικτότερη καὶ ἡ ἄφθαστη εἰς αἷμα ἀπὸ ὅσες διεδραματίσθησαν ἐπὶ τῆς Πανελληνίου πολεμικῆς σκηνῆς ὑπὸ τῶν Χιτλερικῶν ὀρδῶν κατὰ τὸ διάστημα τῆς μαρτυρικῆς σκλαβιᾶς μας.

Οὔτε τοῦ Σκερδέμπεη αἱ σφαγαὶ καὶ ὠμότητες, οὔτε τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ αἱ βιοπραγίαι, οὔτε τοῦ Ἰμβραὴμ ἡ βάρβαρος καταδυνάστευση, οὔτε τοῦ Ἀττίλα αἱ βαρβαρότητες μποροῦν νὰ συγκριθοῦν πρὸς τὰ ἀπάνθρωπα μαρτύρια, ποὺ ὑπέστη ὁ μικρὸς καὶ ἡρωϊκὸς πληθυσμὸς τοῦ ΚΟΜΜΕΝΟΥ.

Μολονότι ρίγη συγκινήσεως μὲ καταλαμβάνουν αὐτὴ τὴ στιγμὴ ποὺ ἐπιχειρῶ νὰ ἀναπαραστήσω τὸ σκληρὸ δρᾶμα τῆς ἡμέρας ἐκείνης τοῦ ὁποίου ὑπῆρξα κι' ἐγὼ αὐτόπτης μάρτυς, ἀναθαρρῶ καταπιέζοντας τὴν θλίψη τῆς ψυχῆς μου, ἀπὸ τὴν πεποίθηση, ὅτι ἱερουργῶ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Γολγοθᾶ τῶν 317

συμπατριωτῶν μου καὶ προσφέρω τὴν ὕψιστη ὑπηρεσία, ποὺ θὰ μποροῦσα ποτὲ στὴ μνήμη τους.

Τίποτε δὲ προοιώνιζε τὸ βράδυ ἐκεῖνο τῆς 15 Αὐγούστου ποὺ οἱ φιλήσυχοι καὶ φιλοπρόοδοι χωρικοὶ τοῦ Κομμένου γιόρταζαν τὸ πανηγύρι τους στὴ μνήμη τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ὅτι τὴ χαραυγὴ τῆς ἑπομένης ἄλλοι θὰ ἐσφάζοντο, ἄλλοι θὰ ἐκαίοντο ζωντανοί, ἄλλοι θὰ ἐτυφεκίζοντο, ἄλλοι θὰ ἐπνίγοντο στὸν Ἄραχθο καὶ ἄλλοι θὰ ἐτάφοντο αἱμόφυρτοι κάτω ἀπὸ τὰ ἐρείπια τῶν καιομένων σπιτιῶν τους.

Ἦταν ἡ ὥρα ποὺ τὸ ὀλίγο θαμπὸ σκότος τῆς νύκτας παρέδιδε στὸ φῶς τῆς ἡμέρας, ὅταν μία Γερμανικὴ μηχανοκίνητη φάλαγγα μὲ τεθωρακισμένα αὐτοκίνητα μὲ ὅλμους καὶ πολυβόλα ἐπολιόρκησε τὸ χωριὸ σ' ὅλες τὶς διαβάσεις καὶ ἐξόδους, σὰν νὰ ἐπρόκειτο νὰ ἀντιμετωπίσῃ χιλιάδες ἐχθροῦ. Οἱ κάτοικοι ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ τὶς ἀγροτικές τους ἀσχολίες, διότι καὶ τὴν ἡμέρα ἐκείνη θὰ ἐσυνέχιζον κατὰ τὸ πατροπαράδοτο ἔθιμό τους τὴν ἑορτή, κοιμῶνταν ἀμέριμνοι χωρὶς καμμιὰ προφύλαξη, γιατὶ καμμιὰ σοβαρὰ ἀφορμή, ποὺ ἐστοίχισε ἔστω καὶ τὴ ζωὴ ἑνὸς στρατιώτου, δόθηκε ποτὲ στοὺς Γερμανοϊταλούς.

Οἱ ἀντάρτες ἀναλογιζόμενοι τὴ συμφορὰ τοῦ κάμπου ἀπέφευγαν ἐπιμελῶς νὰ συγκρουσθοῦν μὲ τὸν ἐχθρό.

Μόλις δόθηκε ἀπὸ τὸν ἐπὶ κεφαλῆς ἀξιωματικὸ τὸ σύνθημα τῆς πυρπολήσεως καὶ τοῦ θανάτου, οἱ βάρβαροι ἐπιδρομεῖς ὥρμησαν μὲ θηριώδη λύσσα στὰ σπίτια καὶ τοὺς δρόμους σκοτώνοντας ὅλους ἀδιακρίτως φύλου καὶ ἡλικίας καὶ παραδίδοντας τὰ πάντα στὴ φλόγα καὶ τὴν καταστροφή. Αἱ ὁμοβροντίες τῶν ὅλμων καὶ πολυβόλων, αὐτομάτων ὅπλων καὶ χειροβομβίδων καὶ αἱ πολύχρωμοι φωτοβολίδες στὸν οὐρανὸ τοῦ Κομμένου παρουσίαζαν τὴν εἰκόνα τῆς πιὸ σκληρᾶς μάχης ποὺ ἐγνώρισε ποτὲ ἡ ἱστορία, οἱ δὲ ἀναδυόμενοι καπνοὶ ἀπὸ τὰ καιόμενα σπίτια, συνοδευόμενοι μὲ πύρινες φλόγες, παρουσίαζαν ὅλη τὴ φρικαλεότητα τῆς καταστροφῆς. Κάθε σπίτι καὶ πολλὰ φρικτὰ δράματα...

Οὔτε αἱ ἐπικλήσεις καὶ οἱ θρῆνοι τῶν γυναικῶν, οὔτε οἱ γοηρὲς κραυγὲς τῶν μικρῶν παιδιῶν, οὔτε τὰ τρέμοντα παραληρήματα τῶν γερόντων, οὔτε τὸ σφρῖγος καὶ ἡ ὠμορφιὰ

τῶν ἀγοριῶν καὶ κοριτσιῶν συνεκίνησαν τὶς ἄγριες ψυχὲς τῶν ἀνθρωπίνων ἐκείνων τίγρεων.

317 ψυχὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες πολλὰ μωρὰ παιδάκια θηλάζοντα ἀκόμη, γέροι καὶ γρηές, γυναῖκες καὶ ἄνδρες, νέοι καὶ νέες εὑρῆκαν θάνατο μαρτυρικό. Νήπια ποὺ δὲν εἶχαν ἀκόμη ἀποχωρισθῆ ἀπὸ τὸν μαστὸ τῆς μάνας τους ἀπέθαναν ἀπὸ ἀσφυξία, διότι οἱ βάρβαροι γέμιζαν τὸ στόμα τους μὲ βαμβάκι καὶ βενζίνη καὶ κατόπιν τὸ ἤναπταν γιὰ νὰ ἀπολαύσουν προφανῶς ἕνα σαδιστικό τους πυροτέχνημα.

Οἱ δύο παπάδες τοῦ χωριοῦ μας βρέθηκαν νεκροὶ μὲ κτυπήματα μαχαίρας καὶ μὲ βγαλμένα τὰ μάτια τους.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀσέβεια πρὸς τὴν θρησκεία τοῦ Χριστοῦ μας, ἂν τονισθῆ, ὅτι ὁ ἕνας τῶν ἱερέων μας Παπαλάμπρος βρέθηκε νεκρὸς στὴν εἴσοδο τοῦ ναοῦ μὲ τὰ ἱερὰ ἄμφια, τὸ ἅγιο Εὐαγγέλιο καὶ τὸ θυμιατὸ σκορπισμένα γύρω του.

Τραγικὸ εἶναι ἐπίσης τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἑτοιμογέννητη Παναγιώτα Τσιμπούκη βρέθηκε μὲ ξεσχισμένη τὴν κοιλιὰ καὶ τὸ ἔμβρυο δίπλα της.

Ἀλλὰ μήπως καὶ τὴν τιμή μας σεβάστηκαν οἱ καννίβαλοι; Ὄχι! Αὐτόπται μάρτυρες βεβαιώνουν, ὅτι οἱ θυγατέρες τοῦ μακαρίτη Βασιλ. Κολιοκώτση καὶ ἡ σύζυγος τοῦ οἰκογενειακῶς ἐξοντωθέντος Βασιλ. Σκουραβέλη σύρθηκαν γυμνὲς στὶς μάνδρες τῶν σπιτιῶν τους καὶ ἀφοῦ ἱκανοποίησαν τὰ κτηνώδη ἔνστικτά τους, τὶς παρέδωκαν μὲ καγχασμοὺς στὸ θάνατο.

Νύφη καὶ γαμπρός, νουνὸς καὶ προσκεκλημένοι, 32 τὸ ὅλον, ἐξετελέσθησαν ὁμαδικῶς καὶ ἐκάησαν ζωντανοὶ στὸ σπίτι τοῦ δυστυχισμένου πατέρα ποὺ ἔκανε τοὺς γάμους.

Πλὴν 8—10 οἰκογενειῶν, ὅλες οἱ ἄλλες θρηνοῦν ἀπὸ δύο ἕως δέκα θύματα, 20 δὲ οἰκογένειες ἐθανατώθησαν ὁλοκληρωτικῶς.

Καὶ ἐκρεούργησαν καὶ ζωντανοὺς ἔψησαν καὶ κατέστρεψαν καὶ τὰ πάντα μετέβαλαν σὲ καπνοὺς καὶ ἐρείπια διὰ νὰ ἐπιτύχουν τί; Διὰ νὰ ἀναφλέξουν τὸ πατριωτικὸ αἴσθημα καὶ νὰ φανατίσουν πιὸ πολὺ τὴν ἐθνικὴ ψυχή.

Ὁ ἐχθρὸς ἀφοῦ συνεπλήρωσε τὸ μακάβριο ἔγκλημά του ἐντὸς ἓξ περίπου ὡρῶν, χορτασμένος ἀπὸ αἷμα καὶ φορτωμένος ἀπὸ ζῶα καὶ πολυτιμότερα λάφυρα, ἐγκαταλείπει τὸ γραφικώτατο αὐτὸ χωριό, ὅπου ἄλλοτε ἔσφιζε ἡ ζωὴ ἑνὸς πληθυσμοῦ 700 κατοίκων, μεταβεβλημένο πλέον σ' ἕνα ἀπέραντο νεκροταφεῖο γεμάτο ἀπὸ ἐρείπια καὶ ἄταφα πτώματα καὶ φθάνει στὸ Λοῦρο Φιλιππιάδος, ὅπου ἦταν ἡ ἕδρα του.

Τὰ ἐπιζήσαντα λείψανα τῆς καταστροφῆς τοῦ Κομμένου ἔκτοτε ἔζησαν ζωὴ τρωγλοδυτικὴ κάτω ἀπὸ δένδρα καὶ εἰς καλύβας μέσα σὲ βάλτους μέχρι τῆς ἡμέρας, ποὺ ἀνέπνευσε ἡ Πατρίδα μας ἀπὸ τὸ βραχνᾶ τοῦ κατακτητοῦ χωρὶς καμμιὰ δυσφορία καὶ χωρὶς κανένα παράπονο, ἔζησαν μὲ τὴ γλυκειὰ ἀνάμνηση τῶν νεκρῶν των καὶ τὴν παρήγορο ἐλπίδα τοῦ μέλλοντος, ὅτι ἡ Ἑλλάδα μας θὰ στεφανωθῆ μὲ τὴ δόξα τῆς νίκης καὶ θὰ δικαιωθῆ ἀπ' ὅλο τὸν πολιτισμένο κόσμο στὶς ἱστορικὲς πλέον καὶ δίκαιες ἀπαιτήσεις της.

Παραδίδομεν εἰς ὑμᾶς ἐξοχώτατοι κ. Ὑπουργοί, ἀξιότιμοι κ. διπλωματικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων μας κρατῶν καὶ ἐκπρόσωποι τῆς κοινῆς γνώμης, τοῦ ξένου καὶ ἑλληνικοῦ τύπου καὶ δι' ὑμῶν σὲ ὅλα τὰ συμπονοῦντα ἡμᾶς ἔθνη, ζωντανὴ τὴν εἰκόνα τῆς καταστροφῆς τοῦ Κομμένου καὶ Σᾶς παρακαλοῦμεν νὰ ὑψώσετε στεντορία φωνὴ διαμαρτυρίας καὶ ζητήσετε τὴν σκληρὰ τιμωρία τῶν δολοφόνων ἐπὶ τόπου, ἰδιαίτερα δὲ τοῦ ἀνώτατου στρατιωτικοῦ διοικητοῦ Ἰωαννίνων Στρατηγοῦ **ΛΑΝΖ**, ποὺ ἐξέδωκε τὴ διαταγὴ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ ἀφανισμοῦ τοῦ **ΚΟΜΜΕΝΟΥ**, ὅπως διὰ τῶν ραδιοφωνικῶν ἐκπομπῶν ἐξήγγειλε κάποτε ἡ Σύμμαχός μας Μεγάλη Βρεττανία, διατρανώσετε δὲ γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ ὅτι ἡ Ἑλλάδα μας εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν χώρα, ἀπὸ ὅλας τὰς ἐμπλακείσας στὸν τρομερὸ παγκόσμιο πολεμικὸ σάλο, ποὺ τὰ μέγιστα ἐδεινοπάθησε, καὶ κατὰ συνέπεια ἡ δικαιουμένη νὰ βραβευθῆ ἐθνικῶς στὶς ἱστορικὲς αὐτὲς στιγμές, ποὺ κρίνεται ἡ τύχη τοῦ κόσμου. Ὁραματίζομαι μεγάλοι μου νεκροὶ αὐτὴ τὴ στιγμὴ τὶς ψυχές Σας νὰ παρελαύνουν ἐνώπιόν μας ἡ μία κατόπιν τῆς ἄλλης μὲ ἐθνικὴ ὑπερηφάνεια γιὰ τὴν

πρέπουσα τιμὴ ποὺ Σᾶς περιποιεῖ σήμερα ἡ τρισένδοξη μητέρα μας Ἑλλάδα.

Ὁραματίζομαι ἕναν ὑπέρλαμπρο παράδεισο ὅπου κατέχετε καὶ Σεῖς μιὰ περίλαμπρη θέση καὶ Σᾶς ἀκούω νὰ ψάλλετε μὲ θεϊκὴ ἁρμονία τὸν ἀθάνατο τοῦ ποιητοῦ στίχο: «Γιὰ τὴν Πατρίδα ὅποιος χαθῆ, ποτέ του δὲν πεθαίνει».

Ὁ σημερινὸς ἑορτασμὸς δὲν εἶναι μόνον μιὰ τυπικὴ ἐπιμνημόσυνη δέηση, ἀλλ' ἀντικατοπτρίζεται συγχρόνως τὶς περιπέτειες καὶ τὶς θυσίες, τὶς πληγὲς καὶ τὸ αἷμα, τὰ ὄνειρα καὶ τοὺς πόθους τῆς μητέρας μας Ἑλλάδος καὶ καθιερώνει τὴν ἀπαρχὴ μιᾶς διαρκοῦς ἐθνικῆς τιμῆς ἐνταῦθα, διότι ὁ Γολγοθᾶς τοῦ Κομμένου ἀποτελεῖ μιὰ πολύτιμη ἐθνικὴ πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποίαν αἱ ἐπερχόμεναι γενεαί μας θὰ ἀντλοῦν τὸ παράδειγμα τῆς θυσίας κατὰ τῆς βίας καὶ τῆς στερήσεως τῶν ἐθνικῶν ἐλευθεριῶν καὶ τὸ ὑπέρτατο καθῆκον πρὸς τὴν Πατρίδα.

Η ΜΑΝΝΑ ΤΟΥ ΚΟΜΜΕΝΟΥ

Λαϊκὸ τραγούδι Γ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

1

Στοῦ Κομμένου τὴν ἄμοιρη χώρα
μιὰ μάννα γυρνᾶ μαυροφόρα
καὶ ζητεῖ τὰ σφαγμένα παιδιά της
καὶ μὲ ξέπλεγη κόμη τρελλὴ
στὴ θερμή, ἀνοιχτὴ ἀγκαλιά της
νὰ γυρίζουν ξανὰ καρτερεῖ—καρτερεῖ.

2

Στὰ χωράφια, στοὺς δρόμους τὰ κράζει
μὰ καμμιὰ φωνὴ δὲν ταράζει
τοῦ χωριοῦ τὴ φριχτὴ ἐρημιὰ
μόν' ποῦ γκιώνη λαλιὰ θλιβερὴ
ποὺ θρηνεῖ τῶν παιδιῶν τὴ σφαγὴ—τὴ σφαγή.

3

Μὲ τὰ χείλη στεγνά, ξηραμένα
καὶ μὲ μάτια ὑγρά, δακρυσμένα
μιὰ κατάρα ἀπ' τὰ στήθη ἀφίνει!!
καὶ σωριάζεται κάτω καὶ σβήνει
κι' ὁ θεὸς ποὺ τὴν βλέπει πονεῖ—τὴν πονεῖ.

4

Λυπηρὰ δὲν θὰ ἠχήση ἡ καμπάνα
ν' ἀναγείλη πῶς πέθανε ἡ μάννα
καὶ τρισάγιο ὁ παπᾶς δὲν θὰ ψάλη
οὐδὲ τάφος πλατὺς θὰ σκαφῆ
καὶ σταυρὸς δὲν θὰ μπῆ στὸ κεφάλι
γιὰ νὰ δείχνει ποιός κοίτεται ἐκεῖ—ναὶ ἐκεῖ.

5

Μὲ καιρὸ σὰν περνᾶ ὁ διαβάτης
θὲ νὰ βρῆ τὰ γυμνὰ κόκκαλά της
κι' ἕνα δάκρυ μὲ πόνο θὰ χύση
νὰ ποτίση τὴν ἄμοιρη γῆ·
κι' ἡ ἠχὼ ἀπὸ μακρυὰ θ' ἀντηχήση:
Ἐπεράσαν κι' ἐδῶ οἱ Γερμανοὶ—οἱ Γερμανοί.

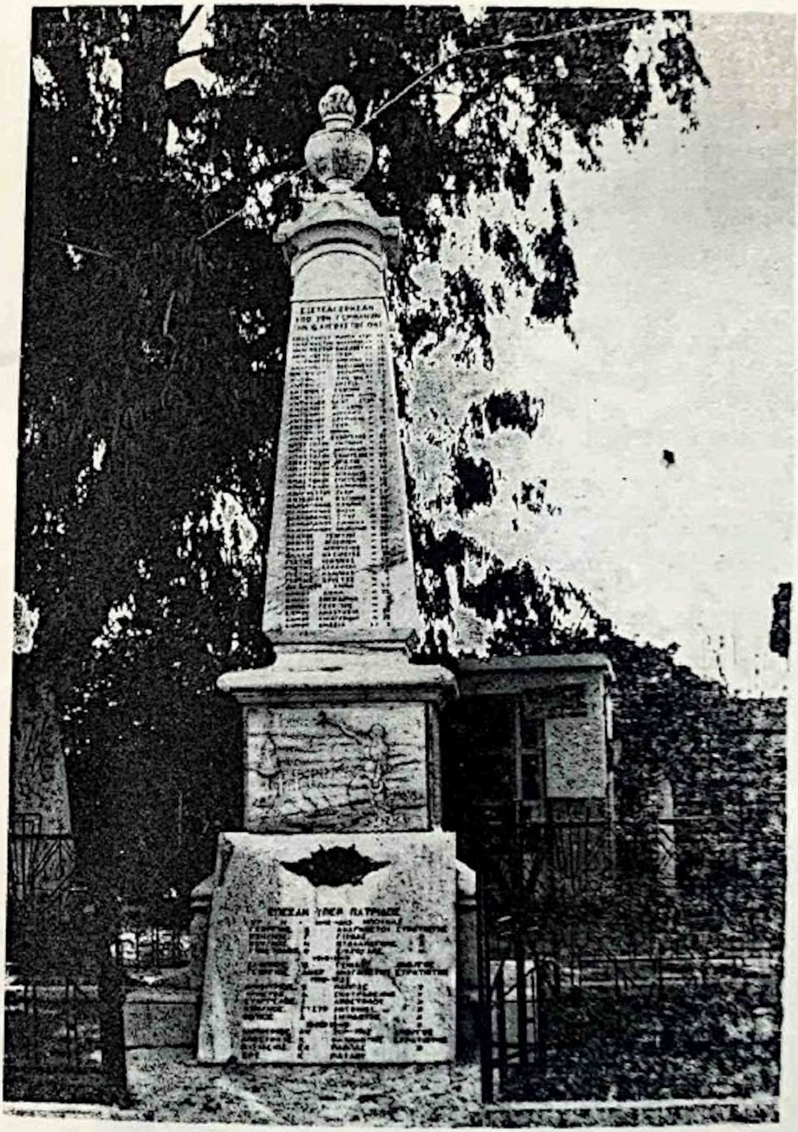
ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Διὰ τοῦ ἀπὸ 21 Ὀκτωβρίου Β. Διατάγματος ἀπενεμήθη εἰς τὸ χωρίον Κομμένο ὁ πολεμικὸς Σταυρὸς Α΄ τάξεως διότι οἱ κάτοικοι τοῦ ἄνω μαρτυρικοῦ χωρίου παρ' ὅλας τὰς σκληρὰς δοκιμασίας καὶ ὁμαδικὰς ἐκτελέσεις κατὰ τὴν περίοδον τῆς Γερμανικῆς κατοχῆς ἐπέδειξαν ἀξιοθαύμαστον καρτερίαν, πατριωτικὴν διαγωγὴν καὶ ἡρωϊσμὸν μέχρις αὐτοθυσίας.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 21 Ὀκτωβρίου 1945

Ὁ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Ὑπουργὸς

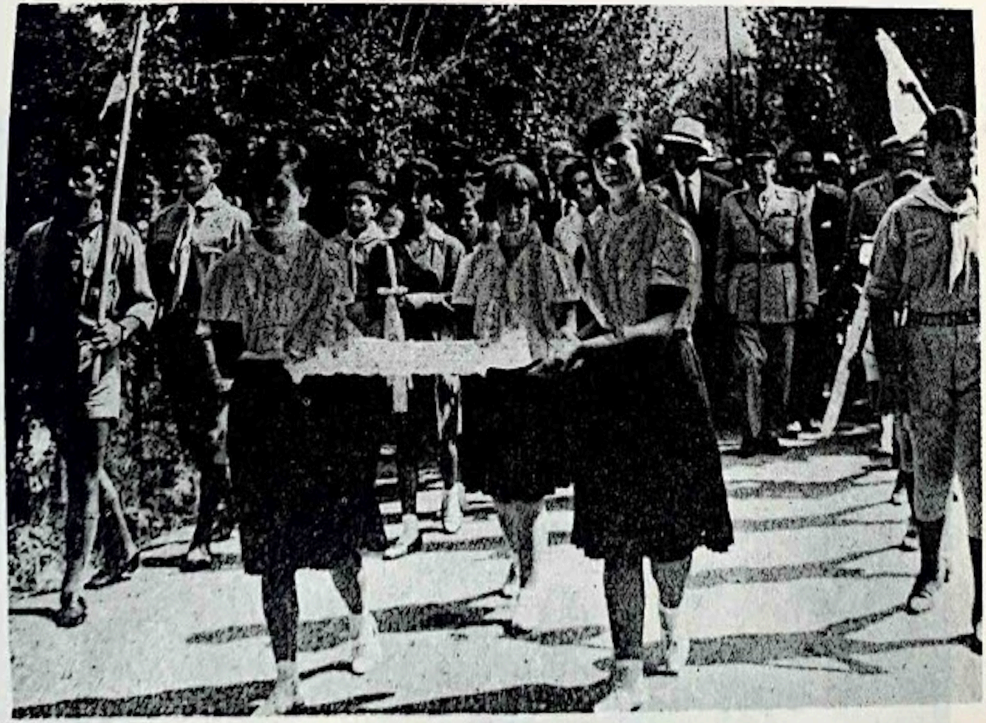
Δ. ΜΕΡΕΝΤΙΤΗΣ

Τὸ Ἡρῶον τῶν σφαγιασθέντων 317 κατοίκων Κομμένου.

Ἡ πομπὴ τῆς τελετῆς ἀπὸ τὸν ἱερὸ Ναὸ «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου» μέχρι τὸ μνημεῖο τῶν σφαγιασθέντων.

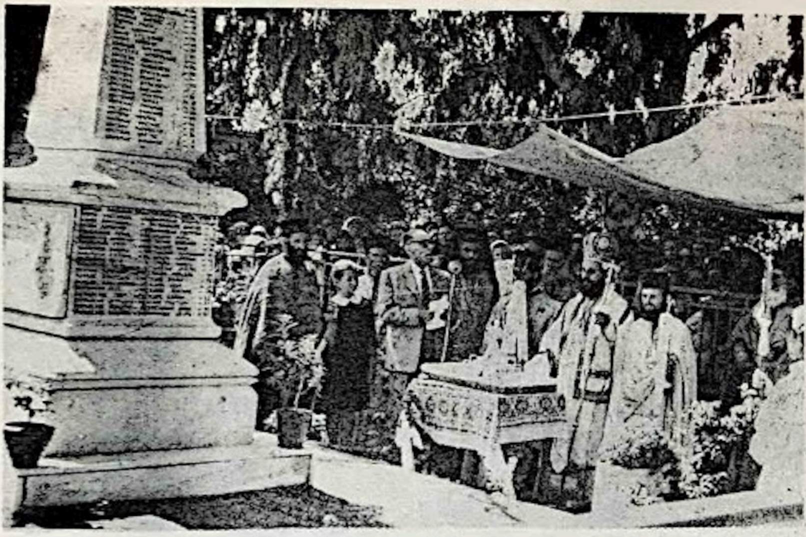
Ἡ πομπὴ τῆς τελετῆς ἀπὸ τὸν ἱερὸ ναὸ μέχρι τὸ μνημεῖο τῶν σφαγιασθέντων.

Ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ἄρτης κ. Ἰγνάτιος μετὰ τοῦ Κλήρου, τῶν ἐπισήμων καὶ προσκυνητῶν ἐκ τοῦ ναοῦ πρὸς τὸ Ἡρῷον, ὅπου θὰ ψαλῇ ἡ ἐπιμνημόσυνη δέηση.

Μαυροφορεμένες γυναίκες στην τελετή τοῦ μνημοσύνου.

Ὁμιλεῖ ὁ γυμνασιάρχης Στ. Παππᾶς μετὰ τὴν ἐπιμνημόσυνο δέηση, χοροστατοῦντος τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἄρτης κ.κ. Ἰγνατίου.

Η ΣΦΑΓΗ ΤΩΝ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ

13 Δεκεμβρίου 1943

Τὸ 1943 οἱ Γερμανοὶ πῆραν τὴν ἀπόφαση νὰ ἐξολοθρεύσουν τοὺς Ἕλληνες ἀντάρτες τῆς Πελοποννήσου ποὺ βρίσκονταν στὴν περιοχὴ τῶν Καλαβρύτων. Οἱ Γερμανοὶ ἔπαθαν πανωλεθρίαν, γιατὶ σκοτώθηκαν 100 περίπου ἄνδρες στὴ μάχη ποὺ δόθηκε στὴ θέση Κερπινή, μὲ τοὺς ἀντάρτες. Ἀναγκάσθηκαν τότε οἱ Γερμανοὶ καὶ συγκέντρωσαν μεγάλες δυνάμεις καὶ στὶς 13 Δεκεμβρίου 1943 ἐκστρατεύουν γιὰ νὰ ἐξοντώσουν τοὺς ἀντάρτες. Δὲν συναντήθηκαν ὅμως μὲ τοὺς αντάρτες καὶ ἔτσι μπῆκαν στὴ πόλη τῶν Καλαβρύτων καὶ συγκέντρωσαν ὅλους τοὺς κατοίκους ἀνεξαρτήτως φύλου καὶ ἡλικίας. Τοὺς ἄρρενες ἀπὸ ἡλικίας 16 χρονῶν ἕως 70 τοὺς πῆγαν στὸ νεκροταφεῖο τῆς πόλης καὶ τοὺς ἐξεπέλεσαν μὲ πολυβόλα, ἀνῆλθαν δὲ οἱ ἐκτελεσθέντες σὲ 712. Τῶν Γερμανῶν

ἐπὶ κεφαλῆς ἦταν ὁ Γερμανὸς ταγματάρχης Τέννερ. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς τῶν φονευθέντων, ποὺ ἀναφέρεται στὸ βιβλίο ἡ Δίκη τῆς Νυρεμβέργης (μετάφρασις ἀπὸ τὰ γερμανικὰ τῶν πρακτικῶν τῆς δίκης ἀπὸ τὴν καθηγήτρια φιλολογίας Ἰωάννα Μπαζίλη) δὲν συμφωνεῖ μὲ τὸ βιβλίο Δ. ΚΑΛΔΙΡΗ — Π. ΝΙΚΟΛΑ·Ι·ΔΗ. (Οἱ Γερμανοὶ ἀφανίζουν τὰ Καλάβρυτα — ἔκδοση 1960) ποὺ σ' αὐτὸ ἀνέρχονται σὲ 1000.

Τὰ γυναικόπαιδα κλείσθηκαν στὸ δημοτικὸ σχολεῖο, ἀλλὰ φιλέλληνες δύο στρατιῶτες Ἰταλοὶ ἢ Αὐστριακοὶ ἄνοιξαν τὴν πόρτα τοῦ σχολείου τὴν ὥρα ποὺ ἐθέριζαν μὲ τὰ πολυβόλα τοὺς ἄνδρες, καὶ ἔτσι ἔφυγαν προτροπάδην καὶ κρύφθηκαν γιὰ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὸ κακὸ ποὺ τοὺς περίμενε.

Η ΣΦΑΓΗ ΤΟΥ ΔΙΣΤΟΜΟΥ

10 Ἰουνίου 1944

Οἱ Γερμανοὶ ἔχοντας τὴν πληροφορία ὅτι στὴν περιοχὴ μεταξὺ Διστόμου καὶ Ἄμφισσας ὑπῆρχαν ὁμάδες ἑλλήνων ἀνταρτῶν, τὸ πρωῒ τῆς 10ης Ἰουνίου 1944 ἀπέστειλαν στὸ Δίστομο τμήματα τῶν ΕΣ—ΕΣ καὶ τῆς ΕΣ—ΝΤΕ καὶ μιὰ φάλαγγα αὐτοκινήτων καὶ τάνκς.

Μόλις ἔφθασαν στὸ Δίστομο ἀπαγόρευσαν στοὺς κατοίκους νὰ βγοῦν ἔξω ἀπὸ τὰ σπίτια τους καὶ αὐτοὶ προσπάθησαν νὰ προσδιορίσουν τὸ μέρος ποὺ βρίσκονταν οἱ ἀντάρτες.

Πενῆντα ἄνδρες τῶν ΕΣ—ΕΣ ἐφόρεσαν ροῦχα χωρικῶν καὶ ἀνέβηκαν σὲ δύο Ἑλληνικὰ φορτηγὰ αὐτοκίνητα μὲ σκοπὸ νὰ ξεγελάσουν τοὺς ἀντάρτες, ποὺ θὰ τοὺς ἐξελάμβαναν ὡς ἕλληνες χωρικούς, ἢ κατοίκους τῶν πόλεων. Ἐπροχώρησαν πρὸς τὴν Ἄμφισσα, ἐνῶ τοὺς ἀκολουθοῦσαν ἀπὸ ἀπόσταση 30 αὐτοκίνητα γεμάτα ἀπὸ ἄνδρες τῶν ΕΣ—ΕΣ καὶ 12 τάνκς.

Ὅταν ἔφθασαν στὴ θέση Καταβόθρα μεταξὺ Διστόμου καὶ Ἄμφισσας συνάντησαν τοὺς ἀντάρτες.

Οἱ φοροῦντες πολιτικὰ ἐπιτέθηκαν κατὰ τῶν ἀνυπόπτων

ἀνταρτῶν, ἐνῶ ταυτόχρονα ἄρχισε νὰ βάλλη τὸ πυροβολικὸ τῶν ἁρμάτων μάχης ποὺ ἀκολουθοῦσε.

Οἱ ἀντάρτες αἰφνιδιασθέντες ἐγκατέλειψαν τὶς θέσεις των μὲ μεγάλες ἀπώλειες, ἐνῶ οἱ Γερμανοὶ εἶχαν 10 νεκροὺς καὶ 20 τραυματίες.

Μετὰ τὴ λήξη τῆς μάχης καὶ ἀφοῦ ἐσκότωσαν ὅλους τοὺς τραυματίες ἀντάρτες ἐπέστρεψαν στὸ Δίστομο, ὅπου προέβησαν σὲ ὁλοκληρωτικὴ σφαγὴ τῶν κατοίκων, χωρὶς διάκριση ἡλικίας καὶ φύλου.

Ἐξετέλεσαν ὄχι μόνον ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἀλλὰ καὶ βρέφη καὶ ἀπεκεφάλισαν οἱ βάρβαροι τὸν παπᾶ τῆς κωμοπόλης ἀφοῦ προηγουμένως τὸν ἐτύφλωσαν.

Στὸ Δίστομο ἐκτελέσθηκαν 115 ἄρρενες, 135 γυναῖκες καὶ κορίτσια καὶ 22 παιδιὰ κάτω τῶν 5 χρόνων. (Ἰδέ ἡ Δίκη τῆς Νυρεμβέργης, μετάφρασις ἀπὸ τὰ Γερμανικὰ Ἰωάννας Μπαζίλη καθηγητρίας φιλολογίας).

ΕΚΤΕΛΕΣΕΙΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

Ὅσο γιὰ τὶς ἐκτελέσεις, τὰ βασανιστήρια, τοὺς βιασμούς, τοὺς ἀπειράριθμους θανάτους τῶν μικρῶν παιδιῶν καὶ τῶν γερόντων ἀπὸ ἔλλειψη τροφῶν, ποὺ ἐλήστεψαν οἱ κατακτηταί, δὲν ἔχω συγκεκριμένα στοιχεῖα νὰ παραθέσω·

Εἶναι ὅμως ἀρκετὰ διαφωτιστικὴ ἡ μαρτυρικὴ κατάθεση τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Ἰωάννου Σόντη, ποὺ σὰν συνήγορος ὑπεράσπισης τῶν συρομένων στὰ κάτεργα ἀπὸ τοὺς Γερμανούς, ἔδωσε συντριπτικὴ μάχη μὲ τοὺς ἀντιπάλους δικηγόρους ὑπεράσπισης τῶν κατηγορουμένων στρατηγῶν ἀπαριθμώντας δραματικὲς περιπέτειες Ἀθηναίων καὶ ἀδικαιολόγητες ἐκτελέσεις·

Ὁ ἀναγνώστης λοιπὸν θὰ μελετήση τὴν κατάθεση τοῦ κ. Καθηγητοῦ, στὸ παρὸν βιβλίο, ποὺ σὲ ὡρισμένα σημεῖα τῆς δίκης —σὲ ὑψηλοῦ νομικοῦ ἐπιπέδου διαλόγους—, θὰ μάθη καὶ πόσον ὑπερήφανα ἀγωνίστηκε γιὰ τὸ δίκαιο τοῦ Ἕλληνος στὸ Στρατοδικεῖο τῆς Νυρεμβέργης ὁ φλογερὸς πατριώτης καὶ μέγας νομομαθὴς κ. Σόντης.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

'Αποτελοῦν ὄνειδος ἄνευ προηγουμένου γιὰ τὸν πολιτισμὸ τοῦ 2ου αἰῶνα τὰ βάρβαρα μέτρα ποὺ ἐφαρμόσθηκαν στὴ διεξαγὴ τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. 'Η ἀνθρωπότητα βρέθηκε πρὸ ἀνοσιουργημάτων πρωτακούστων στὴν ἱστορία τῶν πολέμων 'Η ἀπόφαση τοῦ Διεθνοῦς Στρατοδικείου λέγει: «ὅτι ἐνεργήθηκαν σὲ μεγάλη ἔκταση ἐγκλήματα πολέμου, ὅπως οὐδέποτε πλέον στὴν ἱστορία τῶν πολέμων».

'Ο πρόεδρος τοῦ Δικαστηρίου Λόρδος Λώρενς ἐδήλωσε ἀπὸ τὴν ἕδρα μόλις ἄρχισε ἡ δίκη: «ἡ παροῦσα δίκη εἶναι μοναδικὴ στὰ χρονικὰ τῆς Παγκόσμιας ἱστορίας». Καὶ πράγματι τέτοια ὑπῆρξε ὄχι μόνον γιὰ τὴν πρωτοφανῆ σὲ συνεδριάσεις διάρκειά της —403 Συνεδριάσεις— ὄχι μόνον γιὰ τὸ πλῆθος τῶν μαρτύρων ποὺ ἐξετάσθηκαν καὶ τὸν ὄγκο τοῦ ἀποδεικτικοῦ ὑλικοῦ, ἀλλὰ πρὸ παντὸς γιὰ τὶς ἐπονείδιστες πράξεις τῶν κατηγορηθέντων προσώπων.

'Ο ἐκτραχηλισμὸς τῆς ΝΑΖΙΣΤΙΚΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ στὴ διάρκεια τοῦ πολέμου, ὅπως διαπιστώθηκε καὶ στὴ Δίκη, ἦταν τόσο εἰδεχθής, ὥστε καὶ ὁ ἴδιος ὁ κατηγορούμενος στρατηγὸς Φρὰνκ ὡμολόγησε στὸ δικαστήριο ὅτι θὰ παραμείνη ἄσβεστο τὸ αἶσχος τῶν ἐγκλημάτων ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνες· εἶπε: «ἀγωνισθήκαμε ἐναντίον τοῦ 'Ιουδαϊσμοῦ ἐπὶ ἔτη καὶ ἐπιτρέψαμε στοὺς ἑαυτούς μας ἐκδηλώσεις, ποὺ ἦταν φοβερές..... θὰ περάσουν χίλια χρόνια καὶ τὸ ἁμάρτημα αὐτὸ τῆς ΝΑΖΙΣΤΙΚΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ δὲν θὰ μπορέση νὰ ἐξαλειφθῆ ἀκόμη».

Σὲ 6.000.000 ὑπολογίζονται σύμφωνα μὲ τὴν ἀπόφαση τοῦ Στρατοδικείου τὰ θύματα τῆς 'Εβραϊκῆς φυλῆς καὶ ἀπροσδιόριστος εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν θυμάτων τῆς Ρωσικῆς καὶ Τσεχικῆς φυλῆς. 'Ως πρὸς δὲ τὴν ἡρωϊκὴ καὶ πολυπαθῆ Πολωνία ἡ ἀπόφαση διαπιστώνει: «Οἱ Γερμανοὶ ἐφήρμοσαν τὴν πολιτικὴ αὐ-

τὴ στὴν Πολωνία μὲ τέτοια ἀποτελέσματα, ὥστε στὸ τέλος τοῦ πολέμου βρέθηκε πὼς τὸ 1)3 ἓν τρίτον τοῦ πληθυσμοῦ θανατώθηκε καὶ ὁλόκληρη ἡ χώρα ἐρημώθηκε».

Καὶ ἡ Ἑλλάδα ὅπως καὶ ἄλλες ἀκόμη χῶρες εἶχαν τὴν ἀτυχία στὸ διάστημα τῆς ὑπερτριετοῦς δουλείας νὰ γνωρίση τὰ φρικτότατα ἐγκλήματα τῆς Χιτλερικῆς μανίας. Ὁμαδικὲς ἐξοντώσεις πόλεων καὶ πρὸ πάντων χωρέων ὑπὸ τύπον ἀντιποίνων γιὰ πράξεις σαμποτάζ, μαζικοὶ τουφεκισμοί, ἐγκλεισμοὶ σὲ στρατόπεδα συγκέντρωσης, στερήσεις τῶν ἀγαθῶν διατροφῆς ποὺ εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα ἀθρόους ἐξ ἀσιτίας θανάτους, αὐτὰ καὶ ἄλλα ἀκατανόμαστα ὑπῆρξαν ὁ τρομερὸς ἀπολογισμὸς τῆς τετραετοῦς δουλείας τῆς χώρας μας.

Στὸ παρὸν ἱστορικό μου πόνημα θὰ χωρίσω τὰ γεγονότα ποὺ ἀφοροῦν τὴν Δίκη τῆς Νυρεμβέργης σὲ δύο κατηγορίες.

α) Στὴ Δίκη ποὺ διεξήχθηκε ἀπὸ τὶς 20 Νοέμβρη 1945 μέχρι τὴν λήξη της, τὴν 31ην Αὐγούστου 1946. Σ' αὐτὴ τὴ Δίκη κατηγορούμενοι ἦταν οἱ κάτωθι Στρατηγοὶ καὶ Ἡγέτες Ναζίδες 1) Ἕρμαν, 2) Ροδόλφος Ἕςς, 3) Ἰωακεὶμ Ρίμπεντροπ, 4) Γουλιέλμος Κάϊτελ, 5) Ἐρνέστος Καλιμπροῦνερ, 6) Ἀλφρέδος Ρόζεμπεργκ, 7) Χὰνς Φράνκ, 8) Γουλιέλμος Φρίκ, 9) Ἰούλιος Στράϊχερ, 10) Βάλτερ Φούνκ, 11) Γιάλμαρ Σάχτ, 12) Κάρολος Νταΐνιτς, 13) Ἐρρῖκος Ραΐντερ, 14) Μπάλντουρ φὸν Σιράχ, 15) Ἀλφρέδος Γιόντλ, 16) Φρὰνς φὸν Πάπεν, 17) Ἀρθοῦρος Σέϋς - Ἴνη-βαρτ, 18) Ἀλμπέρτος Σπέερ, 19) Κωνσταντῖνος φὸν Νοϋράτ, 20) Χὰνς Φρίτσε καὶ 21) Μαρτῖνος Μπόρμαν.

β) Στὴ Δίκη ποὺ διεξήχθηκε τὸν Αὔγουστο τοῦ 1947 καὶ μετέπειτα γιὰ τὰ ἐγκλήματα τῶνΝαζὶ στὴν ΕΛΛΑΔΑ καὶ τὰ Βαλκάνια. Αὐτὸ τὸ μέρος θὰ ἀποτελέση τὸ κυριώτερο θέμα τῆς παρούσης ἐργασίας μου ὡς ἀπὸ τὸν τίτλο τοῦ βιβλίου μου καταδεικνύεται. Ἐπιμένω ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ, γιατὶ κανένα συγκεκριμένο καὶ διαφωτιστικὸ στοιχεῖο ἔχει γραφῆ μέχρι σήμερα γιὰ ὅσα διαπράχθηκαν ὑπὸ τῶν Ἕςς-Ἕςς καὶ λοιπῶν ΝΑΖΙ ἐγκλημάτων στὴν Ἑλλάδα οὔτε καὶ γιὰ τὰ ὅσα κατατέθηκαν ἀπὸ τοὺς μάρτυρες κατηγορίας στὸ Δικαστήριο τῆς ΝΥΡΕΜΒΕΡΓΗΣ σὲ βάρος τῶν κατηγορουμένων ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες μάρτυρες κατηγο-

ρίας τὸν μῆνα Αὔγουστο 1947 οὔτε καὶ γιὰ τὶς κατ' ἀντιμολίαν συζητήσεις μαρτύρων καὶ κατηγορουμένων στρατηγῶν ἢ δικηγόρων ὑπεράσπισης, οὔτε τὸ καὶ σπουδαιότερον γιὰ τὴν τύχη τῶν σφαγέων χιλιάδων ἀθώων Ἑλλήνων, πυρπολητῶν χωρίων ὡς καὶ τῶν πάσης φύσης μακαβρίων πράξεων.

Πάντα ταῦτα θὰ ἱστορήσω ἀπὸ ὅσα στοιχεῖα μπόρεσα νὰ ἔχω στὴ διαθεσή μου μὲ πιστὴ ἀκρίβεια καὶ ἀλήθεια. Τὶς καταθέσεις τῶν ἑλλήνων μαρτύρων θὰ παραθέσω ἀπὸ πιστὴ ἀντιγραφὴ τῶν πρακτικῶν τῆς δίκης (μετάφρασις ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ - Μπενάκτειος Βιβλιθήκη Τῆς Βουλῆς - ἐφημερὶς Ἐθνικὴ Φλόγα).

Σ. Π.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Η ΤΕΤΡΑΜΕΡΗΣ ΛΟΝΔΙΝΕΙΟΣ ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΤΗΣ 8 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1945

Κανονισμὸς τοῦ Διεθνοῦς Στρατιωτικοῦ Δικαστηρίου.

Στὶς 8 Αὐγούστου 1945 οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν κρατῶν τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου τῆς Μεγάλης Βρεττανίας καὶ Βορείου Ἰρλανδίας, τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας καὶ τῆς ἑνώσεως τῶν Σοσιαλιστικῶν Σοβιετικῶν Δημοκρατιῶν συνῆλθαν καὶ ἀποφάσισαν τὴν δικαστικὴ δίωξη καὶ τιμωρία τῶν ὑπευθύνων ἐγκληματιῶν πολέμου τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ ἄξονος.

Στὸ σύμφωνο προσεχώρησαν ἡ ΕΛΛΑΔΑ, ΔΑΝΙΑ, Γιουγκοσλαβία, Τσεχοσλοβακία, Πολωνία, Βέλγιο, Ἀβησσυνία, Αὐστραλία, Ὀνδούρα, Νορβηγία, Παναμᾶς, Λουξεμβοῦργο, Ἀϊτή, Νέα Ζηλανδία, Ἰνδίαι, Βενεζουέλα, Οὐραγουάη καὶ Παραγουάη.

Οἱ τέσσερες ἀντιπρόσωποι τῶν συμβαλλομένων κρατῶν ἀποφάσισαν 7 ἄρθρα ποὺ καθόριζαν τὶς ἁρμοδιότητες τοῦ Διε-

θνοῦς Στρατοδικείου καὶ τὰ δικαιώματα καὶ τὶς ὑποχρεώσεις ἑκάστου ἀπὸ τὰ συμβαλλόμενα τέσσερα μεγάλα κράτη.

Τὸ Διεθνὲς Στρατοδικεῖο συνέρχεται μὲ τοὺς (4) τέσσερες ἀντιπροσώπους του καὶ ἀποφασίζει σὲ 25 ἄρθρα τὸν κανονισμὸ καὶ τὴν σύνθεση τοῦ Διεθνοῦς Στρατοδικείου. (ἰδὲ Π. Ἐνεπεκίδη: «Ἑλληνικὴ Ἀντίστασις 1941—1944 στὸ μυστικὸ ἀρχεῖο τῆς Βέρμαχτ εἰς Ἑλλάδα».

Ἡ διαδικασία τῆς Δίκης γίνεται σὲ 4 γλῶσσες ἤτοι τὴν Ἀγγλική, Ρωσική, Γερμανικὴ καὶ Γαλλική. Ἄρχισε ἡ δίκη τὴν 20 Ν)βρίου 1945 καὶ ὅλοι οἱ κατηγορούμενοι, ποὺ κατωτέρω ἀναφέρω ὀνομαστικά, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν στρατηγὸ Μπόρμαν, ποὺ ἀπουσίαζεν καὶ τὸν ΛΕΫ· ποὺ αὐτοκτόνησε, ἐδήλωσαν πὼς εἶναι ἀθῶοι. Ἡ διαδικασία καθὼς καὶ οἱ λόγοι τῆς ὑπεράσπισης καὶ τῶν κατηγόρων τερματίσθηκαν τὴν πρώτη Ὀκτωβρίου 1946. Κατηγορούμενοι, οἱ ὑπεύθυνοι ἐγκληματίες τοῦ πολέμου, ποὺ ἀναφέρω στὴν εἰσαγωγὴ ὀνομαστικά, τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Ἄξονα, κρίθηκαν ἀπὸ τὸ τετραμερὲς συμβούλιο τῶν τεσσάρων δυνάμεων οἱ στρατηγοὶ ποὺ τὶς δικαστικὲς ἀποφάσεις τοῦ Δικαστηρίου τῆς Νυρεμβέργης ἀναφέρω κατωτέρω.

Ὁ Χίτλερ, Χίμλερ καὶ Καῖμπελς δὲν ἔδωκαν λόγο γιὰ τὰ ἐγκλήματα ποὺ διέπραξαν, γιατὶ πρόλαβαν καὶ αὐτοκτόνησαν.

Ὁ Γκαῖρινγκ ἀκολούθησε τὸ παράδειγμα τῆς αὐτοκτονίας τὴν ἡμέρα, ποὺ ὁ δικαστὴς τοῦ ἀπήγγειλε τὴν καταδίκη σὲ θάνατο μὲ ἀπαγχονισμό. Ἐπίσης ὁ Λέϋ αὐτοκτόνησε ἐνῶ ὁ Μπόρμαν καταδικάσθηκε ἐρήμην σὲ θάνατο.

Πολλοὶ νομομαθεῖς ζήτησαν μὲ πλάγια μέσα τὴν ἀναθεώρηση τῆς Δίκης τῆς Νυρεμβέργης γιὰ νὰ διαπιστωθῆ, ἂν ὅλοι οἱ Γερμανοὶ ἐγκληματίες πολέμου ποὺ τιμωρήθηκαν μὲ θάνατο ἢ ἰσόβια ἦταν ἄξιοι αὐτῆς τῆς τιμωρίας.

Ἀλλὰ στὴ σκέψη τοῦ ἀναγνώστη περνάει ἡ ἰδέα ὅτι ἐκεῖνοι ποὺ ζήτησαν τὴν ἀναθεώρηση, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἦταν φίλοι τοῦ Ἐθνικοσοσιαλισμοῦ.

Ὁ μεγάλος νομομαθής' Καθηγητὴς τῆς Μπόν, Γκρέβε τὸ 1946, παρὰ τὴν ἀντίδραση τῶν ἄλλων νομομαθῶν τῆς Δυτικῆς Γερμανίας, ἀναγνώρισε ὅτι ἡ Δίκη τῆς Νυρεμβέργης

ἔπρεπε νὰ γίνη ὄχι μόνον γιὰ λόγους ἠθικούς ἀλλὰ καὶ νομικούς.

Ὁ νομομαθὴς Ἀμερικανὸς Ρομπέρτος Τζάκσον, ὁ ὁποῖος σὰν ἀνώτερος κατήγορος γνώριζε καὶ τὶς μικρότερες λεπτομέρειες τῆς Δίκης τῆς Νυρεμβέργης, ἐδήλωσε τὰ ἑξῆς: «Πρέπει νὰ παρουσιάσουμε ὅλα αὐτὰ τὰ ἐγκλήματα ποὺ ἔγιναν, νὰ τὰ γνωρίση ὅλος ὁ κόσμος καὶ νὰ τιμωρηθοῦν παραδειγματικὰ οἱ ἔνοχοι καὶ ἀπὸ τὸν νόμο καὶ ἀπὸ τὶς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων, ὥστε νὰ εἴμαστε βέβαιοι πὼς στὸ μέλλον δὲν θὰ βρεθοῦν μιμηταὶ γιὰ τέτοια κακουργήματα. Εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ἐγκληματίες ἐκεῖνος ποὺ κάνει πόλεμο ἐναντίον τοῦ δικαίου...».

Τὰ 55.000.000 νεκρῶν τοῦ τελευταίου πολέμου εἶναι ἡ μεγαλύτερη ἀπόδειξη ὅτι ἡ Δίκη τῆς Νυρεμβέργης ἔπρεπε νὰ γίνη καὶ καλῶς ἔγινε. «ἰδὲ Ἡ Δίκη τῆς Νυρεμβέργης τοῦ Καθηγητοῦ Δόκτορος ΣΤΕΙΝΙΓΚΕΡ».

Η ΔΙΚΗ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΤΡΑΤΟΔΙΚΕΙΟΥ ΝΥΡΕΜΒΕΡΓΗΣ 1946

Σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρο 6 τῶν κανόνων τοῦ δικαίου ἐγκλήματα πολέμου καὶ ἐγκλήματα κατὰ τῆς ἀνθρωπότητος θεωροῦνται: «Ἡ ἀπάνθρωπος μεταχείριση πολιτῶν, ἡ δολοφονία ὁμήρων καὶ αἰχμαλώτων, ἡ βιαία μεταφορὰ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν κατεχομένων χωρῶν, ἡ λεηλασία δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν περιουσιῶν, ἡ ἐκ προθέσεως καταστροφὴ πόλεων καὶ χωρίων... κ.λ.π.».

Αἱ ἀνωτέρω πράξεις ἀναφέρονται καὶ θεωροῦνται σὰν ἐγκλήματα ἀπὸ τὸ διεθνὲς δίκαιο τῶν λαῶν, ἀπὸ τὴν συνθήκη τῆς Χάγης τοῦ 1907 μὲ τὰ ἄρθρα 46, 50, 52 καὶ 56 καὶ ἀπὸ τὴν συνθήκη τῆς Γενεύης μὲ τὰ ἄρθρα 4, 46, 51.

Ἔγινε παραβίαση τῶν ἀνωτέρω ἄρθρων τῶν συνθηκῶν Χάγης καὶ Γενεύης μὲ ἀπάνθρωπο καὶ ἐπονείδιστο τρόπο ἀπὸ τὸ καθεστὼς τῶν ΝΑΖΙ σ' ὅλα τὰ κατεχόμενα ἐδάφη ἀπ' αὐτοὺς καὶ συνεπῶς καὶ στὴν ΕΛΛΑΔΑ.

Τὰ ἐγκλήματα τῶν ΝΑΖΙ ποὺ διαπράχθηκαν σ' ἐκεῖνες τὶς χῶρες κατοχῆς ποὺ δικάσθηκαν ἀπὸ τὸ Διεθνὲς Στρατοδικεῖο Νυρεμβέργης μέχρι τοῦ 1946 ἐκδόθηκαν οἱ ἀποφάσεις κατὰ τῶν ἐγκληματιῶν Στρατηγῶν τὴν 1η Ὀκτωβρίου τοῦ 1946. Τὶς καταδικαστικὲς ἀποφάσεις θὰ καταχωρίσω καπωτέρω χωριστὰ γιὰ τὸν κάθε ἕνα κατηγορούμενο Στρατηγὸ τοῦ ΝΑΖΙ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Η ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΩΝ ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΩΝ ΣΤΡΑΤΗΓΩΝ 1946

Ἡ ἀπόφαση τῶν κατηγορουμένων στρατηγῶν: 1946 (ἰδὲ κεφ. 9ον τοῦ βιβλ. «Η Δίκη τῆς Νυρεμβέργης Ρ.Α. ΣΤΕ·Ι·ΝΙΓΚΕΡ»).

Σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρο 27 τῶν κανόνων τοῦ διεθνοῦς δικαίου τὸ Στρατοδικεῖο ἀνακοινώνει τὴν ποινὴ ποὺ ἐπιβάλλει στοὺς κατηγορουμένους, ποὺ δικάζονται βάσει τοῦ κατηγορητηρίου.

1) Τὸν κατηγορούμενο ΧΕΡΜΑΝ ΓΚΑΙΡΙΝΓΚ τὸ Διεθνὲς Στρατοδικεῖο, βάσει τοῦ κατηγορητηρίου, τὸν καταδικάζει στὴν ποινὴ θανάτου μὲ ἀπαγχονισμό.

2) Τὸν κατηγορούμενο ΙΩΑΚΕΙΜ ΦΟΝ — ΡΙΜΠΕΝΤΡΟΠ τὸ Διεθνὲς Στρατοδικεῖο, βάσει τοῦ κατηγορητηρίου, τὸν καταδικάζει στὴν ποινὴ τοῦ θανάτου μὲ ἀπαγχονισμό.

3) Τὸν κατηγορούμενο ΡΟΥΝΤΟΛΦ ΕΣΣ τὸ Στρατοδικεῖο τὸν καταδικάζει στὴν ποινὴ τῶν ἰσοβίων δεμῶν.

4) Τὸν κατηγορούμενο ΒΙΛΧΕΛΜ ΚΑ·Ι·ΤΕΛ, τὸ Στρατοδικεῖο τὸν καταδικάζει στὴν ποινὴ τοῦ θανάτου μὲ ἀπαγχονισμό.

5) Τὸν κατηγορούμενο Ε. ΕΡΝΕΣΤΟΝ ΚΑΛΤΕΝΜΠΡΟΥΝΕΡ ΜΠΡΟΥΝΕΡ τὸ Στρατοδικεῖο τὸν καταδικάζει στὴν ποινὴ τοῦ θανάτου μὲ ἀπαγχονισμό.

6) Τὸν κατηγορούμενο ΑΛΦΡΕΔΟΝ ΡΟΖΕΜΠΕΡΓΚ τὸ Στρατοδικεῖο τὸν καταδικάζει στὴν ποινὴ τοῦ θανάτου μὲ ἀπαγχονισμό.

7) Τὸν κατηγορούμενο ΒΙΛΧΕΛΜ ΦΡΙΚ τὸ Διεθνὲς στρατοδικεῖο τὸν καταδικάζει στὴν ποινὴ τοῦ θανάτου μὲ ἀπαγχονισμό.

8) Τὸν κατηγορούμενο ΒΑΛΤΕΡ ΦΟΥΝΚ τὸ Διεθνὲς Στρατοδικεῖο τὸν καταδικάζει στὴν ποινὴ τῶν ἰσοβίων δεσμῶν.

9) Τὸν κατηγορούμενο ΚΑΡΟΛΟΝ ΝΤΕΝΙΤΣ τὸ Διεθνὲς Στρατοδικεῖο τὸν καταδικάζει σὲ δεκαετῆ φυλάκιση.

10) Τὸν κατηγορούμενο ΕΡΡΙΚΟΝ ΡΕΝΤΕΡ τὸ Διεθνὲς Στρατοδικεῖο τὸν καταδικάζει στὴν ποινὴ τῶν ἰσοβίων δεσμῶν.

11) Τὸν κατηγορούμενο ΜΠΑΛΤΟΥΡ ΦΟΝ ΣΙΡΑΧ, τὸ Διεθνὲς Στρατοδικεῖο τὸν καταδικάζει σὲ εἰκοσαετῆ φυλάκιση.

12) Τὸν κατηγορούμενο ΦΡΙΤΣ ΣΑΟΥΚΕΛ, βάσει τῆς κατηγορίας, πὼς εἶναι ἔνοχος, τὸ Διεθνὲς Στρατοδικεῖο τὸν καταδικάζει στὴ ποινὴ τοῦ θανάτου μὲ ἀπαγχονισμό.

13) Τὸν κατηγορούμενο ΧΑΝΚ ΦΡΑΝΚ, βάσει τῆς κατηγορίας ποὺ εἶναι ἔνοχος, τὸ Διεθνὲς Στρατοδικεῖο καταδικάζει στὴν ποινὴ τοῦ θανάτου μὲ ἀπαγχονισμό.

14) Τὸν κατηγορούμενο ΑΛΦΕΔΟΝ ΓΙΟΝΤΑΛ, βάσει τῶν στοιχείων κατηγορίας, ποὺ εἶναι ἔνοχος, τὸ Διεθνὲς Στρατοδικεῖο τὸν καταδικάζει στὴν ποινὴ τοῦ θανάτου μὲ ἀπαγχονισμό.

15) Τὸν κατηγορούμενο ΑΛΒΕΡΤΟΝ ΣΠΕΕΡ, βάσει τῶν στοιχείων κατηγορίας, ποὺ εὐθύνεται, τὸ Διεθνὲς Στρατοδικεῖο καταδικάζει σὲ εἰκοσαετῆ φυλάκιση.

16) Τὸν κατηγορούμενο ΑΡΘΟΥΡΟΝ ΣΑ·Ι·ΣΙΝΚΟΥΑΡΤ, βάσει τῶν στοιχείων κατηγορίας, ποὺ εἶναι ἔνοχος, τὸ Διεθνὲς Στρατοδικεῖο καταδικάζει σὲ θάνατο μὲ ἀπαγχονισμό.

17) Τὸν κατηγορούμενο Κωνσταντῖνον ΦΟΝ ΝΟ·Υ·ΡΑΤ, βάσει τῶν στοιχείων κατηγορίας ποὺ εὐθύνεται, τὸ Διεθνὲς Στρατοδικεῖο καταδικάζει σὲ δεκαπενταετῆ φυλάκιση.

18) Τὸν κατηγορούμενο ΜΑΡΤΙΝ ΜΠΟΡΜΑΝ, βάσει

τῶν στοιχείων κατηγορίας καταδικάζει ἐρήμην στὴν ποινὴ τοῦ θανάτου μὲ ἀπαγχονισμό.

19) Τὸν κατηγορούμενο Ἰούλιο ΣΤΡΑ·Ι·ΧΕΡ, βάσει τῶν στοιχείων κατηγορίας, ποὺ εἶναι ἔνοχος, καταδικάζει τὸ Διεθνὲς Στρατοδικεῖο στὴν ποινὴ τοῦ θανάτου μὲ ἀπαγχονισμό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

Η ΦΡΙΚΑΛΕΟΤΗΣ ΤΩΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΝΑΖΙ

Φρικαλέα καὶ πρωτάκουστα στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τὰ Ναζιστικὰ στρατεύματα εἶναι τὰ ὅσα διαπράχθηκαν: Βαρβαρότητες, σφαγὲς ἀνθρώπων κάθε ἡλικίας, ἐκτελέσεις ἱερέων, μαρτύρια συλληφθέντων αἰχμαλώτων ἀξιωματικῶν, ἐκτελέσεις καὶ κακομεταχειρίσεις ἐγκύων γυναικῶν, βιασμοὶ κορασίδων, λεηλασίες καὶ πυρπολήσεις χωριῶν καὶ κωμοπόλεων, ἐκτελέσεις ὁμήρων κ.λ.π.

Χαρακτηριστικὰ ἀναφέρω μόνον ὅτι στὴ Γαλλία ἐκτελέσθηκαν ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς 29.989 ὅμηροι. Ἴδια καὶ χειρότερη ἦταν ἡ τύχη σ' ἄλλα κράτη τῆς Βαρσοβίας, Τσεχοσλαβακίας, Πολωνίας καὶ Ρωσίας.

Τρομακτικὴ εἶναι ἡ ἐξόντωση τῶν ἑβραίων, ποὺ ἀνέρχεται σὲ 6.000.000. Χαρακτηριστικὴ τῆς βαρβαρότητος εἶναι μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ στρατηγοῦ ΦΡΑΝΚ πρὸς τὸν Σάουκελ τὸ 1942 ποὺ ἀναφέρει: «Εἶμαι πολὺ εὐχαριστημένος νὰ σᾶς ἀναφέρω πὼς ἔχω στείλει ἕως τώρα στὴ Γερμανία 800.000 ἄνδρες καὶ γυναῖκες· Ὑπόσχομαι δὲ ἕως τὸ τέλος τοῦ 1942 νὰ ἔχω στείλει ἀκόμη ἄλλες 14.000».

Αὐτὰ τὰ στοιχεῖα γράφηκαν ἀδρομερῶς γιὰ νὰ καταδειχθῆ τὸ ὕψος τῶν θηριωδιῶν καὶ ἐγκλημάτων τῶν ΝΑΖΙ.

Ὁ Ἀναγνώστης γιὰ νὰ ἐνημερωθῆ πληρέστερα τόσο γιὰ τὶς κατηγορίες ποὺ ἀπαγγέλθηκαν καὶ τὶς ἀπολογίες τῶν κατηγορουμένων, ὅσο καὶ τὰ ἀσύλληπτα στὴ φαντασία βάρβαρα μαρτύρια τοῦ ὑπόδουλου κόσμου ἀπὸ τὰ ναζιστικὰ στρατεύ-

ματα, μπορεῖ νὰ μελετήσῃ τὰ βιβλία: «ἡ Δίκη τῆς Νυρεμβέργης. Ρ.Α ΣΤΕ·Ι·ΝΙΓΚΕΡ» κι' ἡ «'Απόφασις τῆς Νυρεμβέργης, Δημοσθ. Περδίκη κ.ἄ.».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

Τρομερὲς ἦταν οἱ ἑλληνικὲς ἀπώλειες ἀπὸ τὰ στρατεύματα τῆς Γερμανικῆς Κατοχῆς.

'Ιδού μία κεφαλαιώδης στατιστικὴ τῶν ἀπωλειῶν:

ἀπὸ 1 'Ιουνίου 1943—30 Σεπτεμβρίου 1944.

20.650 νεκροὶ
25.728 αἰχμάλωτοι
4.795 ἐξιλαστήρια θύματα
50.173

Κατὰ τὸν ΣΤΕ·Ι·ΝΓΚΕΡ «Ἡ Δίκη τῆς Νυρεμβέργης» τὰ θύματα ἀναβιβάζονται σὲ 91.000. Ἤτοι 50.000 εἶναι οἱ πεσόντες σὲ ἀγῶνες, οἱ ἐκτελεσθέντες σὲ ἀντίποινα καὶ οἱ αἰχμάλωτοι.

Στὸν ἀριθμὸ αὐτὸν συμπεριλαμβάνονται καὶ τὰ θύματα ποὺ ἀνέφερα ἀνωτέρω τῶν τριῶν μεγάλων 'Εθνικῶν Βωμῶν τῶν χρόνων τῆς κατοχῆς στὴν Ἑλλάδα, ποὺ θεμελιώθηκαν μὲτ ὁ ζέον αἷμα αὐτῶν ποὺ σφαγιάσθηκαν χάριν τῶν ἰδανικῶν τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τὴν Χιτλερικὴ θηριωδία: τοῦ ΚΟΜΜΕΝΟΥν γιὰ τὸ ὁποῖον τὸ παρὸν βιβλίο γράφω, τῶν ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ καὶ τοῦ ΔΙΣΤΟΜΟΥ. Εἶναι οἱ πεσόντες ἥρωες καὶ μάρτυρές μας, ποὺ ἀποτελοῦν τὴν μεγαλειώδη ἐνσάρκωση τῆς ἑλληνικῆς ἀρετῆς καὶ τὸν ἀναλλοίωτο κρίκο τῆς ἱστορικῆς συνέχειας τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς.

'Αλλὰ καὶ τὰ ἀπειράριθμα ἀνώνυμα θύματα τοῦ καθεστῶτος τῶν ΝΑΖΙ στὴν Ἑλλάδα, ποὺ τὰ κόκκαλά των εἶναι σπαρμένα σὲ φαράγγια καὶ βράχους, σὲ θάλασσες καὶ κάμπους καὶ σὲ στρατόπεδα συγκέντρωσης ἀποτελοῦν ἕναν ἄλλον παν-

ὑψηλο καὶ ἀνώνυμο ἐθνικὸ βωμό, ποὺ ἐκπέμπει τὸ ἀνέσπερο φῶς τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς γιὰ νὰ καταυγάζη τὶς ψυχὲς τῶν ἐπερχομένων γενεῶν καὶ νὰ οἰστρηλατοῦνται στὰ αἰθέρια ὕψη τοῦ γαλανοῦ ἑλληνικοῦ οὐρανοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΣ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΓΕΡΜΑΝΩΝ ΠΕΡΙ ΤΡΟΠΟΥ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΑΜΑΧΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ:

Ἐπιβεβαιοῦται ἀπὸ ὅσα ἀναγνώσατε γιὰ τὴ σφαγὴ τοῦ ΚΟΜΜΕΝΟΥ στὸ παρὸν βιβλίο ὡς καὶ τῶν ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ: (βιβλ. Δ. ΚΑΛΔΙΡΗ — Π. ΝΙΚΟΛΑ·Ι·ΔΗ — Η ΠΙΟ ΜΑΥΡΗ ΗΜΕΡΑ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ — 13 Δεκέμβρη 1943)— τὴν Συσφαγὴ τοῦ Διστόμου ὅσον καὶ τῶν Ἠπειρωτικῶν χωριῶν Συκεῶν, Λουτροτόπου Ἄρτης, Μουσοτίτσης ἢ Λιγγιάδων Γιαννίνων, Κεφαλοβρύσιου Πωγωνίου κ.λ.π τῆς λοιπῆς ΕΛΛΑΔΟΣ καθὼς καὶ γιὰ τὶς ὠμότητες, πυρπολήσεις ἢ λεηλασίες χωρίων, ποὺ διαπράχθηκαν ἀπὸ τὴν ΝΑΖΙΣΤΙΚΗ θηριωδία, ὅτι ὅλα τὰ βάρβαρα αὐτὰ ἐγκλήματα ἔγιναν ἀπὸ τεθέντα σὲ ἐφαρμογὴ στρατιωτικὸ κανονισμὸ τῶν Γερμανῶν. Τὸν στρατιωτικὸ αὐτὸν κανονισμὸ συνέταξε συμβούλιο Γερμανῶν Στρατηγῶν, ποὺ προήδρευε προσωπικὰ ὁ ΦΥΡΕΡ καὶ τοῦ ὁποίου ἡ γνώμη ἦταν ἀμετάκλητη καὶ ἀμείλικτη παρὰ τὶς ἀντίθετες γνῶμες, ποὺ διατυπώθηκαν ἀπὸ στρατηγοὺς τοῦ συμβουλίου.

Στὸ συμβούλιο τοῦ καταρτισθέντος πολεμικοῦ κανονισμοῦ μετεῖχαν οἱ στρατηγοί: ΚΑ·Ι·ΤΕΛ — ΓΙΟΝΤΑ — ΡΕΝΤΟΥΛΙΤΑ — ΦΡΑΝΚ — ΜΠΟΡΜΑΝ — ΡΕΖΕΜΠΕΡΓΚ κ.ἄ.

Ὁ στρατιωτικὸς αὐτὸς κανονισμὸς καταργοῦσε τὸ Διεθνὲς Πολεμικὸ Δίκαιο τῆς Γενεύης καὶ τῆς συνθήκης τῆς Χάγης (1907), βάσει τῶν ὁποίων ὁ ἐχθρὸς δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐκτελῆ ἄμαχο πληθυσμό, ποὺ δὲν ἔθιξε αὐτὸν στὶς πολεμικές του ἐπιχειρήσεις, ἀλλὰ μόνον νὰ ἀντιμετωπίση τὸν ἀντίπαλο μὲ ὅπλα καὶ μὲ οἱονδήποτε ἄλλο πολεμικὸ μέσο γιὰ

τὴν ἐπικράτησή του. Παραθέτω ἀπόσπασμα γνωμῶν τοῦ Χίτλερ στὸ συμβούλιο συντάξεως τοῦ πολεμικοῦ κανονισμοῦ γιὰ νὰ καταφανῆ ἡ ἀδυσώπητη ἀπόφασή του, προκειμένου νὰ κυριαρχήση τοῦ κόσμου. ΧΙΤΛΕΡ: «Πρέπει λοιπὸν τὸ σπίτι (ἐννοεῖ τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ) σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις νὰ καῆ...... Μὲ στρατιωτικὴ ὑψηλοφροσύνη ἢ μὲ τὶς συμφωνίες τῆς συνθήκης τῆς Γενεύης δὲν ἔχει πλέον ὁ ἀγὼν αὐτὸς καμμίαν σχέσιν. Ἐὰν ὁ ἀγὼν αὐτὸς ἐναντίον τῶν συμμοριῶν (ἀνταρτῶν) τόσον εἰς τὰ ἀνατολικὰ ἐδάφη ὅσον καὶ εἰς τὰ βαλκάνια δὲν διεξαχθῆ μὲ τὰ τραχύτερα μέσα δὲν ἀρκοῦν πλέον οἱ δυνάμεις στὸ προσεχὲς μέλλον γιὰ νὰ καταβάλωμε τὴν πανώλην αὐτήν. Ὡς ἐκ τούτου ὁ στρατὸς δικαιοῦται νὰ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ χρησιμοποιήση εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτὸν κάθε μέσον καὶ ἐναντίον γυναικῶν καὶ παιδιῶν, ἀρκεῖ νὰ ἐξασφαλίζεται δι' αὐτοῦ ἡ ἐπιτυχία. Δισταγμοὶ οἱασδήποτε φύσεως ἀποτελοῦν ἔγκλημα εἰς βάρος τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ καὶ ἐναντίον τοῦ στρατιώτου εἰς τὸ μέτωπον, ὅστις εἶναι τὸ θῦμα τῶν συμμοριακῶν ἐπιθέσεων καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχη καμμίαν κατανόησιν οἱασδήποτε φειδοῦς ἀπέναντι τῶν συμμοριτῶν καὶ τῶν συνεργατῶν των».

Αἱ προτάσεις τοῦ Χίτλερ ἐνσωματώνονται στὸν ἀπὸ 27 Νοεμβρίου 1942 ἰσχύοντα κανονισμὸν περὶ καταπολεμήσεως ἀνταρτῶν. Ἡ σχετικὴ Διαταγὴ τοῦ Χίτλερ ἐκδοθεῖσα τὴν 16 Δεκεμβρίου 1942 δίδει τὴν ἐλευθερία στοὺς στρατιῶτες νὰ σφάζουν ὅσους καὶ ὅπως ἤθελαν πολίτες.

Συνεπῶς ἡ σφαγὴ τοῦ ΚΟΜΜΕΝΟΥ ποὺ προσωπικὰ ἀναφέρομαι σ' αὐτὸτὸ βιβλίο ὡς καὶ ἄλλες ἀτιμώσεις πυρπολήσεις, ἐκτελέσεις καὶ σφαγὲς ποὺ ἐκτελέσθηκαν ἀπὸ τὸν ἐχθρό, ἔγιναν μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ τρομοκρατήση τὸν ἄμαχο πληθυσμὸ καὶ κάμψη τὴν μαχητικότητα τῶν ἀνταρτῶν, κατὰ παράβαση ὅμως τοῦ διεθνοῦς πολεμικοῦ δικαιώματος τῆς ΓΕΝΕΥΗΣ καὶ τῆς συνθήκης τῆς Χάγης ποὺ ἀνωτέρω ἀναφέρω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄

ΛΕΗΛΑΣΙΑ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΠΛΟΥΤΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Οἱ Γερμανοὶ λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς θέσης τῆς Ἑλλάδος ἐχρησιμοποίησαν αὐτὴ γιὰ βάση ἐξόρμησης στὶς ἐπιχειρήσεις στὸν πόλεμο κατὰ τῆς Νοτίου Ἀφρικῆς. Τὴν Ἑλλάδα ἐχρησιμοποίησαν ἐπίσης οἱ Γερμανοὶ σὰν ἀναρρωτήριο γιὰ τοὺς ἀσθενεῖς Γερμανοὺς στρατιῶτες τῶν τμημάτων τῆς Ἀφρικῆς καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ μετώπου καὶ γι' αὐτὸν τὸν λόγο ἦταν ὑπερπλήρης ἀπὸ Γερμανοὺς στρατιῶτες.

Ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ ἀποθέματος τῶν τροφίμων, φρούτων, λαχανικῶν, πατατῶν, λαδιοῦ, κρέατος καὶ προϊόντων γάλακτος κατασχέθηκαν ἀμέσως μετὰ τὴν εἴσοδο τῶν Γερμανικῶν στρατευμάτων στὴν Ἑλλάδα. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ τρόφιμα αὐτὰ δὲν θεωρήθηκαν ἀρκετά, οἱ Γερμανοὶ κατέσχον ἀπὸ τὶς ἀγροτικὲς περιοχὲς ὁλόκληρη τὴν παραγωγὴ καὶ τὰ περισσότερα οἰκιακὰ σκεύη.

Οἱ πράξεις αὐτὲς εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα τὸν θάνατο ἀπὸ πεῖνα ἑνὸς μεγάλου μέρους τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ.

Ἀναφέρονται στὸ βιβλίο τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση τὰ ἑξῆς:

Οἱ Γερμανοὶ ἀπὸ τὸν Αὔγουστο ἕως τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1941 κατέσχεσαν στὴν Ἑλλάδα 26.206.085.000 χρυσὲς δραχμὲς δηλαδὴ 60% περισσότερο ἀπὸ τὸ ἐτήσιο εἰσόδημα ὁλόκληρης τῆς Ἑλλάδος ποὺ ἦταν μόνον 23 δισεκατομμύρια.

Τὸ ἑπόμενον δὲ ἔτος, ἐπειδὴ τὸ εἰσόδημα ἦταν μικρότερο, οἱ Γερμανοὶ κατέσχεσαν τὰ ἀποθέματα τῶν τραπεζῶν.

Τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα ἀναφέρουν, ὅτι οἱ Γερμανοὶ κατέσχεσαν ἀπὸ μικροὺς καὶ μεγάλους ἐμπόρους τῆς Ἑλλάδος τὰ ἑξῆς ἐμπορεύματα:

71.000	τόνους	Κορινθιακῆς σταφίδος
10.000	»	ἐλαιόλαδο
1.435	»	καφὲ
1.143	»	ζάχαρης
2.520	»	ρυζιοῦ

Ἡ φοβερὴ αὐτὴ ληστεία ποὺ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὸν θάνατο ἀπὸ πεῖνα ἑνὸς μεγάλου μέρους τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ καὶ πρὸ πάντων στὴν Ἀθήνα, ἔδωκε στοὺς Γερμανοὺς νὰ καταλάβουν πὼς ἡ ἐνέργειά τους ἦταν πολὺ σκληρή. Ποτὲ δὲν ἐκράτησαν τὴν ὑπόσχεσή τους ποὺ ἔδωκαν σὲ ἀποστολὲς τοῦ Διεθνοῦς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, ὅτι θὰ σταματοῦσαν τὴν κατάσχεση καὶ μεταφορὰ τροφίμων ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ὅπως καὶ σὲ ἄλλα κράτη ἔτσι καὶ στὴν Ἑλλάδα οἱ Γερμανοὶ ἐξέδωκαν μεγάλη ποσότητα χαρτονομισμάτων (10 δισεκατομμύρια μάρκα). Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐδημιούργησαν τὸν πληθωρισμὸ καὶ ταυτόχρονα ἀγόρασαν χρυσᾶ κοσμήματα, ἔργα τέχνης, ἔπιπλα καὶ ὅλα τὰ ἀντικείμενα ἀξίας, ποὺ μετέφεραν στὴν Γερμανία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄

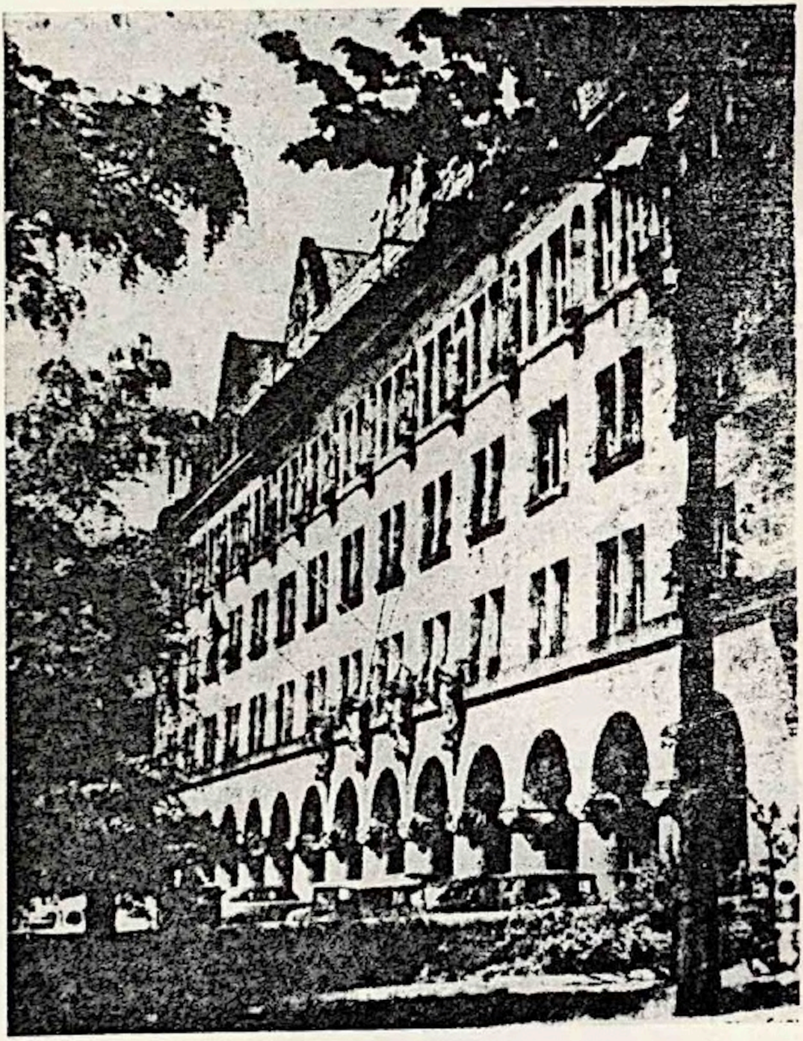
Η ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΧΩΡΙΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΝΩΤΑΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ

Καταχωρίζω μιὰ ἀνακοίνωση τῆς Ἀνωτάτης Γερμανικῆς Διοίκησης μὲ τὴν ὁποία ἐπιβεβαιώνονται οἱ καταστροφὲς καὶ οἱ βανδαλισμοί, ποὺ διαπράχθηκαν ἀπὸ τὰ στρατεύματα κατοχῆς σὲ χωρία καὶ πόλεις τῆς Ἑλλάδος.

«Τὰ χωρία Ἄνω καὶ Κάτω Κιρτσέλιο (75 χιλ. ἔξω ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ στὴν περιοχὴ τοῦ Στρυμόνος), τὰ ὁποῖα περιέθαλψαν μιὰ μεγάλη ὁμάδα παρτιζάνων, καταστράφηκαν τελείως τὴν 17 Ὀκτωβρίου ἀπὸ τὰ Γερμανικὰ Στρατεύματα. Οἱ 207 ἄρρενες κάτοικοι ἡλικίας 16 ἕως 60 χρόνων ἐτυφεκίσθησαν, ἐνῷ οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ μετεφέρθησαν εἰς τὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Οὐδὲν ἕτερον σπουδαῖον γεγονὸς συνέβη.»

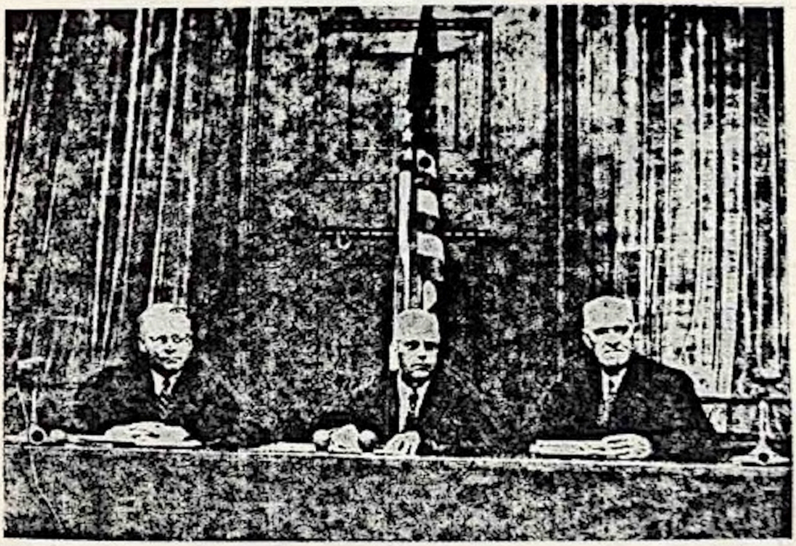
Στὸ δικαστήριο Νυρεμβέργης ἐστάλη ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ

Τὸ Δικαστικὸ Μέγαρο τῆς Νυρεμβέργης ὅπου δικάσθηκαν οἱ κατηγορούμενοι στρατηγοὶ τὸ 1947 γιὰ τὰ ἐγκλήματά τους.

τότε Κυβέρνηση ἕνα ἔγγραφο, ποὺ ἀναφέρει γιὰ τὸν ἐμπρησμὸ καὶ καταστροφὴ μερικῶν χωριῶν τῆς Κρήτης: «Τὰ χωριὰ τῆς Κρήτης Σκήτη, Πράσσι, καὶ Κανάδος καταστράφηκαν τελείως ἀπὸ τὰ Γερμανικὰ στρατεύματα ὡς ἀντίποινα γιὰ τὸν θάνατον ὀλίγων Γερμανῶν ἀλεξιπτωτιστῶν στὴν γερμανικὴ ἐπίθεση κατὰ τῆς Κρήτης. Ἄλλα χωρία τῆς Κρήτης καταστράφηκαν, γιατὶ εὑρίσκοντο πλησίον τῆς περιοχῆς ποὺ δροῦσαν ὁμάδες παρτιζάνων.

Ἀπὸ τὰ 6.500 χωρία καὶ κωμοπόλεις ποὺ ἀποτελεῖται ἡ Κρήτη οἱ Γερμανικὲς δυνάμεις κατέστρεψαν 1.600. Ἡ κατα-

Τὸ Δικαστήριο ποὺ θὰ κρίνη τὴν τύχη τῶν ἕνδεκα ἐγκληματιῶν πολέμου. Ὁ πρόεδρος Φέννερστρουμ στὸ μέσο, δεξιά του ὁ δικαστὴς Κάρτερ καὶ ἀριστερά του ὁ δικαστὴς Μπόρκε.

στροφικὴ μανία τῶν Γερμανικῶν ἀρχῶν κατοχῆς ἐπεξετάθηκε καὶ στὶς ἀνοχύρωτες πόλεις τῆς Ἑλλάδος. Εἴκοσι τρεῖς ἑλληνικὲς πόλεις ὑπέστησαν μεγάλες καταστροφὲς χωρὶς καμμία αἰτία, ἐνῶ οἱ πόλεις Ἰωάννινα, Ἄρτα, Πρέβεζα, Τρίκαλα, Λάρισα καὶ Χανιὰ καταστράφηκαν τελείως.»

Ἀπὸ τὸν Αὔγουστο τοῦ 1941 ἕως τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1942 ἦτο 500% στὴν πρωτεύουσα καὶ 800% στὰ νησιὰ ἡ θνησιμότης

τοῦ πληθυσμοῦ, κατὰ δὲ τὸ διάστημα τῶν τριῶν πρώτων χρόνων τῆς κατοχῆς ἐκινδύνευσε νὰ ἀποθάνη ἀπὸ πεῖνα τὸ 1)5 τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὅπως ἀποδείχθηκε ἀπὸ ἐπίσημα στοιχεῖα: «ἰδὲ Ἡ Δίκη τῆς Νυρεμβέργης Ρ. Α. ΣΤΕ·Ι·ΝΙΓΚΕΡ σελ. 275».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄

Η ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΤΗ ΔΙΚΗ ΤΗΣ ΝΥΡΕΜΒΕΡΓΗΣ

Προεισαγωγὴ — ταξίδι

Στὸ Δικαστήριο τῆς Νυρεμβέργης παρευρίσκονταν ἀπὸ δύο μῆνες πρὶν σὰν ἐκπρόσωπος τῆς Ἑλληνικῆς Δικαιοσύνης ὁ Εἰσαγγελεὺς τοῦ Ἀρείου Πάγου κ. Δημ. Κιουσόπουλος, ὁ Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας Τσαμαδὸς καὶ ὁ στρατιωτικὸς ἀκόλουθος ταξίαρχος Τσιγάντες

Ὅσοι κληθήκαμε σὰν μάρτυρες στὸ Μεγάλο Δικαστήριο, ποὺ τὰ ὀνόματα ἀναφέρω παρακάτω, συγκεντρωθήκαμε, βάσει διαταγῆς, στὸ Ξενοδοχεῖο τῆς Μεγάλης Βρεττανίας τὴν 4ην Αὐγούστου 1947 καὶ ἀπὸ κεῖ μεταφερθήκαμε μὲ συνοδὸ Ἄγγλο εἰσαγγελέα καὶ μὲ τὴν κυρία του, μὲ αὐτοκίνητο τῆς ἀεροπορικῆς συγκοινωνίας στὸ ἀεροδρόμιο τοῦ Ἑλληνικοῦ. Οἱ μάρτυρες ἦταν: 1) Ἰωάννης Σόντης, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τῆς Νομικῆς Σχολῆς 2) Νικόλαος Νέρης, γενικὸς διευθυντὴς ἀσφαλείας Ἀθηνῶν 3) Ὁ ὑποφαινόμενος Στέφανος Β. Παππᾶς ὡς μάρτυρας κατηγορίας τοῦ Στρατηγοῦ Ἠπείρου ΛΑΝΖ 4) Ὁ δήμαρχος τότε Καλαβρύτων Τάκης Σπηλιόπουλος ὡς μάρτυρας τῆς σφαγῆς τῶν Καλαβρύτων 5) ὁ δικηγόρος Καραμερτζάνης ὡς μάρτυρας τῆς σφαγῆς τοῦ Διστόμου, ποὺ δὲν ἔγινε δεκτὸς σὰν μάρτυρας, γιατὶ δὲν θεωρήθηκε σὰν αὐτόπτης μάρτυς τῆς σφαγῆς, καὶ 6) ὁ Κώστας Τριανταφυλλίδης ὡς ἀπεσταλμένος δημοσιογράφος τῆς ἐφημερίδος «ΕΘΝΙΚΗ ΦΛΟΓΑ», ποὺ ὁ ἴδιος ἐξέδιδε στὰ βουνὰ κατὰ τὴν κατοχὴ στὸν ἀγῶνα τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ

Ε.Δ.Ε.Σ. στρατηγοῦ Ν. Ζέρβα ἐναντίον τῶν κατακτητῶν καὶ ἑαμοκομμουνιστῶν.

Στὴν Νυρεμβέργη φθάσαμε μὲ μιὰ στρατιωτικὴ ντακότα τὴν ἑπομένη ἡμέρα 5 Αὐγούστου, γιατὶ μείναμε μιὰ νύχτα στὴ Ρώμη γιὰ ἔλεγχο τοῦ ἀεροπλάνου.

Ἡ Νυρεμβέργη ἦταν ἀκόμα πέρα γιὰ πέρα ἐρειπωμένη ἀπὸ τοὺς ἄγριους βομβαρδισμοὺς τῶν μεγάλων συμμάχων. Ἀντίκρυζε κανεὶς μιὰ ὅμοια καὶ χειρότερη εἰκόνα τῶν κατεστραμμένων ἑλληνικῶν χωριῶν ἀπὸ τὸν κατακτητή. Ἐπλήρωνε μὲ τὴ σειρά του ὁ Γερμανικὸς λαὸς ἀπὸ τὴν παραφροσύνη τοῦ Φύρερ ἀνείπωτη συμφορὰ σὲ πεῖνα, ἐρείπια, δυστυχία καὶ πένθη.

Ὁ ὑπερήφανος καὶ σκληρός, ὅπως τὸν βλέπαμε σὰν στρατιώτη κατακτητή, αὐτὸς ὁ Γερμανικὸς λαὸς μᾶς ἀντίκρυζε μέ δέος ζητώντας ἕνα τσιγάρο σὰν μᾶς ἔβλεπε νὰ καπνίζουμε. Ὁ ἄνθρωπος γίνεται κάποτε ἀετὸς καὶ πετάει στὰ ὕψη, ὅταν ἡ ψυχὴ εἶναι ἄτρωτη, μὰ γίνεται καὶ ράκος, χωρὶς ἠθικὸ περιεχόμενο, ὅταν συντριβῆ ἡ ψυχὴ καὶ πέση γιὰ χαμό.

Ἡ Νυρεμβέργη, ἡ πόλη τῆς τέχνης, τοῦ πνεύματος καὶ τῶν παραδόσεων, ἡ πλουσιώτατη σὲ λάμψη πολιτισμοῦ ἀπὸ τὶς Γερμανικὲς πόλεις, ἡ πόλη ἀπὸ ὅπου ὁ Φύρερ ἔκαμε τὸν ἐπαναστατικὸ ξεσηκωμό του καὶ τόσα χρόνια γιόρταζε κατόπιν μὲ κομπασμὸ τὶς θριαμβευτικές του ἐπέτειες, ἔπεσε γιὰ θάνατο, ἔγινε νεκρή, ποδοπάτητα τοῦ ἰσχυροῦ νικητοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄

Η ΕΝΑΡΞΙΣ ΤΗΣ ΔΙΚΗΣ ΤΟ 1947

[(Μετάφρασις ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ (ἐφημερὶς «Ἐθνικὴ Φλόγα» —Μπενάκειος Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς)]

Τὸ Δικαστήριο τῆς Νυρεμβέργης ποὺ δικάζονταν οἱ Γερμανοὶ Στρατάρχες καὶ Στρατηγοί, ποὺ ἐπεχείρησαν τὴν ἐκστρατεία στὰ Βαλκάνια καὶ ἐχρημάτισαν κατὰ καιροὺς στρατιωτικοὶ διοικητές, εἶναι καθαρῶς Ἀμερικανικό, δυνάμει τοῦ

ἄρθρ. 6 τοῦ συμφώνου τοῦ Λονδίνου τῆς 8 Αὐγούστου 1945, ποὺ οἱ Μεγάλες Δυνάμεις ἐπιφύλαξαν στοὺς ἑαυτοὺς τὸ δικαίωμα, ἵνα παράλληλα πρὸς τὰ συμμαχικὰ δικαστήρια συγκροτοῦν καὶ ἰδικά των ἀποκλειστικῶς δικαστήρια στὰ ὑπὸ κατοχὴν ἐδάφη, ἁρμόδια καὶ αὐτὰ γιὰ ἐκδίκαση τῶν ἐγκληματιῶν πολέμου. Ἡ ἀκολουθουμένη δικονομία εἶναι κατὰ βάση ὁμοσπονδιακὴ Ποινικὴ Δικονομία τῶν ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΩΝ, ὅπως ἔχει ὁρισθῆ τοῦτο εἰδικώτερα μὲ τὸ ὑπ' ἀριθ. 7 Δ)γμα τοῦ Στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ τῆς Ἀμερικανικῆς ζώνης κατοχῆς.

Ἡ Σύνθεσις τοῦ Δικαστηρίου (τοῦ ὑπ' ἀριθ. 5 στρατιωτικοῦ δικαστηρίου), ὅπως ὀνομάζεται τὸ ἐν λόγῳ δικαστήριο, ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς πολιτικοὺς ὁμοσπονδιακοὺς δικαστὲς (ἐφέτες) ΒΕΝΕΣΤΡΟΥΜ — ΚΑΡΤΕΡ — ΜΠΟΥΡΚΕ. Τὴν κατηγορία ἐκπροσωποῦν οἱ βοηθοὶ τοῦ γενικοῦ εἰσαγγελέα ΡΑΙΙ. Ντέννυ καὶ Φενστερμάχερ. Συνήγοροι τῶν κατηγορουμένων εἶναι διαπρεπεῖς Γερμανοὶ δικηγόροι οἱ ΖΑΟΥΤΕΡ ΛΑΤΕΡΝΚΕΡ, ΒΕ·Ι·ΓΚΕΡΠΕΡ κ.ἄ., πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἦταν συνήγοροι καὶ στὴν προηγούμενη 1945 - 46 δίκη τῶν ἐθνικοσοσιαλιστικῶν ἡγετῶν ΓΚΑΙΡΙΓΚ, ΚΑ·Ι·ΤΕΛ κ.λ.π. Ἡ διαδικασία ἔχει ἀποδείξει πλήρως τὴν ἐνοχὴ ὅλων τῶν κατηγορουμένων Γερμανῶν ΝΑΖΙ. Τὸ μόνο ζήτημα ἦταν γιὰ ποιούς ἀπ' αὐτοὺς θὰ δεχόνταν ἐλαφρυντικὰ (ἄρθ. καθηγ. Πανεπιστ. Ἀθηνῶν Ν. Σχολ. Ι. Σόντη).

Ἕνδεκα εἶναι σ' αὐτὴ τὴ δίκη, ποὺ γίνεται τώρα λόγος, οἱ κατηγορούμενοι ἐγκληματίαι Γερμανοὶ Ναζιστές, ποὺ βύθισαν τὰ Βαλκάνια στὴ συμφορὰ καὶ τὸ πένθος.

Στὸ ἑδώλιο ἀπὸ ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιά: ὁ Στρατάρχης ΒΙΛΧΕΛΜ ΛΙΣΤ, ὁ στρατηγὸς ΒΑΛΤΕΡ ΚΟΥΝΤΖΕ, ὁ στρατηγὸς ΧΕΡΜΑΝ ΦΕΡΤΣ, ὁ στρατηγὸς ΚΟΥΡΤ ΦΟΝ ΓΚΑ·Ι·ΤΝΕΡ, ὁ Στρατάρχης ΜΑΞΙΜΙΛΙΑΝΟΣ ΦΟΝ ΒΑ·Ι·ΚΣ, ὁ στρατηγὸς ΛΟΤΑΡ ΡΕΝΤΟΥΛΙΤΣ, ὁ στρατηγὸς ΕΡΝΑΤ ΝΤΕΚΕΡ, ὁ στρατηγὸς ΕΡΝΕΣΤ ΦΟΝ ΛΑ·Υ·ΖΕΡ, ὁ στρατηγὸς Χοῦμπερ ΛΑΝΖ,ὁ στρατηγὸς ΧΕΛΜΟΥΤ ΦΕΛΜΝ καὶ ὁ στρατηγὸς ΒΙΛΧΕΛΜ ΣΠΑ·Ι·ΝΤΕΛ. Ὑπῆρχε καὶ 12ος στρατηγὸς ΦΡΑΝΣ ΜΠΕΜΕ, ποὺ ηὐτοκτόνησε μετὰ τὴν ἔ-

ναρξη τῆς δίκης, ἀφοῦ ρίχτηκε ἀπὸ τὸ παράθυρο ἑνὸς διαδρόμου καὶ βασανίσθηκε δέκα ὁλόκληρες ὧρες πρὶν ξεψυχήση.

Παραθέτω μόνον ἔξ στρατηγῶν φωτογραφίες, γιατὶ δὲν βρῆκα τὶς ὑπόλοιπες στὰ ἀρχεῖα ποὺ ἠρεύνησα.

Τέσσαρες στρατηγοὶ ἀπὸ τοὺς 11 ποὺ δικάζονται.

Τώρα οἱ ἕνδεκα ἄλλοι καθισμένοι ὁ ἕνας δίπλα στὸν ἄλλον, στὸ κοινὸ ἑδώλιο, πλαισιωμένοι ἀπὸ γιγαντόσωμους φρουρούς, ἀκούουν πότε βλοσυροί, πότε μελαγχολικοὶ καὶ πότε ἀπελπισμένοι τὴν ἐξιστόρηση τῶν ἀτελείωτων ἐγκλημάτων.

Ὁμιλοῦν τὰ ἴδια Γερμανικά τους ἔγγραφα, οἱ τερατώδεις διαταγὲς ποὺ ὑπέγραψαν οἱ ἴδιοι, ὅταν στὴ μέθη τῆς παντοδυναμίας τους εἶχαν ἀπονείμει στοὺς ἑαυτούς τους δικαίωμα νὰ κρίνουν γιὰ τὴ ζωὴ ἢ τὸν θάνατο ὁλόκληρων λαῶν. Ὁμιλοῦν καὶ οἱ μάρτυρες ποὺ ἦλθαν ἀπὸ τὶς χῶρες, ὅπου τέσσερα χρόνια ὀργίαζε ἡ τευτονικὴ θηριωδία, ἡ δολοφονικὴ μανία τῶν γερμανικῶν ὀρδῶν. Τώρα αὐτοὶ οἱ παντοδύναμοι στρατηγοί, δίχως τοὺς σιδηρένιους σταυροὺς μὲ τὰ φύλλα δρυός, τὰ ξίφη καὶ τοὺς ἀδάμαντες στὸ στῆθος, δίχως τὶς κοκκινόμαυρες ταινίες στὸ λαιμό, ποὺ ἔχει τώρα ἀρχίσει νὰ τοὺς σφίγγη στὸ λαιμὸ ὁ βρόχος, εἶναι ὅλοι τους ἀνθρωπάκια ζαρωμένα, ποὺ ἀγωνίζονται νὰ σώσουν τὴν ζωή τους.

Μέσα στὴν αἴθουσα τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 5 Στρατιωτικοῦ δικαστηρίου τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, ποὺ δεσπόζεται ὅλη ἀπὸ τὴν ἀστερόεσσα, σύμβολο δύναμης στὴν ὑπηρεσία τῆς δικαιοσύνης στημένη ἐπάνω ἀπὸ τοὺς κριτές, ἡ φωνὴ τῆς Ἑλλάδος ὑψώνεται δίχως πάθος καὶ προκατάληψη γιὰ νὰ ἱστορήση τοὺς ἀγῶνες, τὶς θυσίες καὶ τὰ μαρτύρια τῆς πατρίδος μας· οἱ

πέντε ἕλληνες μάρτυρες ἐκθέτουν τὰ γεγονότα μὲ ἀντικειμενικότητα. Τὸ δικαστήριο ἔπρεπε νὰ κρίνη, νὰ ἀποφασίση, νὰ τιμωρήση. Δὲν ὁμιλοῦσαν ἄτομα ὁ Σιόντης, ὁ Νέρης, ὁ Παππᾶς, ὁ Τριανταφυλλίδης, ὁ Σπηλιόπουλος —μάρτυρες— ὁμιλοῦσαν οἱ μυριάδες ἕλληνες ποὺ πέθαναν ἀπὸ τὴν πεῖνα, τὸν πρῶτο ἐκεῖνο χρόνο τῆς κατοχῆς, γιατὶ οἱ ἴδιοι ποὺ κάθονται στὸ ἑδώλιο τοὺς εἶχαν καταδικάσει σὲ ἐξόντωση. Ὁμιλοῦσαν οἱ νεκροὶ τοῦ ΚΟΜΜΕΝΟΥ, τῶν ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ, τοῦ ΔΙΣΤΟΜΟΥ, τῆς ΜΟΥΣΟΤΙΤΣΑΣ, τῶν ΛΙΓΓΙΑΔΩΝ Ἰωαννίνων, τῶν ΣΥΚΕΩΝ, τοῦ ΛΟΥΤΡΟΤΟΠΟΥ Ἄρτας. Μιλοῦσαν οἱ ἀμέτρητες χιλιάδες τῶν ὁμήρων, ποὺ θερίστηκαν ἀπὸ τὰ Γερμανικὰ πολυβόλα καὶ τῶν πατριωτῶν, ποὺ μαρτύρησαν κρεμασμένοι στοὺς φανοστάτες τῆς πρωτεύουσας, στοὺς στύλους τῶν τηλεγράφων, στὰ δένδρα τῶν σιδηροδρομικῶν σταθμῶν. Μιλοῦσαν οἱ δυστυχισμένες χῆρες καὶ τὰ ὀρφανά, ποὺ θρηνοῦσαν καὶ θρηνοῦν ἀκόμια ἀπὸ τὴν μιὰ ἄκρη τῆς Ἑλληνικῆς γῆς ὣς τὴν ἄλλη. Κατάπληκτοι ἄκουαν οἱ δικαστὲς τὴν σπαρακτικὴ μὰ καὶ τόσο ἡρωϊκὴ ἱστορία. Ἕνα ΛΙΝΤΙΤΣΕ ἔχει ἡ Τσεχοσλοβακία καὶ ὅλος ὁ κόσμος τὸ ξέρει. Μὰ πάρα πολλὰ ΛΙΝΤΙΤΣΕ ΠΛΗΡΩΣΕ Η ΕΛΛΑΔΑ τὴν ἀδάμαστη πίστη της στὸν συμμαχικὸ ἀγῶνα καὶ μένουν σὲ ἀφάνεια καὶ στὸν ἔξω κόσμο καὶ στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο. ΓΙΑΤΙ; Ἴσως ἀπὸ τὴν ταπεινοφροσύνη τοῦ ΕΛΛΗΝΑ καὶ ἀπὸ τὴν ἔλλειψη ὀργανωτικῆς διαφήμισης ἀπὸ τὸ κράτος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄

ΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ ΜΑΡΤΥΡΩΝ

Οἱ ἕλληνες μάρτυρες κατέθεσαν στὸ δικαστήριο τῆς ΝΥΡΕΜΒΕΡΓΗΣ μὲ τὴν ἀκόλουθη σειρά:

1) Ὁ Ἀστυνομικὸς Διευθυντὴς ΝΙΚ. ΝΕΡΗΣ στὶς 14 Αὐγούστου, 2) Στὶς 15 Αὐγούστου καὶ μέρος τῆς 16ης ὁ δημοσιογράφος Κ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΙΔΗΣ, 3) στὶς 16 καὶ 17 Αὐγούστου ὁ καθηγητὴς τοῦ Γυμνασίου Ἄρτης ΣΤΕΦΑΝΟΣ

ΠΑΠΠΑΣ, 4) στὶς 18 Αὐγούστου τὸ ἀπόγευμα καὶ πρωΐ τῆς 19ης ὁ ΤΑΚΗΣ ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ, δήμαρχος ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ καὶ συνέχεια 20 καὶ 21 Αὐγούστου ὁ δικηγόρος καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἰωάννης Σόντης.

ΚΑΤΑΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΜΑΡΤΥΡΟΣ ΝΙΚ. ΝΕΡΗ

Πρῶτος μάρτυρας κατηγορίας ὁ ΝΙΚ. ΝΕΡΗΣ κατέθεσε μὲ συντριπτικὰ στοιχεῖα γιὰ τὰ ἐγκλήματα, ποὺ διέπραξαν οἱ Γερμανοὶ ΝΑΖΙΔΕΣ στὴν Ἀθήνα, ἐκτελέσεις, βασανιστήρια, κρεμάλες, καὶ ἐξοντωτικὴ τακτικὴ στὰ μικρὰ παιδιὰ ἀπὸ ἔλλειψη τροφίμων.

Ὁ κ. ΝΕΡΗΣ ἐξέθηκε διὰ μακρῶν τὰ μαρτύρια τοῦ ὑπόδουλου ἑλληνισμοῦ ἐπιδεικνύοντας στὸ δικαστήριο καὶ φωτογραφίες ἐκτελεσθέντων καὶ ἀποσκελετωμένων μικρῶν παιδιῶν ζωντανῶν καὶ νεκρῶν ποὺ εἶχε συλλέξει σὲ μεγάλο ὀγκῶδες λεύκωμα, λόγῳ καὶ τῆς ἀστυνομικῆς του ἰδιότητος.

Ἔμειναν κατάπληκτοι ἀπὸ τὰ ζωντανὰ αὐτὰ στοιχεῖα οἱ δικαστές, οἱ κατηγορούμενοι, οἱ δικηγόροι καὶ θεατὲς ποὺ εἶχαν κατακλύσει τὴν ἀπέραντη αἴθουσα· ἐλάχιστες ἀποστομωτικὲς ἐρωτήσεις ὑποβλήθηκαν ἀπὸ τοὺς δικηγόρους ὑπεράσπισης καὶ ἡ μαρτυρία ἔληξε. Δὲν μπορῶ ἀτυχῶς νὰ περιγράψω αὐτολεξεὶ τὴν κατάθεση στὸ στρατοδικεῖο τοῦ ἀστυνομικοῦ διευθυντοῦ κ. Νέρη, γιατὶ παρ' ὅλη μου τὴν προσπάθεια καὶ ἀναζήτηση δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ στοιχεῖα, οὔτε στὴ Μπενάκειο βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς, ὅπου βρῆκα τὰ ὅσα καταχωρίζω τῶν κατωτέρω μαρτύρων, οὔτε στὴν Ἐθνικὴ βιβλιοθήκη, οὔτε σὲ βιβλία, ποὺ ἐδημοσίευσαν γιὰ τὴ δίκη τῆς Νυρεμβέργης καὶ τὰ ὁποῖα θὰ θέσω ὑπ' ὄψιν τῶν ἀναγνωστῶν στὴ σχετικὴ στήλη τῆς βιβλιογραφίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄

ΣΥΝΤΡΙΠΤΙΚΗ ΚΑΤΑΘΕΣΗ ΜΑΡΤΥΡΟΣ ΚΩΝ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ. ΔΗΜΟΣΙΟΓΑΦΟΥ

Ὁ εἰσαγγελεὺς Θεόδωρος ΦΕΝΣΤΕΡΜΑΓΕΡ ἐκπροσωπεῖ τὴν κατηγοροῦσα ἀρχή. Ὁ διευθυντὴς τῆς ἐφημερίδος «ΕΘΝΙΚΗ ΦΛΟΓΑ», μέλος τῶν ἐθνικῶν ὁμάδων Ἑλλήνων Ἀνταρτῶν ΕΔΕΣ κατὰ τὴν κατοχὴ προσέρχεται καὶ δίνει τὸν νενομισμένο ὅρκο: «Ὁρκίζομαι νὰ πῶ τὴν ἀλήθεια καὶ μόνο τὴν ἀλήθεια σὲ ὁτιδήποτε μὲ ἐρωτήσουν δίχως φόβο καὶ δίχως προκατάληψη».

Ἐρ. Τί γνωρίζετε γιὰ τὸν στρατηγὸ Ζέρβα;

Ἀπ. Μέχρι Ἰουλίου 1942 συνελήφθηκε τέσσαρες ἢ πέντε φορές.

Ἐρ. Κάθε φορὰ ὡς τόσο τὸν ἀπέλυαν;

Ἀπ. Ναί· δὲν εἶχαν κανένα συγκεκριμένο στοιχεῖο ἐναντίον του, προσπαθοῦσαν ὅμως νὰ τὸν πτοήσουν. Μετὰ τὴν τελευταία σύλληψή του οἱ Ἰταλοὶ τὸν ὑποχρέωναν νὰ δίνη κάθε ἡμέρα τὸ «παρὼν» στὴν εἰδικὴ ὑπηρεσία τους.

Ἐρ. Πότε ὁ Συνταγματάρχης Ζέρβας ἐγκατέλειψε τὰς Ἀθήνας;

Ἀπ. Στὶς 23 Ἰουλίου 1942 διωκόμενος ἀπὸ τὴν Γερμανικὴ Γκεστάπο καὶ ἀπὸ τοὺς Ἰταλούς.

Ἐρ. Ποῦ πῆγε μετὰ τὴν ἀναχώρησή του ἀπὸ τὰς Ἀθήνας;

Ἀπ. Στὸ Βάλτο, ὀρεινὴ περιοχὴ νοτιοανατολικὰ τῆς Ἠπείρου.

Ἐρ. Ποῦ βρίσκεται ἡ Ἤπειρος;

Ἀπ. Ἡ Ἤπειρος κατέχει ὁλόκληρο τὸ Βορειοδυτικὸ τμῆμα τῆς Ἑλλάδος.

Ἐρ. Γιατί ὁ Συνταγματάρχης Ζέρβας διάλεξε τὴν περιοχὴ αὐτή;

Ἀπ. Γιατὶ τήν θεωροῦσε πιὸ πρόσφορη γιὰ τὸν ἀνταρτοπόλεμο.

'Ερ. Ποιά χρονικὴ περίοδο καθορίζετε, μάρτυς, ὡς τὴν πρώτη περίοδο τῆς δράσεως τοῦ ΕΔΕΣ;

'Απ. 'Εννοεῖτε τὸ Ε.ΔΕ.Σ. ὡς στρατιωτικῆς ἢ πολιτικῆς ὀργανώσεως.

'Ερ. Μᾶς ἐνδιαφέρει μόνον ἡ πολεμικὴ δρᾶσις τοῦ ΕΔΕΣ.

'Απ. Ἡ πρώτη περίοδος ἐκτείνεται ἀπὸ τὰ τέλη 'Ιουλίου 1942 ὥς τὶς 10 Ν)βρίου 1942.

'Ερ. Κατὰ τὸ χρονικὸ αὐτὸ διάστημα πόσοι ἄνδρες ὑπηρετοῦσαν στὴν ὀργάνωση Ε.Δ.Ε.Σ.;

'Απ. 'Εννοεῖτε στὶς ἀνταρτικὲς ὁμάδες· Γιατὶ ἡ πολιτικὴ ὀργάνωσις ἀριθμοῦσε ἤδη πολλὲς χιλιάδες ἑλλήνων.

'Ερ. Οἱ ἀνταρτικὲς ὁμάδες μᾶς ἐνδιαφέρουν.

'Απ. Ὁ Ζέρβας ξεκίνησε ἀκολουθούμενος ἀπὸ τέσσερες συντρόφους. Μ' αὐτούς, μὲ τοὺς δύο ἀδελφούς του, τὰ ἀνίψια του καὶ μερικοὺς γενναίους πατριῶτες τοῦ Βάλτου, συγκρότησε τὴν πρώτη ὁμάδα του.

Στὶς 23 'Οκτωβρίου τοῦ 1942, ὅταν ἄρχισε ἡ πρώτη μάχη τοῦ Ζέρβα ἐναντίον τῶν 'Ιταλῶν, ἡ ἀνταρτικὴ δύναμίς του ἀριθμοῦσε συνολικῶς 98 ἄνδρες.

'Ερ. Καὶ ποιά ἦταν ἡ στρατιωτικὴ σύνθεσις τῆς δυνάμεως αὐτῆς;

'Απ. Πολὺ ἁπλῆ. Ἡ δύναμίς του ἦταν κατανεμημένη σὲ ὁμάδες ποὺ ἡ κάθε μιά της εἶχε ἐπὶ κεφαλῆς ἕνα ἀξιωματικὸ ἢ ὑπαξιωματικὸ ἢ κάποιον ψυχωμένον καὶ ἔξυπνο χωρικό. Μάλιστα ἕνας ἀπὸ τοὺς καλύτερους ἀρχηγοὺς ὁμάδος ἢ καπετάνιος ἦταν ἕνας παπᾶς ὁ Σπῦρος Ζαφείρης. Ὅλοι αὐτοὶ ὑπακούανε τυφλὰ στὸν Ζέρβα.

'Ερ. Οἱ ἀξιωματικοὶ ἢ ὑπαξιωματικοί, ποὺ ἀναφέρατε, φοροῦσαν στολή;

'Απ. Μάλιστα ὅσοι ἀπ' αὐτοὺς κατώρθωσαν νὰ τὴν πάρουν μαζί τους στὸ βουνό. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ εἶχαν φυλάξει τὴ στολή τους τῆς ἐποχῆς τοῦ πολέμου ἐναντίον τοῦ ἄξονος.

'Ερ. 'Εννοεῖτε τὴν κανονικὴ στολὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ;

Μάλιστα.

'Ερ. Τί φοροῦσαν οἱ ἄνδρες ἀντάρτες;

'Απ. Οἱ περισσότεροι πολιτικά. Ὑπῆρχαν ὅμως καὶ χωροφύλακες, ποὺ εἶχαν προσχωρήσει στὶς ἀνταρτικὲς ὁμάδες. Αὐτοὶ φοροῦσαν τὴ στολή τους. Μερικοὶ τέλος ἀπὸ τοὺς ἀντάρτες φοροῦσαν στολὴ φαντάρων. Ἦταν στολή τους τοῦ πολέμου, ποὺ τὴν εἶχαν κρύψει μετὰ τὴν συνθηκολόγηση τοῦ 'Απριλίου 1941.

'Ερ. Οἱ ἄνδρες ἔφεραν κανένα εἰδικὸ διακριτικὸ σῆμα;

'Απ. Οἱ ἀξιωματικοὶ ποὺ εἶχαν τὴν στολή τους καὶ οἱ χωροφύλακες τὸ Ἑλληνικὸ ἐθνόσημο, οἱ ἄλλοι τίποτε.

'Ερ. Δὲν μοῦ λέτε μάρτυς, ὁ Ζέρβας ἄλλαξε ποτὲ τὸν βαθμό του, δηλαδὴ ἔλαβε ἄλλο στρατιωτικὸ τίτλο ἀνώτερο ἀπὸ τὸν βαθμὸ τοῦ συνταγματάρχου;

'Απ. Ἡμεῖς τὸν ἀποκαλούσαμε πάντα Στρατηγό· ὡς τόσο ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ὕστερα ἀπὸ συνεννόηση μὲ τὸ Στρατηγεῖο τῆς Μέσης 'Ανατολῆς τὸν προήγαγε γιὰ τὶς ὑπηρεσίες του στὴν Πατρίδα καὶ τὸν Συμμαχικὸ ἀγῶνα στὸν βαθμὸ τοῦ Ὑποστρατήγου.

'Ερ. Τί μέτρα ἔλαβαν οἱ ἀρχὲς κατοχῆς ὅταν ὁ Ζέρβας ἐξαφανίσθηκε ἀπὸ τὴν 'Αθήνα;

'Απ. Κινητοποιήθηκαν ὅλες οἱ ἀστυνομικὲς ὑπηρεσίες, εἰδοποιήθηκαν ὅλα τὰ μπλὸκ νὰ τὸν συλλάβουν. Σὲ λίγο ὅταν καταδόθηκε ἀπὸ προδότες πὼς ὁ Ζέρβας ἦταν ἐπὶ κεφαλῆς ἀνταρτῶν στὸ βουνό, οἱ 'Ιταλοὶ πιάσανε τὴν γυναίκα του καὶ τὸν ἀδελφό του καὶ τοὺς κλείσανε σὲ στρατόπεδα συγκέντρωσης στὴν 'Ιταλία. 'Ακόμα καὶ ἡ ἐκκλησία διατάχθηκε νὰ τὸν ἀφορίση.

'Ερ. Οἱ ἀρχὲς κατοχῆς προσφέρανε ποτὲ χρηματικὴ ἀμοιβὴ γιὰ τὴ σύλληψή του ἢ τὴν παροχὴ πληροφοριῶν ἀναφορικὰ μὲ τὸ λημέρι του;

'Απ. Αὐτὸ συνέβη κατὰ τὰ τέλη Ν)βρίου εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνατίναξη τῆς γέφυρας τοῦ Γοργοπόταμου. Οἱ ἀρχὲς κατοχῆς προσφέρανε (100) ἑκατὸ ἑκατομμύρια δραχμὲς σὲ χρῆμα ἢ τρόφιμα σὲ ὁποιονδήποτε ποὺ θὰ παρεῖχε πληροφορίες ποὺ θὰ ὁδηγοῦσαν στὴν σύλληψη τοῦ Ζέρβα.

'Ερ. Εἴδατε μὲ τὰ μάτια σας τὴν ἐπικήρυξη αὐτή;

'Απ. Μάλιστα. Όλοι οἱ ἕλληνες τὴν εἶδαν. Θέτω μάλιστα ὑπ' ὄψιν τοῦ Δικαστηρίου καὶ τὴ σχετικὴ φωτοτυπία. Ἡ ἐπικήρυξη εἶχε τοιχοκολληθῆ σ' ὅλους τοὺς δρόμους καὶ τὶς πλατεῖες τῶν 'Αθηνῶν καὶ σ' ὅλες τὶς πόλεις καὶ τὰ χωριὰ τῆς Ἑλλάδος. Εἶναι σπάνιος καὶ μοναδικὸς τίτλος τιμῆς.

'Ερ. Μάρτυς, πότε ἔδωκε τὴν πρώτη μάχη ἐναντίον τῶν κατακτητῶν ἡ ὀργάνωση Ζέρβα;

'Απ. 'Από τὶς 23 'Οκτωβρίου ὡς τὶς 10 Ν)βρίου τοῦ 1942 στὴν περιοχὴ Σκουληκαριᾶς — Κλειδίου Ἄρτας.

'Ερ. Τί ἐχθρικὴ δύναμη ἀντιμετωπίσανε τότε οἱ ἀντάρτες τοῦ Ζέρβα;

'Απ. Τέσσερα 'Ιταλικὰ τάγματα.

'Ερ. Πόσους ἄνδρες εἴπατε ὅτι εἶχε τότε ὁ Ζέρβας;

'Απ. (98) ἐνενήντα ὀκτώ.

'Ερ. Μάρτυς, μπορεῖτε νὰ μοῦ καθορίσετε τὴν δεύτερη χρονικὴ περίοδο στὴν ἱστορία τῆς ὀργάνωσης Ε.Δ.Ε.Σ.;

'Απ. 'Από τὶς 26 'Οκτωβρίου 1942 ὅταν ὁ Ζέρβας ἔλαβε τὸ μήνυμα τοῦ ταξιάρχου ΕΝΤΥ νὰ σπεύση στὴν Γκιώνα γιὰ νὰ τὸν βοηθήση, νὰ ἀνατινάξη μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες γέφυρες τῆς περιοχῆς Λαμίας ὡς τὰ τέλη Δεκέμβρη 1942.

'Ερ. Καὶ τώρα, μάρτυς, ξαναγυρίζοντας στὴν πρώτη περίοδο τῆς δράσεως τοῦ Ε.Δ.Ε.Σ. ὡς μαχητικῆς ὀργάνωσης θὰ σᾶς παρακαλέσω νὰ μὲ πληροφορήσετε ποῦ εἶχε ἐγκατεστημένο τότε τὸ ἀρχηγεῖο του ὁ Ζέρβας.

'Απ. Στὸ χωριὸ Μεγαλόχαρη ἢ Μπότση.

'Ερ. Τὸ χωριὸ αὐτὸ βρίσκεται κοντὰ στὰ Γιάννινα;

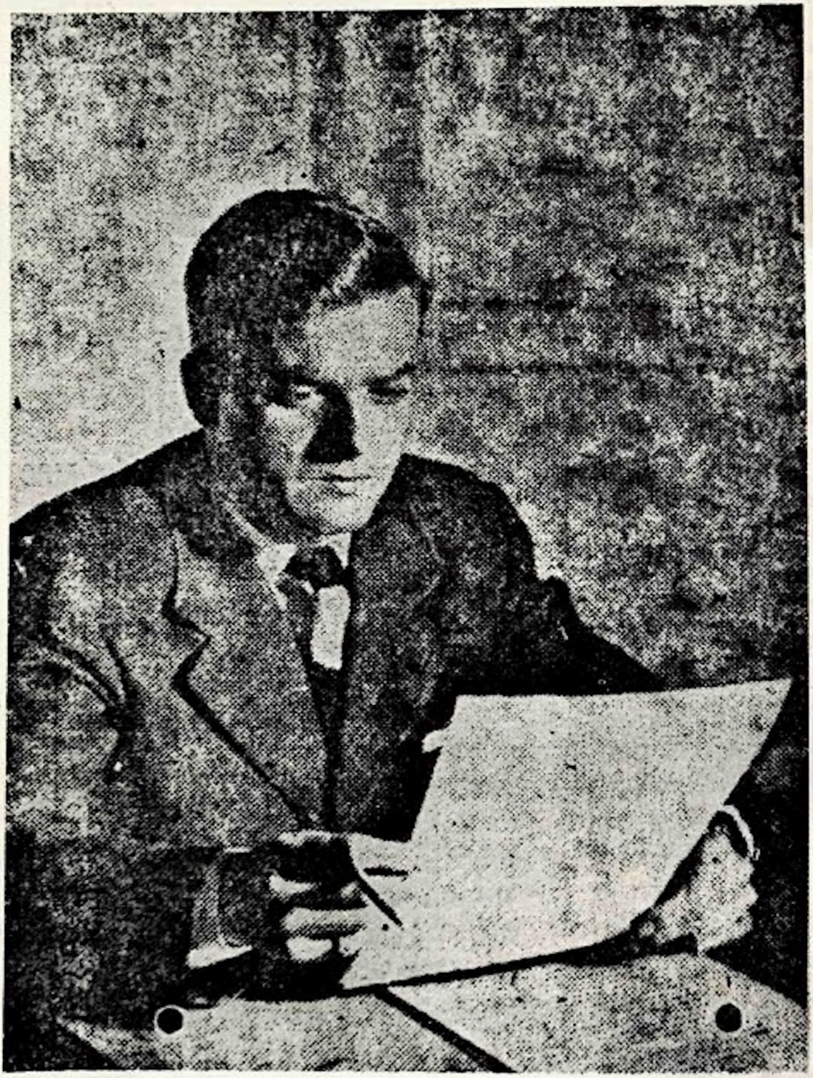
'Απ. Ὄχι, τὸ χωριὸ αὐτὸ βρίσκεται στὸ νοτιώτερο μέρος τῶν Ροδοβυζίων τῆς Ἄρτας.

'Ερ. Τί ἐντύπωση ἔκαμε στοὺς Βρεττανοὺς ἡ ἀνατίναξη τῆς γέφυρας τοῦ Γοργοπόταμου;

'Απ. Εὐθὺς ἀμέσως ἄρχισαν νὰ μᾶς στέλουν ἐφόδια, ὅπλα, πυρομαχικὰ καὶ ἱματισμό. Καὶ ἀπὸ τότε Βρεττανικὴ ἀποστολὴ ἐγκαταστάθηκε στὸ 'Αρχηγεῖο.

'Ερ. 'Επὶ πόσο χρόνο διάρκησε ὁ ἀγὼν μὲ τοὺς 'Ιταλούς;

'Απ. Σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα ὁ ἀγὼν κατὰ τῶν 'Ιταλῶν συνεχίσθηκε ὁλοὲν τραχύτερος. Κατὰ τοὺς μῆνες Μάϊο καὶ

Ὁ Ἀμερικανὸς εἰσαγγελεὺς Θεόδωρος Φεϋστερμάχερ, ποὺ διετύπωσε κατηγορητήριο ἐναντίον τοῦ στρατηγοῦ Λάνζ τῆς Ἠπείρου.

'Ιούνιο εἶχε καταστῆ ἔκδηλο πῶς οἱ 'Ιταλοὶ δὲν μποροῦσαν νὰ κρατηθοῦν στὴν "Ηπειρο.

Στὸ χρονικὸ διάστημα μεταξὺ 20 'Ιουνίου καὶ 'Ιουλίου 1943 ἰσχυρὰ Γερμανικὰ τμήματα ἄρχισαν νὰ κατεβαίνουν ἀπὸ τὴν 'Αλβανία καὶ διὰ Λεσκοβικίου νὰ εἰσέρχωνται στὸ 'Ηπειρωτικὸ ἔδαφος τῆς περιοχῆς Κόνιτσας. 'Αμέσως οἱ Γερμανοὶ ἄρχισαν νὰ ἐφαρμόζουν τακτικὴ ἐξόντωση τῶν ἀμάχων. Λίγες μόνον ὧρες μετὰ τὴν εἴσοδό τους σὲ ἑλληνικὸ ἔδαφος εἶχαν κάψει τὸ 'Αηδονοχώρι, τὸ Σάνοβο καὶ ἄλλα χωριά. Στὶς 10 'Ιουλίου οἱ Γερμανικὲς δυνάμεις προσέβαλαν τὸ 'Αρχηγεῖο 'Ηπείρου τῶν Ε.Ο.Ε.Α. "Ετσι ἄρχισε ἡ μάχη καὶ μὲ τοὺς Γερμανούς.

ΔΙΚΑΣΤΗΣ ΜΠΟΥΡΚΕ:

'Ο μάρτυς νὰ συνεχίσῃ· καὶ συνεχίζει μετὰ προηγηθέντα διάλογο μὲ τὴν Γερμανικὴ ὑπεράσπιση.

ΜΑΡΤΥΣ: "Εχομε ἔγγραφα ἐπίσημα στὴν 'Αθήνα, ποὺ ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ Γερμανοὶ ἀπέλυαν ἀπὸ τὶς φυλακές τους ἡγετικὰ στελέχη τοῦ Κ.Κ.Ε., ἱκανὰ νὰ ἐξυπηρετήσουν μὲ τὴ δράση τους τὰ σχέδια καὶ τοὺς σκοποὺς τῶν ἀρχῶν κατοχῆς.

'Επὶ παραδείγματι ὕστερα ἀπὸ αἴτηση τῶν Βουλγάρων οἱ Γερμανοὶ ἀφῆκαν ἐλεύθερο τὸν κομμουνιστὴ ἡγέτη καὶ αὐτονομιστὴ Τζίμα ποὺ διεδραμάτισε ἐν συνεχείᾳ ρόλο στὴν ὀργάνωση τοῦ Ε.Α.Μ. Καὶ ἄλλα παρόμοια ἔχω νὰ καταθέσω. Κύριε συνήγορε οἱ συμπατριῶτες σας Γερμανοὶ σκοτώσανε κάθε ἕλληνα πολίτη χωρὶς τὴν παραμικρὴ διάκριση πολιτικῶν πεποιθήσεων, φρονημάτων καὶ ἰδεολογίας. "Οταν καταλαβαίνανε πῶς ἤθελες νὰ ἀγωνισθῇς γιὰ τὴν 'Ελλάδα σὲ σκοτώνανε. 'Επίσης μετέρχονταν κάθε ἐγκληματικὸ μέσο γιὰ νὰ διαφθείρουν συνειδήσεις καὶ ἐπιστράτευαν κάθε ἐγκληματικὸ στοιχεῖο ἀδιαφορώντας ἂν τὰ ὄργανά τους αὐτὰ ἦταν κομμουνιστὲς ἢ παρίσταναν τὸν βασιλόφρονα ἢ τοὺς δημοκράτες.

ΦΕΝΣΤΕΡΜΑΓΕΡ: Κύριε πρόεδρε θὰ μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ παρατηρήσω ὅτι ἀπομακρυνόμεθα πολὺ ἀπὸ τὸ κύριο θέμα.

'Ερ. Πάντως, κύριε μάρτυς, παραδέχεσθε πῶς ὑπῆρχαν διαφωνίες μεταξὺ Ε.Δ.Ε.Σ. καὶ Ε.Α.Μ.

ΔΙΚΑΣΤΗΣ ΜΠΟΥΡΚΕ: Τὸ ἐρώτημά σας εἶναι ἐντελῶς περιττὸ κύριε συνήγορε.

ΜΥΛΕΡ ΤΟΡΚΩΒ· συνήγορος: Κύριε μάρτυς ἤσαστε προσωπικὸς σύμβουλος τοῦ Στρατηγοῦ Ζέρβα καὶ φορούσατε στολή. Ποιός ἦταν ὁ βαθμός σας.

Τριανταφυλλίδης, μάρτυς: Ἤμουνα ἁπλὸς ἀντάρτης.

Ἐρ. Τί βαθμὸ εἴχατε;

Ἀπ. Ἀσφαλῶς εἴχαμε βαθμούς· ἐγὼ ὅμως ἤμουνα διευθυντὴς τοῦ Γραφείου Τύπου.

Ἐρ. Κύριε μάρτυς, μᾶς εἴπατε πὼς φορούσατε στολή, πρέπει συνεπῶς νὰ εἴχατε κάποιο βαθμό. Τὸν βαθμὸ αὐτὸ θέλω νὰ μοῦ πῆτε.

Ἀπ. Μὰ σᾶς εἶπα ἤμουνα ἁπλὸς στρατιώτης.

Ἐρ. Δηλαδὴ βρισκόσασταν στὴν κατώτατη βαθμίδα τῆς στρατιωτικῆς ἱεραρχίας.

Ἀπ. Μάλιστα. Σᾶς φαίνεται μήπως περίεργο; Ἴσως ἐπειδὴ σεῖς εἶσθε συνηθισμένοι στὶς κορδέλλες, τὰ γαλόνια καὶ τὰ παράσημα.

Ἐρ. Κύριε Μάρτυς σὲ τί θέματα συμβουλεύατε τὸν Στραγὸ Ζέρβα;

Ἀπ. Στὰ θέματα τῆς ἁρμοδιότητός του. Σὲ ζητήματα σχετικὰ μὲ τὸν τύπο, τὴν διαφώτιση, τὴν ἐθνικὴ πολιτική.

Ἐρ. Κύριε μάρτυς, μᾶς εἴπατε προτύτερα πὼς ὁ Στρατηγὸς Ζέρβας ἐπέστρεψε στὴν Ἀθήνα τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1945. Γιατί τόσο ἀργά; Οἱ ἐχθροί σας οἱ Γερμανοὶ εἶχαν φύγει ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1944.

ΔΙΚΑΣΤΗΣ ΜΠΟΥΡΚΕ: Ὁ μάρτυς θυμᾶται καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον τί εἶπε. Ἂς ἀπαντήση στὸ ἐρώτημα ὅσο τὸ δυνατὸν συντομώτερα.

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΙΔΗΣ, μάρτυς: Τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1945 οἱ ἐθνικὲς ὁμάδες ἑλλήνων ἀνταρτῶν τοῦ Ζέρβα ἀποστρατεύθηκαν σύμφωνα μὲ τὴ διαταγὴ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβέρνησης. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς ἀντάρτες ἀνῆκαν σὲ κλάσεις ποὺ εἶχαν κληθῆ ἀπὸ τὰ ὅπλα καὶ ὅσοι ἄλλοι ἐπιθυμοῦσαν νὰ ὑπηρετήσουν ἐθελοντικῶς συγκεντρώθηκαν στὴν Κέρκυρα, ὅπου συγκροτήθηκε μὲ ἰδικούς μας ἄνδρες ἀποκλειστικῶς ἡ Μεραρχία Ἠ-

πείρου. Δὲν ἔχω νὰ προσθέσω τίποτε ἄλλο. Θὰ παρατηρήσω μόνον πὼς ἡ συζήτησις στὴν ὁποία θὰ ἐπιθυμοῦσε νὰ μὲ παρασύρη ὁ συνήγορος δὲν ἔχει τὴν παραμικρὴ σχέση μὲ τὴν παρουσία μου ἐδῶ.

ΔΙΚΑΣΤΗΣ ΜΠΟΥΡΚΕ: Θὰ παρακαλέσω τὸν μάρτυρα νὰ ἀποφεύγη τὶς παρατηρήσεις καὶ τὰ σχόλια. Ἁρμόδιο νὰ ἐλέγχη τὴν τακτικὴ τοῦ συνηγόρου εἶναι μόνον τὸ Δικαστήριο.

ΜΥΛΕΡΤΟΡΚΩΒ: Κύριε μάρτυς, μήπως οἱ συμμορίες τοῦ ΕΑΜ ἠμπόδισαν νὰ ἐπιστρέψη, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν Γερμανῶν, στὰς Ἀθήνας;

ΦΕΝΣΤΕΡΜΑΧΕΡ: Διαμαρτύρομαι κύριε Πρόεδρε· Δὲν βλέπω πραγματικὰ τί σχέση μπορεῖ νὰ ἔχη τὸ ἐρώτημα αὐτὸ μὲ τὸ θέμα ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ.

ΔΙΚΑΣΤΗΣ ΜΠΟΥΡΚΕ: Ἡ ἔνστασις δεκτή· ἄν ἔχη ἄλλο ἐρώτημα ὁ κ. συνήγορος νὰ τὸ ὑποβάλη.

ΜΥΛΕΡ ΤΟΡΚΩΒ: Κύριε μάρτυς, εἶναι ἀλήθεια πὼς ὁ Στρατηγὸς Ζέρβας εἶναι ὑπουργὸς τῆς Δημοσίας τάξεως τῆς σημερινῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως;

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΙΔΗΣ, μάρτυς: Μάλιστα.

Ἐρ. Κύριε μάρτυς, γιατί ἱδρύθηκε ὑπουργεῖο Δημοσίας Τάξεως στὴν Ἑλλάδα;

ΦΕΝΣΤΕΡΜΑΧΕΡ: Ἀντιτίθεμαι στὸ ἐρώτημα αὐτὸ κ. Πρόεδρε, δὲν νομίζω ὅτι βρίσκεται στὸν κύκλο τῶν ἐρωτήσεων ποὺ διέγραψε σαφῶς κατὰ τὴν ἐξέταση τοῦ μάρτυρος ἡ κατηγοροῦσα ἀρχή.

ΜΥΛΕΡ ΤΟΡΚΩΒ: Κύριε πρόεδρε, τὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὴ δράση τοῦ Ε.Δ.Ε.Σ. καὶ τοῦ Ε.Α.Μ.

ΔΙΚΑΣΤΗΣ ΜΠΟΥΡΚΕ: Πολὺ καλὰ θὰ ἀκούσουμε τὴν ἀπάντηση.

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ, μάρτυς: Μὰ τὸ Ὑπουργεῖο Δημοσίας Τάξεως δὲν ἱδρύθηκε τώρα, ἀλλὰ πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο, τὸ 1936.

ΜΥΛΛΕΡ ΤΟΡΚΩΒ: Δὲν μποροῦσε νὰ καταργηθῆ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Γερμανῶν ἢ μήπως ἡ κατάστασις κρίθηκε ἐπισφαλὴς καὶ γιατὶ ἦταν ἐπισφαλής.

ΦΕΝΣΤΕΡΜΑΧΕΡ: Κύριε Πρόεδρε, ἀντιτίθεμαι στὸ ἐρώτημα αὐτό.

ΔΙΚΑΣΤΗΣ ΜΠΟΥΡΚΕ: Ἡ ἔνστασις δεκτή. Ἐπηκολούθησε διαλογικὴ ἀντίθεση τοῦ συνηγόρου.

ΜΥΛΕΡ ΤΟΡΚΩΒ: καὶ τοῦ δικαστοῦ Μποῦρκε ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀπαγορεύονται ἐρωτήσεις τῶν δικηγόρων σὲ θέματα ποὺ εἶναι ἐκτὸς τοῦ κύκλου τῆς ὑποθέσεως τῆς δίκης.

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΦΑΣΙΣ ΤΗΣ ΜΑΧΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗ

ΛΑΤΕΡΝΣΕΡ: Κύριε μάρτυς, δηλώσατε πρὶν ἀπὸ λίγο πὼς οἱ Γερμανοὶ τυφέκιζαν τοὺς ΕΔΕΣΙΤΕΣ ποὺ ἔπιαναν αἰχμαλώτους.

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ: Μάλιστα μπορῶ νὰ σᾶς ἀναφέρω ἀμέσως ὀνόματα, ἡμερομηνίες, τοποθεσίες.

Ἐρ. Πῶς γνωρίζετε τὸ γεγονὸς αὐτό; ἔχετε ἰδῆ θανατώσεις αἰχμαλώτων ἀπὸ Γερμανούς;

Ἀπ. Ἔχω ἰδῆ ἐπανειλημμένως τὰ κορμιὰ τῶν ἐκτελεσθέντων.

Ἐρ. Σᾶς ἐρωτῶ, ἂν εἴδατε μὲ τὰ μάτια σας Γερμανοὺς νὰ τυφεκίζουν Ἐδεσίτες αἰχμαλώτους.

Ἀπ. Θὰ σᾶς ἀναφέρω μιὰ περίπτωση κ. συνήγορε καὶ ἴσως καταλάβετε. Ἂς ὑποθέσουμε πὼς ἕνα μαχόμενο τμῆμα τοῦ ΕΔΕΣ βρίσκεται ὑποχρεωμένο νὰ ὑποχωρήση καὶ ὅτι ἐξαναγκάστηκε κατὰ τὴν ὑποχώρησή του νὰ ἐγκαταλείψη τοὺς τραυματίες του σὲ κάποιο χωριό. Τὸ χωριὸ αὐτὸ καταλαμβάνεται ἀπὸ τοὺς Γερμανούς. Σὲ λίγο ὅμως, τὴν ἐπομένη οἱ ἐθνικὲς ὁμάδες ἐξαπολύουν ἀντεπίθεση καὶ ἐκδιώκουν τοὺς Γερμανοὺς ἀπὸ τὴν περιοχή. Ξαναπερνώντας ἀπὸ τὸ χωριὸ οἱ ἀντάρτες βρῆκαν τοὺς τραυματίες συναδέλφους των σφαγμένους.

Ποιοί κατὰ τὴν γνώμη σας τοὺς ἔσφαξαν κ. συνήγορε;

Ἀπ. Θὰ μποροῦσα νὰ σᾶς ἀναφέρω τὰ ὀνόματα καὶ τὶς διευθύνσεις αὐτοπτῶν μαρτύρων, ἀνθρώπων ποὺ διέφυγαν

σὰν ἀπὸ θαῦμα τὸν θάνατο καὶ ποὺ παρηκολούθησαν τέτοιες σκηνὲς κρυμμένοι. Θέλετε ὀνόματα καὶ ἡμερομηνίες κ. συνήγορε;

Ἐρ. Σεῖς πάντως ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως δὲν ἔχετε γνώση τῶν πραγμάτων.

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ μάρτυς: Τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ περίφημοι πολεμισταί σας τῆς Ἐντελβάϊς πιάσανε τραυματία Ἐδεσίτη κοντὰ στὸ Τετράκωμο Τζουμέρκων, τὸν ἥρωα Καλιάτσο, ὅτι τὸν ἀκρωτηριάσανε καὶ τὸν θανατώσανε μὲ τρομερὰ καὶ πρόστυχα βασανιστήρια, τὸ γεγονὸς αὐτὸ θὰ μείνη γεγονὸς εἴτε τὸ θέλετε εἴτε δὲν τὸ θέλετε.

Ὅπως ἔγκλημα αἰώνιο, ἀτιμωτικὸ γιὰ σᾶς θὰ μείνη ἡ δολοφονία τοῦ τραυματία Μπάλλα καὶ τῶν ἄλλων λαβωμένων παλληκαριῶν, ποὺ πέσανε στὰ χέρια σας στὴν μάχη τῶν Τζουμέρκων καὶ ἂν ποτὲ ἔρθετε στὴν Ἑλλάδα κ. συνήγορε, θὰ σᾶς πάρω νὰ σᾶς ἀνεβάσω στὰ Τζουμέρκα γιὰ νὰ ἰδῆτε μὲ τὰ μάτια σας τὰ μαυρισμένα ἐρείπια τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Ἁγίας Κυριακῆς, σκηνῆς τοῦ ἀπαισιωτέρου ἐγκλήματος, ποὺ διέπραξαν οἱ ἄνθρωποι. Ἐκεῖ εἴχαμε ἐγκαταστήσει τοὺς βαρέως τραυματίες μας, ἐκείνους ποὺ ἦταν ἀδύνατη ἡ διακόμισή τους, οἱ Γερμανοὶ τοὺς κάψανε ὅλους ζωντανοὺς μαζὶ μὲ τὶς ἀδελφὲς καὶ τὶς μητέρες τους. Ἔχω ἐδῶ τὸ ραδιογράφημα ποὺ ἀναφέρει στὸ Σ.Μ.Α. τὴν φρικαλέα πράξη.

ΔΙΕΡΜΗΝΕΥΣ ΣΙΜΑΧ: Κύριε πρόεδρε, ὁ μάρτυς μὲ πληροφόρησε πὼς ἐπιθυμεῖ νὰ προβῆ σὲ μιὰ δήλωση.

ΔΙΚΑΣΤΗΣ ΜΠΟΥΡΚΕ: ἂν ἐγκρίνη ὁ κ. ΦΕΝΣΤΕΡΜΑΧΕΡ.

ΦΕΝΣΤΕΡΜΑΧΕΡ (εἰσαγγελεύς): Τί ἐπιθυμεῖτε νὰ προσθέσετε κ.μάρτυς;

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ: Θὰ ἤθελα νὰ ὁμιλήσω γιὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Κέρκυρας ἀπὸ τὴν Γερμανικὴ ἀεροπορία σύμφωνα μὲ διαταγὴ τοῦ στρατηγοῦ ΛΑΝΖ.

Ἐπίσης θὰ ἤθελα νὰ μιλήσω γιὰ τὴν σφαγὴ τῶν Λιγγιάδων. Τέλος θέλω νὰ τονίσω τὸ γεγονὸς ὅτι τὴν Ἤπειρο, ὅπου δροῦσαν μόνον δυνάμεις τοῦ Ζέρβα, τὴν ἔκαψαν ὅλη οἱ ΓΕΡΜΑΝΟΙ, οἱ ΓΕΡΜΑΝΟΙ τοῦ ΛΑΝΖ.

ΦΕΝΣΤΕΡΜΑΧΕΡ: Νομίζω, κ. μάρτυς, ὅτι τὸ δικαστήριο ἔχει διαφωτισθῆ πλήρως ἐπὶ τῶν θεμάτων αὐτῶν. Τώρα ζητῶ νὰ πληροφορηθοῦμε γιὰ τὰ ἑξῆς:

Μπορεῖτε νὰ μᾶς δώσετε μερικὲς πληροφορίες γιὰ τὸ παρελθὸν καὶ τὴ δράση τοῦ ΖΕΡΒΑ ὡς στρατιωτικοῦ;

Ἀπάντ. Κατὰ τοὺς πολέμους 1912 καὶ 1913 ὑπηρέτησε ὡς ἐθελοντὴς καὶ τραυματίσθηκε τρεῖς φορὲς σὲ μάχες ἐναντίον τῶν Τούρκων καὶ τῶν Βουλγάρων. Προήχθη σὲ λοχία τῶν εὐζώνων ἀπὸ τοὺς ὁποίους συγκροτοῦνταν τὰ πιὸ διαλεχτὰ τμήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἀργότερα εἰσῆλθε στὴ σχολὴ Εὐελπίδων. Κατὰ τὸν πρῶτο Παγκόσμιο πόλεμο ὡς ἀξιωματικὸς πλέον ἔσπευσε μὲ τὸ λόχο του ποὺ διοικοῦσε τότε νὰ πολεμήση στὸ πλευρὸ τῶν Γάλλων. Οἱ Γάλλοι τοῦ ἀπένειμαν τὸν πολεμικὸ σταυρὸ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης.

Ἀργότερα διακρίθηκε καὶ στὸ Μικρασιατικὸ μέτωπο καὶ ἐφημίζετο ὡς ὁ γενναιότερος ἀξιωματικὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

Ἐρώτ. Ποία ἦταν ἡ δύναμις τῶν ἀνταρτικῶν ὁμάδων τοῦ Ζέρβα ἀπὸ τὸν Ἰούλιο μέχρι ἀρχὰς Ὀκτωβρίου 1943.

Ἀπάντ. Στὶς 7 Ὀκτώβρη 1943 σύμφωνα μὲ τὶς καταστάσεις τροφοδοσίας καὶ τὶς ἀναφορὲς διοικητῶν, ποὺ ἔχω στὰ χέρια μου, ἡ συνολικὴ δύναμις τῶν ὁμάδων Ζέρβα στὴ Δυτικὴ καὶ Κεντρικὴ Ἑλλάδα καὶ τὴ Ρούμελη ἔφθανε τὶς 16.000.

Ἐρώτ. Γνωρίζετε ποιές Γερμανικὲς δυνάμεις ἀντιμετωπίσατε στὸ διάστημα αὐτό;

Ἀπάντ. Κυρίως εἴχαμε νὰ ἀντιμετωπίσουμε δυνάμεις τῆς ὀρεινῆς Μεραρχίας τοῦ στρατηγοῦ ΣΤΕΤΝΕΡ τὴν ἐπίλεκτη «Ἐντελβάϊς».

Ἐρώτ. Γνωρίζετε σὲ τί σῶμα στρατοῦ ἀνῆκε ἡ Ι ὀρεινὴ Μεραρχία;

Ἀπάντ. Δὲν ἀργήσαμε νὰ πληροφορηθοῦμε πὼς εἶχε ἀνατεθῆ ὑπὸ τὸ 22ον Σῶμα Στρατοῦ ποὺ εἶχε ἐγκατασταθῆ στὰ Γιάννινα.

Ἐρώτ Γνωρίζετε ποιός ἦταν ὁ διοικητὴς τοῦ 22ου Σώματος.

Ἀπάντ. Ὁ Στρατηγὸς ΛΑΝΖ.

Ἐν συνεχείᾳ ἔγινε ἐξονυχιστικὸς ἔλεγχος ἐκ μέρους τῶν συνηγόρων περὶ δῆθεν συνεργασίας ΖΕΡΒΑ μὲ ΛΑΝΖ περὶ τῶν μαχῶν ποὺ δόθηκαν κατὰ τῶν Γερμανῶν στὰ Τζουμέρκα, Μέτσοβο, Σούλι, Γιάννινα, Ἡγουμενίτσα, Φιλιάτες, Παραμυθιά, Ἅη Γεώργη Φιλιππιάδος καὶ ἀλλαχοῦ.

Ὁ μάρτυς Τριανταφυλλίδης ἔδιδε στοιχεῖα θετικά, ἀποστομωτικά, Ἡμερομηνίες, ἀριθμούς, τοποθεσίες.

Ἐρώτ. συνηγόρου ΜΥΛΕΡ ΤΟΡΓΚΩΒ:

Ἐκεῖνο ποὺ ζητῶ νὰ πληροφορηθῶ, κ. μάρτυς, εἶναι: Ποία ἡ σχέσις συνεργασίας ἢ μὴ ΕΔΕΣΙΤΩΝ καὶ ΕΑΜ, ποία ἡ στάσις τῶν Γερμανῶν ἔναντι Ζέρβα ἢ ΕΛΑΣ κ.λ.π.;

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΙΔΗΣ, μάρτυς: Ἐκεῖνο ποὺ θέλω νὰ τονίσω, ἐκεῖνο ποὺ διακηρύττω καὶ μπορῶ νὰ τὸ ἀποδείξω εἶναι ὅτι οἱ Γερμανοὶ δὲν πολέμησαν ποτὲ τοὺς Ἕλληνες κομμουνιστές, ἐπειδὴ ἦταν κομμουνισταί. Οἱ Γερμανοὶ πολεμοῦσαν καὶ προσπαθοῦσαν νὰ ἐξοντώσουν κάθε Ἕλληνα πατριώτη, ποὺ ἀγωνίζονταν γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς Πατρίδος του. Ἀπ'ἐναντίας πολὺ ὀλίγο τοὺς ἐνδιέφερε ἂν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν τακτική τους καὶ τὶς ἐνέργειές τους τοὺς βοηθοῦσαν ἦταν κομμουνισταί. Δὲν ἐδίσταζαν οὔτε στιγμὴ νὰ χρησιμοποιήσουν κομμουνιστὲς ἢ νὰ βοηθήσουν τὸν κομμουνισμὸ ἢ νὰ συμμαχίσουν μαζί τους. Ἔχω μαζί μου τὰ ἐπίσημα πρακτικὰ τῆς δίκης γιὰ τὴν προδοσία τῶν Ἐαμιτῶν στὴν Ἀραχωβίτσα. Ἕνας ὑπεύθυνος τοῦ Ε.Α.Μ. καταδικάστηκε, γιατὶ στὶς 16 Ὀκτωβρίου 1943 ὁδήγησε τὰ τμήματα τοῦ στρατηγοῦ ΛΑΝΖ στὸ σημεῖο, ὅπου εἶχε καταυλισθῆ μία ὁμάδα τοῦ Ε.Δ.Ε.Σ. Οἱ Γερμανοὶ ἐκύκλωσαν καὶ ἐξοντώσανε τὴν ὁμάδα μας χάρις στὴν προδοσία τοῦ ,Εαμίτη αὐτοῦ. Ἐπίσης πρέπει νὰ ἀποκαλύψω ὅτι ἡ πρεσβεία τοῦ Στρατηγοῦ ΛΑΝΖ, ποὺ ἐπισκέφθηκε τὸ ἀρχηγεῖο μας στὶς ἀρχὲς Ὀκτωβρίου τοῦ 1943 εἶχε καὶ ἐντολὴ νὰ πάῃ καὶ στὴν ἕδρα τῆς VIII Μεραρχίας τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. καὶ νὰ προτείνῃ ἀνακωχὴ στοὺς κομμουνιστὰς καὶ σύμπραξη ἐναντίον τοῦ Ζέρβα. Οἱ Ἐλασῖτες δέχθηκαν τὴν Γερμανικὴ πρόταση. Ἔχω ἐδῶ διαταγὴ μεράρχου τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. πρὸς τὶς μονάδες του νὰ ἀποφύγουν κάθε σύγκρουση μὲ τοὺς Γερμανούς.

ΣΑΟΥΤΕΡ: συνήγορος ὑπερασπίσεως: Θέλω νὰ ξεκαθαρίσω ἕνα ζήτημα· ἐπιμένω νὰ πληροφορηθῶ, ἂν ὁ Στρατηγὸς ΛΑΝΖ πρότεινε στὸν Στρατηγὸ Ζέρβα νὰ σταματήσουν οἱ ἐχθροπραξίες μεταξὺ Γερμανικῶν δυνάμεων καὶ Ἐθνικῶν ὁμάδων γιὰ νὰ μὴν ὑποστῇ συμφορὲς συνεπείᾳ ἐπιχειρήσεων καὶ μαχῶν ὁ ἄμαχος πληθυσμός.

Καὶ ἐρωτῶ, κ. μάρτυς, ἦταν ἢ δὲν ἦταν αὐτὴ ἡ πρότασις τοῦ Στρατηγοῦ ΛΑΝΖ;

ἀ π ά ν τ. (σὲ τόνο εἰρωνικό) Ναὶ ἦταν! Καὶ γιὰ νὰ νοιώση ὁ Ζέρβας πόσο ἀγαθὲς ἦταν οἱ διαθέσεις τοῦ ΛΑΝΖ ἔναντι τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ!

Ἐρωτ. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Στρατηγὸς Ζέρβας ζήτησε ὡς ἀντάλλαγμα ὅπλα καὶ πυρομαχικὰ γιὰ νὰ πολεμήση τοὺς κομμουνιστές;

Ἀ π ά ν τ. Αὐτὰ ἦταν οἱ εὐσεβεῖς σας πόθοι. Αὐτὲς ἦταν οἱ προτάσεις ποὺ θὰ θέλατε ἀσφαλῶς νὰ κάμετε σεῖς.

Αὐτὴ ἦταν ἡ πολιτική σας σὲ ὅλες τὶς κατεχόμενες χῶρες Μὲ τέτοια τεχνάσματα προσπαθούσατε νὰ ἐκθέσετε στὴ συνείδηση τῶν λαῶν τοὺς πραγματικὰ ἐπικίνδυνους ἀντιπάλους σας.

Ἐ ρ ώ τ. Γνωρίζετε ποιός ἄρχισε τὶς διαπραγματεύσεις;

Ἀ π ά ν τ. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1943 ὁ Στρατηγὸς ΛΑΝΖ ἔστειλε μιὰ πρεσβεία στὶς Σκιαδάδες Βουργαρελίου Ἄρτας. Τὴν ἀποτελοῦσαν ὁ Πρωτοσύγκελλος Ἀθανάσιος, ἐκπρόσωπος τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννίνων καὶ διάφοροι πρόκριτοι τῶν Ἰωαννίνων ποὺ ὑπηρετοῦσαν στὸν Ἐρυθρὸ Σταυρό. Τοὺς συνόδευε ὁ Ἑλβετὸς Μπέκελ. Ὀλίγες ἡμέρες ἀργότερα ἔφθασε ἄλλη πρεσβεία καὶ συγκεκριμένα ὁ Μητροπολίτης Ἄρτης καὶ ὁ γιατρὸς Κομπορρόλος.

Ἐ ρ ώ τ. Κύριε μάρτυς, σύμφωνα μὲ ὅ,τι γνωρίζετε ποιὰ ἦταν ἡ ἀποστολὴ αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ ΛΑΝΖ; Τί ἀνέφεραν σχετικὰ μὲ τὴν ἐντολὴ ποὺ εἶχαν πάρει στὸν στρατηγὸ Ζέρβα;

Ἀ π ά ντ.: Τοῦ ἀνακοίνωσαν ἐκ μέρους τοῦ ΛΑΝΖ πὼς ἂν οἱ ἐπιθέσεις τῶν Ἐθνικῶν ὁμάδων ἐναντίον τῶν Γερμα-

νῶν δὲν σταματοῦσαν ἀμέσως, οἱ Γερμανικὲς δυνάμεις θὰ ἐπέβαλαν ἄγρια ἀντίποινα κατὰ τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ.

ΦΕΝΣΤΕΡΜΑΧΕΡ: (εἰσαγγελεύς)· Κύριε πρόεδρε, ἀντιτίθεμαι στὸ ἐρώτημα αὐτό· ὁ μάρτυς ἔχει ἤδη ἀπαντήσει.

ΒΕΝΝΕΡΣΤΡΟΥΜ: (Πρόεδρος). Ἡ ἔνστασις ἀπορρίπτεται.

ΣΑΟΥΤΕΡ: Ἐπιθυμῶ νὰ μάθω τί συνέβη στὴν Ἤπειρο. Μᾶς εἴπατε σήμερα ἀπαντώντας σὲ ἐρωτήματα τῆς κατηγορούσης ἀρχῆς πῶς ὁ Στρατηγὸς ΛΑΝΖ διεξήγαγε ἐπανειλημμένες διαπραγματεύσεις μὲ τὸ Στρατηγὸ Ζέρβα.

Ἀ π ά ν τ.: Δὲν μίλησα ποτὲ γιὰ διαπραγματεύσεις. Ἐτόνισα ὅτι οἱ προσπάθειες τῶν Γερμανῶν ποὺ ἀποκαλεῖτε σεῖς τώρα διαπραγματεύσεις δὲν ἦταν παρὰ ἀπόπειρες τοῦ ΛΑΝΖ νὰ ἐπιτύχη μιὰ ἐκεχειρία. Ἐτόνισα ὅτι οἱ ἀπόπειρες αὐτὲς ἀπέτυχαν. Μόνον κατὰ τὸν μῆνα Σ)βριον τοῦ 1944, ὅταν πιὰ οἱ Γερμανοὶ ἔφευγαν νικημένοι ἀπὸ τὴν Ἤπειρο ἔγιναν ὡρισμένες συνεννοήσεις γιὰ τὴν παράδοση τοῦ 22ου σώματος.

Ἐ ρ ώ τ. Ὁ Στρατηγὸς Ζέρβας εἶχε ὑποσχεθῆ νὰ παραστῆ σὲ συνάντηση μὲ τὴν Γερμανικὴ ἀποστολή.

Ἀ π ά ν τ.: Οὐδέποτε· τὸ γνωρίζω καλά.

Ἐ ρ ώ τ.: Πῶς ἐγίνοντο οἱ συνεννοήσεις;

Ἀ π ά ν τ.: Μὲ ἀντιπροσώπους ἀξιωματικοὺς τοῦ Ζέρβα καὶ ὁμοίως καὶ τοῦ Στρατηγοῦ ΛΑΝΖ.

ΦΕΝΣΤΕΡΜΑΧΕΡ (εἰσαγγελεύς): Μάρτυς ἐπιθυμῶ νὰ σᾶς ὑποβάλω μερικὰ ἐρωτήματα ἀναφορικὰ μὲ τὴ στρατιωτικὴ ἐκπαίδευση καὶ τὶς μέθοδες πολέμου τῶν ἀνταρτικῶν δυνάμεων τῆς ὀργανώσεως Ε.Δ.Ε.Σ. Καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα ἐκπαιδεύατε καὶ ἐγυμνάζατε διόλου τοὺς πατριῶτες ποὺ προσχωροῦσαν στὶς ἀνταρτικὲς ὁμάδες, πρὶν τοὺς ἀποσπάσετε σέ μάχημο τμῆμα;

Ἀ π ά ν τ.: Βεβαίως. Οἱ προσερχόμενοι πατριῶτες ἐκπαιδεύονταν καὶ ἐγυμνάζονταν σύμφωνα μὲ τοὺς ἑλληνικοὺς στρατιωτικοὺς κανονισμούς. Φυσικὰ αἱ ἀνάγκες τῆς στιγμῆς, τὰ γεγονότα καὶ αἱ περιστάσεις καθορίζανε συχνὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο γινόνταν ἡ στρατιωτικὴ αὐτὴ ἐκπαίδευση. Ὁ ἀγώνας μας ἦταν ἀδιάκοπος καὶ σκληρὸς καὶ ἡ ἡγεσία μας

ἦταν συχνὰ ὑποχρεωμένη νὰ κινητοποιῇ ὁλόκληρη τὴ δύναμη ποὺ διέθετε.

Ἐ ρ ώ τ.: Λοιπὸν μάρτυς, μπορεῖτε νὰ μᾶς πῆτε πῶς συμπεριφέρονταν οἱ ἄνδρες τῶν ἐθνικῶν ὁμάδων ἔναντι τῶν Γερμανῶν, τοὺς ὁποίους αἰχμαλωτίζανε;

Ἀ π ά ν τ.: Σύμφωνα μὲ τὸν διεθνῆ ὅσο καὶ μὲ τὸν ἑλληνικὸ νόμο ἡ μεταχείριση τῶν αἰχμαλώτων πολέμου πρέπει νὰ εἶναι δίκαιη καὶ ἄμεμπτη.

Κος Δ. Κιουσόπουλος. Εἰσαγγελεὺς τοῦ Ἀρείου Πάγου. Διευθυντὴς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνικοῦ Γραφείου Ἐγκλημάτων Πολέμου καὶ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως στὴ δίκη τῆς Νυρεμβέργης.

Διὰ τὸν Ἕλληνα πολεμιστὴ μάλιστα ὁ αἰχμάλωτος παύει νὰ εἶναι ἐχθρός. Ἀπ' ἐναντίας μάλιστα εἶναι ἕνας ἀνήμπο-

ρος καὶ ἀπροστάτευτος ἄνθρωπος ποὺ νοιώθει ταπεινωμένο τὸν ἑαυτό του. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ἄξιος ὄχι μόνον καλῆς μεταχειρίσεως, ἀλλ' ἀκόμη καὶ περιποιήσεων.

Ἐ ρ ώ τ.: Ὑπῆρχαν στὴν ἐλεύθερη ὀρεινὴ Ἑλλάδα στρατόπεδα συγκεντρώσεως γιὰ τοὺς αἰχμάλωτους πολέμου;

Ἀ π ά ν τ.: Μάλιστα ὑπῆρχαν. Στὰ στρατόπεδα αὐτὰ οἱ αἰχμάλωτοι ἐλάμβαναν τὸ ἴδιο ἀκριβῶς συσσίτιο μὲ τοὺς ἄνδρες τῶν ἐθνικῶν ὁμάδων. Οἱ ἀξιωματικοὶ ἐλάμβαναν συσσίτιο ἀξιωματικῶν. Ἐπὶ πλέον οἱ Γερμανοὶ καὶ Ἰταλοὶ ἀξιωματικοὶ ἐλάμβαναν τακτικὰ τὸ μισθό τους.

Ἐ ρ ώ τ.: Ἐπιτρέπατε σὲ ἀντιπροσώπους τοῦ Διεθνοῦς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ νὰ ἐπισκέπτωνται αὐτὰ τὰ στρατόπεδα αἰχμαλώτων πολέμου;

Ἀ π ά ν τ.: Βεβαιότατα, μπορῶ νὰ θέσω ὑπ' ὄψιν σας τὰ προτότυπα τῶν διαταγῶν. Ἐτιμωρεῖτο, μπορεῖτε νὰ βεβαιωθῆτε, αὐστηρότατα ἡ κακομεταχείριση αἰχμαλώτων.

Ἐ ρ ώ τ.: Ἔχετε ὑπ' ὄψιν σας περιπτώσεις μελῶν τῶν ὁμάδων τοῦ Ε.Δ.Ε.Σ., ποὺ τιμωρήθηκαν γιὰ κακομεταχείριση αἰχμαλώτων;

Ἀ π ά ν τ.: Ἔχω ὑπ' ὄψιν μου δύο καταδίκες σὲ θάνατο γιὰ κακομεταχείριση αἰχμαλώτων, μπορῶ νὰ θέσω ὑπ' ὄψιν σας, αὐτὲς τὶς ἀποφάσεις, ποὺ τὰς ἔχω στὸ φάκελλό μου. Καὶ ἀναγινώσκονται στὸ δικαστήριο αἱ ἀποφάσεις τοῦ Στρατηγείου.

Ἐ ρ ώ τ.: Τιμωρούσατε ἐπίσης τὴν λεηλασία;

Ἀ π ά ν τ .: Ἀσφαλῶς· δὲν εἴχαμε βγῆ στὸ βουνὸ γιὰ πλιατσικολόγημα, ἀλλὰ γιὰ νὰ πολεμήσουμε τοὺς ἐχθροὺς τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ λεηλασία εἰς βάρος τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ ἦταν τὸ βαρύτερο ἀπὸ ὅλα τὰ ἐγκλήματα. Τιμωρία ἦταν ὁ θάνατος.

Ἐ ρ ώ τ.: Οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ Ε.Δ.Ε.Σ. ἔφεραν καμμιὰ εὐθύνη γιὰ τὶς πράξεις τῶν ἀνδρῶν, ποὺ τελοῦσαν ὑπὸ τὶς διαταγές τους;

Ἀ π ά ν τ.: Οἱ ἀξιωματικοὶ ἦταν ἀπολύτως ὑπεύθυνοι γιὰ κάθε πράξη, ἐνέργεια ἢ παράπτωμα τῶν ἀνδρῶν τους.

Ἐ ρ ώ τ.: Μπορεῖτε νὰ ἀναφέρετε σχετικῶς κανένα παράδειγμα;

Ἀ π ά ν τ.: Γιὰ κάθε πράξη βίας ἢ αὐθαιρεσίας ἀνταρτῶν σὲ βάρος τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ ὑπεύθυνος ἦταν ὁ ἐπικεφαλῆς ἀξιωματικός. Ἂν λόγου χάρη ἀντάρτες ἀφήνανε τὰ ζῶα τους νὰ μποῦνε σ' ἕνα χωράφι καὶ νὰ προξενήσουν καταστροφές, ὑποχρεωμένος νὰ λογοδοτήση ἦταν ὁ ἀξιωματικός τους.

Ἐ ρ ώ τ.: φέρατε πάντοτε τὴ στολὴ καὶ τὸ ὅπλο σας φανερὰ ἀπὸ τὸν Μάρτιο τοῦ 1943;

Ἀ π ά ν τ.: Πρὶν ἀπὸ τὸν Μάρτιο τοῦ 1943 φέραμε φανερὰ τὰ ὅπλα μας, γιατὶ εἴχαμε πλέον ὀργανωθῆ σὲ στρατό.

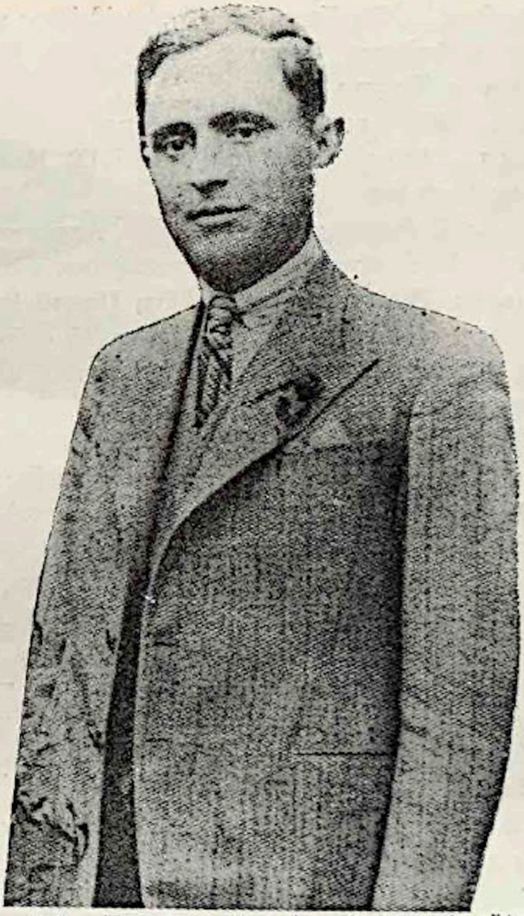
Ἐ ρ ώ τ.: Κατὰ τὴν περίοδο μέχρι Μαρτίου τοῦ 1943 ὡρισμένοι ἀπὸ σᾶς πετοῦσαν τὰ ὅπλα τους, ὅταν βρίσκονταν κυκλωμένοι, δὲν εἶναι ἔτσι;

Ἀ π ά ν τ.: Ὄχι. Τὰ ἔκρυβαν γιὰ νὰ ξεγελάσουν τὸν ἐχθρό· ὅταν τοὺς δίνονταν εὐκαιρία τὰ ξαναπαίρνανε.

Ἐ ρ ώ τ.: Καὶ μετὰ τὸν Μάρτιο τοῦ 1943 κρύβατε τὰ ὅπλα σας στὶς δύσκολες στιγμές;

Ἀ π ά ν τ.: Ποτέ. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1943 ἤμασταν πιὰ στρατός. Τὸν Μάρτιο ὁ Ταξίαρχος Ἔντυ εἶχε ἐπισημοποιήσει τὴν ἀναγνώριση τῶν ἐθνικῶν ὁμάδων Ζέρβα ὡς προκεχωρημένα τμήματα τοῦ Συμμαχικοῦ στρατοῦ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς. Τὸν Ἰούλιο ἡ ἀναγνώριση ἀγκάλιασε καὶ τὶς ἄλλες ἀνταρτικὲς δυνάμεις. Ἡμεῖς τοὐλάχιστον οἱ ἀντάρτες τοῦ Ζέρβα εἴχαμε βαθιὰ ἐπίγνωση τῆς σημασίας αὐτῆς, συμμαχικῆς ἀποφάσεως.

ΜΠΟΥΡΚΕ (Πρόεδρος): Ὁ μάρτυς εἶναι ἐλεύθερος νὰ ἀποχωρήση.

Ὁ μάρτυς κ. Στέφ. Παππᾶς, καθηγητὴς τοῦ γυμνασίου Ἄρτης, κατηγορεῖ τὸν Στρατηγὸ Λάνζ, ὑπεύθυνο τῆς σφαγῆς τοῦ Κομμένου.

ΣΥΝΤΡΙΠΤΙΚΗ ΚΑΤΑΘΕΣΙΣ ΜΑΡΤΥΡΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΠΑΠΠΑ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΑΡΤΗΣ

Τὸ Δικαστήριο ἀπαρτίζουν οἱ δικασταὶ ΒΕΝΕΡΣΤΡΟΥΜ, ΜΠΟΥΡΚΕ καὶ ΚΑΡΤΕΡ. Προεδρεύει ὁ δικαστὴς ΜΠΟΥΡΚΕ. Κατήγορος εἶναι ὁ Ἀμερικανὸς δικηγόρος ΝΤΕΝΝΥ, ὁ ὁποῖος ἀρχίζει τὴν ἐξέταση. Ὁ μάρτυς κληθεὶς προσέρχεται

καὶ δίνει τὸν ὅρκο: «Ὁρκίζομαι νὰ πῶ τὴν ἀλήθεια καὶ μόνον τὴν ἀλήθεια σὲ ὁτιδήποτε ἐρωτηθῶ δίχως φόβο, δίχως ἰδιοτέλεια καὶ προκατάληψη.»

Ἐ ρ ώ τ.: Πόθεν κατάγεσθε κ. μάρτυς;

Ἀ π ά ν τ.: Ἀπὸ τὸ ΚΟΜΜΕΝΟ ΑΡΤΗΣ Ἠπείρου.

Ἐ ρ ώ τ.: Ποιὸ ἐπάγγελμα ἀσκεῖτε;

Ἀ πά ν τ.: Καθηγητὴς τοῦ γυμνασίου Ἀρρένων Ἄρτης.

Ἐ ρ ώ τ.: Ποιὰ εἶναι ἡ οἰκογενειακή σας κατάστασις;

Ἀ π ά ν τ.: Ἡ γυναῖκα μου Ἑλένη Παππᾶ διδασκάλισσα, ὁ γυιός μου Ἰωάνης Παππᾶς ἡλικίας 15 ἐτῶν, ἡ κόρη μου Βούλα, ἡλικίας 13 ἐτῶν, ἡ Μαίρη, ἡλικίας 2 ἐτῶν καὶ γραῖα μητέρα μου, ἡλικίας 70 ἐτῶν.

Ἐ ρ ώ τ.: Κατήγορος ΝΤΕΝΝΥ: Μάρτυς ποῦ βρισκόσαστε, ὅταν οἱ Γερμανοὶ εἰσέβαλαν στὴν Ἑλλάδα;

Παππᾶς, μάρτυς: Στὴν Ἄρτα, ὅπου ὑπηρετοῦσα ὡς καθηγητὴς τοῦ Γυμνασίου Ἀρρένων καὶ ὑπηρετῶ ἀκόμα.

Ἐ ρ ώ τ.: Ποία ἦταν ἡ κυρία ἀπασχόλησή σας τότε;

Ἀ π ά ν τ.: Οἱ ἀγροτικὲς ἐργασίες· ἄλλος τρόπος τότε γιὰ νὰ ἐξασφαλίσω τὸ ψωμὶ τῆς οἰκογενείας μου δὲν ὑπῆρχε.

Ἐ ρ ώ τ.: Γιατί ἐγκαταλείψατε τὴ θέση σας καὶ φύγατε ἔξω στὸ χωριό, ἐπιτρέπετο ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία νὰ γίνη αὐτό;

Ἀ π ά ν τ.: Δὲν ἐπετρέπετο, ἂν καὶ οἱ νόμοι λειτουργοῦσαν τότε ὑποτυπωδῶς.

Ἐ ρ ώ τ.: Δὲν εἴχατε εὐθύνη ἀπέναντι στὴν ὑπηρεσία σας, στοὺς προϊσταμένους Σας;

Ἀ π ά ν τ.: Ἡ ὑπηρεσιακὴ εὐθύνη μου ἀπέναντι στὴ φωνὴ τῆς πατρίδος καὶ τὸν προσωπικό μου κίνδυνο δὲν λογαριάζονταν.

Ἐ ρ ώ τ.: Ποιὸν προσωπικὸ κίνδυνο διατρέξατε γιὰ νὰ ἐγκαταλείψετε τὸ ὑπηρεσιακό σας καθῆκον;

Ἀ π ά ν τ.: Εἶχα γράψει τότε ἕνα χρονογράφημα στὴν τοπικὴ ἐφημερίδα «Ἐλεύθερος λόγος» μὲ τίτλο «Ὁ λύκος καὶ τὸ ἀρνὶ» Οἱ Ἰταλοὶ τότε, στρατὸς κατοχῆς στὴν Ἄρτα, ὑποψιάστηκαν ὅτι κρύβεται στὸ χρονογράφημα ἐπαναστατικὸ πνεῦμα, ἐννοώντας λύκο τοὺς Ἰταλοὺς κατακτητὲς καὶ ἀρνὶ τὸν καταδυναστευόμενο Ἑλληνικὸ λαὸ ἀπὸ τὸν ἐχθρό.

Εὐτυχῶς ποὺ ἐβοήθησε πολὺ ὁ γυμνασιάρχης μου ἀείμνηστος Βουτσινᾶς, διερμηνεὺς τότε τῶν Ἰταλῶν, καὶ δὲν ἔμεινα περισσότερο ἀπὸ μιὰ νύχτα στὸ κρατητήριο. Ἡ θέσις μου ἦταν πιὰ ἐπισφαλής, γιατὶ εἶχα ὀργανωθῆ καὶ στὴν ὀργάνωση Ε.Δ.Ε.Σ. ΖΕΡΒΑ καὶ ἔτσι σκέφθηκα νὰ ἐγκαταλείψω τὴν Ἄρτα γιὰ τὸ χωριό, πρὶν κλεισθῶ γιὰ καλὰ στὰ κάτεργα.

Ἐ ρ ώ τ.: Μάρτυς ποῦ βρισκόσαστε στὶν 16 Αὐγούστου 1943;

Ἀ π ά ν τ.: Στὸ ΚΟΜΜΕΝΟ. Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1942 βρισκόμουνα, ὅπως σᾶς εἶπα, συνεχῶς ἐκεῖ. Στὸ Κομμένο βρισκόταν τὸ σπίτι μου, ἡ οἰκογένειά μου καὶ ὅ,τι δήποτε ἄλλο εἶχα.

Ἐ ρ ώ τ.: Μάρτυς μπορεῖτε νὰ ἱστορήσετε στὸ δικαστήριο τί συνέβη στὶς 16 Αὐγούστου 1943;

Ἀ π ά ν τ.: Μάλιστα· ἡ προηγούμενη ἡμέρα, ἡ 15 Αὐγούστου ἦταν ἡμέρα πανηγυρισμοῦ τῆς ἑορτῆς τῆς Παναγίας. Στὶς 10 Αὐγούστου ἔξ ἡμέρες δηλαδὴ πρὶν ἀπὸ τὴ σφαγὴ τῆς 16 Αὐγούστου ἕνα μικρὸ αὐτοκίνητο μὲ ἐπιβάτες τρεῖς Γερμανοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ τὸν σωφέρ, ἐπίσης Γερμανό, εἶχε ἐμφανισθῆ ξαφνικὰ στὴν πλατεῖα τοῦ χωριοῦ. Ἦταν ὥρα ἀπογευματινὴ 4-5 μ.μ. περίπου καὶ καθόνταν πολλοὶ κάτοικοι μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἐγὼ στὸ καφενεῖο τοῦ ΚΟΜΜΕΝΟΥ.

Ἀπὸ τὴ μικρὴ πλατεῖα τοῦ Κομμένου περνοῦσαν τὴν στιγμὴ ἐκείνη μιὰ ὁμάδα ἀντάρτες τοῦ Ε.Δ.Ε.Σ καὶ τοῦ Ε.Λ.Α.Σ, ποὺ μᾶς ἦταν παντελῶς ἄγνωστοι καὶ δὲν ξέραμε ἀπὸ ποῦ ἔρχονταν καὶ ποῦ πήγαιναν.

Εὐθὺς μόλις οἱ ἀντάρτες εἶδαν τοὺς Γερμανοὺς βιάστηκαν νὰ φύγουν μὴ θέλοντας προφανῶς νὰ δημουργήσουν τὴν ἐντύπωση πὼς τὸ χωριὸ ἦταν ἀνταρτοκρατούμενο ἢ νὰ προκαλέσουν ἐπεισόδιο, ποὺ θὰ τὸ πλήρωνε κατόπιν ὁ ἄμαχος πληθυσμός. Τότε σὲ μιὰ στιγμὴ νευρικότητος τοῦ σωφέρ, ὅταν ἀντίκρυσαν τοὺς ἀντάρτες, ἔκαμε μιὰ ἀπότομη στροφὴ γιὰ νὰ γυρίση πίσω καὶ ἀνετράπη ἡ κοῦρσα σὲ μικρὸ χαντάκι. Οἱ κάτοικοι, ὅσοι ἦσαν στὴν πλατεῖα, ἔσπευσαν νὰ βοηθήσουν καὶ νὰ ἀνασύρουν τὸ αὐτοκίνητο ἀπὸ τὸ χαντάκι, τὸ ὁποῖο ἔφυγε ἐπιστρέφοντας πίσω ἀπὸ τὸν ἴδιο δρόμο.

Ὁ Στρατηγὸς HUBER LANZ διοικητὴς τοῦ 22ου Ὀρεινοῦ Σώματος Στρατοῦ, ἀνώτατος Στρατιωτικὸς Διοικητὴς Ἰωαννίνων, ποὺ διέταξε τὴν σφαγὴ τοῦ Κομμένου καὶ ἄλλων Ἠπειρωτικῶν χωριῶν.

Ἐ ρ ώ τ.: Νὰ μᾶς πῆτε, μάρτυς, τί συνέβη στὶς 16 Αὐγούστου 1943.

Ἀ π ά ν τ.: Ἡ 15 Αὐγούστου ἦταν ὅπως ἀνέφερα παραπάνω, ἡμέρα μεγάλης γιορτῆς. Σύμφωνα μὲ τὸ τοπικὸ ἔθιμο ὁ πανηγυρισμὸς βαστάει ὅλη τὴν ἡμέρα τῆς 15ης Αὐγούστου καὶ ὅλη τὴ νύχτα ὥς τὰ ξημερώματα τῆς 16ης Αὐγούστου. Οἱ κάτοικοι ὅλοι ἦταν βυθισμένοι σὲ βαθὺ ὕπνο, ἀνύποπτοι παντελῶς ἀπὸ τὸ μακελειὸ ποὺ τοὺς περίμενε στὰ σπίτια τους. Σὲ μερικὰ σπίτια φιλοξενιόταν καὶ ξένοι ποὺ κατὰ τὴ συνήθεια τῶν χωρικῶν ἔρχονται νὰ συμπανηγυρίσουν μὲ τὰ φιλικὰ σπίτια τους.

Ἐρώτ. Τί ὥρα ἀκριβῶς ἦταν αὐτὴ ποὺ ἔφθασαν οἱ στρατιῶτες καὶ προέβησαν στὰ ἐγκλήματα, τὶς σφαγὲς τοῦ ΚΟΜΜΕΝΟΥ;

Ἀπάντ. Ἦταν περίπου ἡ ὥρα 4.30΄ πρωϊνή, ὅταν ἄκουσα ἕναν ἀσυνήθη βόμβο. Ἐκοιμώμουνα ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι μου σὲ κτῆμα μου, ὅπως πάντοτε τότε, γιὰ λόγους ἀσφαλείας, γιατὶ συνήθως στὰ μπλὸκ τῶν χωριῶν ὁ κατακτητὴς ζητοῦσε προκρίτους τοῦ χωριοῦ, δασκάλους, παπάδες καθηγητές, προέδρους κ.λ.π. Στὴν ἀρχὴ νόμισα πὼς εἶναι βόμβος ἀπὸ ἐγγλέζικα ἀεροπλάνα ποὺ περνοῦσαν συχνὰ ἀπὸ πάνω καὶ ἔκαναν ρίψεις πολεμοφοδίων στοὺς ἀντάρτες τοῦ Ε.Δ.Ε.Σ. τοῦ Στρατηγοῦ Ζέρβα. Ἐντείνω τὴν προσοχή μου καὶ ἀκούω καθαρὰ πὼς εἶναι βόμβος μηχανῶν αὐτοκινήτων.

Ἐπίστεψα πὼς θ' ἄταν Ἰταλικὰ αὐτοκίνητα, ποτὲ δὲν πίστευα πὼς θ' ἄναι γερμανικά, γιατὶ τὴν στρατιωτικὴ διοίκηση τῆς Ἄρτας τὴν εἶχαν στὰ χέρια τους οἱ Ἰταλοὶ καὶ ὅτι ἡ ὥρα ποὺ ἔρχονταν μὲ ἔκανε νὰ ὑποψιασθῶ ὅτι ἔρχονταν γιὰ κακό.

Ἔντρομος σηκώνομαι, ξυπνῶ καὶ τὸν δάσκαλο Νικ. Κολιοκώτση, χωριανό μου, ποὺ κοιμώνταν μαζί μου, ξυπνῶ καὶ τὸ κοριτσάκι μου 9 χρονῶν καὶ τρέχω στὸ σπίτι μου γιὰ νὰ εἰδοποιήσω τὴν γυναῖκα μου καὶ πεθερά μου ὅτι ἔρχονται Ἰταλοὶ — ποτὲ δὲν πίστευα, ὅπως ἐτόνισα, ὅτι θὰ ἐρχόνταν Γερμανοί.

Συνεννοήθηκα μὲ τὴν γυναῖκα μου νὰ πάρη τὰ δύο παι-

διά μας καὶ νὰ φύγη ἀμέσως πρὸς τὸ μέρος τῆς μπούκας, ὅπου βρῆ πέρασμα τοῦ ποταμοῦ, ὅταν ἀντιληφθῆ κίνδυνο. Ὥρισα καὶ σημεῖο συναντήσεως καὶ ἔφυγα.

Ἐρώτ. Γιατί δὲν πῆρες καὶ τὴν γυναῖκα μὲ τὰ παιδιά σας;

Ἀπάντ. Ἁπλούστατα, γιατὶ ποτὲ δὲν πίστευα, πῶς οἱ βάρβαροι Γερμανοὶ θὰ ἤρχοντο γιὰ νὰ κάμουν πρωτάκουστα μακάβρια ἐγκλήματα. Νόμισα πῶς θὰ ἤρχονταν Ἰταλοὶ καὶ ὡς συνήθως παίρνανε σὰν ὁμήρους μόνον ἄνδρες, γιαὐτὸ καὶ ἔφυγα μόνος μου.

Ἐρώτ. Συνεχίσατε κ. μάρτυς.

Ἀπάντ. Δὲν πέρασαν 10 λεπτὰ τῆς ὥρας καὶ βλέπω στὸ λυκαυγὲς τοῦ θολοῦ ἀκόμα οὐρανοῦ νὰ διασταυρώνονται οἱ φωτοβολίδες διαφόρων χρωμάτων.

Τὴν ἴδια στιγμὴ ἄστραψε ἀπὸ λάμψη ὁ γκριζόμαυρος οὐρανὸς καὶ ἀκούσθηκαν κεραυνοὶ ὅλμων ἀπὸ τρία σημεῖο ποὺ τοποθέτησαν γύρω στὰ ἐπίκαιρα σημεῖα τοῦ χωριοῦ.

Μετὰ ἀπὸ ὀλίγο —τώρα εἶχε φωτίσει πιὰ— ἄρχισαν νὰ βάλουν ἀδιάκοπα τὰ πολυβόλα ποὺ εἶχαν τοποθετηθῆ σ' ὅλες τὶς διαβάσεις καὶ ἐξόδους τοῦ χωριοῦ, γιὰ νὰ θερίζουν κάθε ἀνθρώπινη ψυχὴ ποὺ θὰ τολμοῦσε νὰ βγῆ ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό.

ΣΑΟΥΝΤΕΡ (συνήγορος ὑπερασπίσεως)

Ἐρώτ. Νὰ μοῦ πῆτε κ. μάρτυς, ἐφ' ὅσον ἤσαστε αὐτόπτης μάρτυς, πῶς κατορθώσατε νὰ φύγετε, ἀφοῦ μάλιστα ἦταν ὅλες οἱ ἔξοδες τοῦ χωριοῦ πιασμένες ἀπὸ τοὺς Γερμανούς, ποὺ σκοτώνανε ἀδιακρίτως;

Ἀπάντ. Ἡ ἐρώτησις ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ εἴπω πῶς εἶναι κάπως φαιδρά. Ἐὰν δὲν κατόρθωνα νὰ φύγω τότε, θὰ ἤμουνα καὶ ἐγὼ μακαρίτης καὶ δὲν θὰ βρισκόμουνα σήμερα στὸ δικαστήριό Σας ὡς μάρτυς.

Ἐρώτ. Εἴδατε μὲ τὰ μάτια σας Γερμανὸ στρατιώτη;

Ἀπάντ. Μάλιστα. Ὅπως εἶπα παραπάνω ἔφυγα γρηγορώτερα ἀπὸ τὴν γυναῖκα μου, πρὶν ἀκόμα ἀρχίσουν οἱ πυροβολισμοί. Πῆρα ἕνα στενὸ δρόμο καὶ ἔτρεχα νὰ φθάσω στὴν περαταριὰ —μεγάλη καὶ πλατειὰ βάρκα— τοῦ ποταμοῦ Ἀράχθου γιὰ νὰ περάσω ἀπέναντι ἀπὸ τὸν ποταμό. Ἀκόμη δὲν εἶχε καλὰ φέξει· Μόλις ἔπαιρνε νὰ φωτίση. Τὴν ὥρα αὐτὴ

ποὺ ἔτρεχα στὸν μικρὸ στενὸ δρομίσκο, στὴ θέση Παληάμπορα ὅπως τὸν λέμε στὸ χωριό, βρέθηκα ξαφνικὰ πρὸ δύο Γερμανῶν ποὺ ἀκριβῶς τὴν ὥρα αὐτὴ ἦταν σκυμμένοι καὶ ἀσχολούνταν μὲ τὴν τοποθέτηση ἑνὸς πολυβόλου γιὰ νὰ ἐλέγχουν καὶ τὸν δρομίσκο αὐτὸν ποὺ διάλεξε καὶ ὁδηγοῦσε στὸ ποτάμι. Εὐτυχῶς ποὺ δὲν ἔγινα ἀντιληπτὸς ἀπὸ τοὺς Γερμανούς, γιατὶ ἔκαμα στροφὴ γρήγορη πρὸς τὰ ὀπίσω ὅπου τὸ μέρος ἐκεῖνο ἐκαλύπτετο ἀπὸ συστάδες θάμνων καὶ πορτοκαλεῶνες,

'Ερ. Συνεχίσατε τὴν ἀφήγησή σας·

'Απάντ. Μέχρις ὅτου φθάσω στὸ ποτάμι ἀπὸ ἄλλο στενωπὸ καὶ ἀόρατο δρομάκο, τὰ πυρὰ εἶχαν γίνει πυκνότερα. Δίδονταν ἡ ἐντύπωση πὼς μάχη σκληρὰ διεξάγονταν μέσα στὸ χωριό. 'Ακούονταν οἱ ἐκρήξεις καὶ βροντὲς τῶν ὅλμων καὶ χειρομβοβίδων καὶ ἕνα ἀδιάκοπο ντουφεκίδι. Τὰ πολυβόλα, τὰ ὁπλοπολυβόλα καὶ τὰ αὐτόματα δὲν σταματοῦσαν οὔτε στιγμή. Τέλος ἔφθασα στὴν ὄχθη τοῦ ποταμοῦ κοντὰ στὶς ἐκβολές, ποὺ εἶχα τὴν τύχη νὰ βρῶ μία μικρὴ ψαρόβαρκα ἐκεῖ.

'Ερώτ. Καὶ τότε τί κάματε;

'Απάντ. 'Εκεῖ συνήντησα κι' ἕναν συγχωριανό μου, τὸν δάσκαλο πού, ὅπως εἶπα προηγουμένως, κοιμώμουνα μαζὶ τὰ βράδια καὶ τὴν μοιραία ἐκείνη νύχτα. Μαζὶ μπήκαμε στὴ βάρκα καὶ περάσαμε στὴν ἀπέναντι ὄχθη τοῦ ποταμοῦ καὶ ἀπ' ἐκεῖ παρακολουθούσαμε ἀλλόφρονες μὲ δάκρυα στὰ μάτια τὸ δρᾶμα τοῦ Κομμένου.

'Απὸ ἐκεῖ ἀκούονταν οἱ θρῆνοι τῶν μικρῶν παιδιῶν καὶ τῶν γυναικῶν ποὺ ἐκόβονταν σιγὰ - σιγὰ καὶ ὀλιγόστευαν μὲ τὸν θάνατό τους ποὺ σωρηδὸν ἔπεφταν νεκροί.

'Απ' ἐκεῖ ἔβλεπα τὶς φλόγες τῶν καιομένων σπιτιῶν νὰ ξεπηδοῦν πρὸς τὸν οὐρανό. Στὴν ἀρχὴ φανήκανε ἐδῶ καὶ ἐκεῖ μικρὲς φλόγες. Γρήγορα ὅμως ἔγιναν ἡφαίστειο, φουντώσανε καὶ ἀγκάλιασαν ὅλο τὸ χωριό.

῞Ενα ἀπέραντο σύννεφο καπνοῦ ἐκάλυπτε ὅλη τὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ. 'Εκαίγονταν ὅλα τὰ ὑπάρχοντα τῶν σπιτιῶν, τρόφιμα, ρουχισμός, προῖκες κοριτσιῶν καὶ μαζί τους πολλὲς σάρκες σκοτωμένων μέσα στὰ σπίτια μαζὶ μὲ τὰ ἅγια κόκκαλά τους.

Εἶδα καὶ τὸ σπίτι μου νὰ καίγεται. Παρακολούθησα κάθε λεπτομέρεια τῆς καταστροφῆς του, γιατὶ τὸ σπίτι μου βρίσκεται πολὺ κοντὰ στὸ ποτάμι καὶ ἦταν διώροφο καὶ ξεχώριζε ἀπὸ τὰ ἄλλα σπίτια τοῦ χωριοῦ. Ἐκεῖ κοντὰ στὸ σπίτι μου ἔβλεπα ἄλλο σύννεφο καπνοῦ ἀπὸ τὸ γειτονικὸ σπίτι, διώροφο κι' αὐτό, τοῦ Θεοδώρου Μάλλιου, ποὺ ἔγινε ὁ μεγαλύτερος βωμὸς θυσίας ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα σπίτια τοῦ χωριοῦ.

Στὸ μέρος ποὺ εἴμασταν κρυμμένοι κατέφυγαν καὶ ἄλλοι χωριανοί, ἐδῶ κι' ἐκεῖ σκορπισμένοι μέσα σὲ λόχμες θάμνων, ὅσοι ἦταν τυχεροὶ καὶ εἶχαν καταφέρει νὰ φύγουν γρήγορα ἀπὸ τὸ χωριὸ μὲ τοὺς πρώτους πυροβολισμούς, ἀδιαφορώντας γιὰ τὰ ὑπάρχοντά τους, νὰ περάσουν τὸ ποτάμι καὶ νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὴν κόλαση τῆς σφαγῆς καὶ τῆς φωτιᾶς.

Αὐτὸ ποὺ θὰ καταθέσω τώρα εἶναι ἀπὸ τὶς συγκλονιστικώτερες εἰκόνες τοῦ δράματος.

ΝΤΕΝΝΥ: Ἐρώτ. Ἀκοῦμε, μάρτυς, συνεχίσατε.

Εἶδα πολλὰ μικρὰ βρέφη σκοτωμένα μὲ σφαῖρα στὸ κεφάλι. Ἕνα ἦταν δίπλα σὲ ὑπερογδοηκοντούτη σκοτωμένο κι' αὐτόν, ἄλλο ἕνα εἶχε τὸ στόμα του παραγεμισμένο μὲ μισοκαμένο βαμβάκι. Ὁλόγυρα τὰ χείλη του ἦταν παραμορφωμένα ἀπὸ τὰ ἐγκαύματα.

Τ' ἄλλα θύματα εἶχαν ἐξοντωθῆ μὲ ριπὲς αὐτομάτων, μὲ χειροβομβίδες μὲ τυφέκια, δύο - τρεῖς, ὁ Παπαζώης καὶ ὁ πρόεδρος μὲ ξιφολόγχες καὶ πόσοι ἄλλοι κάηκαν ζωντανοί, ἔγιναν κόκκαλα καμένα ἀπὸ τὶς φωτιές.

Ἐρώτ. Οἱ Γερμανοὶ εἶχαν πυρπολήσει ὁλόκληρο τὸ χωριό;

Ἀπάντ. Μάλιστα· 300 σπίτια παραδόθηκαν στὶς φλόγες καὶ ἀποτεφρώθηκαν μὲ ὅλα τὰ ὑπάρχοντά τους. Μόνον 7 σπίτια δὲν πιάσανε φωτιά. Ἴσως γιατὶ οἱ πόρτες καὶ τὰ παράθυρα ἦταν ἑρμητικὰ κλεισμένα.

Ἐρώτ. Τί ἄλλο εἴδατε μέσα στὸ χωριό, τὸ γυρίσατε ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπιστροφή;

Ἀπάντ. Μάλιστα. Κατεβήκαμε τὸν κεντρικὸ δρόμο καὶ φθάσαμε στὴ μικρὴ πλατεῖα τοῦ χωριοῦ, ἐμπρὸς στὸ σπίτι τοῦ προέδρου τῆς κοινότητος, ποὺ λέγονταν Λάμπρος Ζαρμπᾶς.

Στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ κοίτονταν τὰ πτώματα τῆς οἰκογένειάς του. Δίπλα στὰ πτώματα ἦταν ἕνα τραπέζι, ὅπου ἐφάγανε καὶ ἤπιαν οἱ βάνδαλοι Γερμανοί.

Ἐρώτ. Τί ἦταν τὸ φαγητό τους;

Ἀπάντ. Δὲν ξέρω ἀκριβῶς. Πάντως ἀπὸ τὰ ἀπομεινάρια ποὺ βρήκαμε ἦταν κονσέρβες μὲ κρέας ἢ ψάρια καὶ τυρί.

Ἐρώτ. Δὲν ἔφεραν ἐτικέττες;

Ἀπάντ. Ἐπάνω στὰ κουτιὰ ἦταν τυπωμένες κάτι γερμανικὲς λέξεις. Δὲν γνωρίζω ὅμως τὴ γλῶσσα αὐτὴ καὶ δὲν μπορῶ νὰ πῶ τίποτε.

Ἐρώτ. Τί ἄλλο εἴδατε;

Ἀπαντ. Ἀριστερώτερα ἀπὸ τὸ σημεῖο ποὺ εἴχαμε σταθῆ εἴδαμε τὴ γυναῖκα τοῦ Λεωνίδα Τσιμπούκη. Ἡ γυναῖκα αὐτὴ ἦταν ἔγκυος. Τὴν εἴδαμε νὰ κοίτεται μὲ ἀνοιγμένη τὴν κοιλιὰ καὶ μὲ τὸ ἀγέννητο παιδί της βγαλμένο ἔξω ἀπὸ τὰ σπλάχνα της.

Τὴν ἴδια στιγμὴ ἔφθανε ἤδη ὁ γραμματεὺς τῆς κοινότητος Δημ. Ἀποστόλου ποὺ μᾶς διηγήθηκε μακάβριες πράξεις. Εἶδε τὶς δύο κόρες τοῦ σκοτωμένου Βασιλείου Κολιοκώτση Ἀθηνᾶν καὶ Θεοδοσίαν νὰ εἶναι γυμνὲς σὲ ἀπόκρυφο μέρος τοῦ περιβολιοῦ καὶ νὰ εἶναι διακορευμένες καὶ σκοτωμένες, ὅπως ἀντιλήφθηκε ἀπὸ σημεῖα αἵματος... Τὸ ἴδιο ἐβεβαίωσαν καὶ τὰ δύο πρῶτα ἐξαδέλφια τῶν θυμάτων ποὺ τὰ εἶδαν βιασμένα, μὲ τὰ ἴδια τους τὰ μάτια ὁ ἀξιωματικὸς Γρηγόριος Κολιοκώτσης καὶ ὁ μακαρίτης ἀδελφός του Στάθης.

Πολλοὶ ἐκ τῶν ἀκροατῶν τῆς αἴθουσας σὰν ἄκουαν τὰ μακάβρια ἐγκλήματα τῶν τρομερῶν κακούργων ἄρχισαν νὰ δακρύουν καὶ νὰ κλαίουν. Τότε συγκινήθηκα κι' ἐγὼ καὶ σταμάτησα ὀλίγο δακρυσμένος.

Ἐρώτ. συνεχίσατε παρακαλῶ.

Ἀπάντ. Ὁλόκληρο τὸ χωριὸ εἶχε καῆ. Ὄχι μιά, ἀλλὰ πολλὲς τραγωδίες εἶχαν διαδραματισθῆ σὲ κάθε σπίτι. Κάθε οἰκογένεια εἶχε νὰ θρηνήσῃ ἀπὸ 2—10 θύματα.

Ἐρώτ. Πόσα ἄτομα σκοτώθηκαν στὸ Κομμένο;

Ἀπάντ. Θὰ ἤθελα νὰ προσθέσω κάτι πρὶν ἀπαντήσω στὸ ἐρώτημά σας, ἂν μοῦ τὸ ἐπιτρέπει βέβαια ὁ κ. Πρόεδρος.

ΔΙΚΑΣΤΗΣ ΜΠΟΥΡΚΕ: Σᾶς ἀκοῦμε.

Μάρτυς: Ὅταν φθάσαμε στὴν ἐκκλησία, βρήκαμε τὸ κορμὶ τοῦ ἐφημερίου τοῦ χωριοῦ μας παπαλάμπρου Σταμάτη, καθημαγμένο πάνω στὰ σκαλιὰ τῆς εἰσόδου τῆς ἐκκλησίας. Οἱ Γερμανοὶ τὸν εἶχαν σκοτώσει μὲ μιὰ ριπή, πρωΐ μόλις ἐφώτισε, τὴν ὥρα ποὺ προχωροῦσε γιὰ νὰ εἰσέλθη στὴν ἐκκλησία κρατῶντας στὰ χέρια τὸ ἱερὸ εὐαγγέλιο καὶ τὰ ἄμφια ποὺ τὰ πήγαινε νὰ τὰ ἐναποθέση στὸ ἅγιο ἱερό. Τὸ ἱερὸ εὐαγγέλιο ἦτο διάτρητο ἀπὸ σφαῖρες ὅπως καὶ τὸ στῆθος του ὅπου καὶ νεκρὸς ἀκόμα κρατοῦσε τὰ σύμβολα τῆς πίστεώς μας.

Ἐπιτρέψατέ μου νὰ καταθέσω καὶ κάτι ἀκόμη ποὺ ἐπισφραγίζει τὴν Γερμανικὴ θηριωδία τῶν ΝΑΖΙ.

Μάλιστα· λέγετε.

Ἀπέναντι ἀπὸ τὸ σπίτι μου εἶναι τὸ σπίτι τοῦ μακαρίτη Θεοδώρου Μάλλιου. Τὸ μαῦρο ἐκεῖνο βράδυ τῆς 15 Αὐγούστου ἔκανε τοὺς γάμους τοῦ παιδιοῦ του Σπύρου μὲ μιὰ νέα ἀπὸ τὸ χωρίον Γλυκόρριζο, ποὺ ἀπέχει ὀκτὼ χιλιόμετρα ἀπὸ τὸ Κομμένο. Στὸ σπίτι αὐτὸ ἔγινε ὁλονύκτιο γλέντι μὲ τοὺς προσκεκλημένους συγγενεῖς καὶ φίλους.

Οἱ συνδαιτυμόνες εὔθυμοι καὶ χαρούμενοι ἀπὸ χοροὺς καὶ γλέντι καὶ ποτό, κανεὶς δὲν σκέφθηκε νὰ φύγη ὅταν ἄκουγαν τὶς ὁμοβροντίες τῶν Γερμανῶν καὶ τὰ κλάματα καὶ θρήνους τῶν γυναικῶν καὶ μικρῶν παιδιῶν.

Οἱ Γερμανοὶ σὰν ἄγριες τίγρεις ἐπέπεσαν στὴν πλούσια λεία τους. Ἔβγαλαν ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Μάλλιου, ποὺ γίνονταν ὁ γάμος, 10—15 ἄτομα ποὺ ἐθέρισαν μὲ τὸ πολυβόλο. Εἶδα μὲ τὰ μάτια μου ἀπέναντι ἀπὸ τὰ θύματα σωρὸ ἀπὸ κάλυκες. Οἱ ὑπόλοιποι γαμπρός, νύφη, συμπέθεροι καὶ ἄλλοι ἐν ὅλῳ 32 κάηκαν, ἔγιναν στάχτη μέσα στὸ διώροφο σπίτι, ποὺ καίονταν μιὰ ὁλόκληρη ἡμέρα καὶ νύχτα, ὥσπου νὰ γίνη ἕνας σωρὸς μεγάλος, ὅπως καὶ τὸ σπίτι μου ποὺ ἦταν 15 μέτρα ἀπέναντι.

«Οἱ ἑκατοντάδες ἀκροαταὶ στὴν ἀπέραντη αἴθουσα τοῦ Δικαστηρίου, γυναῖκες καὶ ἄνδρες διαφόρων ὁμοιοπαθῶν ἐθνῶν, ἄκουαν τὶς καταθέσεις ἀπὸ τὰ μεγάφωνα ποὺ μετέδιδαν σὲ τέσσερες γλῶσσες. Ἀγγλιστί, Γερμανιστί, Γαλλιστί, Ρωσσιστὶ

τὴν διαδικασία τῆς δίκης μὲ συγκρατημένη τὴν ἀναπνοή. Πόσοι νὰ ἦταν καὶ αὐτοὶ χαροκαμένοι, ποὺ μὲ ἔκφραση εὐχαρίστησης καὶ δάκρυα στὰ μάτια σὰν ἄκουγαν νὰ ἐξιστοροῦνται οἱ βανδαλισμοὶ μὲ ἐνάργεια καὶ συγκινητικὴ ἔκφραση, μοῦ ἔνευαν νὰ συνεχίσω μὲ τὸ ἴδιο δραματικὸ ὕφος τὴν ἀφήγησή μου».

Ἐρώτ. Ἐπαναλαμβάνω τὴν ἐρώτηση: Πόσα ἄτομα σκοτώθηκαν στὸ Κομμένο;

Ἀπάντ. 317 εἶναι τὰ θύματα τῆς τραγωδίας τοῦ ΚΟΜΜΕΝΟΥ, ἀνεξαρτήτως φύλου καὶ ἡλικίας. Ἄλλως τε ἔχω ὀνομαστικὸ πίνακα ὅλων τῶν σφαγιασθέντων στὸ βιβλίο μου «Τὸ ὁλοκαύτωμα τοῦ ΚΟΜΜΕΝΟΥ» ποὺ κατέθεσα στὸ Δικαστήριο. Τοῦτο βέβαια εἶχε ἐκδοθῆ τὸ 1946 σὲ ἀνύποπτο χρόνο ἀναφορικὰ μὲ τὴ σφαγὴ τοῦ χωρίου καὶ τὴ πρόσκλησή μου ὡς μάρτυρος στὴ μεγάλη αὐτὴ δίκη ποὺ γίνεται τὸ 1947.

Ἐρώτ. Ἔχετε οἰκογενειακὰ θύματα δικά σας κ. μάρτυς.

Ἀπάντ. Βεβαιότατα: τὴν πεθερά μου Μαρία Ἀποστόλου, ποὺ ἔγινε στάχτη μέσα στὸ σπίτι μου ποὺ κάηκε, γιατὶ δὲν ἀνευρέθηκαν ἴχνη πτώματος, τὸν γαμβρό μου Γεράσιμο Πανακούλια ἐπ' ἀδελφῇ τὴνἀ δελφή μου γυναῖκα τοῦ γαμβροῦ μου Ἀνθούλα, δύο θεῖες μου, ἀδελφὲς τῆς μητέρας μου ποὺ ὀνομάζονταν Ἑλένη Ζορμπᾶ καὶ Παρασκευὴ Κοντογιάννη καὶ δύο τέκνα τῆς πρώτης καὶ τέσσερα τῆς δεύτερης, πρῶτα μου ἐξαδέλφια.

ΔΙΚΑΣΤΗΣ ΜΠΟΥΡΚΕ: Ἡ συνεδρίασις διακόπτεται στὸ σημεῖο αὐτὸ γιὰ τὴν 13 ὥραν καὶ 30΄ τῆς ἑπομένης 17ης.

Ἀπογευματινὴ συνεδρίασις τῆς 17ης Αὐγούστου

Ὁ κατήγορος κ. ΝΤΕΝΝΥ συνεχίζει τὴν ἐξέταση τοῦ μάρτυρος.

ΝΤΕΝΝΥ: Θὰ ἔχετε τώρα τὴν καλωσύνη κ. μάρτυς νὰ μᾶς δώσετε μερικὲς πληροφορίες γιὰ τὴν γεωγραφικὴ θέση τοῦ ΚΟΜΜΕΝΟΥ. Σὲ πόση ἀπόσταση βρίσκεται ἀπὸ τὴν Ἄρτα.

ΠΑΠΠΑΣ, μάρτυς: Δέκα ἕξ χιλιόμετρα νοτίως τῆς Ἄρτας.

Ἐρώτ. Βορείως ποίας ὑδατίνης ἐκτάσεως βρίσκεται τὸ ΚΟΜΜΕΝΟ καὶ ἡ Ἄρτα;

Ἀπάντ. Βορείως τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ βορειοδυτικὰ τοῦ ποταμοῦ Ἀράχθου.

ΝΤΕΝΝΥ: Μήπως ὁ ὑδάτινος αὐτὸς χῶρος ἦταν κατάλληλος γιὰ νὰ βγαίνουν τρόφιμα στὴν ἐποχὴ αὐτὴ τῆς ἔλλειψης τροφίμων;

Μάρτυς: Μάλιστα· πρὸ πάντων ἔβγαινε ἀπὸ τὴν Λευκάδα, Πρέβεζα, Βόνιτσα καὶ ἄλλα νησιὰ τοῦ Ἰονίου πελάγους λάδι, ποὺ ἀνταλλάσσονταν μὲ ὄσπρια ποὺ παρήγαγε τὸ χωριό.

Σὲ μιὰ στιγμὴ τῆς διακοπῆς τῆς δίκης μὲ πλησιάζει μὲ γεμάτη καλωσύνη μιὰ ἄγνωστη κυρία αὐτοσυνιστᾶται —Κα Ἀναγνωστοπούλου φιλόλογος— ποὺ ζοῦσε ἀπὸ πολλὰ χρόνια προπολεμικὰ στὴν Νυρεμβέργη. Χάρηκα πάρα πολὺ ποὺ εἶδα στὸ δικαστήριο συνάδελφο ἑλληνίδα. Μοῦ λέγει: Κε Παππᾶ ὁ διερμηνεύς σας, ποὺ ἔχετε, δὲν ἀποδίδει πιστῶς τὴν κατάθεσή σας στὸ δικαστήριο. Φροντίσατε νὰ ἀντικατασταθῆ καὶ εὐχαρίστως ἀναλαμβάνω ἡ ἰδία διερμηνεύς. Τὴν ηὐχαρίστησα ἀπείρως γιὰ τὸ θερμὸ ἐνδιαφέρον της.

Πλησιάζω τὸν Εἰσαγγελέα τοῦ Ἀρείου Πάγου Ἑλλάδος κ. Κιουσόπουλο καὶ τὸν παρακαλῶ νὰ παρέμβη στὸ Στρατοδικεῖο γιὰ τὴν ἀντικατάσταση τοῦ διερμηνέα. Τὸ αἴτημά μου ἔγινε δεκτό.

(Συνεχίζεται ἡ δίκη). ΝΤΕΝΝΥ: Κε Παππᾶ, ἐχρησιμοποιοῦντο τὰ ὄσπρια αὐτὰ γιὰ συντήρηση τῶν ἀνταρτῶν τοῦ ΖΕΡΒΑ ἢ ἄλλων ὀργανώσεων;

Ἀπαντ. Ἴσως τὴν νύχτα νὰ μεταφέρονταν στὰ βουνὰ ποὺ ἦταν οἱ ἀντάρτες τοῦ ΖΕΡΒΑ καὶ ΕΑΜ· ὅμως ὑπῆρχαν καὶ ἄλλα μικρολιμάνια ποὺ ἔβγαιναν λάδι, σαπούνι, σταφίδα πάλιν γιὰ ἀνταλλαγὴ ὀσπρίων ἢ ἀραβοσίτου καὶ ἄλλων δημητριακῶν ὅπως ἦταν π.χ. ἡ Ἀνέζα, Κορωνησία κ.ἄ.

Ἐρώτ. δικηγ. ὑπεράσπισης: Μήπως γνωρίζετε ποιός ἦταν ἀνώτατος στρατιωτικὸς διοικητὴς Ἰωαννίνων τοῦ 22ου σώματος στρατοῦ;

'Απάντ. 'Ο Στρατηγὸς ΛΑΝΖ ποὺ εὑρίσκεται ἐνώπιόν μας κατηγορούμενος καὶ ποὺ ἔδωκε διαταγὴ τῆς ἀγρίας σφαγῆς τοῦ ΚΟΜΜΕΝΟΥ.

'Ερώτ. δικηγόρου ὑπεράσπισης: 'Από ποῦ γνωρίζετε πὼς ἦτο ὁ ΛΑΝΖ ἀνώτατος στρατιωτικὸς διοικητὴς 'Ιωαννίνων καὶ ποὺ ἔδωσε τὴ διαταγὴ τῆς σφαγῆς τοῦ ΚΟΜΜΕΝΟΥ;

'Απάντ. Τὸ γνωρίζω ἀπὸ διαβεβαίωση τοῦ ἕλληνος δικαστοῦ Μέξη, ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ ὡς διερμηνέας τῶν Γερμανῶν, ἀλλὰ ἦτο ἕλλην μὲ ἀδιάβλητο ἑλληνικὸ φρόνημα. Μοῦ εἶπε συγκεκριμένως ὅτι ὁ Στρατηγὸς ΛΑΝΖ ἦτο διοικητὴς τοῦ 22ου ὀρεινοῦ σώματος στρατοῦ 'Ιωαννίνων στὴν 'Ελλάδα, ὅταν ἔγινε ἡ σφαγὴ τοῦ ΚΟΜΜΕΝΟΥ καὶ ὅτι ἦτο σκληρὸς καὶ ἀδίστακτος στρατηγὸς γιὰ διαταγὲς καταστροφῆς.

Δικηγόρος ὑπεράσπισης: Μήπως γνωρίζετε, μάρτυς, ποιά στρατιωτικὴ μονὰς ἔκαμε, ἂν παραδεχθοῦμε, τὴν καταστροφή;

Μάρτυς ΠΑΠΠΑΣ: 'Ο Διοικητὴς τοῦ τάγματος ΕΣ—ΕΣ ΦΑΛΝΕΡ ποὺ εἶχε στὸ Λοῦρο ποταμὸ τὴν ἕδρα του καὶ ὁ ὑπολοχαγὸς ΚΟΒΙΑΚ, ὁ διοικητὴς τῶν ἀστυνομικῶν δυνάμεων, ὁμοῦ ἔδιδαν ἐπὶ τόπου τὶς διαταγὲς τῆς σφαγῆς.

Δικηγ. ὑπεράσπ.: Πῶς γνωρίζετε αὐτό;

Μάρτυς: Πάλιν καὶ αὐτὸ ὁ δικαστὴς Μέξης μοῦ τὸ ἐβεβαίωσε. Ἄλλως τε αὐτὸ ποὺ καταθέτω τὸ ἔγραψα σὲ χρόνο ἀνύποπτο στὸ βιβλίο μου «Τὸ ὁλοκαύτωμα τοῦ ΚΟΜΜΕΝΟΥ», ποὺ κατέθεσα στὸ ΣΤον Δικαστήριο, λέγω ἀνύποπτο, γιατὶ δὲν ἐγνώριζα ὅτι θὰ κληθῶ ὡς μάρτυς, ὅταν τὸ ἔγραφα.

Πρόεδρος: Ἕτερος τῶν δικηγόρων ὑπεράσπισης.

ΜΥΛΛΕΡ ΤΟΡΚΩΒ δικηγ. ὑπεράσπ.

'Ερώτ. Μπορεῖτε νὰ μᾶς βεβαιώσετε ἂν οἱ σφαγεῖς τοῦ ΚΟΜΜΕΝΟΥ ἦταν Γερμανοὶ ἢ 'Ιταλοί; Πῶς θὰ τὸ βεβαιώσετε αὐτό;

Μάρτυς: ἁπλούστατα· τοὺς 'Ιταλοὺς τοὺς ἐγνωρίζαμε ὅλοι οἱ ἕλληνες μικροὶ καὶ μεγάλοι στὴν Ἤπειρο, γιατὶ σ' ὅλη τὴν κατοχὴ μέχρι τῆς σφαγῆς, γνωρίσαμε σχεδὸν περισσότερο ἢ μᾶλλον μόνον 'Ιταλοὺς παρὰ Γερμανούς. Στὴν Ἄρτα π.χ. ἦταν Διοίκηση 'Ιταλικὴ μέχρι τῆς διαλύσεως τοῦ πολέμου των. Στὴν Κόπραινα, στὸ σταθμὸ χωροφυλακῆς ποὺ ὑπή-

γετο καὶ τὸ Κομμένο, Ἰταλοὶ εἶχαν ἐγκατασταθῆ. Τὸ σοβαρότερο εἶναι ὅτι μεταξὺ τῶν σφαγιασθέντων, ποὺ κολυμποῦσαν στὸ αἷμα, ἐπέζησαν δύο γυναῖκες καὶ ἕνας ἄνδρας, βαρειὰ τραυματισμένοι. Ἦταν ἡ γυναῖκα τοῦ Δημ. Λάμπρη, καὶ ἡ Ἀντιγόνη Σπυροκώστα καὶ ὁ ἑξηντάρης Ἀθανάσιος Βλαχοπάνος. Αἱ γυναῖκες μᾶς διηγήθηκαν, πὼς τραυματισμένες τὶς ἐπλησίασαν δύο Ἰταλοί, ὅταν εἶχαν ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὸ μέρος ἐκεῖνο οἱ σφαγεῖς Γερμανοί, τοὺς ἔδεσαν τὰ τραύματα, τοὺς ἔκρυψαν καὶ τοὺς εἶπαν νὰ φύγουν μόλις ἀκούσουν νὰ χτυπάη ἡ καμπάνα τῆς ἐκκλησίας (αὐτὸ θὰ ἦταν τὸ σύνθημα συγκέντρωσης καὶ φυγῆς τῶν Γερμανῶν ἀπὸ τὸ Κομμένο).

Ἐρώτ. Σὺ εἶδες μὲ τὰ μάτια σου Γερμανὸ στρατιώτη στὴν ἐκτέλεση καὶ καταστροφὴ τοῦ Κομμένου;

Ἀπάντ. μάρτυρος Παππᾶ: Μάλιστα εἶδα. Φεύγοντας, ὅπως στὴν ἀρχὴ κατέθεσα, γιὰ νὰ περάσω ἀπέναντι στὸν ποταμὸ καὶ νὰ σωθῶ, ἔπεσα σὲ δύο γερμανοὺς στρατιῶτες ποὺ ἔστηναν τὸ πολυβόλο σὲ μιὰ στενὴ διάβαση. Αὐτοὶ δὲν μὲ ἀντιλήφθηκαν, γιατὶ ἦταν σκυμμένοι τὴν ὥρα ποὺ ἔστηναν τὸ πολυβόλο. Τότε ἐγὼ ἔκαμα μιὰ γρήγορη στροφὴ καὶ κρύφθηκα ἀκολουθῶντας ἕναν ἄλλον δρομάκο ἀθέατο.

Ἐρώτ. Δικηγόρου. Περιγράψατε τὴν στολὴ ποὺ φοροῦσαν.

Ἀπαντ. «Ἔκαμα σύντομη περιγραφὴ τῆς στολῆς, τοῦ καπέλλου, ποὺ φοροῦσαν καὶ τῶν κινήσεων ποὺ ἔκαναν ὅταν προσπαθοῦσαν νὰ στήσουν τὸ πολυβόλο».

Ἐρ. Δικηγ. ὑπερασπ. ΤΟΡΚΩΒ: Μπορεῖτε νὰ μᾶς ἀποδείξετε ἂν οἱ ἀντάρτες τοῦ ΖΕΡΒΑ ἦταν στρατιωτικῶς ὀργανωμένοι ἢ συμμορίτες ποὺ τὴν ἡμέρα εἰργάζοντο καὶ τὴν νύχτα παίρνανε τὸ ντουφέκι καὶ χτυποῦσαν τοὺς Γερμανούς;

Ἀπάντ. Βεβαίως μπορῶ. Ὁ Στρατηγὸς Ζέρβας ἀπὸ τὸν Νοέμβριο τοῦ 1942 μετὰ τὴν ἀνατίναξη τῆς γέφυρας τοῦ Γοργοποτάμου εἶχε ὀργανωθῆ καλῶς μὲ στρατιωτικὸ σύστημα ἀπὸ δὲ τὸ ἔτος 1943 καὶ ἐφεξῆς ἡ στρατιωτική του ὀργάνωση ἦταν πλήρης.

Ἐρώτ. Δικηγ. Τί ἐννοεῖτε μὲ αὐτό· θέλω λεπτομερῆ ἀνάλυση.

Μάρτυς: Εἶχε στρατιωτικὲς μονάδες ὀργανωμένες μὲ ἐπιτελικὸ σχέδιο. Ἤτοι: Ἐπιτελεῖο μὲ γενικὸν ἐπιτελάρχη, Μεραρχίες μὲ Συντάγματα, τάγματα, λόχους, διμοιρίες. Εἶχε καὶ ἀνεξάρτητα δύο τάγματα, τοῦ ὁπλαρχηγοῦ, τοῦ θρυλικοῦ ἥρωα Καραμπίνα, τοῦ Βοΐδαρου καὶ ἕνα Σύνταγμα τοῦ ἀτρόμητου Ἀλέκου Παπαδοπούλου, εἶχε ἐπιμελητεία, ἀποθῆκες ἐφοδίων καὶ τροφῶν. Στὰ βουνὰ λειτουργοῦσαν κατόπιν διαταγῆς τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ Ζέρβα καὶ στρατοδικεῖα γιὰ ἐπιβολὴ κυρώσεων σὲ παραβάτες γιὰ πράξεις πειθαρχίας· καὶ προδοσίας, δηλαδὴ συνεργασίας μὲ τὸν κατακτητή, εἰς βάρος πατριωτῶν ἑλλήνων.

Τὰ μέσα γιὰ τὴν στρατιωτικὴ καὶ πολεμικὴ ὀργάνωση διέθετε ἡ Ἀγγλία, ἢ ὁ ἀγροτικὸς πληθυσμός, μὲ ρίψεις πολεμοφοδίων ἢ μὲ ὑποβρύχια.

Δικηγ. ὑπεράσπισης: Μπορεῖτε νὰ περιγράψετε μιὰ στρατιωτικὴ μονάδα τοῦ Ζέρβα;

Μάρτυς Παππᾶς: Βεβαιότατα, τὴν Ι Ταξιαρχία, ὅπου ὑπηρέτησα καὶ ἐγὼ ἀντάρτης. Διοικητής της ἦταν ὁ συνταγματάρχης Κων. Κωνσταντόπουλος. Σ' αὐτὴ ὑπήγοντο ἕνα Σύνταγμα, ποὺ διοικητής του ἦταν ἀξιωματικὸς τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ὁ Συν)ρχης Τζίμας, στὸ σύνταγμα αὐτὸ ὑπήγοντο 3 τάγματα, ἕνα μὲ διοικητὴν τὸν ταγματάρχη Φώτ. Τζινέρη, ἕνα μὲ τὸν μοίραρχο Μίκροβα καὶ ἕναν μὲ τὸν ταγματάρχη Θεόδ. Χάμο. Σ' αὐτοὺς ὑπήγοντο οἱ λόχοι τῶν ἀξιωματικῶν Ἰ. Σκάρα, Γρηγορίου Κολιοκώτση, ἀδελφῶν Νάκα, Θεοφ. Κοντογιάννη, Θέου, Θωμ. Φωτιάδη καὶ Εὐαγγ. Βαγγέλη. Στὴν Ταξιαρχία ἀνήκουν ἀκόμη 2 ἀνεξάρτητα τάγματα τῶν γενναίων ὁπλαρχηγῶν Καραμπίνα καὶ Βόϊδαρου, μία ἀνεξάρτητη ἰσχυρὴ δύναμη τοῦ Βάλτου Αἰτωλοακαρνανίας μὲ διοικητὴ τὸν γενναῖο πολεμιστὴ ἰατρὸν καὶ ἤδη βουλευτὴ Στυλ. Χούτα ὡς καὶ μικρὴ ἀνεξάρτητη ὁμάδα Γαλάνη, ὑπολοχαγοῦ. Εἶχε ἐπίσης ἡ Ταξιαρχία 4 πυροβόλα μὲ πυροβολητὰς τοὺς ἀξιωματικοὺς Τατσιόπουλο καὶ Κατσάνο καὶ τμῆμα ὅλμων ὑπὸ τὴν διοίκηση τῶν ἀδελφῶν Νάκα ἀξιωματικῶν. Ἐπιμελητεία τροφίμων μὲ διοικητὴν τὸν λοχαγὸν Γ. Καλαρρύτην.

Ἄλλως τε οἱ κατηγορούμενοι ἔχουν πικρὰ πεῖρα τῆς

στρατιωτικῆς ὀργάνωσης τοῦ Ζέρβα, γιατὶ πολλάκις οἱ πολεμιστές του στρατιῶτες τοὺς ἀντιμετώπισαν μὲ μάχες κατὰ μέτωπο καὶ ἐκ τοῦ συστάδην. Ἀναφέρω ὡς παράδειγμα τὶς μάχες Τετρακώμου — Νεράϊδας, Μενίνας — Παραμυθιᾶς — Ἁγίου Γεωργίου Φιλιππιάδος τῆς ὁδοῦ Πρεβέζης — Γιαννίνων κ.λ.π.

Ἐρώτ. δικηγ. ὑπεράσπισης: Μήπως οἱ κάτοικοι ΚΟΜΜΕΝΟΥ ἦταν ἀντάρτες προσποιούμενοι τὸν φιλήσυχο ἀγρότη τὴν ἡμέρα καὶ τὴν νύχτα ἔκαναν σαμποτὰζ κατὰ τοῦ Γερμανικοῦ Στρατοῦ;

Ἀπάντ. Μέγα σφάλμα· ἐδῶ εἶναι ἡ πλάνη, ἄν ἡ ἐρώτηση δὲν εἶναι σκόπιμη καὶ παραπειστική.

Οἱ κάτοικοι ΚΟΜΜΕΝΟΥ ἦταν φιλήσυχοι ἀγρότες, ἐκτὸς ἐλαχίστων μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἐγώ, ποὺ εἴχαμε καταταγῆ ἀντάρτες στὸ βουνὸ δακείμενοι φιλικὰ στὴν ὀργάνωση τῶν ἐθνικῶν ὁμάδων Ζέρβα. Ὅλοι οἱ ἄλλοι κάτοικοι ἦταν ἀμέτοχοι σὲ ὀργανώσεις καὶ ἐργάζονταν καλλιεργώντας καὶ σκάβοντας τὴ γῆ.

Ἐρώτησις δικηγόρου ὑπεράσπ.: Μήπως βρῆκαν οἱ Γερμανοὶ ἀντάρτες στὸ ΚΟΜΜΕΝΟ;

Ἀπαντησις Παππᾶς: Περιττὴ ἡ ἐρώτηση, γιατὶ σᾶς ἀνέπτυξα προτύτερα λεπτομερῶς τί συνέβη μὲ τὴν γερμανικὴ κούρσα στὸ ΚΟΜΜΕΝΟ καὶ τοὺς ὀλίγους ἀντάρτες ποὺ εἶδαν ἐκεῖ οἱ 3 γερμανοὶ ἀξιωματικοί. Ὄχι μόνον δὲν πείραξαν τοὺς Γερμανοὺς οἱ ἀντάρτες, ἀλλὰ βοηθήσαμε τὸ αὐτοκίνητο νὰ βγῆ ἀπὸ τὸ χαντάκι, ποὺ εἶχε ἀνατραπῆ, καὶ νὰ φύγη ἀνενόχλητο. Κάναμε περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι ἐπέβαλε ἡ ἐθνική μας τιμή, ἐνῶ μπορούσαμε ὅλους νὰ τοὺς σκοτώσουμε.

Πρόεδρος: Ἀρκεῖ μάρτυς. Εἶναι πλήρης ἡ διαφώτιση.

ΑΠΟΣΤΟΜΩΤΙΚΗ ΚΑΤΑΘΕΣΙΣ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΟΝΤΗ

Στὴν ἕδρα οἱ ὁμοσπονδιακοὶ δικασταὶ (ἐφέται) Βεννεοστροὺμ (πρόεδρος), ΚΑΡΤΕΡ καὶ ΜΠΟΥΡΚΕ. Τὴν κατηγοροῦσα ἀρχὴ ἐκπροσωπεῖ ὁ εἰσαγγελεὺς ΒΑΛΤΕΡ ΡΑΠ, ποὺ

Ὁ κ. Ἰωάννης Σιόντης, καθηγητὴς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ὑπῆρξε δικηγόρος ὑπεράσπισης θανατοποινιτῶν Ἑλλήνων στὰ Γερμανικὰ Στρατοδικεῖα καὶ ἔδωκε συντριπτικὲς διαφωτίσεις στὸ Διεθνὲς Δίκαιο πολέμου σὲ μονομαχίες μὲ Γερμανοὺς Δικηγόρους.

προΐσταται καὶ τῶν ἀνακριτικῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Δικαστηρίου τῆς Νυρεμβέργης.

Προσέρχεται ὁ μάρτυς κατηγορίας, δικηγόρος, ὑφηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ καθηγητὴς τῆς Παντείου Ἀνωτάτης Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν καὶ δίνει τὸν νενομισμένο ὅρκο γερμανιστί.

Ὁ μάρτυς διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀϊδελβέργης καὶ ἄριστος γνώστης τῆς γερμανικῆς ὑπῆρξε συνήγορος ἑκατοντάδων ἑλλήνων πατριωτῶν ἐνώπιον τῶν γερμανικῶν στρατοδικείων κατὰ τὴν κατοχήν.

Ὁ Εἰσαγγελεὺς ΡΑΠ, ἄριστος καὶ αὐτὸς γνώστης τῆς γερμανικῆς ζητεῖ ἀπὸ τὸ δικαστήριο νὰ ἐπιτραπῇ νὰ καταθέση ὁ μάρτυς στὴ γερμανικὴ καὶ ὁ ἴδιος ὁ εἰσαγγελεὺς νὰ διατυπώση ἀπ' εὐθείας στὴ γερμανικὴ τὰ ἐρωτήματα.

Ἡ αἴτηση ἔγινε δεκτή. Στὴν ἀρχὴ ὁ μάρτυς ἀπαντᾶ σὲ σειρὰ λεπτομερειακῶν ἐρωτημάτων ἀναφορικὰ μὲ τὴν κατα-

γωγή του, τὴν οἰκογενειακὴ καὶ ἐπαγγελματική του κατάσταση καὶ μόρφωσή του.

Κατόπιν ὁ εἰσαγγελεὺς ΒΑΛΤΕΡ ΡΑΠ ἐρωτᾶ

Ἐρώτ. Ποία ἡ δράση σας στὴ διάρκεια τοῦ πολέμου τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Ἰταλίας καὶ Γερμανίας;

Ἀπάντ. Ἅμα τῇ κηρύξει τοῦ πολέμου ὑπὸ τῆς Ἰταλίας ἐγκατέλειψα τὸ δικηγορικό μου γραφεῖο καὶ ἀνέλαβα ὑπηρεσία στὸ τμῆμα τῆς ραδιοφωνικῆς προπαγάνδας γιὰ τὸ ἐξωτερικό, ὅπου ἐργάσθηκα μέχρι τὴν ἡμέρα ποὺ εἰσέβαλαν οἱ Γερμανοὶ στὴν Ἀθήνα.

Ἐρώτ. Ποία ἦταν ἡ δράση σας ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ κατελήφθη ἡ Ἑλλάδα ἀπὸ τοὺς γερμανοὺς καὶ μέχρι ποὺ ἀπελευθερώθηκε;

Ἀπάντ. Μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοὺς γερμανοὺς καὶ τὴν κατάληψη καὶ τῆς Ἀθήνας ἐπανῆλθα στὴν ἄσκηση τοῦ δικηγορικοῦ ἐπαγγέλματος.

Κατὰ τὰ τέλη Μαΐου 1941 ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ πρῶτο μόνιμο Γερμανικὸ Στρατοδικεῖο. Ὀνομάζονταν: «Στρατοδικεῖο τοῦ διοικητοῦ τῆς Νοτιοανατολικῆς ἀεροπορικῆς περιοχῆς». Ἂν δὲν πλανῶμαι ὑπήγετο τοῦτο τότε στὶς διαταγὲς τοῦ στρατηγοῦ ἀεροπορίας ΦΕΛΜΙΥ.

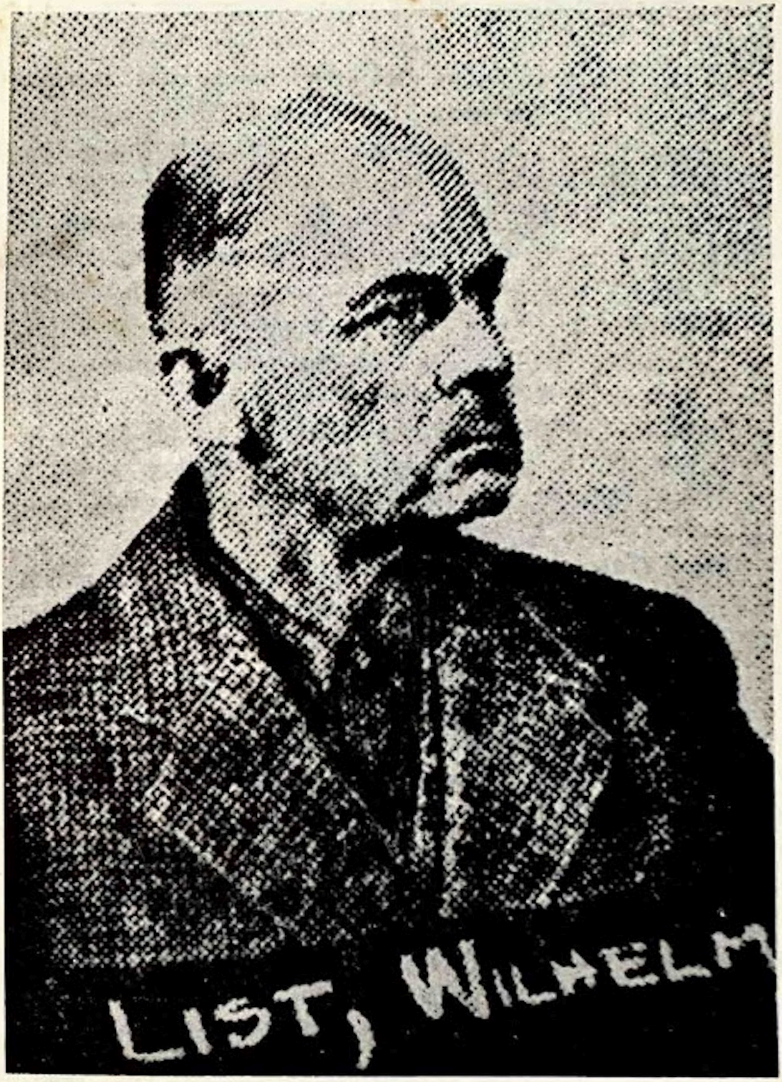
Ἐρώτ. Ποιές ὑποθέσεις ὑπήγοντο σ' αὐτὸ τὸ στρατοδικεῖο;

Ἀπάντ. Τὸ στρατοδικεῖο αὐτὸ ἦταν ἁρμόδιο τόσο γιὰ ὑποθέσεις γερμανῶν ὅσο καὶ γιὰ ὑποθέσεις ἑλλήνων.

Συνεχίσετε. Στὶς ἀρχὲς ἀναλάμβανε τὴν ὑπεράσπιση τῶν ἑλλήνων περιωρισμένος ἀριθμὸς δικηγόρων. Ἀργότερα ὅμως ἐπιτράπηκε καὶ σὲ ἄλλους ἕλληνες δικηγόρους ἡ ὑπεράσπισις·

Μεταξὺ αὐτῶν ἤμουνα καὶ ἐγώ. Γιὰ τὴ σχετικὴ ἄδεια ἀπευθύνθηκαν πρὸς τὸν τότε προϊστάμενο τοῦ στρατοδικείου Δρα ΝΤΟΥΝΣΤΑΪΝ, ἀντισυνταγματάρχην τῆς δικαιοσύνης τοῦ ἀεροπορικοῦ σώματος.

Στὴν ἀρχὴ φάνηκε διστακτικός, ἀφοῦ ὅμως συνεννοήθηκε μὲ τὸν Δρα ΦΡΟΒΑΪΝ τοῦ αὐτοῦ βαθμοῦ καὶ κλάδου καὶ ἐπιθεωρητὴν δικαστῶν στὴ στρατιωτικὴ διοικητικὴ μοῖρα

Βίλχελμ Λίστ. Στρατάρχης, Διοικητὴς τῆς 12ης Στρατιᾶς ποὺ ἐπεχείρησε τὴν ἐκστρατεία στὰ Βαλκάνια καὶ τὴν Ἑλλάδα. Κατηγορεῖται γιὰ ἐγκλήματα κατὰ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ παραβιάσεις τοῦ διεθνοῦς δικαίου.

ἐπέτρεψε τὴν ἀνάληψη καὶ σὲ μένα τῆς ὑπεράσπισης ἑλλήνων.

Ἔτσι ἄρχισα τὴ δράση μου ὡς συνήγορος στὸ Στρατοδικεῖο, καὶ συνεχίσθηκε μέχρι τὸν Ἰούνιο 1942.

Ἐρώτ. Πόσοι συνολικὰ ἕλληνες δικηγόροι ἔγιναν δεκτοὶ στὸ στρατοδικεῖο αὐτό;

Ἀπάντ. Ἀκριβῶς δὲν ἐνθυμοῦμαι. Ἂν δὲν ἀπατῶμαι ἐδικηγόρησαν στὴ περίοδο αὐτὴ περὶ τοὺς 7—8.

Ἐρώτ. Ἐγνώριζον ὅλοι τὴν Γερμανικήν;

Ἀπάντ. Ναὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον.

Ἐρώτ. Ἐξακολουθήσατε τότε τὴν ἄσκηση τοῦ ἐπαγγέλματός Σας καὶ ἐνώπιον ἑλληνικῶν δικαστηρίων;

Ἀπάντ. Τὴν δικηγορίαν μου ἐνώπιον τῶν ἑλληνικῶν δικαστηρίων σχεδὸν ἐγκατέλειψα γιατὶ τοῦ λοιποῦ σὰν κυρία μου ἀποστολὴ θεωροῦσα τὴν ὑπεράσπιση τῶν ἑλλήνων ἐνώπιον τοῦ γερμανικοῦ στρατοδικείου.

Ἐρώτ. Εἴπατε ὅτι ἡ δράση σας ἐνώπιον τοῦ γερμανικοῦ στρατοδικείου συνεχίσθηκε μέχρι τὸν Ἰούνιο 1942. Τί συνέβη κατόπιν;

Ἀπάντ. Περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου 1942 —ἀκριβῆ ἡμερομηνία δὲν θυμοῦμαι— τὸ εἰρημένο στρατοδικεῖο ἔπαυσε νὰ ἐκδικάζη ὑποθέσεις ἑλλήνων. Γιὰ τὶς ὑποθέσεις ἑλλήνων ἱδρύθηκε τότε νέο στρατοδικεῖο φέρον τὸ ὄνομα: «Στρατοδικεῖον τοῦ Διοικητοῦ Νοτίου Ἑλλάδος». Τὸ δικαστήριο αὐτὸ ὀργανώθηκε ἀπὸ τὸν τότε ἐπιθεωρητὴ στρατοδίκη Δρα ΦΡΟΒΑ·Ι·Ν, δόθηκε δὲ ἡ ἄδεια ὑπεράσπισης σὲ ὡρισμένο ἀριθμὸ ἑλλήνων δικηγόρων, ποὺ ὑποδείχθηκαν κατόπιν ἀπὸ σχετικὴ πρόσκληση τοῦ Δρος ΦΡΟΒΑ·Ι·Ν ἀπὸ τὸν δικηγορικὸ σύλλογο Ἀθηνῶν. Μεταξὺ αὐτῶν ἤμουνα καὶ ἐγώ.

Ἐρώτ. Σὲ ποίου τὶς διαταγὲς ὑπήγετο τὸ νέο τοῦτο στρατοδικεῖο.

Ἀπάντ. Δὲν γνωρίζω ἀκριβῶς ἂν κατὰ τὴν ἵδρυσή του ἦταν ἀκόμη στρατιωτικὸς διοικητὴς ὁ στρατηγὸς Σπάϊντελ.

Ἐρώτ. Δύνασθε νὰ μᾶς πῆτε ποιές ἦταν οἱ συνήθεις περιπτώσεις ποὺ ἤρχοντο ἐνώπιον τοῦ στρατοδικείου;

Ἀπάντ. Δύναμαι νὰ ἀναφέρω παραδείγματα: σαμποτάζ,

κατοχὴ ὅπλων, κατασκοπεία, κλοπὲς γερμανικῶν εἰδῶν, διανομὴ προπαγανδιστικῶν φυλλαδίων καὶ ἀργότερα, δυνάμει τοῦ ἀπὸ 17 Ἰουνίου 1943 δ)τος τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ, Κομμουνιστικὴ δρᾶσις.

Ἐρώτ. Παρακαλῶ συνεχίσατε·

Ἀπάντ. Ἀκόμη περισσότερο χαρακτηριστικὲς περιπτώσεις παραβιάσεων τοῦ δικαίου, ἐπαναλαμβάνω παραβιάσεων οὐ μόνον τῶν κανόνων τοῦ διεθνοῦς δικαίου, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐσωτερικοῦ γερμανικοῦ δικαστηρίου τοῦ πολέμου παρακολούθησα ὡς συνήγορος παρὰ τῷ δευτέρῳ γερμανικῷ στρατοδικείῳ τοῦ διοικητοῦ Νοτίου Ἑλλάδος.

Ἡ ὑπόθεσις τῶν πατριωτῶν τοῦ Πόρου.

Περὶ τὰς ἀρχὰς Σεπτεμβρίου τοῦ 1942 εἰς τὴν νῆσον Πόρον συνελήφθησαν ὑπὸ τῆς Γκὲ—ἔφ—πὲ (μυστικῆς στρατιωτικῆς ἀστυνομίας) τοῦ Πειραιῶς ἐννέα (9) ἐξέχοντες ἕλληνες μὲ τὴν ὑποψίαν ὅτι ἐνήργουν παρὰ τῷ πληθυσμῷ τῆς νήσου φιλαγγλικὴν προπαγάνδαν. Περὶ κομμουνιστικῆς δράσεως τῶν προσώπων τούτων οὐδεὶς ἀπολύτως ἦτο λόγος.

Αὐτὰ τὰ ὄργανα τῆς Γκὲ—Ἔφ—Πέ, τὰ ὁποῖα παρουσιάσθησαν ὡς μάρτυρες κατηγορίας κατὰ τῶν ἐνώπιον τοῦ στρατοδικείου δίκης ὡμολόγησαν ὅτι οἱ συλληφθέντες ἦσαν ἐθνικόφρονες ἕλληνες. Μεταξὺ τῶν συλληφθέντων ἦσαν εἷς ἰατρός, εἷς δικηγόρος, εἷς φαρμακοποιός, εἷς ἀξιωματικὸς τοῦ ἑλληνικοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ καὶ τρεῖς (3) δημόσιοι ὑπάλληλοι. Οἱ συλληφθέντες ὡδηγήθησαν εἰς τὸ ἐν Πειραιεῖ κατάστημα τῆς Γκὲ—Ἔφ—Πέ, ὅπου ὑπεβλήθησαν εἰς αὐστηροτάτην ἀνάκρισιν. Γνωρίζομεν καλῶς τί ἐσήμαινε τοῦτο (αὐστηροτάτη ἀνάκρισις).

Δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι δὲν γνωρίζουν τὴν τότε κατάστασιν εἰς τὴν πατρίδα μου —καὶ ἀσφαλῶς εὑρίσκονται πολλοὶ εἰς τὴν αἴθουσαν ταύτην— θὰ ἤθελον νὰ εἴπω τοῦτο: Εἷς τῶν γνωστοτάτων ἐρευνητῶν τῆς ἱστορίας τοῦ γερμανικοῦ δικαίου ὁ καθηγητὴς Χὰνς Φὲρ ἐξέδωσε ἐν ἔτει 1923 ἓν βιβλίον μὲ τὸν τίτλον: «Τὸ δίκαιον εἰς εἰκόνας» μέγα μέρος τοῦ ὁποίου ἀναφέρεται εἰς τὰς μεσαιωνικὰς μεθόδους ἀνακρίσεως. Ὅ,τι βλέπομεν ὡς τοιαύτας μεθόδους εἰς τὰς εἰκόνας τοῦ βι-

6λίου τούτου, ἀκριβῶς ἐπανῆλθον εἰς τὴν ζωὴν ἐν μέσῳ εἰκοστῷ αἰῶνι εἰς τὴν πατρίδα μου διὰ τῆς Γκὲ—Ἔφ—Πὲ καὶ φυσικὰ ἀργότερον διὰ τῶν Ἔς—Ἔς.

Δέσιμο τῶν χειρῶν πισθάγκωνα καὶ κρέμασμα ἐξ αὐτῶν τοῦ ἀνακρινομένου μὲ πρόσθετον βάρος εἰς τοὺς πόδας, ἄγριοι ξυλοδαρμοὶ κ.τ.τ. Οἱ συλληφθέντες λοιπὸν ὑπεβλήθησαν εἰς αὐστηροτάτην ἀνάκρισιν.

Τοιαῦται ἦσαν αἱ ἐφαρμοσθεῖσαι μέθοδοι ὥστε εἷς ἐκ τῶν συλληφθέντων, οἰκονομικὸς ἔφορος Πόρου, ἀργότερον παρεφρόνησεν. ,Εγὼ ὁ ἴδιος προσωπικῶς ἀπηυθύνθην τότε πρὸς τὸν προϊστάμενον τοῦ στρατοδικείου τὸν ταγματάρχην τῆς δικαιοσύνης τοῦ ἀεροπορικοῦ σώματο Δρα ΚΙΡΧΜΠΕΓΚΕΡ καὶ τὸν παρεκάλεσα νὰ διατάξη τὴν μεταγωγὴν τοῦ παραφρονήσαντος εἰς τὸ νοσοκομεῖον.

Πράγματι ὁ Δρ Κιρχμπέγκερ συνεμορφώθη πρὸς τὴν παράκλησίν μου.

Ἡ προανάκρισις εἰς τὴν Γκὲ—Ἔφ—Πὲ Πειραιῶς συνεχίσθη μέχρι τῶν μέσων περίπου τοῦ Ὀκτωβρίου 1942, ὁπότε ὁ φάκελλος μὲ τὸ ἀνακριτικὸν πόρισμα ἐστάλη εἰς τὸ στρατοδικεῖον. Συνετάγη ἡ παραπεμπτικὴ διαταγὴ καὶ ἡ ὑπόθεσις ἦλθεν ἐπὶ τέλους εἰς τὸ ἀκροατήριον τὴν 30ὴν Νοεμβρίου 1942.

Προϊστάμενος τῆς συνθέσεως τοῦ δικαστηρίου ἦτο ὁ ταγματάρχης τῆς στρατιωτικῆς δικαιοσύνης τοῦ ἀεροπορικοῦ σώματος Δρ ΡΑΤΚΕ, ἐκπρόσωπος δὲ τῆς κατηγορίας ὁ τοῦ αὐτοῦ βαθμοῦ καὶ σώματος στρατοδίκης Δρ ΧΕΝΝΙΓ, ἕνας καθὼς πρέπει δικηγόρος ἐκ Λειψίας —ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω τοῦτο— καὶ ὄχι πολὺ αὐστηρὸς δικαστὴς ἔναντι τῶν ἑλλήνων.

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς συνεδριάσεως ὁ Πρόεδρος ἐδήλωσεν ὅτι ἡ δίκη θὰ γίνη κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, διότι ὡς εἶπεν ἐπρόκειτο περὶ σοβαρᾶς ὑποθέσεως κατασκοπείας. Μετὰ τὴν ἐκκένωσιν τῆς αἰθούσης καὶ τὴν ἀπολογίαν ἑνὸς ἑκάστου τῶν κατηγορουμένων, ἤρχισεν ἡ ἐξέτασις τῶν μαρτύρων τῆς κατηγορίας. Ἐνεφανίσθησαν οἱ ἄνδρες τῆς Γκὲ—Ἔφ—Πὲ Πειραιῶς —δύο τὸν ἀριθμὸν— οἱ ὁποῖοι εἶχον διεξαγάγει τὴν

προανάκρισιν. Μόνον τοῦ ἑνὸς διατηρῶ εἰς τὴν μνήμην μου τὸ ὄνομα. Ὠνομάζετο Στάϊερχοφ. Τὴν ὑπεράσπισιν ἀπετέλουν (4) τέσσαρες ἕλληνες δικηγόροι μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἐγώ. Ἡ ὑπεράσπισις ἐγνώριζεν ἤδη ὅτι οἱ κατηγορούμενοι εἶχον ὑποβληθῇ εἰς «αὐστηροτάτην» ἀνάκρισιν. Διὰ τοῦτο ἠρώτησε δι' ἑνὸς τῶν δικηγόρων τὸν μάρτυρα τῆς Γκὲ—'Εφ—Πέ, ἐὰν τοῦτο ἦτο ἀληθές.

Ὁ Πρόεδρος ἐπέτρεψε τὴν ἐρώτησιν καὶ ὁ μάρτυς ἀπήντησεν: «Ὑπάρχει διαταγὴ κατὰ τὴν ὁποίαν εἰς τοιαύτας περιπτώσεις ὀφείλομεν νὰ ὑποβάλλωμεν τοὺς συλληφθέντας εἰς αὐστηροτάτην ἀνάκρισιν. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἐγὼ κατέφερα μόνον ἓν ράπισμα κατὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 1 κατηγορουμένου, τοῦ ἰατροῦ τοῦ Πόρου». Πρὸς στιγμὴν κατόπιν τῆς ἀπαντήσεως ταύτης ἐγὼ ἀπώλεσα κάπως τὴν ψυχραιμίαν μου καὶ ἠρώτησα τὸν μάρτυρα ποῖον ἐπάγγελμα εἶχεν ὡς πολίτης. Ἔλαβον τὴν ἀπάντησιν ὅτι ἦτο εἰρηνοδίκης· ἡ ἔξαψίς μου ἐνετάθη· «ὥστε κ. μάρτυς», εἶπα, «εἶσθε ἕνας μορφωμένος ἄνθρωπος. Πῶς ἐπιτρέψατε εἰς τὸν ἑαυτόν σας νὰ ραπίσετε ἕναν ἐπίσης μορφωμένον ἄνθρωπον, ἕναν ἰατρόν, ὁ ὁποῖος ἐπίσης ὅπως καὶ σεῖς ἔχει σπουδάσει σὲ Πανεπιστήμιον;» Τότε ὁ μάρτυς ἐγρύλλισε κυριολεκτικῶς λέγων: «Δὲν σᾶς ἐπιτρέπω τοιαύτην παρατήρησιν». Ἀποτέλεσμα ἦτο νὰ ἀνακληθῶ ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου εἰς τὴν τάξιν.

Μετὰ τὴν κατάθεσιν τοῦ μάρτυρος τῆς δυνάμεως τῆς Γκὲ—Ἔφ—Πὲ Πειραιῶς τοῦ Στάϊερχοφ, εἷς τῶν συναδέλφων μου κατὰ τὴν δίκην τὸν ἠρώτησε: «ἐπράξατε καὶ σεῖς τὸ αὐτὸ κ. μάρτυς κατὰ τὴν ἀνάκρισιν;» «Ὄχι· ἐγὼ προσωπικῶς δὲν ἔπραξα τὸ αὐτό, ἄφησα τοῦτο εἰς ἄλλους συναδέλφους». Τότε ὁ συνάδελφός μου ἐν ἐξάψει καὶ αὐτὸς παρετήρησεν εἰρωνικῶς: «Ἰδού κύριοι δικασταί, αὐτὴ εἶναι μία νέα μέθοδος, δυνάμεθα νὰ τὴν ὀνομάσωμεν μέθοδον Στάϊερχοφ». Νέα ἔξαψις, νέα ἀνάκλησις εἰς τὴν τάξιν τοῦ συνηγόρου.

Ἡ συνεδρίασις τοῦ δικαστηρίου διήρκησε μέχρις ἑσπέρας ὁπότε τὸ δικαστήριον ἀπεσύρθη εἰς διάσκεψιν. Μετὰ δύο δὲ ὥρας διασκέψεως ἐξέδωκε τὴν ἀπόφασίν του. Ἰδού τὸ περιεχόμενόν της:

«Αἱ προσαχθεῖσαι ἀποδείξεις δὲν ἦσαν ἀρκεταὶ ὥστε νὰ θεμελιώσουν καταδίκην κατηγορουμένων. Ἕνεκα τούτου ἡ ποινικὴ δίωξις τῶν κατηγορουμένων ἀναστέλλεται». Ἐν τούτοις οἱ κατηγορούμενοι δὲν ἀπελύθησαν, διότι ἡ Γκὲ—Ἒφ—Πὲ εἶχεν ἤδη διατάξει τὴν καλουμένην ἀσφαλιστικὴν κράτησίν των.

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἀποφάσεως καὶ τὴν λύσιν τῆς συνεδριάσεως ἐνεφανίσθη εἰς τὴν αἴθουσαν εἷς ἀξιωματικὸς τῆς Γκὲ—Ἒφ—Πὲ τοῦ Πειραιῶς —τὸ ὄνομά του δὲν γνωρίζω— καὶ στρεφόμενος πρὸς ἕναν τῶν συνηγόρων εἶπεν: «Κύριοι προσεβάλατε τοὺς ἄνδρας μου καὶ θὰ τιμωρηθῆτε δι' αὐτό, ταχέως θὰ λάβετε τὴν εἰδοποίησίν μου».

Ἦτο αὐτονόητον τί ἐσήμαινε τοῦτο. Ὁ συνάδελφός μου ἔσπευσεν ἀμέσως εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν, ἵνα οὗτος μεσολαβήσῃ εἰς τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικοὺς ποὺ ἠπείλησαν. Πράγματι ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸν τότε ἀντιπρόσωπον τοῦ Ράϊχ εἰς τὴν Ἑλλάδα Φὸν Ἄλτνεμπουργκ καὶ οὕτως ἀπεφεύχθη ἡ σύλληψίς μας ὑπὸ τῆς Γκὲ—Ἒφ—Πέ. Ὡς εἶπον μετὰ τὴν ἀναστολὴν τῆς ποινικῆς διώξεως οἱ κατηγορούμενοι δὲν ἀφέθησαν ἐλεύθεροι. Παρέμειναν εἰς τὰς φυλακὰς ὁλόκληρον τὸν μῆνα Δεκέμβριον 1942, ὁπότε τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἰανουαρίου 1943 ἀπεφάσισα νὰ ἀπευθυνθῶ ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν στρατηγὸν Διοικητήν. Νὰ ἐπισκεφθῆ κανεὶς προσωπικῶς τὸν στρατηγὸν Σπάϊντελ ἦτο βεβαίως ἀδύνατον. Διὰ τοῦτο ἀπηυθύνθην εἰς τὸν ἀξιωματικὸν τοῦ δευτέρου γραφείου, τὸν διαβόητον λοχαγὸν Δρα Στέκλε ἐγχειρίζων εἰς αὐτὸν σχετικὴν αἴτησιν. Παρεκάλουν διὰ τῆς αἰτήσεως αὐτῆς, ὅπως ἀφεθοῦν ἐλεύθεροι οἱ πελάται μου, ἀφοῦ αὐτὸ τοῦτο τὸ Γερμανικὸν στρατοδικεῖον εἶχεν ἀναστείλει τὴν ποινικὴν δίωξιν, ἀφοῦ τὸ ἴδιον τὸ στρατοδικεῖον δὲν εἶχε διαπιστώσει ἐπαρκῆ στοιχεῖα καὶ ἀφοῦ ἐπὶ τέλους οἱ συλληφθέντες οὐδεμίαν ὑπάρχουσαν ποινικὴν διάταξιν εἶχον παραβιάσει.

Ἐρωτ. Δύνασθε νὰ μᾶς ἐκθέσετε συγκεκριμένας χαρακτηριστικὰς περιπτώσεις, αἱ ὁποῖαι σᾶς ἔκαμαν ἰδιαιτέραν ἐν-

τύπωσιν κατὰ τὴν δρᾶσιν σας ὡς συνηγόρου ἐνώπιον τοῦ γερμανικοῦ στατοδικείου;

Ἀπάντ. Βεβαίως δύναμαι νὰ πράξω τοῦτο. Προηγουμένως ὅμως ὀφείλω νὰ εἴπω τινὰ ἐν εἴδει εἰσαγωγῆς.

Ἐρωτ. Παρακαλῶ.

Ἀπάντ. Τὴν προηγουμένην τῆς ἐπιθέσεως τῶν γερμανῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος —5 Ἀπριλίου 1941— ἐδημοσιεύετο εἰς τὸ εἰδικὸν φύλλον τῶν διαταγμάτων τῆς 12ης Στρατιᾶς διάταγμα τοῦ στρατάρχου ΛΙΣΤ κατὰ τὸ ὁποῖον ἐφαρμοστέον δίκαιον εἰς τὸ ὑπὸ κατοχὴν ἑλληνικὸν ἔδαφος ἦτο: 1) ὁ κοινὸς γερμανικὸς ποινικὸς νόμος, 2) τὰ μετ' αὐτοῦ συμπολιτευόμενα διατάγματα τοῦ Ράϊχ καὶ 3) τὰ διατάγματα τὰ ὁποῖα ἐξέδιδον οἱ ἑκάστοτε στρατιωτικοὶ διοικηταί. Ἁρμόδια πρὸς ἐκδίκαοιν τῶν παραβάσεων θὰ ἦσαν τὰ γερμανικὰ στρατοδικεῖα.

Πρόεδρος: (ΒΕΝΕΣΤΟΥΡΜ)

Τὸ δικαστήριον διακόπτει τὴν συνεδρίασιν μέχρι τῆς 13.30΄ μ.μ. Ἀπογευματινὴ συνεδρίασις. Συνεχίζεται ἡ κατάθεσις τοῦ μάρτυρος. Ὁ εἰσαγγελεὺς ΡΑΠ ἐρωτᾶ:

Ἐρωτ. Ὡμιλήσατε, κ. μάρτυς, πρὸ τῆς μεσημβρινῆς διακοπῆς περὶ τοῦ διατάγματος τοῦ στρατάρχου ΛΙΣΤ. Δύνασθε νὰ ἐπαναλάβετε τὸ περιεχόμενόν του καὶ νὰ συνεχίσετε;

Ὁ μάρτυς ἐπαναλαμβάνων τὸ περιεχόμενον τοῦ διατάγματος συνεχίζει:

Τὸ διάταγμα τοῦτο τοῦ διοικητοῦ τῆς 12ης στρατιᾶς παρεβιάσθη πολλάκις κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κατοχῆς.

Ἐρώτ. Πῶς παρεβιάσθη· θέλω συγκεκριμένην ἀνάπτυξιν.

Ἀπάντ. Ἐγένοντο ἐκτελέσεις ὁμαδικαί, ἐκτελέσεις μάλιστα ἄνευ δικαστικῆς ἀποφάσεως, σὺν τῷ χρόνῳ, ἀπετέλεσαν τὸν κανόνα. Τοῦτο ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου ὑπῆρξα μάρτυς πολλῶν περιπτώσεων κατὰ τὰς ὁποίας κατὰ κανόνα συνειδητῶς παρεβιάσθησαν οἱ κανόνες τοῦ διεθνοῦς δικαίου, μάλιστα περιπτώσεις εἰς τὰς ὁποίας αὐταὶ αἱ διατάξεις τοῦ ἐσωτερικοῦ γερμανικοῦ δικαίου τοῦ πολέμου διεστρεβλώθησαν κατὰ τρόπον ἀντιβαίνοντα ἄρδην εἰς τὸ διεθνὲς δίκαιον.

Δὲν δύναμαι νὰ ἀναφέρω ἐδῶ ὅλας τὰς κατ' ἰδίαν περιπτώσεις. Τοῦτο θὰ ἀπήτει πολὺν χρόνον. Δύναμαι νὰ ἐκθέσω

μόνον χαρακτηριστικά τινα παραδείγματα, τὰ ὁποῖα ἐκ τῆς θέσεώς μου τοῦ συνηγόρου παρηκολούθησα.

Ἐρώτ. Συνεχίσατε παρακαλῶ.

Ἀπάντ. Ὡς μίαν τῶν χαρακτηριστικωτέρων παραβάσεων τὴν ὁποίαν παρηκολούθησα, ὅταν ἐδικηγόρουν ἐνώπιον τοῦ πρώτου στρατοδικείου, τοῦ στρατοδικείου τοῦ διοικητοῦ τῆς Νοτιοανατολικῆς ἀεροπορικῆς περιοχῆς ἀναφέρω τὴν ἀκόλουθον: Ἦτο τέλη Ἀπριλίου 1942 ὅταν ἀριθμός τις ἑλλήνων ἀξιωματικῶν ἐπιχειρούντων νὰ διαφύγουν εἰς τὴν Αἴγυπτον συνελήφθη ὑπὸ τῶν γερμανῶν. Ἡ ὑπόθεσις δὲν ἤχθη ἐνώπιον τοῦ στρατοδικείου. Ἁπλούστατα ὡρισμένος ἀριθμὸς τῶν συλληφθέντων —δὲν ἐνθυμοῦμαι πόσοι ἀκριβῶς — διατηρῶ μόνον εἰς τὴν μνήμην μου τὰ ὀνόματα τριῶν ἐξ αὐτῶν— ἐξετελέσθη ἄνευ οὐδεμιᾶς δικαστικῆς ἀποφάσεως περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰουνίου 1942. Ὑπαίτιοι τῆς δολοφονίας αὐτῆς καθόσον γνωρίζω δὲν εἶναι οἱ παρόντες κατηγορούμενοι, ἀλλὰ ὁ στρατηγὸς ΑΝΤΡΕ, ὁ ὁποῖος διέταξε τὴν δολοφονίαν. Ἡ περίπτωσις αὐτὴ ἦτο ἡ πρώτη, ἥ ὁποία μοὶ ἐνεποίησε ζωηροτάτην ἐντύπωσιν.

Ἐρώτ. Πρόεδρος (ΒΕΝΕΡΣΤΡΟΥΜ). Νὰ μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ ὑποδείξω εἰς τὸν μάρτυρα ὅτι ἐπιθυμία τοῦ δικαστηρίου εἶναι νὰ ἀναφέρετε πραγματικὰ περιστατικά. Ἴσως ἀπό τινων ἀπόψεων εἶναι ἀναγκαῖον νὰ προβαίνετε καὶ εἰς ὡρισμένας ἀναπτύξεις πάντως τοὺς ὑπομνηματισμούς σας θὰ πρέπει νὰ περιορίζετε μόνον ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ὅ,τι γνωρίζετε καὶ ὅ,τι εἴδετε ἀντὶ νὰ ἀναπτύσσετε λεπτομερείας.

Ἀπάντ. Βεβαίως κ. Πρόεδρε αὐτὸ πράττω καὶ θὰ πράξω. Εἰς τὴν τρίτην κατηγορίαν τῶν παρανομιῶν ἀνήκουν αἱ περιπτώσεις ἐκεῖναι καθ' ἃς τὸ στρατοδικεῖον κατεδίκαζεν εἰς θάνατον κατὰ κανόνα ἐπὶ σαμποτάζ, χωρὶς νὰ ἐρευνᾶ ἂν εἰς τὴν συγκεκριμένην περίπτωσιν ὑφίστατο παρὰ τῷ δράστῃ ἡ πρόθεσις τοῦ ζημιῶσαι τὴν μαχητικὴν ἱκανότητα τῆς γερμανικῆς πολεμικῆς δυνάμεως. Τοιαύτας περιπτώσεις θανατικῶν καταδικῶν ἔσχον περὶ τὰς 25—30 κατὰ τὴν δικηγορίαν μου ἐνώπιον τοῦ στρατοδικείου. Τοῦτο εἶχον νὰ ἐκθέσω.

Ἐρώτ. Κύριε μάρτυς, δύνασθε νὰ μᾶς ὁμιλήσετε περὶ πε-

ριπτώσεων σαμποτάζ; Δώσατέ μας, παρακαλῶ, ἓν χαρακτηριστικὸν παράδειγμα περιπτώσεως σαμποτάζ, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπήρξατε συνήγορος καὶ κατόπιν προβῆτε εἰς τὴν ἀνάπτυξιν.

Ἀπάντ. Μάλιστα.

Δρ ΛΑΤΕΡΝΕΡ (συνήγορος τοῦ ΛΙΣΤ καὶ ΦΟΝ ΦΑ·Ι·ΚΣ).

Προβάλλω ἀντίρρησιν. Ἡ ἐρώτησις δὲν δύναται νὰ εἶναι οὐσιώδης. Δὲν γνωρίζω σημεῖον τι τῆς κατηγορίας, τὸ ὁποῖον νὰ ἀναφέρεται εἰς τὸ κατηγορητήριον ἢ νὰ ἀνεφέρθη ἀργότερον καὶ κατὰ τὸ ὁποῖον νὰ ἐπιρρίπτεται εἰς τοὺς κατηγορουμένους ἡ μομφὴ ὅτι εἰς περιπτώσεις σαμποτὰζ ἐξεδόθησαν σφαλεραὶ ἀποφάσεις.

ΡΑΠ (Εἰσαγγελεύς): Παρατηροῦμεν ὅτι ἡ ἐρώτησις δύναται νὰ ἔχῃ σημασίαν τινά, ἐὰν ἐπιτραπῇ εἰς τὸν μάρτυρα νὰ καταθέσῃ περὶ τοῦ εἴδους τῶν περιπτώσεων, αἵτινες ἐξεδικάσθησαν ἐνώπιον τοῦ στρατοδικείου, περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς διαδικασίας καὶ περὶ τῆς τύχης τῶν κατηγορουμένων ἢ τῶν ἀπαλλαγέντων ὑπὸ τοῦ στρατοδικείου. Φρονῶ ὅτι αὐτὰ ἔχουν κάποια σημασία ἐν προκειμένῳ.

Πρόεδρος (ΒΕΝΕΡΣΤΡΟΥΜ): Ὁ μάρτυς δύναται νὰ καταθέσῃ ἐφ' ὅσον τὰς παρατηρήσεις του περιορίζει ἐπὶ γεγονότων, τὰ ὁποῖα γνωρίζει καὶ τῶν ὁποίων ἔχει προσωπικὴν ἀντίληψιν.

ΡΑΠ (Εἰσαγγελεύς): Ἔχει καλῶς κ. Πρόεδρε.

Ἀπάντ. Παράδειγμα περιπτώσεως σαμποτάζ· ἀποκοπὴ τηλεφωνικῶν συρμάτων ἐπὶ σκοπῷ διακοπῆς τῆς τηλεφωνικῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ γερμανικῶν στρατιωτικῶν μονάδων. Χαρακτηριστικὴ περίπτωσις σαμποτὰζ τὴν ὁποίαν ἔχομεν. Ἡ καταδίκη κατηγορουμένων εἰς θάνατον ἦτο ἐν προκειμένῳ καθ' ὅλα νόμιμος. Οὐδεὶς δύναται νὰ ἔχῃ ἀντίρρησιν ἐνταῦθα. Ὡσαύτως ἀνατίναξις αὐτοκινήτων τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ. Καὶ ἐδῶ οἱ κατηγορούμενοι νομίμως κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον. Περαιτέρω: ἐμπρησμὸς ἀποθήκης γερμανικοῦ στρατοῦ. Οἱ κατηγορούμενοι νομίμως κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως εἰς τὴν ὁποίαν εἷς ἀγυιόπαις ἔκλεψεν ἀπὸ μίαν ἀποθήκην στρατιωτικὴν δύο ἢ τρεῖς λίτρας βενζίνης καὶ κατεδικάσθη ἕνεκα τούτου εἰς θάνατον ἐπὶ σαμ-

ποτάζ, ἡ καταδίκη ἦτο παράνομος, διότι δὲν ἦτο δυνατὸν εἰς τὸν ἀγυιόπαιδα αὐτὸν νὰ ὑπῆρχεν ἡ πρόθεσις τοῦ ζημιῶσαι τὴν μαχητικὴν ἱκανότητα τῆς πολεμικῆς γερμανικῆς δυνάμεως.

Ἐρώτ. Ἔχει καλῶς, κ. μάρτυς. Θέλετε τώρα νὰ συνεχίσετε τὴν ἔκθεσιν τῶν περαιτέρω γεγονότων, τὰ ὁποῖα συνδέονται μὲ τὰς ἐντυπώσεις σας κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κατοχῆς, ὅταν ἦλθαν τὰ Ἔς—Ἔς εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἀπαντ. Παρ' ὅλας τὰς παραβιάσεις τοῦ δικαίου, τὰς ὁποίας ἐξέθεσα μέχρι τοῦ Σ)βρίου 1943 δὲν θὰ ἠδυνάμην νὰ ἰσχυρισθῶ, ὅτι εὑρισκόμεθα εἰς μίαν κατάστασιν γυμνὴν δικαίου. Στὸ κάτω τῆς γραφῆς ὑπῆρχον περιπτώσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο ἐνώπιον τοῦ γερμανικοῦ στρατοδικείου καὶ ἐπὶ τέλους ὑπῆρχον περιπτώσεις θανατικῶν ἐκτελέσεων ἐπὶ τῇ βάσει μιᾶς δικαστικῆς ἀποφάσεως. Ἡ κατάστασις ὅμως αὐτὴ μετεβλήθη ἄρδην μετὰ τὴν ἔλευσιν τῶν Ἔς—Ἔς εἰς τὴν Ἑλλάδα. Δὲν δύναμαι νὰ εἴπω ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως εἰς ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα, διότι ὁμιλῶ περὶ τῶν Ἀθηνῶν. Τὰ Ἔς—Ἔς ὡς εἶπον ἦλθον εἰς τὰς Ἀθήνας περὶ τὰς ἀρχὰς Ὀκτωβρίου 1943. Εἰς τὸ ἑξῆς οἱ ἕλληνες πολὺ ὀλιγώτερον ἐδιώκοντο ὑπὸ τῆς Γκὲ—Ἔφ—Πέ. Τοῦ λοιποῦ διώκουσα ἀρχὴ ἦταν κυρίως τὰ Ἔς—Ἔς. Ἐνεργοῦντο διὰ τῆς διαβοήτου ὑπηρεσίας Ἔς—Ντὲ (Ζίχερνάϊτσντίνστ). Φυσικὰ τὸ στρατοδικεῖον τοῦ στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ Ἑλλάδος δὲν ἔπαυσε διὰ μιᾶς νὰ λειτουργῇ. Ὑπῆρχον ἀκόμη περιπτώσεις, αἱ ὁποῖαι ἤγοντο ἐνώπιον αὐτοῦ. Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ὅμως ἡ δρᾶσις του ἠλαττοῦτο μέχρις οὗ ἔπαυσε κατ' οὐσίαν. Ἡ δρᾶσις ἀνῆκε πλέον εἰς τὰ Ἔς—Ἔς, τὰ ὁποῖα ὡς γνωστὸν δὲν εἶχον στρατοδικεῖα. Τὰ βασανιστήρια ἦταν φυσικὰ εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν, οἱ ἄνθρωποι ἐξετελοῦντο ἄνευ δικαστικῆς ἀποφάσεως καὶ μάλιστα καθ' ὁμάδας 25, 30, 50, 100 ἀκόμη καὶ 200. Ὑπῆρξαν τόσαι αἱ περιπτώσεις ὁμαδικῶν ἐκτελέσεων, ὥστε δὲν τὰς συγκρατῶ εἰς τὴν μνήμην μου. Βεβαίως ὅλων αὐτῶν τῶν γεγονότων δὲν ὑπῆρξα αὐτόπτης μάρτυς ἐν κυριολεξίᾳ, ὑπῆρξα ὅμως αὐτόπτης μάρτυς ἑνὸς μέρους αὐτῶν καὶ δὴ εἰς τὴν ἀκόλουθον περίπτωσιν.

Η ΣΦΑΓΗ ΤΗΣ 1ης ΜΑΪΟΥ 1944

Ἦτο ἡ 1η Μαΐου 1944, ὅταν ἐπληροφορήθην παρὰ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ὅτι εἰς τὸ 21ον ἀστυνομικὸν τμῆμα Ἀθηνῶν ἐκομίσθησαν τὰ ροῦχα 200 ἐκτελεσθέντων ἑλλήνων. Μετ' ὀλίγον μετέβην εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπήν· Ἐκεῖ δὲ ἐπληροφορήθην ὅτι τὰ ροῦχα αὐτὰ εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ διακομισθῆ εἰς μίαν ἀποθήκην πλησίον τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε γίνει καὶ μεταξὺ τοῦ πληθυσμοῦ γνωστὸν ὅτι τὴν πρωΐαν τῆς ἡμέρας ἐκείνης εἶχε λάβει χώραν ὁμαδικὴ ἐκτέλεσις ἀνθρώπων παραληφθέντων ἀπὸ τὸ στρατόπεδον συγκεντρώσεως Χαϊδαρίου. Ὡς συνέβαινε συνήθως εἰς τοιαύτας περιπτώσεις οἱ συγγενεῖς τῶν κρατουμένων εἰς τὸ Χαϊδάρι ἔσπευσαν εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπήν, ἐκεῖθεν δὲ εἰς τὴν ἀποθήκην, ὅπου εἶχαν μεταφερθῆ τὰ ροῦχα τῶν ἐκτελεσθέντων.

Ἔσπευσα καὶ ἐγὼ ἐκεῖ· Τοὺς κλαυθμοὺς καὶ τοὺς ὀδυρμοὺς τῶν γυναικῶν δὲν δύναμαι νὰ περιγράψω. Κάθε μία ἠρεύνα μήπως εὕρῃ τὴν ἐνδυμασίαν τοῦ ἀγαπημένου προσώπου. Συγχρόνως ἀνεζήτουν εἰς τὰ ἐνδύματα μήπως εὕρουν σημειώσεις ἢ ταυτότητας. Τὰ θυλάκια ἦσαν ἄδεια. Πρὸς στιγμὴν εἶδον μίαν γραῖαν τοῦ λαοῦ ἡ ὁποία εἶχε ἀνακαλύψει τὸ σακκάκι τοῦ υἱοῦ της. Τότε ἐπίεζεν εἰς τὸ στῆθος της καὶ ἔκλαιε. Μετ' ὀλίγα λεπτὰ ἐστράφη καὶ ἀνεῦρε πλέον καὶ τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τοῦ ἄλλου της υἱοῦ. Ἔπεσεν ἀμέσως λιπόθυμος. Αὐτὴ εἶναι ἡ μοναδικὴ εἰκὼν τῆς τρομοκρατίας τῶν Ἔς—Ἔς τῆς ὁποίας ὑπῆρξα αὐτόπτης μάρτυς. Ἡ κατάστασις αὐτὴ διήρκησε μέχρι τέλους Αὐγούστου 1944. Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1944 αἱ Ἀθῆναι ἦσαν πλέον ἀληθὴς κόλασις μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς 12 ,Οκτωβρίου 1944.

Αὐτὰ εἶναι τὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα εἶχον νὰ ἐκθέσω. Ἄξιον εἶναι νὰ μνημονευθῆ (ἰδέ ἀποσπάσματα Ἐφ. Ἐθνικὴ Φλόγα Μπενάκειος Βιβλιοθήκη) ἡ μονομαχία γερμανιστὶ τοῦ καθηγητοῦ Ἰωάννου Σόντη καὶ τῶν δικηγόρων ὑπερασπισης τῶν κατηγορουμένων. Ὁ Ἰ. Σόντης ἀποκρούει ὡς μὴ εὐσταθοῦσες τὶς τελευταῖες ἐρωτήσεις τῶν δικηγόρων

ἑρμηνεύοντας ἄρθρα τῶν συνθηκῶν τῆς Χάγης 1907 καὶ τῆς Γενεύης, βάσει τῶν ὁποίων ὁ κατακτητὴς δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ προβαίνῃ σὲ σφαγὲς καὶ ἄλλες βανδαλιστικὲς πράξεις, γιατὶ ἔπρεπε, ἐφ' ὅσον ἦταν ὠργανωμένος ὁ ἀντάρτικος στρατὸς στὴν Ἑλλάδα, νὰ ἀντιμετωπισθῇ μὲ ὅπλα καὶ ὄχι νὰ ἐξολοθρεύῃ τὸν ἄμαχο πληθυσμὸ γιὰ νὰ κάμψῃ τὸ ἠθικὸ τῶν ἐθνικῶν ὁμάδων.

Δικ. ὑπερασπ.: Ἐπιμένουν ἐπικαλούμενοι ἄλλα ἄρθρα δυνάμει τῶν ὁποίων ὁ κατακτητὴς μποροῦσε νὰ προβαίνῃ σὲ σφαγὲς καὶ ἐμπρησμοὺς οπιτιῶν ἀμάχου πληθυσμοῦ γιὰ τὴν προστασία του, ἐφ' ὅσον τὸ κράτος ποὺ διαπράττονται τὰ ἐγκλήματα εἶχε ὑπογράψει συνθήκη μὲ τὸν ἐμπόλεμο κατακτητή, γιατὶ τότε ἡ ἀντίσταση εἶναι ἐκτὸς τοῦ διεθνοῦς δικαίου.

Μάρτυς, Ἰ. Σόντης καθηγητής: ἀντικρούει τὴν ἄποψη αὐτή, βάσει ἄλλων διατάξεων, γιατὶ ἡ συνθήκη στὴν Ἑλλάδα ὑπογράφηκε ἀπὸ δύο στρατηγοὺς Τσολάκογλου καὶ Κατσιμῆτρο καὶ τὸν ἱεράρχη Ἰωαννίνων Σπυρίδωνα, χωρὶς ἐντολὴ τῆς ἐπίσημης ἑλληνικῆς κυβέρνησης, ποὺ ἐσυνέχισε τὸν ἀγῶνα μὲ τὸν βασιλέα της στὴν Κρήτη. Συνεπῶς —λέγει— ἡ ἀντίσταση τοῦ Ζέρβα π.χ' στὴν Ἤπειρο ἔγινε νόμιμα καὶ τὰ ἐγκλήματα ποὺ διαπράχθηκαν στὴν Ἑλλάδα εἶναι τιμωρητέα.

Πρόεδρος: Ὁ μάρτυς Διστόμου κ. Καραμερτζάνης ἀποκλείεται, γιατὶ δὲν ἦταν αὐτόπτης.

Πρόεδρος: Νὰ προσέλθη ὁ μάρτυς κ. Σπηλιόπουλος.

Μάρτυς: ΤΑΚΗΣ ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ: προσέρχεται καὶ δίνει τὸν νενομισμένο ὅρκο.

Ὁ Σπηλιόπουλος διηγεῖται ἁδρομερῶς καὶ μὲ ἐντυπωσιακὴ ἔκφραση τὴν φρικαλέα σφαγὴ τῶν Καλαβρύτων. Στὸ τέλος τῆς μαρτυρικῆς κατάθεσής του ἐπιδεικνύει τὰ τραύματα, ποὺ ὁ ἴδιος ἔφερε στὸ σῶμα του ἀπὸ γερμανικὰ πολυβόλα καὶ ποὺ σώθηκε λιποθυμισμένος κολυμβώντας στὸ αἷμα, ποὺ σὰν λίμνη πλημμύρισε ἀπὸ τὴν σφαγὴ καὶ τὶς γερμανικὲς σφαῖρες, καὶ ἔτσι μέσα στὸν τεράστιο σωρὸ πτωμάτων σώθηκε, γιατὶ δὲν ἔγινε ἀντιληπτὸς ἀπὸ τὸν ἐχθρό.

Ἀτυχῶς καὶ γιὰ τὴν κατάθεση τοῦ Σπηλιοπούλου, ποὺ ἀφοροῦσε τὸ φρικαλέο δρᾶμα τῆς σφαγῆς τῶν ἱστορικῶν Καλαβρύτων, δὲν μπορῶ νὰ καταχωρήσω λεπτομέρειες, γιατὶ δὲν βρῆκα παρὰ τὴν ἐπίμονη ἔρευνά μου στοιχεῖα στὴν Μπενάκειο Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς, ὅπως γιὰ τὶς καταθέσεις τῶν ἄλλων μαρτύρων ποὺ περιέγραψα. Εἶναι ὅμως τὸ βιβλίο τοῦ Δ. ΚΑΛΔΑΪΡΗ — Π. Νικολαΐδη (ἡ πιὸ μαύρη ἡμέρα τῆς κατοχῆς — 13 Δ)βρίου 1943: Οἱ Γερμανοὶ ἀφανίζουν τὰ Καλάβρυτα) ἡ ἔντονη καὶ αἰώνια μαρτυρικὴ κατάθεση τῶν χιλίων (1000) μαρτύρων τῆς τραγωδίας τῶν Καλαβρύτων...

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄

Η ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΗΣ ΔΙΚΗΣ

Τίποτε δὲν εἶμαι σὲ θέση νὰ γράψω γιὰ τὴν ὁριστικὴ ἀπόφαση τῆς Δίκης, ποὺ ἔγινε τὸ 1947 στὸ Δικαστήριο τῆς Νυρεμβέργης μὲ κατηγορουμένους τοὺς ἕνδεκα (11) ἐγκληματίας Στρατηγοὺς Γερμανοὺς Ναζιστάς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ διαβόητος ΛΑΝΖ, ποὺ βύθισε στὴν φρικαλέα συμφορὰ μὲ τὴν ἀνελέητη σφαγὴ τὸ ΚΟΜΜΕΝΟ καὶ ΑΛΛΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ χωριά, ποὺ στὸ παρὸν βιβλίο περιγράφω, καὶ τοῦ ὁποίου κύριος μάρτυρας κατηγορίας ἤμουν ἐγὼ καὶ ἐν μέρει καὶ ὁ τότε δημοσιογράφος Κων. Τριανταφυλλίδης.

Ἀπευθύνθηκα μὲ αἴτησή μου στὸν Ἕλληνα πρεσβευτὴ τῆς Βόννης ζητώντας νὰ πληροφορηθῶ γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς δίκης, ὡς πρὸς τὸ σημεῖο ποὺ ἀφοροῦσε τὸν κατηγορούμενο στρατηγό, Διοικητὴ τῆς Ἠπείρου, ΛΑΝΖ, ἀλλὰ δυστυχῶς ἦταν ἡ ἀπάντηση ἀρνητική. Μοῦ ἀπήντησε ἡ Βόννη ὅτι ἦταν ὁλόκληρος ὄγκος ἡ διαδικασία τῆς δίκης καὶ πὼς μόνον, ἂν πήγαινα μόνος μου ἐκεῖ θὰ μοῦ ἐτίθεντο τὰ σχετικὰ στοιχεῖα ὑπ' ὄψιν γιὰ μελέτη καὶ ἔρευνα.

Τὸ πρᾶγμα ἦταν πολὺ δύσκολο γιὰ μένα, γιατὶ καὶ τὴν γερμανικὴ γλῶσσα, ποὺ ἦταν γραμμένες οἱ καταθέσεις τῶν μαρτύρων καὶ ὅλη ἡ δικαστικὴ διαδικασία, μοῦ ἦταν ἄγνωστη, ἀλλὰ καὶ χρόνος πολὺς θὰ ἐχρειάζετο, μὲ διερμηνέα βοηθό, γιὰ νὰ φθάσω στὸ ἀπαιτούμενο χρέος μου.

Μοναδικὸ ἔγκυρο στοιχεῖο γιὰ τὴν τύχη τῶν κατηγορουμένων στρατηγῶν εἶναι μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ διαπρεποῦς ἀνωτάτου δικαστικοῦ καὶ νομομαθοῦς κ. ΔΗΜΗΤΡ. ΚΙΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ, εἰσαγγελέως τοῦ Ἀρείου Πάγου, ποὺ μὲ τόση ζέση παρακολούθησε στὸ δικαστήριο τῆς Νυρεμβέργης, ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Ἑλληνικῆς δικαιοσύνης, τὴν ὅλη ὑπόθεση τοῦ ἑλληνικοῦ κατηγορητηρίου.

Φωτοτυπία τῆς ἐπιστολῆς τοῦ κ. Κιουσοπούλου παρέχεται συνέχεια ὅπως καὶ ἀντίγραφο αὐτῆς ἀκολουθεῖ.

Ἐπίσης γιὰ τὸ ἐπίμαχο θέμα μου, ποὺ ἀφορᾶ τὸν σφαγέα τοῦ ΚΟΜΜΕΝΟΥ στρατηγὸ ΛΑΝΖ παρέχω κατωτέρω ὀλίγα στοιχεῖα πηγαῖα καὶ συγκεκριμένα ποὺ διαβάζοντάς τα δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ κλαύση ὁ ἀναγνώστης, ὅταν δῆ πὼς ὁ βάρβαρος στρατηγὸς ἀναπαύεται ψυχαγωγούμενος μὲ τὶς ἀναμνήσεις τῶν φρικαλέων ἐγκλημάτων, ποὺ διέπραξαν τὰ ὄργανά του μὲ διαταγὲς τοῦ ἰδίου.

Εἶναι γεγονὸς πὼς ὁ στρατηγὸς ΛΑΝΖ, ποὺ σκόρπισε τὸν θάνατο σὲ πολυάριθμες ἀθῶες ἑλληνικὲς ψυχές, ζῆ σήμερα πανευτυχής, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ βιβλίου «Ἡ Ἑλληνικὴ Ἀντίστασις 1941—1944» τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βιέννης κ. Π. Ἐνεπεκίδη, ὅπου ἀναφέρει στιχομυθίαν ποὺ εἶχε ὁ Ἄγγλος —ὑπηρετήσας στὰ Ἠπειρωτικὰ βουνὰ πλησίον τῶν ἐθνικῶν ὁμάδων Ν. Ζέρβα— ΓΟΥΝΤΧΑΟΥΣ μὲ τὸν γερμανὸ ΛΑΝΖ στὸ Μόναχο ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ διεθνοῦς συνεδρίου Ἱστορικῶν τοῦ Β΄ Παγκοσμίου πολέμου.

Τὸ ἴδιο βεβαιώνει καὶ ὁ δημοσιογράφος ὁλκῆς Β. Τσιμπιδάρος, ποὺ γράφει ἐπί λέξει σὲ μιὰ ἱστορική του ἔρευνα τὴν 18 Ἰανουαρίου 1970 στὴν ἐφημερίδα «Ἀκρόπολις»: «Ὁ γερμανὸς στρατηγὸς Φὸν ΛΑΝΖ ζῆ τώρα στὸ Μάγχαϊμ· θὰ πάω ἴσως νὰ τὸν συναντήσω· ἀξίζει τὸν κόπο....».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄

ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗΣ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΤΗΣ ΔΙΚΗΣ ΤΗΣ ΝΥΡΕΜΒΕΡΓΗΣ

Σὲ ἀπάντηση ἐπιστολῆς μου πρὸς τὴν Πρεσβεία τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Δημοκρατίας τῆς Γερμανίας στὴν προσπάθειά μου συγκεντρώσεως πληρεστέρων στοιχείων γιὰ τὴ δίκη τῆς Νυρεμβέργης πληροφοροῦμαι τὰ ἑξῆς:

Πρεσβεία τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Δημοκρατίας τῆς Γερμανίας
Προξενικὸν Τμῆμα Υ4—84.00
Athen den 28.12.1971

Πρὸς
Τὸν κ. Στέφανον Παππᾶν
ὁδὸς Σπηλιωτοπούλου ἀριθ. 2
Γουδὶ/Ἀθῆναι

Ἀξιότιμε κ. Παππᾶ,

Ἡ Πρεσβεία ἔχει τὴν τιμὴν νὰ βεβαιώσῃ τὴν λῆψιν τοῦ ὑμετέρου ἀπὸ 7—12—1971 ἐρωτήματος. Δυστυχῶς δὲν δύναται ἡ Πρεσβεία καθ' ὃν τρόπον ἐπιθυμεῖτε νὰ βοηθήσῃ ὑμᾶς. Τὴν ἐποχὴν τῶν δικῶν τῆς Νυρεμβέργης δὲν ὑφίστατο ἀκόμη ἡ Ὁμοσπονδιακὴ Δημοκρατία τῆς Γερμανίας. Τὸ ἔδαφος τοῦ πάλαι ποτὲ Γερμανικοῦ Ράϊχ διηκεῖτο ὑπὸ τῶν Συμμαχικῶν δυνάμεων.

Ἡ Πρεσβεία θέλει νὰ προτείνῃ ὑμῖν, ὅπως ἀπευθύνητε τὴν παράκλησιν ὑμῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βασιλικὴν Πρεσβείαν ἐν Βόννῃ, ἥτις θὰ δυνηθῇ νὰ προμηθεύσῃ ὑμῖν τὸ ἀπαιτούμενον ὑλικὸν διὰ τὴν συγγραφὴν τῆς δίκης τῆς Νυρεμβέργης.

Μετὰ πλείστης τιμῆς
κατ' ἐντολὴν

(Ἴσκε)

Κατόπιν τοῦ ἀνωτέρω ἐγγράφου τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Δημοκρατίας τῆς Γερμανίας, ἀπηύθυνα ἐπιστολὴ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 28—1—1972 πρὸς τὴν Ἑλληνικὴ Πρεσβεία τῆς Βόννης, ζητώντας ἀπὸ ἐκεῖ πληροφορίες καὶ στοιχεῖα πρὸ πάντων γιὰ τοὺς Στρατηγοὺς ΛΑΝΖ, ποὺ ἤμουν ὁ κατήγορός του γιὰ τὴ σφαγὴ τοῦ ΚΟΜΜΕΝΟΥ, καὶ ΛΙΣΤ στρατάρχη Ἀθηνῶν, ποὺ ἀναρίθμητα ἐγκλήματα καὶ ἐκτελέσεις διαπράχθηκαν κατὰ τὸν χρόνον τῆς διοίκησής του στὴν Ἀθήνα καὶ τὰ προάστιά της, ὅπως στὸ παρὸν βιβλίο γράφω.

Ἡ ἀπάντηση ποὺ πῆρα εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

Ἑλληνικὴ Βασιλικὴ Πρεσβεία

Ἀριθ. Πρωτ. Φ. 1383/2/ΑΣ 339

Βόννη τῇ 16 Μαρτίου 1972

Κύριον

Στέφανον Β. Παππᾶν

ὁδὸς Σπηλιωτοπούλου 2

Γουδὶ—Ἀθήνας

Εἰς ἀπάντησιν τῆς ἀπὸ 28—1—1972 ἐπιστολῆς σας, ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ ἀποστείλωμεν Ὑμῖν, συνημμένως ἐπιστολὴν τοῦ κρατικοῦ ἀρχείου τῆς Νυρεμβέργης μετὰ δύο πληροφοριακῶν δελτίων περὶ τῶν ἐγγράφων καὶ στοιχείων τῆς δίκης ἐγκληματιῶν πολέμου τῆς Νυρεμβέργης, ὡς καὶ δύο αἰτήσεις πρὸς συμπλήρωσιν.

Ὅπως παρατηρεῖτε ἡ παρακολούθησις τῶν ἀρχείων τῆς δίκης τῆς Νυρεμβέργης εἶναι δυσχερεστάτη, ἀπαιτοῦνται πλεῖσται προϋποθέσεις καὶ φυσικὰ ἡ ἔλευσις ὑμῶν ἐνταῦθα, δεδομένου ὅτι τὰ πρακτικὰ τῆς δίκης διὰ τὸν στρατάρχην ΛΙΣΤ καὶ στρατηγὸν ΛΑΝΖ ποὺ εἰδικῶς ἐνδιαφέρεσθε περιλαμβάνουν 65.000 σελίδας.

Μετὰ τιμῆς

Π. Ἀγγελάκης

Γραμματεὺς Πρεσβείας

Καταφαίνεται ἀπὸ τὰ δύο ἀνωτέρω ἔγγραφα πὼς ἦταν ἀδύνατο νὰ μελετήσω προσωπικὰ τὰ ἀρχεῖα τῆς Δίκης τῆς Νυρεμβέργης καὶ νὰ συγκεντρώσω στοιχεῖα, ποὺ ἀφοροῦσαν τὴν δίκη τῶν κατηγορουμένων στρατηγῶν τὸν Αὔγουστο καὶ συνέχεια τοῦ 1947, γιατὶ καὶ χρόνον πολὺν ἀπαιτοῦσε ἡ ἔρευνα καὶ ἡ μελέτη τῶν ἀρχείων, ἀλλὰ πρὸ παντὸς καὶ γνώστης τῆς γερμανικῆς γλώσσης ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁ μελετητής, πρᾶγμα ποὺ ἦτο ἀδύνατο γιὰ μένα.

Γιαὐτὸ περιορίστηκα μόνον νὰ χρησιμοποιήσω ὡς κύρια πηγὴ τὴν Ἐφημερίδα Ἐθνικὴ Φλόγα τοῦ Αὐγούστου καὶ Σεπτεμβρίου 1946, ποὺ παρεῖχε τὶς μαρτυρικὲς καταθέσεις τῶν ἑλλήνων μαρτύρων ἀπὸ μετάφραση ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ τῶν

πρακτικῶν τῆς Δίκης τῆς Νυρεμβέργης καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀπόφαση τῶν κατηγορουμένων στρατηγῶν νὰ περιορίσουμε τὴν πληροφορία μας στὴν ἐπιστολή, ποὺ αὐτούσια παραθέτω στὸ βιβλίο τοῦτο, τοῦ ἀκεραίου καὶ μεγάλου κύρους δικαστοῦ, εἰσαγγελέως τοῦ Ἀρείου Πάγου κ. Δημ. Κιουσοπούλου, ποὺ ἦταν ἐκπρόσωπος τῆς Ἑλληνικῆς Δικαιοσύνης στὴν Δίκη τῆς Νυρεμβέργης.

Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ εἰσαγγελέως τοῦ Ἀρείου Πάγου κ. Δημ. Κιουσοπούλου ρίπτει φῶς σχετικὰ μὲ τὴν ἀπόφαση τῆς Δίκης τῆς ΝΥΡΕΜΒΕΡΓΗΣ.

Ἡ ἐπιστολή:

Δημ. Η. Κιουσόπουλος
οἰκία: Λυκαβηττοῦ 25 τηλ. 612.444
Γραφ. Βουκουρεστίου 20 τηλ. 627.358 (0 π.μ.—11 π.μ.)

Φίλε Κύριε Παππᾶ

Μὲ ἐξαιρετικὴν εὐχαρίστησιν ἔλαβα καὶ τὰ δύο γράμματά Σας τόσον τὸ ἀπὸ 24)4 ὅσον καὶ τὸ ἀπὸ 10)5. Δὲν σᾶς ἀπήντησα ἀμέσως στὸ πρῶτο, διότι ἐπεθύμουν νὰ συναντηθῶ μὲ τὸν καθηγητὴν κ. Ἰ. Σόντην, ὅστις ἐπανελθὼν εἰς τὴν Νυρεμβέργην μετὰ τὴν ἐκεῖθεν ἀναχώρησίν μας ἤλπιζα νὰ ἐνεθυμεῖτο καὶ νὰ ἐγνώριζε περισσότερα ἀπὸ ἐμέ. Δυστυχῶς καὶ ἐκεῖνος δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ μοῦ παράσχῃ περισσοτέρας πληροφορίας πλὴν τοῦ γεγονότος ὅτι ὅλοι οἱ κατηγορούμενοι Στρατηγοὶ διέφυγον τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου. Τοῦτο συνέβη κατὰ τὴν γνώμην μου, διότι ἡ πολιτικὴ τῆς Ἀμερικῆς μετεστράφη.

Μετὰ τὴν ρῆξιν μετὰ τῆς Ρωσίας ἐκαλλιέργησε φιλικὰς σχέσεις μετὰ τῆς Γερμανίας καὶ ἑπόμενον ἦτο καὶ τὸ Δικαστήριον νὰ τηρήσῃ ἀνάλογον συμπεριφοράν.

Πολὺ θὰ χαρῶ ἂν καμιὰν ἡμέραν περνούσατε ἀπὸ τὸ σπίτι μου ἢ τὸ γραφεῖον μου (Βουκουρεστίου 20 γ΄ ὄροφος) καὶ μᾶς ἐδίδετο ἡ εὐκαιρία νὰ ἐνθυμηθῶμεν τῶν ὡραίων ἡμερῶν ποὺ παράσαμε στὴν Νυρεμβέργη.

Μὲ πολλὴν ἐκτίμησιν

15)5)72 ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΙΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΗΜ. Η. ΚΙΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ
ΟΙΚΙΑ: ΛΥΚΑΒΗΤΤΟΥ 25 - ΤΗΛ. 612 444
ΓΡΑΦ. ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙΟΥ 20 - ΤΗΛ. 627.358 ([illegible])

Φίλε Κύριε Παππά

[illegible]

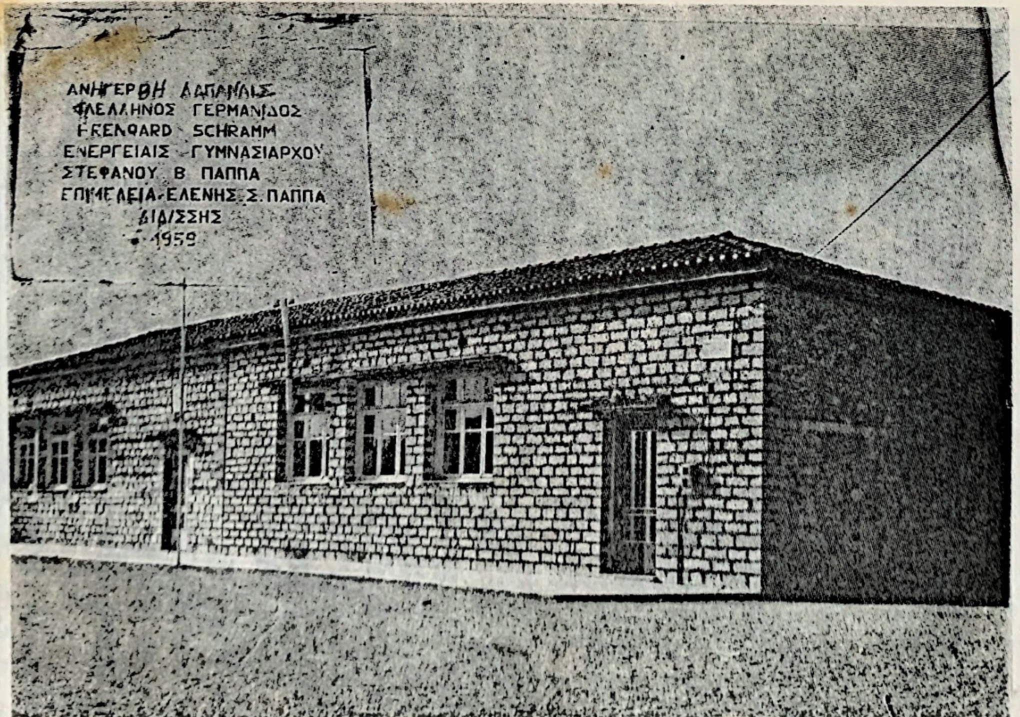
[illegible]

[illegible]

15/5/72

Ἡ κ. FRENQARD SCHRAMM φωτογραφίζεται μὲ τοὺς μαθητὰς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου Κοιμένου. Στὸ Κέντρο ἡ κ. SCHRAMM, ἀριστερὰ ἡ διδασκάλισσα Ἑλένη Σ. Παππᾶ, δεξιὰ ὁ Γυμνασιάρχης Στέφ. Παππᾶς, πλησίον του ὁ ἀείμνηστος ἱερεὺς Σεραφ. Στασινός, πλησίον του ὁ Εὐστ. Παππᾶς, Πρόεδρος Κοινότητος, ὁ Δημ. Ἀποστόλου Γραμματεὺς τῆς Κοινότητος, καὶ Δημοσθένης Κοντογιάννης τ. Πρόεδρος Κοινότητος μεταξὺ Γυμνασιάρχου καὶ κ. SCHRAMM.

Τὸ ἀναγερθὲν σχολεῖον δαπάναις τῆς Γερμανίδος κ. FRENQARD SCHRAMM τὸ ἔτος 1959.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ΄

Ο ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΟΥ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ

Τὸ ἔτος 1958 ἔφθασε στὸν τόπο τοῦ Γολγοθᾶ, τὸ ΚΟΜΜΕΝΟ, ποὺ ἦταν ὁ μεγαλύτερος βωμὸς θυσίας καὶ ὀλέθρου, ἡ κ. FRENQARD SCHRAMM, Γερμανίδα φιλέλλην, ποὺ μὲ δική της πρωτοβουλία, περιόδευσε γιὰ νὰ ἔχη προσωπικὴ ἀντίληψη τῶν βδελυρῶν ἐγκλημάτων καὶ καταστροφῶν χωρίων, ποὺ διεπράχθηκαν ἀπὸ τοὺς ΝΑΖΙΣΤΕΣ Γερμανοὺς στὴν Ἑλλάδα.

Ἡ κ. SCHRAMM φιλοξενήθηκε μὲ αἰσθήματα ἀγάπης στὸ μικρὸ σπιτάκι ποὺ εἶχα κάμει στὸ ΚΟΜΜΕΝΟ, μετὰ τὴν καταστροφή, ἀπὸ τὴν γυναῖκα μου, ποὺ ὑπηρετοῦσε ὡς δασκάλα ἐκεῖ πρὸ καὶ μετὰ τὴν καταστροφή. Ἡ φιλοξενία διήρκησε γιὰ μιὰ περίπου ἑβδομάδα. Διεπίστωσε, ἰδίοις ὄμμασι, τὰ ἐρείπια ποὺ εἶχαν ἀπομείνει στὸ χωριὸ μὲ τὴν πυρπόληση, καὶ ἀνέγνωσε στὸ στητὸ μνημεῖο στὴν μικρὴ πλατεῖα τοῦ χωριοῦ τὰ ὀνόματα τῶν 317 νεκρῶν ποὺ ἐκρεουργήθηκαν ἀπὸ τὴν Γερμανικὴ θηριωδία.

Ἡ συγκίνησή της, ὅταν μιλούσαμε γιὰ λεπτομέρειες τῆς τραγικῆς σφαγῆς, ἦταν ζωγραφισμένη στὸ πρόσωπό της. Δὲν ἐδίσταζε νὰ οἰκτείρη καὶ καταρᾶται τὸν ΧΙΤΛΕΡ καὶ τοὺς ἄγριους συμπατριῶτες της ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιῶτες —ἤξερε καὶ μιλοῦσε καλὰ τὰ ἑλληνικά—, ποὺ διέπραξαν τόσο ἀνήκουστα ἐγκλήματα.

Γιὰ νὰ δείξη τὰ αἰσθήματα πόνου ποὺ δοκίμασε στὸν τόπο τοῦ μαρτυρίου μᾶς λέγει σὲ μιὰ στιγμή: «Τί εἶναι περισσότερο ἀναγκαῖο νὰ γίνη στὸ χωριό; Ἐγὼ βέβαια, λέγει, δὲν ἦρθα μὲ κυβερνητικὴ ἐντολή, ἀλλὰ μὲ δική μου πρωτοβουλία νὰ ἰδῶ καὶ νὰ βοηθήσω ὅπως μπορέσω τὸ καμένο χωρίο».

—Τῆς εἶπα πὼς μιὰ αἴθουσα σχολείου γιὰ νὰ στεγασθοῦν οἱ μαθηταὶ ποὺ μαθαίνουν γράμματα σὲ σταῦλο δίπλα μὲ τὰ ζῶα, θὰ ἦτο ἡ πιὸ κατάλληλη πράξη. —«Θὰ ἐπιστρέψω στὴ Γερμανία —λέγει— θὰ κάμω ἔρανο καὶ θὰ ὁρίσω τὸν τρόπο διαχείρισης τῶν χρημάτων τῆς κατασκευῆς μιᾶς σχολικῆς αἴθουσας συγχρονισμένης».

Δὲν πέρασαν δύο μῆνες καὶ ἡ Γερμανίδα ἀποστέλλει στὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα Ἄρτης ἐπιταγὴ 100.000 δραχμῶν, ποὺ χρειαζόνταν γιὰ τὴν ἀνέγερση τῆς αἴθουσας, μὲ ἐντολὴ νὰ γίνεται ἡ πληρωμὴ στὸν ἐργολάβο κατασκευῆς ἀπὸ ἐπιτροπὴ ποὺ ἡ ἴδια ὥρισε: 1) Τὸν Νομομηχανικό, 2) τὸν Διευθυντὴ τῆς Τραπέζης καὶ 3) ,Εμέ.

Ἡ αἴθουσα διδασκαλίας σὲ ἕξ (6) μῆνες ὁλοκληρώθηκε, ἡ δὲ δασκάλα Ἑλένη Παππᾶ μὲ τὴν κοινότητα ἐντοίχισε στὴ προσθία ὄψη μιὰ μαρμάρινη πλάκα ποὺ ἔγραφε: ἀνηγέρθη δαπάναις τῆς φιλέλληνος Γερμανίδος κ. SCHRAMM τὸ ἔτος 1959.

Προτοῦ ἀναχωρήση ἡ φιλέλλην Γερμανίδα ζήτησε τέσσερα (4) παιδιὰ ὀρφανά, τέκνα σφαγιασθέντων, ἡλικίας 10—12 χρόνων γιὰ νὰ τὰ πάρη μαζί της καὶ νὰ σπουδάσουν σὲ τεχνικὲς σχολές. Φεύγουσα μὲ βαθειὰ συγκίνηση καὶ δάκρυα στὰ μάτια χαιρέτισε τοὺς χωριανοὺς τοῦ κατεστραμμένου χωριοῦ καὶ ἰδιαίτερα ἐμένα καὶ τὴν γυναῖκα μου δασκάλα ποὺ ἔτυχε τέτοιας θερμῆς περιποίησης στὸ σπίτι μας ἐπὶ μιὰ ἑβδομάδα. Ἐκεῖ ἀφοῦ ἔμαθαν τὰ ὀρφανὰ παιδιὰ σ' ἕνα Λύκειο τὴν Γερμανικὴ γλῶσσα, κατόπιν μπῆκαν στὶς σχολὲς γιὰ νὰ μάθουν μιὰ σύγχρονη ὑδραυλικὴ ἢ ἠλεκτρολογικὴ τέχνη. Μόνον ἕνα παιδὶ εἶχε τὴν ἐπιμονὴ νὰ καθήση καὶ νὰ μάθη ἄριστα τὴν τέχνη του, μὲ τὴν ὁποία ἐργάζεται σήμερα στὰ Ἑλληνικὰ ναυπηγεῖα.

Μετὰ δύο χρόνια ἡ κ. Schramm ἔστειλε ἕνα μεγάλο κιβώτιο στὸ σχολεῖο ποὺ περιεῖχε πολλὰ εἴδη σχολικῆς χρήσης γιὰ τὸ μάθημα τῆς Φυσικῆς καὶ Ἠλεκτρολογίας.

Ἡ δασκάλα μὲ ἔγγραφό της ηὐχαρίστησε ὁλόψυχα τὴν φιλέλληνα Γερμανίδα γιὰ τὰ πλούσια ἀνθρωπιστικὰ αἰσθήματά της, ποὺ ἀπάλυναν γιὰ λίγο τὶς πληγωμένες ψυχὲς τῶν

ζωντανῶν κατοίκων, ἀπὸ τὰ τρομερὰ ψυχικὰ τραύματα ποὺ δημιούργησε ὁ βάρβαρος ΝΑΖΙΣΜΟΣ. Γιὰ νὰ γεφυρώση κάπως ἡ Ὁμοσπονδιακὴ Δημοκρατικὴ Γερμανία τὸ ψυχικὸ πάθος ποὺ πίστευε φυσικὰ πὼς θὰ καίη ἀκόμα τὶς καρδιὲς τῶν δυστυχισμένων κατοίκων, ἔστειλε ἕνα Γερμανὸ ἐπιτετραμμένο τῆς Γερμανικῆς Πρεσβείας στὴν Ἀθήνα στὶς 16 Αὐγούστου 1963, ποὺ τελεῖται κάθε χρόνο τὸ καθιερωμένο μνημόσυνο στὴν ἱερὴ μνήμη τῶν 317 νεκρῶν καὶ μπροστὰ στὸ στητὸ μνημεῖο στὴν πλατεῖα, ποὺ τὴν ὥρα ἐκείνη ὁραματίζεται ὁ προσκυνητὴς πὼς μία - μία οἱ ψυχὲς τῶν ἡρωϊκῶν νεκρῶν φτερουγίζουν κατεβαίνοντας ἀπὸ τὰ Ἐπουράνια γιὰ νὰ δοκιμάσουν ὑπερηφάνεια ἀπὸ τὴ μεγάλη τιμὴ ποὺ τοὺς γίνεται ἀπὸ τὸ μεγάλο πλῆθος προσκυνητῶν καὶ τὸν ὄγκο τῶν μαυροφορεμένων γυναικῶν ποὺ χύνουν ἀπαρηγόρητα δάκρυα, νὰ προσκυνήση καὶ αὐτὸς καὶ νὰ ἀποτίση φόρο τιμῆς στοὺς ἥρωες νεκρούς.

Ἀφοῦ ἔγινε πρῶτα ἡ ἐπιμνημόσυνη δέηση σὲ κατανυκτικὴ ἀτμόσφαιρα, μίλησα πρῶτος ἐγὼ ἐξιστορώντας τὰ γεγονότα τῆς σφαγῆς καὶ ἐπικρίνοντας μὲ καυστικὴ γλῶσσα τὰ ἀνήκουστα ἐγκλήματα τῶν Γερμανῶν τυράννων.

Συνέχεια ἔλαβε τὸν λόγο ὁ Γερμανὸς Πρέσβυς ὁ ὁποῖος ἐτόνισε πὼς ἦλθε νὰ ἐκφράση κι᾿ αὐτὸς τὸν πόνο του μὲ τοὺς πονεμένους κατοίκους, νὰ προσκυνήση τὴν μνήμη τῶν νεκρῶν καὶ νὰ βεβαιώση πὼς ἡ σημερινὴ Δημοκρατία τῆς Γερμανίας θλίβεται γιὰ τὰ ὅσα μακάβρια ἐγκλήματα διέπραξε ὁ παρανοϊκὸς Χίτλερ μὲ τοὺς συνεργάτες του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

1) Η ΔΙΚΗ ΤΗΣ ΝΥΡΕΜΒΕΡΓΗΣ Ρ. Α. ΣΤΕΙΝΙΓΚΕΡ· ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΠΟ ΤΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ ΙΩΑΝΝΑΣ ΜΠΑΖΙΛΗ φιλολόγου καθηγητρίας. Ἀθῆναι 1960.

2) Η ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΗΣ ΝΥΡΕΜΒΕΡΓΗΣ. Μετάφραση ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ Δημοσθ. Κ. Περδίκη δικηγόρου, Ἀθῆναι 1960.

3) Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΣ 1941—1944. Ἀπὸ τὰ μυστικὰ ἀρχεῖα τῆς ΒΕΡΜΑΧ εἰς τὴν Ἑλλάδα. ΠΟΛΥΧΡΟΝΗ ΕΝΕΠΕΚΙΔΗ, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Βιέννης.

4) ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΟΥ ΚΟΜΜΕΝΟΥ. Στεφ. Παππᾶ, 1946.

5) ΜΠΕΝΑΚΕΙΟΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ. (Μετάφραση ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ — Ἐφημερίδα ΕΘΝΙΚΗ ΦΛΟΓΑ 1947).

6) Διάφορα ΛΕΞΙΚΑ.

7) ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΣ Ν. ΑΡΤΗΣ Στ. Παππᾶ 1970.

8) ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΣ ΚΟΜΝ. ΠΥΡΟΜΑΓΛΟΥ.

9) Ἐπιστολὴ Εἰσαγγελέως ΑΡΕΙΟΥ ΠΑΓΟΥ Δημ. Κιουσοπούλου 15—5—1972.

10) Η ΠΙΟ ΜΑΥΡΗ ΗΜΕΡΑ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ. Δ. Καλαΐρη —Π. Νικολαΐδη, 13 Δεκεμβρίου 1943. Οἱ Γερμανοὶ ἀφανίζουν τὰ ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ.

11) Η ΣΦΑΓΗ ΤΟΥ ΔΙΣΤΟΜΟΥ. Τάκη — Λάππα

12) ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΕΠΙΖΗΣΑΝΤΑΣ ΤΡΑΥΜΑΤΙΕΣ ΤΗΣ ΣΦΑΓΗΣ.

ΑΛΛΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

1) Τὸ ὁλοκαύτωμα τοῦ Κομμένου, 1946.

2) Τὰ νέα Ψαρὰ (δραματάκι) 1947.

3) Φωτεινὸ ἐθνικὸ σύμβολο, 196.8

4) Ἡ Ἐθνικὴ Ἀντίστασις Ν. Ἄρτης κ.λ.π., 1970.

5) Ἡ σφαγὴ τοῦ Κομμένου κ.λ.π. στὴ Δίκη τῆς Νυρεμβέργης, 1976.

6) Ὑπὸ ἔκδοση: 20 Διηγήματα (λαογραφικά, ἠθογραφικά, ἀγροτικά, πατριωτικά).